[illegible]

رسالہ

امتناع النظیر صلی اللہ علیہ وسلم

للفاضل الخیرآبادی علیہ رحمۃ الباری

فی

تردید اقوال

مولوی حیدر علی رامپوری مولدًا والٹونکی مسکنًا

بتحشیہ وتصحیح راس المحدثین ورئیس المتکلمین مولانا سید شاہ سلیمان اشرف
صاحب القادری الچشتی

[illegible] طبع شد
[illegible]

بسم الله الرحمن الرحيم

لله حامدًا واليه متضرعًا وبحبيبه الوجيه الذی هو افضل ماسواه اليه متذرعًا وعليه وعلی آله وصحبه مصليًا ومسلمًا وبهم اليه مستشفعًا وبحول الله وقوته لمكائد الشيخ النجدی واتباعه النجديه مستدفعًا اقا داستادنا العلام حالا دعوی ميكنم كه شخصے كه برابر آنحضرت صلی الله عليه وسلم دركمالات باشد ممتنع بالذات است وهرچه ممتنع بالذات است تحت قدرت الٰهی داخل نيست قال[1] الجاهل الذاهل از تفصيل جواب دريافت خواهد شد انشاء الله تعالی كه صغرے محض كاذب است وكبرے هم مجمل كلام است فی الجمله نتيجه صرف فساد اعتقاد است بلكه محض الحاد درصفات وآيات حضرت رب العباد جل وعلا اِنَّ الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْ آيَاتِنَا لَا يَخْفَوْنَ عَلَيْنَا دركريمه اِنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْر مساوی مذكور داخل كل شیٔ است مدعی معاند تاويل امتناع ذاتی آن كرده ازان خارج ميكند وخواهی دانست انشاء الله تعالی كه همين تاويل الحاد درصفات وآيات است اقول اگراين جاهل ذاهل ازجهت غايت غباوت او وتناهی او در [illegible] صغری ... فی الجمله ... قاصر ... نافهم ... وارد ... [illegible]

[1] [illegible]

غباوتش عذرخواه او تواند بود اما **قول** او کبری هم محل کلام است کاشف است
ازین که شمرده شدن این قائل از افراد نوع انسان از قبیل مجاز بعلاقه مشاکلت
صوری است وبس چه مصحح مقدوریت امکان است وهرچند این معنی از بدیهیات
اولی است مگرچون قائل را دران کلام است وذهن او این بدیهی اولی را
نمی پذیرد وقصاری امر این چنین اغبیا خواندن الفاظ کتب متداوله وترجمه آنست
بحسب این چنین کسان که همت آنها در علوم بر خواندن عبارت وترجمه آن مقصور
است در دیدن عبارات کتب متداوله محصور است نقل بعض عبارات ضرورة افتاد
قال فی شرح المواقف المصحح للمقدورية هو الامكان لان الوجوب والامتناع الذاتيين
يحيلان المقدورية وفی موضع آخر منه علمه تعالی يعم المفهومات كلها الممكنة والواجبة
والممتنعة فهو اعم من القدرة لانها تختص بالممكنات دون الواجبات والممتنعات وفی
شرح العقائد العضدية المصحح للمقدورية هو الامكان وازین قول این قائل که کبری هم محل
کلام است الحاد این قائل ظاهر است چه ممتنعات بالذات در امتناع ذاتی متفاوت
نیستند باینکه در بعض ممتنعات بالذات امتناع ذاتی بیشتر باشد ودر بعض ممتنعات
بالذات امتناع ذاتی کمتر پس این معنی متصور نمی تواند شد که بعض ممتنعات بالذات
تحت قدرت داخل باشند وبعض ممتنعات بالذات تحت قدرت داخل نه باشند
پس ازین کلام قائل ظاهر است که او داخل بودن شریک الباری وعدم واجب
سبحانه وتجزو جهل وتجسم وتحیز او سبحانه تحت قدرة تجویز میکند حالا کسیکه فهم دارد
تواند دانست که فساد اعتقاد والحاد چیست وفاسد العقیده وملحد کیست هزاران
هزار مفهومات آنچنان هستند که مصادیق ومعنونات آنها ممتنع بالذات اند قول بعدم
دخول آنها تحت قدرت چسان الحاد تواند بود آری تجویز دخول ممتنعات بالذات تحت
قدرت چنانکه این سفیه ایمان فروش ارتکاب آن نموده است بکفر والحاد میکشد

وعنقریب ان شاء الله تعالی خواهی دانست که ممتنع ذاتی داخل عموم کل شئ نیست از جمله
آثار بلادت او اینست که این قائل صفات کمالیه واجب الوجود سبحانه را و اتصاف او
سبحانه را بنقائص و قبائح ممکن ذاتی میداند و میگوید که آن ممکنات ذاتیه تحت قدرت
الٰهی داخل نیست پس بدانست او بعض ممکنات ذاتیه هم تحت قدرت الٰهی داخل نیستند
و درینجا دخول ممتنعات ذاتیه تحت قدرت الٰهی تجویز میکند و آن را تحت عموم کل شئ داخل
می انگارد و این مجازفت را چه توان گفت هیچ حماقت های او درین نامه سیاه او بسیار است
بلکه حماقت های او درین جزافات نامه نسبت حماقت های جبلیه او که زائد از حد
شمار است مشتے نمونه از خروار است قال اللباس الفسفاس لیکن قبل از شروع
در رد مقال مختلال حرفی از دفتر محامد حضرت حبیب رب العالمین سید الاولین و
الآخرین صلی الله علیه وآله وسلم سوای آنچه از وحی متلو ثابت است و در حضرت
قرآن مجید موجود است و احتیاج ذکرش چندان نیست آنچه از وحی غیر متلو ثابت
است حواله قلم کرده میشود در قرآن مجید و تفسیر مظهری است تلک الرسل اشاره الی
جماعة المرسلین التی علمت بقوله وانک لمن المرسلین واللام للاستغراق والموصوف
مع الصفة مبتدا و خبره فضلنا بعضهم علی بعض الفضل هو زیادة احد الشیئین علی آخر
فی وصف مشترک بینهما و فی العرف والاصطلاح یختص ذلک بالکمال و هو ما یقتضی مدحاً
فی الدنیا و ثواباً فی الآخرة فان کان احدهما مختصاً بوصف کمال والآخر بوصف کمال
آخر فلکل واحد منهما فضل جزئی علی الآخر فی مطلق الکمال اعنی فی استحقاق المدح
والثواب والفضل الکلی لمن له زیادة الثواب ومزیة القرب عند الله تعالی
فالرسل والانبیاء علیهم السلام مشترکون فی درجة الرسالة والنبوة و موجبات الاجر
والثواب و فیما بینهم تفاضل عند الله تعالی بناء علی کثرة الثواب و مزید القرب
لا یعلمه کما هو الا الله تعالی و قد یدرک بعض ذلک بتعلیمه تعالی کقوله منهم من کلم الله

قال اہل التفسیر ہو موسیٰ علیہ السلام لقولہ فلما جاء موسیٰ لمیقاتنا وکلمہ ربہ و ہذہ الایۃ
لا یقتضی تخصیصہ علیہ السلام بتلک الفضیلۃ فقیل انہ موسیٰ ومحمد علیہما الصلوۃ والسلام
کلم اللہ موسیٰ علی الطور ومحمدا لیلۃ المعراج حین کان قاب قوسین او ادنیٰ فاوحی الی عبدہ
ما اوحی وشتان بینہما ورفع بعضہم درجات علی بعضہم او علی کلہم اما رفع درجات بعضہم
علی بعضہم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی الانبیاء واولی العزم من الرسل
علی غیرہم ونحو ذلک واما رفع درجات بعضہم علی کلہم فذلک مختص بنبینا محمد صلی اللہ علیہ
وسلم ثابت ذلک بوحی غیر متلو وانعقد علیہ الاجماع عن ابی سعید الخدری رض قال
قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا سید ولد آدم یوم القیمۃ ولا فخر وبیدی لواء الحمد
ولا فخر ما من نبی آدم فمن سواہ الا تحت لوائی وانا اول من تنشق عنہ الارض ولا فخر وانا
اول شافع واول مشفع رواہ احمد والترمذی وابن ماجۃ وعن ابن عباس رض قال
جلس ناس من اصحاب رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فخرج حتی دنی منہم سمعہم
یتذاکرون قال بعضہم ان اللہ اتخذ ابراہیم خلیلا وقال آخر موسیٰ کلمہ اللہ تکلیما وقال آخر
عیسی کلمۃ اللہ وروحہ وقال اخر آدم اصطفاہ اللہ فخرج علیہم رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم وقال قد سمعت کلامکم وعجبکم ان ابراہیم خلیل اللہ وہو کذلک وموسیٰ نجی اللہ
وہو کذلک وعیسیٰ روحہ وکلمتہ وہو کذلک وآدم اصطفاہ اللہ وہو کذلک الا وانا حبیب اللہ
ولا فخر وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ تحتہ آدم فمن دونہ ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع
یوم القیمۃ ولا فخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ فیفتح اللہ لی فیدخلنی ومعی فقراء المؤمنین
ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین علی اللہ ولا فخر رواہ الترمذی والدارمی وعن جابر
رضی اللہ تعالی عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم انا قاید المرسلین ولا فخر وانا
خاتم النبیین ولا فخر وانا اول شافع ومشفع ولا فخر رواہ الدارمی وعن
ابی بن کعب رض قال قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم اذا کان یوم القیمۃ کنت

امام النبیین وخطیبہم وصاحب شفاعتہم غیر فخر رواہ الترمذی
وعن ابی ہریرۃ رض عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم انا اول من ینشق عنہ الارض فاکسی حلۃ من
حلل الجنۃ ثم اقوم عن یمین العرش ولیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری رواہ
الترمذی وعنہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال سلوا اللہ لی الوسیلۃ قالوا یا رسول اللہ
ما الوسیلۃ قال اعلی درجۃ الجنۃ لا ینالہا الا رجل واحد ارجو ان اکون انا ہو نائل
این درجہ اعلی نخواہد بود مگر اعلی از مخلوقات واخبار صادق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
آنست کہ خود نفس مقدس ومبارک نائل این درجہ خواہد بود وچون تامل صادق
در الفاظ این حدیث کردہ شود قدرت او تعالی بر اعلی آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
ثابت میشود وامکان آن اعلی چہ جای مساوی پس امکان مساوی بطریق اولی ثابت
میگردد وکما لا یخفی مگر واقع شدنی نیست لامتناعہ بالغیر اقول پوشیدہ نماند کہ مدعا
ما این است کہ وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات کمال ونعوت
جلال کہ ذات مقدسہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مصداق آن ہمہ بودہ است ممتنع
ذاتی ومحال عقلی است واین دعوی ما ازین احادیث کہ این جاہل لباس برای تلبیس وابلہ
فریبی عوام کالانعام بدین غرض آوردہ است کہ خود را از اہل ایمان در انظار عوام
بنماید وازہا ویہ شناعت استخفاف آنجناب صلی اللہ علیہ وسلم کہ بہ پیروی جاجاہ
شیاطین در آن افتادہ است در نظر جہلہ برآید ثابت ومتحقق است این خبیث در
ایراد این احادیث کالباحث عن حتفہ بظلفہ والجادع مارن انفہ بکفہ است تبیین این
مقال وتفصیل این اجمال تمہید مقدمہ میخواہد کہ ہیچیک عاقل چہ جای آنکہ صبی شیرخوار
ومجنون سرشار نیست انکار آن نمی تواند کرد آن مقدمہ این است کہ الاثبات والنفی
لا یجتمعان ولا یرتفعان وان اجتماع النقیضین محال ومعنی این مقدمہ این است
کہ مفہوم اثبات ونفی در تصور مجتمع نمیشوند یا از تصور مرتفع نمیشوند ونہ اینکہ مفہوم

تماع النقیضین که متصور ذهنی است محال است چه اجتماع اثبات ونفی در تصور مفهوم
تماع النقیضین از موجودات نفس الامری است آن را محال نتوان گفت بلکه معنی آن
ن است که مصداق اجتماع النقیضین هرچه باشد و مصداق اجتماع اثبات ونفی هرچه
شد محال بالذات و ممتنع عقلی است مثلاً هرچه مصداق ابیض ولا ابیض که نقیضین اند
مصداق کاتب ولا کاتب که متناقضان اند و مصداق بینا و نابینا که نقیضین اند الی
غیر ذلک مما لا یعد ولا یحصی باشد محال بالذات و ممتنع عقلی است کداین قاصر الذهن
بید الطبع گمان نبرد که مصداق ابیض ولا ابیض و مصداق کاتب ولا کاتب و مصداق
بینا و نابینا مثلاً ممتنع ذاتی و محال عقلی نیست بلکه ممتنع بالغیر است ازین جهت که بر آن
تماع النقیضین صادق می آید این هم نتوان کرد زیرا که مفهوم اجتماع النقیضین ممتنع ذاتی نیست
متنع ذاتی مصداق آنست هرچه باشد پس آنچه مصداق مساوی ولا مساوی که باهم متناقض اند
رض کرده شود ممتنع بالذات است چه مصداق اجتماع النقیضین است و نیز هر آنچه مستلزم
قیض خود باشد و وجودش مستلزم عدم آن باشد ممتنع بالذات است چنانکه لا متناهی
منفصل که وجودش بر تقدیر فرض آن مستلزم تناهی است یا وجود جزء لا یتجزی که بر تقدیر
رض آن مستلزم تجزی است پس اگر وجود مساوی بر تقدیر فرض مستلزم عدم مساوی
ست مساوی ممتنع بالذات است اذا تمهد هذا میگوییم که از حدیث حضرت ابو سعید
دری رض متحقق است که حضرت آدم ومن سواه که عام مستغرق است در روز قیامت
ت لوای آن سرور دین و دنیا علیه وعلی آله الصلوة والسلام اند پس اگر مساوی آنحضرت
لی الله علیه وسلم در جمیع نعوت کمال ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا این صفت درو
فته شود یا نه علی الثانی آن مفروض مساوی مساوی نشد بلکه آن مفروض مساوی
روز قیامت تحت لوای آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم است بر این تقدیر آن
صداق مساوی ولا مساوی شد پس ممتنع بالذات شد و هم وجودش بر تقدیر فرض

مستلزم عدم آن شد پس محال بالذات شد و علی الاول آنجناب صلی الله علیه وسلم در عموم
من سواه داخل اند العیاذ بالله پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم برین تقدیر مصداق این صفت
نیستند پس مساوی آن مفروض المساوات نشدند پس آن مساوی مفروض مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نشد پس مساوی شد و مساوی نشد پس مصداق اجتماع النقیضین
شد پس ممتنع بالذات شد و هم وجودش مستلزم عدم آن شد پس محال بالذات شد پس
وجود مساوی که علی التقدیرین مصداق اجتماع النقیضین است و علی التقدیرین مستلزم عدم
آن است علی التقدیرین محال بالذات است و نیز از روی همین حدیث شریف متحقق است
که آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول من ینشق عنه الارض اند پس اگر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
ممکن باشد پس آن بر تقدیر وجودش یا در عموم من ینشق عنه الارض داخل باشد یا نه بر شق ثانی
آن مساوی اول من ینشق عنه الارض نتواند بود پس آن مساوی مساوی نشد و بر شق اول
یا اول من ینشق عنه الارض باشد یعنی اقدم از سائر من ینشق عنه الارض باشد برین تقدیر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم اول من ینشق عنه الارض نتوانند شد و هو مع کونه خلاف المفروض المسلم زیرا که
مفروض مسلم این است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین صفت موصوف اند یستلزم ان
لا یکون المساوی مساویا چه برین تقدیر در ان صفتی یافته شد که در آن حضرت
صلی الله علیه وسلم نیست یا آن مساوی اول من ینشق عنه الارض نباشد فلا یکون ما فرض
مساویا مساویا فبهر تقدیر وجود مساوی مستلزم عدم آنست فیکون ممتنعا بالذات
و علی التقادیر کلها آن مصداق مساوی و لا مساوی است فهو مصداق اجتماع النقیضین
فیکون ممتنعا بالذات و نیز در همین حدیث است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول شافع
و اول مشفع است یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در شفاعت بر سائر شافعان متقدم
و در مقبولیت شفاعت بر سائر مشفعان متقدم است پس اگر مساوی ممکن باشد بر تقدیر
وجودش اگر در عموم شافعان و مشفعان داخل نیست مساوی نیست و اگر در آن

عموم داخل است پس اگر باین هر دو صفت یعنی اول شافع و اول مشفع موصوف نباشد مساوی
مساوی نشد و اگر باین هر دو صفت موصوف باشد اول شافع و اول مشفع باشد بحسب هذا التقدیر
اول شافع و مشفع نباشد بحکم الحدیث برین تقدیر آن مساوی مساوی باشد و مساوی نباشد
فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو ممتنع بالذات وعلی التقادیر وجودش مستلزم عدم آنحضرت فهو
ممتنع بالذات وعلی هذا القیاس از حدیث ابن عباس رض امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم از قوله صلی الله علیه وسلم وانا حامل لواء الحمد یوم القیمة تحته آدم فمن دونه ولا فخر وانا اول
شافع واول مشفع یوم القیمة ولا فخر متحقق است کما ذکرنا وهم از قوله صلی الله علیه وسلم وانا اول
من یحرک حلق الجنة امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت است چه بر تقدیر
امکان آن اگر وجودش فرض کرده شود در عموم من یحرک حلق الجنة داخل باشد یا نه علی الثانی
مساوی مساوی نشد علی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم در تحریک حلق الجنة بر او اقدم
است بحکم الحدیث واو درین صفت مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم است بحکم فرض
المساوات پس او در تحریک حلق الجنة بر خودش اقدم باشد وهو تقدم الشیٔ علی نفسه یعنی
تقدم تحریکه حلق الجنة علی تحریکه حلق الجنة ونیز او برین تقدیر اول من یحرک حلق الجنة نتواند
بحکم الحدیث پس آن مساوی مساوی نشد واگر او اول من یحرک حلق الجنة است آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در عموم من یحرک حلق الجنة که مضاف الیه اول است داخل باشد
برین تقدیر هم مساوی مساوی نشد پس وجود مساوی مستلزم عدم آنحضرت وهم آن
مصداق اجتماع النقیضین است پس ممتنع بالذات است ونیز از قوله صلی الله علیه وسلم وانا
اکرم الاولین والآخرین علی الله که نص صریح است در فضل آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کرامت
علی الله بر سائر اولین وآخرین امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در فضل ثابت
وظاهر است زیرا که اگر مساوی ممکن باشد بر تقدیر وجودش لازم است که اکرم الاولین والآخرین
علی الله باشد بنا بر علی فرض المساوات واکرم الاولین والآخرین نباشد بنا بر علی دخول ا

فی الاولین والاخرین الذی اضیف الاکرم الیهم فی قوله صلی الله علیه وسلم انا اکرم الاولین و
الآخرین واگر او برتقدیر وجودش در عموم اولین وآخرین داخل نیست برتقدیر وجودش
معدوم باشد وعلی التقادیر وجودش مستلزم عدم آنست وهم آن مصداق اجتماع النقیضین
است فیکون ممتنعا بالذات واز حدیث جابر رضی الله تعالی عنه که دران وانا خاتم النبیین ولا فخر وانا
اول شافع ومشفع ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی مساوی ثابت است چه مساوی
برتقدیر وجودش اگر در عموم نبیین داخل نباشد مساوی نباشد پس مساوی باشد ومساوی نباشد
واگر در عموم النبیین داخل باشد لاجرم خاتم النبیین نتواند بود پس مساوی نتواند بود وازین تفصیل
عنقریب می آید وآنچه این سفیه بے عقل تعدد خاتم النبیین وبودن دو کس خاتم النبیین
در یک عصر باقتضاء حماقت ونافهمی تجویز میکند فضوح آن عنقریب بوضوح می آید واز حدیث
ابی بن کعب رضی الله عنه که دران اذا کان یوم القیمة کنت امام النبیین ارشاد شده است نیز امتناع
ذاتی مساوی ثابت است چه برتقدیر امکان مساوی وفرض وجود آن یا در عموم النبیین
داخل باشد برین تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم که امام سائر النبیین اند امام او نیز خواهد بود
واو امام النبیین نتواند بود پس او مساوی نشد یا در عموم النبیین داخل نباشد برین تقدیر
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نتواند بود وعلی التقدیرین او مساوی شد ومساوی نشد
فهو مصداق اجتماع النقیضین وهم وجود مساوی مستلزم عدم آنست فهو ممتنع بالذات
لما مر فی المقدمة الممهدة واز حدیث ابی هریره رضی الله عنه که دران ثم اقوم عن یمین العرش لیس احد من
الخلائق یقوم ذلک المقام غیری ارشاد شده است نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در نعوت کمال متحقق ومبرهن است چه برتقدیر امکان مساوی وفرض وجودش
یا او موصوف باین صفت نباشد پس مساوی نشد واگر موصوف باین صفت باشد
لازم است که قائم آن مقام باشد ونباشد لقول الصادق المصدوق صلی الله علیه وسلم
لیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری فهو مصداق اجتماع النقیضین ونیز وجودش

مستلزم عدم آنست فهو ممتنع بالذات واز حدیث ثانی حدیث مذکور دران ارشاد شده اعلی درجة فی الجنة لاینالها الا رجل واحد وارجوان اکون انا ہو نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت است چہ نائل آن درجہ بلاشبہہ اعلی خلق اللہ است وایں الد ابلد باین اعتراف دارد وہم اعتراف دارد باینکہ اخبار صادق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آن است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نائل آن درجہ خواہند بود پس برتقدیر امکان مساوی وفرض وجودش یاآن مساوی نائل این درجہ باشد یانہ علی الثانی مساوی نشد وقد فرض مساویا ہف وعلی الاول لازم است کہ نائل آندرجہ باشد بنا علی التقدیر ونائل آندرجہ نباشد بنا برانیکہ نائل آن درجہ یک کس است یعنی ذات مقدسہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ولیس فہو مصداق اجتماع النقیضین وہم وجودش مستلزم عدم آنست فہو ممتنع بالذات وہو المطلوب وازاحادیث آتیہ کہ در قول ثانی می آید نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نعوت کمال محقق ومبرہن است وہرچند ازین احادیث کہ نصوص اند برانیکہ نعوت مختصہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ دران احادیث مذکور اند در دو ذات مشترک نتوانند بود وفرض اتصاف دیگری بدان نعوت قول باجتماع النقیضین وفرض آن شیٔ است کہ وجود آن مستلزم عدم آن باشد امتناع ذاتی کہ درین نعوت وصفات مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد ظاہر باہر است الاچون مخاطب ناہنجار ابلد من الحمار واکفر من حمار است ناچار بہ تفصیل وتطویل ضرورت افتاد وازفرط غوایت وعمایت او وتناہی او در جہالت وضلالت این است کہ او بعد ذکر حدیث ولیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری وبعد ذکر حدیث لاینالها الا رجل واحد ولیس از اعتراف باینکہ نائل این درجہ اعلی نخواہد بود مگر اعلی مخلوقات واینکہ آنجناب صلی اللہ علیہ وسلم نائل اندرجہ خواہد بود ذاہد اینکہ بعد تسلیم ثبوت صفت لایقوم ذلک المقام غیری وتسلیم بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

نائل آن درجہ کہ نائل آن نیست مگر یک مرد تجویز امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ہمہ
صفات و نعوت تجویز این است کہ آن مساوی موصوف باین ہر دو صفت باشد و موصوف
باین ہر دو صفت نباشد و تجویز امکان چیزیست کہ وجودش مستلزم عدم آنست از فرط غباوت
و نادانی و غایت جہل و بی ایمانی امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و افضل از آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم ازین حدیث می فہمد و این از ایمان گذشتہ تحقیقی را نائل صادق می نامد و لفظ
سلوا وارجو را کہ تواضعا ارشاد شدہ است در طیبی گفتہ سلوا اللہ لی الوسیلۃ وانما طلب صلی اللہ
علیہ وسلم من امتہ الدعاء لہ بطلب الوسیلۃ افتقارا الی اللہ تعالی ہضما لنفسہ ولینتفع امتہ ویثاب
او یکون ارشاد الہم فی ان یطلب کل منہم من صاحب الدعاء لہ برشک محمول می نماید و اگر این حماقت
شعار عقل و ایمان داشتی از ہمین حدیث بامتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ایمان
آوردی و دنبال آن دجال کذاب گذاشتی چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نائل آن اعلی درجات
است کہ در نیل آن دو کس متشارک نتوانند شد کہ لاینالہا الا رجل واحد پس باوصف تسلیم بودن
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نائل آن اعلی درجات کہ لاینالہا الا رجل واحد تجویز مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت تجویز اجتماع النقیضین است و ہرگاہ کہ از ہمین حدیث امتناع
ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ مصداق اجتماع النقیضین و وجودش مستلزم عدم آنست
متحقق شد اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اولی بالامتناع است غایت حماقت این احمق غوی این است
کہ دو مقدمہ یکی آنکہ نائل این درجہ علی اعلی مخلوقات است دوم اینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
نائل این درجہ اعلی است تمہید نمود کہ از این دو مقدمہ کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نائل این درجہ
اعلی است و نائل این درجہ اعلی اعلی مخلوقات است یعنی ثابت است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
اعلی مخلوقات است و از نص لاینالہا الا رجل واحد متحقق است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف
است بنیل درجہ کہ دیگری بنیل آن درجہ موصوف نیست پس باوصف تسلیم منعوت بودن آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم باین نعت تجویز مساوات و مشارکت دیگری با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دراین نعت تجویز اجتماع

النقیضین است بلی مگر این قائل چنین تجویز کند که دیگری موصوف بدین نعت گردد و این نعت
از آن حضرت صلی الله علیه وسلم مسلوب شود و برین تقدیر هم مساوات نماند برین تقدیر هم وجود مساوی
مستلزم عدم آنست فهو علی هذا التقدیر ایضا ممتنع بالذات از جد و جهد این بی عقل در اثبات مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم معلوم شد که این حمار صحاب در جهل و
کذب بران دجال کذاب هم مزیت میخواهد این است حال قائل صادق و این بی تامل کاذب اما قوله
مگر واقع شدنی نیست لامتناعه بالغیر بوجوه عدیده باطل است چه امتناع ذاتی مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بوجوه کثیره ثابت و مبرهن شد و علی تقدیر التنزل نیز این قول بی ربط و بی معنی است
زیرا که این جاهل نافهم میگوید که چون قائل صادق در الفاظ این حدیث کرده شود قدرت او تعالی
بر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت می شود و قدرت عبارت است از صحت فعل و صحت
ترک کما هو مصرح فی کتب الکلام وسیاتی نقل عباراتها انشاء الله تعالی و باز میگوید که واقع
شدنی نیست لامتناعه بالغیر چون ممتنع بالغیر بر دو گونه است یکی آن ممتنع بالغیر که مستلزم ممتنع
بالذات باشد چنانچه عدم قدرت او سبحانه تعالی و عدم حیات او سبحانه و عدم علم او سبحانه نزد
عامه متکلمین است که بزیادت صفات قایل اند و عدم آنها را ممتنع بالغیر میدانند و چنانکه عدم
عقل اول است نزد فلاسفه که مستلزم عدم واجب سبحانه نزد آنهاست و دوم آن ممتنع بالغیر
که مستلزم ممتنع بالذات نباشد صرف باراده فاعل مختار بوقوع نیاید و وقوع آن مستلزم
محالی نبود و مراد این غبی نافهم از امتناع بالغیر در قول او لامتناعه بالغیر چه باشد اگر مرادش اینست
که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممتنع بالغیر از قبیل ثانی
است فذالک باطل زیرا که وجود مساوی یا اعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم مستلزم محال
بالذات است و هو کذبه سبحانه و این قائل هم ببطلان این شق اعتراف دارد کما سیاتی انشاء الله
تعالی و اگر مرادش این است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی الله
علیه وسلم ممتنع بالغیر از قسم اول است در این صورت مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم

یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تحت قدرت داخل نتواند بود چنانکہ عدم صفات کمالیہ او سبحانہ نزد متکلمین تحت قدرت داخل نیست فعلی ہذا الشق یبطل قولہ قدرت او تعالی بر اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت می شود قال الالد الابلد مخفی نماند کہ این ہمہ احادیث بر عدم وجود مساوی دلالت میکنند نہ بر عدم امکان ذاتی و علماء محدثین جزاہم اللہ العزیز عنا وعن سایر المسلمین در تدوین فضائل و محامد حضرت سید المرسلین صلی اللہ علیہ وسلم سعی بلیغ نمودہ و کمتر حدیثی خواہد بود کہ در آن ذکر فضیلت مذکور بودہ باشد و علماء محدثین آنرا ترک کردہ باشند لیکن ہیچ یکے تصریح نکردہ نہ اشارہ حدیث کہ دال بر امتناع ذاتی مساوی مذکور باشد مذکور نمودہ و نہ ہیچ یکے از عموم و شمول نصوص قطعیہ قرآنی مساوی مذکور تخصیص کردہ بلکہ برعکس آن تخصیص دلائل عقلیہ قطعیہ ماخوذہ از قرآن مجید وغیرہ دلالت میکنند کہ مساوی مذکور ممکن است و داخل تحت عموم و شمول نصوص قطعیہ قرآنی دال بر عموم قدرت الہی و مشایخ ہدات عارفین باللہ رب العالمین نیز بامکان ذاتی مساوی مذکور و دخول وی تحت قدرت کاملہ حکم میکنند چنانچہ انشاء اللہ تعالی خواہد آمد اقول سابق گذشت کہ از احادیث سابقہ الذکر امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متحقق است و ہم از حدیث جابر رضی اللہ عنہ کہ متفق علیہ است و در آن وبعثت الی الناس عامۃ ارشاد شدہ است نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ثابت است چہ بر تقدیر امکان آن و فرض وجودش یا او مبعوث الی الخلق عامۃ باشد یا نباشد اگر نباشد مساوی آنحضرت صلعم نشد و اگر مبعوث الی الخلق عامۃ باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از امت او باشد معاذ اللہ پس برین تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث الی الخلق عامۃ نباشد پس آن مساوی نباشد و چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت کہ بعثت الی الناس عامۃ موصوف اند بعد تسلیم موصوفیت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت لازم است کہ آن مساوی بر تقدیر وجودش از امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس مساوی نتواند بود پس بہر تقدیر وجود مساوی مستلزم

عدم او ست و هرچه وجودش مستلزم عدمش باشد ممتنع بالذات است و از حدیث ابی هریره
رضی الله عنه که مسلم روایت کرده و در آن ارشاد شده است ارسلت الی الخلق کافةً وختم
بی النبیون نیز امتناع ذاتی مساوی آنحضرت در نعوت کمال ثابت است چه بر تقدیر امکان مساوی
و فرض وجود آن یا هر دو صفت در آن یافته شوند یا نه اگر یافته نشوند آن مساوی مساوی نشد
و اگر یافته شوند آن مساوی مرسل الی الخلق کافه باشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم از امت
او باشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی او نباشد و نیز بر تقدیر اینکه آن مساوی آخرین
همه انبیا باشد تا معنی ختم به النبیون در آن یافته شود بدین تقدیر ضرور است که در آنحضرت صلی الله
علیه وسلم صفت ختم به النبیون که ارشاد شده است یافته نشود پس آنحضرت صلعم مساوی او نشد و نشد
پس او مساوی آنحضرت صلعم نشد بهر کیف وجود مساوی مستلزم عدم آنست و هرچه وجودش مستلزم عدم
آنست محال بالذات است و آنچه این غبی نافهم بلکه حیوان لا یعقل متخیل کرده است که احتمال
است که زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم یکی باشد
بر این تقدیر هر دو برابر خاتم الانبیاء باشند و این نهیق حمارے و نعیق غرابی را در اقوال مستانفه
بغایت مد رسید از زبان کج مج بیان خود برآورده ناشی از غایت سخافت عقل و نهایت
بلادت و نافهمی است چه خاتم الانبیا آن باشد که آخرین همه انبیا باشد و ملت او
ناسخ همه ملل و دین او موبد و او مبعوث الی الخلق کافه باشد و هر که در زمان او و بعد
زمان او باشد از امت او باشد چه اگر او آخرین همه انبیا نیست پس معنی ختم به النبیون
و معنی خاتم النبیین که این جمع محلی باللام است و معنی ختم نبوت بی آنکه خاتم الانبیا آخرین همه
انبیاء باشد متصور نمی شود و اگر در زمان او نبی دیگر باشد ملت او ناسخ ملل نشد و دین او
موبد نشد و او مبعوث الی الخلق کافه نشد و هر کسیکه در زمان او یا بعد زمان او باشد
از امت او نشد پس بر این احتمال که این احمق نافهم از جهت نفهمیدن معنی خاتم الانبیا با قتضای
غایت حماقت برآورده است آن هر دو کس خاتم الانبیا نتوانند بود چنانچه تفصیل بر اثبات

می آید پس احادیث مذکوره چنانچه بر عدم وجود مساوی دلالت می کنند بر عدم امکان ذاتی آن
دلالت می کنند و نه فهمیدن دلالت آن بر امتناع ذاتی مساوی مذکور ناشی از غایت غباوت
و جهالت و ضلالت این پلید نافهم است چه دلالت آن احادیث بر امتناع ذاتی مساوی
در غایت ظهور است ولیکن من لم یجعل الله له نوراً فما له من نور و چون پیش ازین از سیدنا کسی
تفوه به هیچ کلمات لایعنی که آن مضل بمعنی از زبان دلالت ترجمان برآورده از ایمان برآمده
بجهنم شتافت نکرده بود علمای دین را ضرورت تصریح بامتناع ذاتی مساوی پیش نامده
بود و نصوص قطعیه قرآنی ممتنعات ذاتی را شامل نیستند و هیچیک دلیل عقلی و نقلی بر امکان ذاتی
مساوی مذکور دلالت ندارد تا دخول آن تحت عموم و شمول نصوص قطعیه متوهم گردد و از مشایخ
عارفین بالله امکان ذاتی مساوی ثابت نیست و این ملحد مرید شیطان الانس را با عارفین
بالله چکار آن شیطان مقتدایش انکار حضرات عارفین بالله می نمود این ملحد ذکر عارفین بالله
برای تلبیس می نماید افاد استاذنا بیان کبری این است که اگر هیچیک ممتنع بالذات
تحت قدرت الٰهی داخل باشد ممکن ذاتی باشد والانقلاب من الامتناع الذاتی الی
الامکان الذاتی مستحیل بالذات پس آنچه امتناع بالذات است تحت قدرت الٰهی داخل
نمی تواند شد قال الکجوج ابن الکجوج اقول بیشک ممتنع بالذات استحقاق و لیاقت
استفاده و قابلیت فیض وجود از جناب مفیض الخیر والجود نمیدارد و درین هیچ کلام نیست
فاما کلام درین است که هرچه عقل جزوی فلسفی یا عقل ناقصان متفلسفی آن ممتنع بالذات میداند آن
ممتنع بالذات در نفس الامر است یا نه انقلابات و استحالات باعتبار کون و فساد صور نوعیه
جوهریه عنصریه که مشاهد و رای العین است فلاسفه جائز میدارند و انقلاب اعراض و افعال
بانواع جوهریه ممتنع بالذات اعتقاد می کنند و حالانکه از صحاح احادیث ثابت است که اعمال
حسنه و سیئه بصور انسانیه منقلب گشته در قبر نزد میت ملازم خواهند بود و نیز در وزن
اعمال اقوال است یکی از آن اینست که اعمال متجسد شده موزون خواهند شد و نیز موت که

وجودی است یا عدمی سے علی اختلاف القولین بصورت کبش منقلب شده
در معاینه هر کس آورده و شناخته هر کس شده مذبوح خواهد شد بظاهر فساد اعتقاد
فلسفی بسیار اند به همین چند امثله از خوف تطویل اکتفا رفت حال پیشوایان این متفلسفی این است
تا قیاس حال او باید کرد قیاس کن ز گلستان من بهار مرا و انشاء الله تعالی دانسته خواهد شد
که [illegible] متنازع فیه نیز ازین قبیل است که ممکن بالذات و مقدور الهی است و [illegible]
معترض آنرا ممتنع بالذات میداند اقول این گول جهول اولا گفته است که کبری محل کلام
است المحال قول در بیان کبری نقل کرده تسلیم کبری می نماید و ایمان می آرد باینکه ممتنع
ذاتی تحت قدرت داخل نیست و میگوید که درین هیچ کلام نیست فاما کلام درین است
که هرچه عقل جزوی فلسفی یا عقل ناقصان متفلسفی آن را ممتنع بالذات میداند آن ممتنع
بالذات در نفس الامر هست یا نه این کلام در کبری نیست بلکه در صغری پس اول چرا گوه خورده
گفته بود که کبری محل کلام است مگر دروغگو را حافظه نباشد و ما صغری را بوجوه قاطعه باثبات
رسانیدیم و آینده هم وجوه اثبات آن را شنید میکنیم انشاء الله تعالی این لباس عبارت بیان
کبری را نقل کرده کلام در صغری کرد و دیگر بیهوده گوئی آغاز نهاد تا مردمان را در وهم این اندازد
که کلام در کبری میکند تا قوله انقلابات و استحالات الی آخر ما قال فحش از هذیان مجانین
است چه انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل بالذات است باتفاق
همه عقلا و باجماع متکلمین و فلاسفه قال فی شرح المواقف فی ابحاث الممکن ان الامکان
لازم للماهیة الممکنة لا یجوز انفکاکه عنها والا لجاز خلو الماهیة عنه فینقلب الممکن ممتنعا او واجبا
ان کان خلوها عنه بزواله عنها او بالعکس ای ینقلب الممتنع او الواجب ممکنا ان کان خلوها عنه
بحدوثه لها بعد ما لم یکن و انه ای جواز خلوها عنه علی احد الوجهین ینفی الامان عن الضروریات
فیرتفع الوثوق عن حکم العقل بوجوب الواجب و استحالة المستحیلات و جواز الجائزات
بجواز انقلاب بعضها الی بعض حینئذ وذلک سفسطة ظاهرة البطلان انتهی و این بیهوده گو را در آن

اشتباه است صاف بگوید که انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل ذاتی نیست
ذکر انقلابات واستحالات عناصر وانقلاب اعراض وانفعال بانواع جوهریه باین مقام
ربطی ندارد وکلام ما این است که انقلاب از امتناع ذاتی سوی امکان ذاتی مستحیل بالذات
است این هرزه سرائی وبیهوده گوئی را باین مقام چه علاقه این احمق تعلق ندارد تبادر را هم نمی فهمد
تا بمطالب علمیه چه رسد پیشوایان استاذ ما ائمه مجتهدین اند وپیشوایان این مبتدعین دجاجله شیاطین
که اتصاف خدای تعالی را بقبایح وفواحش ونقایص واجتماع النقیضین وآنچیز را که وجودش
مستلزم عدم آنست ممکن وداخل تحت قدرت می دانند اعاذ الله المؤمنین من مکایدهم ونجاهم
من مفاسدهم وعقایدهم افاد استاذ الاساتذه چه عجز عبارت است از عدم القدرة علی ما
من شانه ان یکون مقدورا وممتنع ذاتی مقدور نیست پس عدم قدرت بر آن مستلزم عجز او سبحانه
تعالی نمی تواند شد **قال المجیب الهجان** اقول ممتنع ذاتی لنفس الامری مقدور نیست
فاما ممکن ذاتی که ممتنع ذاتی زعمی باشد چنانکه در ما نحن فیه است وخواهد آمد ان شاء الله تعالی
پس بیشک آن مقدور است مخفی نماند که تعریف عجز بعبارت مذکوره ازین علامهٔ یگانهٔ زمانه
عجیب وغریب است چه لفظ قدرت در ترکیب عدم القدرة یا بمعنی مقدوریت است پس
عدم قدرت صفت آن شی خواهد بود که مقدوریت از ان معدوم شده وعجز صفت فاعل است
واگر بمعنی قادریت باشد پس فاسدتر از اول است کما لا یخفی علی اهل العلم **اقول**
ببراهین قطعیه امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفات که مصداق اجتماع
النقیضین ووجودش مستلزم عدم آنست باثبات رسانیدیم ومنکشف گردانیدیم اگر احمقی
جاهل ومعاندی متجاهل نفهمد وازان جحود نماید در افتضاح خود می افزاید پس آن تحت قدرت
همچو دیگر ممتنعات ذاتیه داخل نیست اما قوله مخفی نماند الخ پس عجیب است بی بهره ماندن این
احمق از فهم مسائل علوم حقیقیه معلوم بوده است ازین قول معلوم شده که بیچاره از عربیت هم
محض بی بهره است که از غایت سفاهت لفظ علی را که ناسخ آنرا بصورت عن نوشته لفظ

[illegible]

عن قرار داده آن را ازین پلید اعتراض گردانید و علی التسلیم اگر لفظ عن بجای لفظ علی باستعمال آید چه باک قال فی القاموس عن مخففه علی ثلثه اوجه یکون حرفا جارا ولها عشره معان المجاوزة

سافرعن البلد البدل لاتجزی نفس عن نفس الاستعلاء فانما یبخل عن نفسه انتهی ما اردنا نقله

وفی الصحاح وقد یقع عن موضع علی نحو لاافضلت فی حسب عنی ای علی وقال ایضا حروف الجر تنوب بعضها عن بعض اذا لم یلتبس المعنی این بحثین راکه ازعربیت نابلد است در هیچ اعتراض

سند ورتوان داشت افاد استاذی مثلا اگر کسی گوید او سبحانه تعالی بر خلق نظیر و شریک خود یا بر خلق اجتماع النقیضین یا ارتفاع النقیضین قادر نیست نتوان گفت که این قول بعجز او سبحانه

وتعالی است قال البلید العنید اقول نفی قدرت بر خلق نظیر و اشیا مذکوره قول بعجز او سبحانه

تعالی نیست لیکن نفی قدرت بر خلق امری که اخبار الهی بخلاف او واقع شده آن را مستحیل گردانیده

چنانکه ایمان ابولهب وادخال کفار در جنت و خلق نظیر و مساوی معلوم و ما نحن فیه چنانکه مدعی

معترض را قول و عقیده است و مفصل خواهد آمد ان شاء الله تعالی بیشک قول بعجز او سبحانه

است تعالی الله عما یقول الظلمون علوا کبیرا اقول روشن و مبرهن شد که مساوی

آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفات کمال مصداق اجتماع نقیضین است و وجودش

مستلزم عدم آنست و مصداق اجتماع النقیضین و مصداق با وجوده مستلزم لعدمه

ممتنع بالذات است بیهوده گوئی این پلید بیجا است افاد الاستاذ و آیات داله

بر عموم قدرت او سبحانه نحو قوله تعالی والله علی کل شیء قدیر و قوله سبحانه وکان الله

علی کل شیء مقتدرا الی غیر ذلک متناول ممتنعات عقلی نیست چه ممتنع عقلی شیء نیست تا در

عموم کل شیء داخل باشد قال الملحد الابلد اقول ممتنعات عقلی که در نفس الامر ممتنعات

عقلی باشند بیشک در عموم کل شیء داخل نیست فاما ممکنات ذاتی که از سوء فهم آن را

ممتنعات عقلی دانسته باشند چنانکه منجمله آن مساوی و برابر است در ما نحن فیه

بلا ریب در عموم کل شیء داخل است پس اخراج آن از عموم کل شیء الحادی است و در

آیات اللہ تعالیٰ و مخرج این منجملہ مصداق کریمہ انّ الّذین یلحدون فی آیاتنا لایخفون علینا است
کما سیجئ تفصیلاً انشاء اللہ تعالیٰ **اقول** ببراہین قطعیہ امتناع ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم باثبات رسید پس آن در عموم کل شئ داخل نیست و داخل کردن مصداق اجتماع
النقیضین و مصداق ما وجودہ مستلزم لعدمہ در عموم واللہ علی کل شئ قدیر الحادات
چنانکہ گذشت و سیاتی و ہمچنین داخل کردن ممکنات ذاتی را مطلقاً کو معدوم باشند ازلاً
وابداً در شئ خلاف مذہب اشاعرہ اہل سنت است قال فی شرح المواقف المقصد السادس
فی ان المعدوم شئ ام لا وانہا من امہات المسائل الکلامیۃ فقال غیر ابی الحسن البصری وابی
الہذیل العلاف والکعبی من المعتزلہ ان المعدوم الممکن شئ فان المہیۃ عندہم غیر الوجود ومعروضۃ
لہ وقد تخلو عنہ مع کونہا متقررۃ فی الخارج وانما قید والمعدوم بالممکن لان الممتنع منفی لاتقرر لہ
اصلاً اتفاقاً ومنعہ الاشاعرہ مطلقاً ای فی المعدوم الممکن والممتنع جمیعاً فقالوا المعدوم
الممکن لیس بشئ کالمعدوم الممتنع لان الوجود عندہم نفس الحقیقۃ فرفعہ رفعہا و ہذا ہو بما
ذہب الیہ الاشاعرہ قال الحکماء ایضاً انتہی پس قول او فاماً ممکنات ذاتی کہ از سوء
فہم آن را ممتنعات عقلی دانستہ باشد چنانکہ منجملہ آن مساوی و برابر است در ما نحن
فیہ بلاریب در عموم کل شئ داخل است معلوم نیست کہ مبنی بر کدام مذہب است کہ
این ملحد ہم معدوم بودن مساوی کہ در آن کلام است ازلاً و ابداً اعتراف دارد
پس معلوم نمی شود کہ این لامذہب دخول آن را در عموم شئ بر کدام مذہب مبنی کردہ است
مگر آن بیچارہ از جہل معذور است ہرچہ در ذہن کجش میگذرد بیہودہ می گوید افادہ استاذی
العلامہ اگر کسے از نفی قدرت او سبحانہ بر ممتنعات عقلی و مستحیلات ذاتیہ تحاشی کند و این را
از باب اسارت ادب نسبت بحضرت کبری ایزدی جلشانہ دعز مجدہ انکار دایمان و
توحید را بر کنار گذارد **قال الابلہ[له] الانکد** اقول چنانکہ تحاشی کسی از نفی قدرت او سبحانہ و تعالیٰ
بر مستحیلات ذاتیہ نفس الامریہ باعتقاد اسارت ادب حضرت ذوالجلال الکبیر المتعال

له ابلہ کند خاطر و نادان [illegible] انکد مرد بدخوی ١٢ منتہی الارب

جل جلاله وعم نواله موجب تنفر بیدا از ایمان و توحید است تا چنین است تحاشی کسی از اثبات
قدرت کامله شامله برانیجا دآن ممکنات ذاتیه که اخبار آلهی و یا علم آلهی یا غیر آنها سوای ذات
پاک وصفات کمال حضرت واجب الوجود مفیض الخیر والجود مقتضی امتناع آنها شده
باشد چنانکه تحاشی از اثبات قدرت کامله بر خلق مثل و مساوی آنحضرت خیر البریات افضل
الموجودات حبیب رب العالمین سید الاولین والآخرین صلی الله علیه وآله واصحابه اجمعین
وسلم که ممکن بالذات ممتنع بالغیر است واخبار وعلم آلهی بعدم خلق آن متعلق شده ممتنع
بالغیر گردانیده پس این قسم ممکن داخل قدرت کامله است بدلائل عقلی و سمعی پس اگر
کسی آن را بوساوس شیطانی و هواجس نفسانی که باطل و ناتمام اند ممتنع بالذات
قرار داده از مقدورات آلهی اخراج کند این هر دو کس ایمان فراموش با هم هدوش
و بالجوب الحاد خود اگر تایب نشوند در جهنم هم آغوش خواهند بود مفصل می آید انشاء الله تعالی
اقول تحقیق پیوست وآینده را هم تحقیق خواهد رسید و مساوی آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در صفات کمال که مصداق اجتماع النقیضین است و وجودش مستلزم عدم آنحضرت
ممتنع ذاتی است آن را ممکن ذاتی دانستن ناشی از حماقت و نادانی و ثمره از ثمرات
و بی ایمانی است واعتقاد اینکه هر ممکن ذاتی گو مستلزم ممتنع ذاتی باشد تحت قدرت
آلهی داخل است نیز بکفر و بی ایمانی می کشد چه قدرت وغیره صفات کمالیه حضرت باری
جل شانه نزد جماعه متکلمین وهم نزد پیشوایان این سفیه بی ایمان ممکنات ذاتی هستند و عدم
آنها که ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر است نزد متکلمین تحت قدرت آلهی داخل نیست واعتقاد
بدخول آن تحت قدرت کفر و الحاد است کما سیاتی مفصلا این ثمره است بی ایمانی اگر
از اتباع آن دجال شیطان توبه نمی کند و اعتزال نمی گزیند عنقریب و خامت عاقبت
می بیند و به پهلوی او در کنج جهنم می نشیند و مفصل می آید انشاء الله تعالی افادات
المحقق و بامکان شریک او تعالی و عدم او سبحانه و بامکان اتصاف

از عیجا نقایص و قبایح و تجسم و تمکن و غیر ذلک اعتقاد دارد و چیه انهمه ممتنعات ذاتیه
اند و اگر مقدور باشند بلا شبهه ممکن باشند تعالی الله عما یصفون قال الغبی الغوی
اقول متحمله مشار الیه بلفظ انهمه اتصاف بنقایص و قبایح است و آن بیشک ممتنع است
لیکن کلام درین است که این اتصاف ممتنع بذات خود است چنانکه معترض درین
قول تصریح بدان کرده یا ممتنع لذات الواجب تعالی و این معنی بدون تدقیق نظر واضح
نخواهد شد پس میگوییم قول ما که این ممکن بالذات است یا واجب بالذات یا ممتنع
بالذات موافق اصطلاح حکمت مراد از ذات در آن ذات موصوف بهر مفهوم است
که بلفظ این تعبیر از آن واقع شده در عرف علما پس میگوییم که اتصاف معنی اسمی نسبی است
طرفین را میخواهد یعنی اتصاف شی بشی و طرفین خارج از حقیقت اتصاف ولازم ذاتی
آن در تحقق و تصور پس هرگاه معنی اتصاف تصور میکنیم تصور هر دو شی تبعاً لازم می آید
چنانکه در لفظ ابتدا که چون تصور معنی آن میکنیم تصور طرفین او لازم می آید یعنی ابتدا شی
از شی لیکن انچه لازم ذاتی اوست مطلق دو شی است نه خاص و چون اتصاف معنی
مصدر نیست افرادش افراد حصصی خواهد بود و کلی بنسبت افراد حصصی نوع است پس مطلق
اتصاف نوع واحد خواهد بود و نوع واحد یا واجب بالذات یا ممکن بالذات یا ممتنع
بالذات بر سبیل انفصال حقیقی خواهد بود پس احتمالات عقلی درینجا شش است باعتبار
آنکه در تخصیص شی ثانی دو احتمال است صفت کمال و صفت نقصان و در تخصیص شی
اول سه احتمال واجب و ممکن و ممتنع و چون در اتصاف ممتنع ذاتی بصفات کلامی است
پس طویل واز باتحن فیه چندان تعلق نمیدارد شصت آن را ساقط کرده دو احتمال باقی
گذاشتیم پس از شش چهار باقی ماند اتصاف ممکن بصفت کمال و بصفت نقصان
این هر دو ممکن بالذات واقع چنانکه اتصاف زید بعلم و جهل مثلاً و اتصاف واجب
تعالی بصفت کمال این واجب و ضروریست و اتصاف واجب تعالی و تقدس

[illegible]

اول و امتناع اتصاف ثانی مذکور لذات واجب تعالی است زیراکه وجوب الوجود چنانکه
مستلزم استجماع جمیع صفات کمال است منشاء تقدس از جمیع صفات نقص و تنزه
از همه اتصافات است بنقایص و نیز چون وجوب یا امتناع بسبب خصوصیت طرفین
آید بهمین معنی وجوب اتصاف و امتناع آن بالغیر است چه خصوصیت طرفین از مقومات
اتصاف است و نه از لوازم ذاتی آن نه آنکه وجوب و امتناع مذکور لذات الاتصاف
است چه ذات اتصاف در اتصاف زید بعلم و جهل متحقق است و اینجا بلا شبهه
ممکن بالذات است و دو اینکه ممکن بالذات باشد بودن آن واجب بالذات یا ممتنع
بالذات باطل است بلاریب لکون القضیة المنعقدة من المفاهیم الثلثة حقیقیة فالقول
بان اتصاف الواجب تعالی و تقدس بالنقایص لیس بممتنع لذات الواجب تعالی
و تقدس بل لذات الاتصاف او ممتنع لا لذات الواجب تعالی و تقدس بل لذات
الاتصاف ندا من بعید لیس من شان العقلاء فضلاً عن الفضلاء اقول ازین قول
مبرهن گشت که این حیوان الاعقل از فهم مسائل علمیه احل و دور است ریش خود ش
در آفتاب سفید کرده عمر خود ش در نادانی گذشت کتب را بگااین بباد داده است [illegible]
تا تحقیق نظر که این بی بصر و بی بصیرت تکلف آن کرده گشت عوار او نمود بیان این اجمال
این است که هر مفهوم که بدیگری نسبت کرده شود و قطع نظر از حکایت حاکی و اختراع
مخترع نسبتش در واقع و نفس الامر از کیفیت خالی نیست یا واجب
بالذات است یا ممکن بالذات است یا ممتنع بالذات و این کیفیات نسبت را بجابر ایشان
من حیث کونها فی نفس الامر مواد خوانند پس هر مفهوم را نسبت بدیگری در واقع
و نفس الامر حالی است که مر بودن با نتزاع ذهن و اعتبار حاکی نیست و حال
واقعی را که مصداق و محکی عنه حمل و صدق بر دیگری می باشد اتصاف نامند چنانچه

گویند که ظرف اتصاف جسم بسواد و ظرف اتصاف زید بعمی و ظرف اتصاف سما بفوقیت
خارج است و ظرف اتصاف اثنین واربعه بزوجیت و ثلثه و خمسه بفردیت نفس الامر است
و ظرف اتصاف کلیات بجنسیت و فصلیت خصوص ذهن است و آن اتصاف و حقیقتی
که محکی عنه و مصداق حمل و حکایت است بمعنی مصدری انتزاعی نیست، و آن خود حقایق
مختلفه اند حصص کدامی بمعنی مصدری نیستند مثلا اتصاف واجب تعالی شانه بوجود
یعنی مصداق الحکایة بان الله تعالی موجود در نفس الامر واجب است و اتصاف او
سبحانه بامکان ذاتی یعنی مصداق الحکایة بان الله تعالی ممکن ذاتی در نفس الامر ممتنع
بالذات است و اتصاف الانسان بالکتابة یعنی مصداق الحکایة بان الانسان کاتب
در نفس الامر ممکن بالذات است و این مصادیق که باتصافات نامیده می شوند در هیچ
ذاتی مشترک نیستند تا بشرکت در یک حقیقت نوعی چه رسد و این مقدمات بر مبتدیان
طلبه علوم مخفی نیست و این معنی ظاهر است که اتصاف هر شی بهر مفهوم بدین معنی در نفس الامر ممکن
نیست مثلاً اتصاف حقیقت انسان بحماریت کو در ماده این حیوان لایعقل یافته شده
یا اتصاف حقیقت بیاض مثلاً ثوب یا اتصاف حقیقت ابوت بحجریت بلکه اتصاف بعض
اشیا ببعض مفهومات واجب بالذات است و اتصاف بعض اشیا ببعض مفهومات ممتنع
بالذات است پس اتصاف واجب الوجود جل شانه بنقایص و قبایح و تجسم و تمکن و تحیز
ممتنع بالذات است چنانکه اتصاف انسان بلا انسانیت ممتنع بالذات است این بلید
پلید اتصاف او سبحانه را بنقایص و قبایح و فواحش و تجسم و تمکن و حجریت و نباتیت و حیوانیت
و مائیت و ناریت و هوائیت ممکن بالذات میداند و باز خود را از مومنان می شمارد و طرفه تر اینست
که بتقلید قیقو بنظر بر آن دلیل می آرد و حاصل دلیل او اینست که اتصاف بمعنی آنچه گفته شد یک حقیقت است و افراد
آن حصص متفقه الحقیقت است که متخالف بامکان ذاتی و امتناع ذاتی نتوانند شد و بعض
حصص آن ممکن بالذات است پس جمیع حصص آن ممکن بالذات باشند و اگر بعض حصص آن

از جهت خصوصیت حاشیتین واجب بعض حصص از جهت خصوص حاشیتین ممتنع باشند آن وجوب
و امتناع ذاتی نیست بلکه وجوب و امتناع بالغیر است و این استدلال ناشی از جهل و حماقت است
حکم بامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و تجسم و تمکن و غیر ذلک از ین جهت است که
معنی اتصاف مصداق نفس الامری اتحاد او سبحانه تعالی بنقایص و قبایح و غیره است و آن مصداق نفس الامری
ممتنع بالذات است و آن از حصص معنی مصدری اتصاف نیست و وجه امتناع ذاتی آن این است که اتحاد
حقایق متخالفه متباینه ممتنع ذاتی است چنانکه اتحاد مهیت سواد با حقیقت انسان یا کاتب مثلا و امتناع
آن معلل بعلت نیست و چون حقیقت حقه واجب بالذات مباین ذوات و مهیات حوادث ممکنه
ایشان است اتحاد آن با ذوات حادثه و مهیات ممکنه ممتنع بالذات است پس اتصاف
او سبحانه بانسانیت و لوازم خاصه انسانیت و حیوانیت و لوازم خاصه حیوانیت و لوازم خاصه
جسمیت و بدیگر حقایق ممکنه حادثه و بخواص آن که از جمله آن قبایح و نقایص اند ممتنع ذاتی است و معلل
بعلت و داخل تحت قدرت نیست و اگر آن ممکن باشد انسان بودن او سبحانه کاتب و مستقیم
القامت بودنش و حیوان بودن او سبحانه و متغذی و نامی و بوال بودن او سبحانه و جسم و متحیز
و متشکل و متقدر بودن او سبحانه ممکن بالذات باشد و هیچ عاقل بارتکاب قول بامکان این
همه جسارت نمی تواند کرد این حیوان لایعقل بیباک بر قول بامکان ذاتی آن جسارت نموده از
غایت جهل بر آن استدلال می آرد و نمیداند که در اتصاف بمعنی مصدری حصص آنکه مفهومات
ذهنی اند کلام نیست و جاییکه گفته می شود که اتصاف فلان بفلان چیز مثلا اتصاف سواد بانسانیت
ممتنع است معنی آن این است که عدم مصداق آن در نفس الامر ضروری است نه اینکه این معنی
مصدری که از موجودات ذهنی است ضروری العدم است چه مفهوم اتصاف السواد بالانسانیة
مثلا از موجودات ذهنی است نه ممتنع بالذات است و نه ممتنع بالغیر و مصداق آن ممتنع بالذات
است نه ممتنع بالغیر این غبی جاهل درین مقام بوجوه چند در بادیه جهالت و ضلالت افتاده است
اول آنکه مواد ثلثه یعنی وجوب و امتناع و امکان کیفیات مصادیق نفس الامریه اند که آن را

باتصاف تعبیر می کنند نه کیفیات اتصاف بمعنی مصدری که موجود ذهنی است مثلاً اگر کسی گوید
که اتصاف سواد بانسانیت وکتابت ممتنع بالذات است نتوان فهمید که این مفهوم ذهنی ممتنع
است بلکه معنی اش این است که مصداق آن ممتنع است این ناشی از اتصاف بمعنی اسمی نسبی
فهمیده ترکیب بیهوده گو شده باشد دوم اینکه بر تقریرش لازم می آید که اتصاف ذات حقه
واجبه بالذات بامکان ذاتی وحدوث ممکن بالذات وممتنع بالغیر است چه این اتصاف هم
حصه از حصص مطلق اتصاف است ومطلق اتصاف نوع واحد است ونفس مطلق اتصاف
ممتنع بالذات نیست چه ذات اتصاف در اتصاف زید بعلم وجهل متحقق است واینجا بلا شبهه
ممکن بالذات است و خود اینکه ممکن بالذات باشند بودن آن واجب بالذات یا ممتنع
بالذات باطل است الی آخر ما قال پس اتصاف او سبحانه بامکان ذاتی وحدوث باعتقادش
ممکن بالذات وممتنع بالغیر است پس باعتقادش واجب بالذات ممکن بالذات است سوم
اینکه عدم بمعنی اسمی اضافی است وافراد آن حصص آن است چنانچه عدم زید وعدم عمرو وغیرهما پس
عدم نوع واحد است وبعض حصص آن ممکن بالذات اند پس بدانست این سفیه عدم الواجب
سبحانه ممکن بالذات ممتنع بالغیر است بنا علی تدقیقه وهرچه عدم آن ممتنع بالغیر است ممکن بالذات
است فیلزم علی تدقیقه ان یکون الواجب سبحانه ممکنا بالذات چهارم اینکه این قایل خود در قول
مستانف میگوید که اتصاف جزئی وشخصی ممتنع بالذات است واتصاف کلی که نوع آن است
ممکن بالذات است چه امکان ذاتی کلی با امتناع ذاتی شخصی منافات ندارد وحال اینکه این
قاعده که او بتدقیق استخراج کرده است بر تقدیر صحت آن منافی این قول است واین قول منافی آن
قاعده است پس در هر دو قول او تهافت ظاهر است مگر حماقت وجهالت او عذر خواه او باشد
پنجم این است که بر قاعده مستخرجه او لازم می آید که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ممکن بالذات
ممتنع بالغیر خواهند بود وانچه این احمق بعد استشعار براین در جواب آن در اقوال مستانفه گفته است
تفضیحش عنقریب می آید ششم این است که او قایل شده است که این حصه خاص یعنی اتصاف

الواجب بالنقایص والقبایح والفواحش ممکن بالذات وممتنع بالغیر است وحال آنکه این حصه از
موجودات ذهنی است وموجودات ذهنی ممتنع بالغیر هم نتوانند بود وقول بامتناع آن بالغیر ناشی از
بلادت ونافهمی است ودیگر وجوه فساد درکلام این قایل بسیار است مثلاً اینکه وجود معنی مصدری
است وافراد آن حصص است وبعض حصص آن ممکن است پس وجود شریک الباری وغیره
من الممتنعات الذاتیه برای این سفیه ممکن خواهد بود ونهایت کار این است که ممتنع بالغیر باشد
حال تدقیق او این است که هیچ هذیانات از شان عوام سفها هم نیست فضلاً عن العقلاء فضلا
عن الفضلاء قال السفیه الفهیه باز میگویم مخفی نماند که فیما بین اتصاف واجب تعالی شانه
بصفت کمال چنانکه علم وسلب اتصاف او سبحانه بصفت نقص که مقابل صفت کمال مذکور است
چنانکه جهل تلازم است ومعیت ذاتیه که درین مرتبه انفکاک یکی از دیگری ممکن نیست بخلاف آنکه
فیما بین اتصاف او بصفت علم وسلب اتصاف او بصفت جهل تلازم نیست زیرا که در حال
عدم سلب اتصاف بجهل است واتصاف او بعلم او هم مسلوب است پس مابین هر دو
یعنی اتصاف او تعالی بصفت علم وسلب اتصاف او بصفت جهل علاقه ومعیت ذاتیه است
مجرد مصاحبت اتفاقیه نیست زیرا که ذات واجب الوجود جل وعلا چنانکه مقتضی اتصاف
خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود بمقابل آن صفت است اقول
مخفی نماند که این سفیه آناً فآناً در سفاهت ترقی می کند ما اول بیان کرده ایم که ذات حقه واجبه
بالذات مباین محض ممکنات ممکنه ونقایص وخسایس وخصایص آن است وسلب آنها از
مرتبه ذات حقه واجبه ضروری است وضرورت سلب آن عبارت است از امتناع ذاتی
ثبوت آن وسلب مباین از ذات مباین آن ضروری است چه اگر این سلب ضروری نباشد
اتحاد متباینین ممکن ذاتی باشد ونیز ... صفات کمال که بر مذهب عامه متکلمین بر ذات حقه زاید اند
عبارت از آن سلوب ... که ضروری است نیست بلکه آن امور وجودیه اند وقایم اند
بذات حقه ... وقایم اند بذات حقه قیام

عبارت از نحو وجود است و سلوب بسیط را وجود نیست و جهل عبارت از سلب بسیط علم نیست و عجز
عبارت از سلب بسیط قدرت نیست پس سالب جهل و عجز و دیگر خسایس و خصایص ممکنات هیچو
فسق و فجور و سرقه و غیرها از مرتبه ذات احدیه ضروری است و قضایای سوالب قایلیه الله
سبحانه لیس بجاهل و لیس بعاجز و لیس بفاسق و لیس بفاجر و غیرها در مرتبه ذات احدیه صادق
اند العیاذ بالله اگر این سوالب صادق نباشند موجبات صادق باشند والتزام ذلک
من اشد انحاء الکفر والالحاد و ثبوت علم و قدرت و غیرهما من الصفات الکمالیه نزد عامه متکلمین
که بزیادت صفات کمالیه و قیام آنها بذات حقه قایل اند در مرتبه ذات احدیه نیست چه
تقدم مرتبه ذات موصوف بر قیام صفات بآن ضروری است و ذات احدیه نزد ایشان
علت موجبه صفات کمالیه است و تقدم ذات علت بر معلول ضروری است از اینجا مبرهن شد
که فیما بین اتصاف واجب سبحانه تعالی شانه بصفت کمال و سلب اتصاف آن بصفت نقص
که مقابل صفت کمال مذکور است چنانکه جهل معیت ذاتیه نیست چه معنی معیت ذاتیه مثلا این است که آن
هر دو در یک مرتبه عقلیه باشند حال آنکه مبرهن شد که مصداق آن سلب نفس ذات احدیه بلا قیام
امر زاید است و مصداق این صفات وجود به ابعد مرتبه ذات احدیه است آری در میان مرتبه
ذات و مرتبه قیام این صفات تخلف وانفکاک نیست زیرا که در میان علت موجبه و معلولات
موجبه آن تخلف انفکاکی هرگز واقع نمی باشد اما میانه آن هر دو معیت ذاتیه نیست پس ما بین هر دو
یعنی اتصاف او تعالی بصفت علم و سلب اتصاف او بصفت جهل علاقه معیت ذاتیه نیست بلکه
مجرد مصاحبت اتفاقی است زیرا که مرتبه مصداق سلب اتصاف او بجهل مرتبه ذات مقدم
و ذات حقه علت موجبه اتصاف او سبحانه بصفت علم نزد عامه متکلمین است و در علت
و معلول مجرد مصاحبت اتفاقی نمی باشد و آنچه گفته است که واجب الوجود جل و علا چنانکه
مقتضی اتصاف خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود بمقابل آن
صفت است عجب کلامیست که هیچ مومن بدان تفوه نمی تواند کرد چه اگر ذات واجب

سبحانه مقتضی سلب صفت نقص است در مرتبه ذات حقه سلب آن صادق نتواند بود ضرورة
تاخر المقتضی عن المقتضی پس در مرتبه ذات حقه ثبوت صفت نقص صادق خواهد بود ضرورة امتناع
ارتفاع النقیضین ولایجتری علی ذلک انسان فضلا عن مومن پس این مقدمه ممهده از بیخ
برکنده شد فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین **قال العجاب المجان**
و در اینجا دو قاعده متحقق است یکی آنکه وجوب ذاتی یک نقیض مستلزم امتناع ذاتی نقیض
دیگر است و بالعکس و برین قاعده مدعی معترض هم اعتراف دارد چنانچه در مقام استدلال ثالث
عقلی ماخوذ از قرآن مجید که عالم ربانی ذکر کرده مدعی مذکور نموده اگر گفته شود که دور ممتنع
ذاتی است پس لا دور واجب ذاتی باشد و حال آنکه تسلسل و اجتماع النقیضین و ارتفاع
آنها نیز لا دور است و اینها نیز ممتنع ذاتی اند و زید هم لا دور است و این ممکن خاص است لا دور
واجب ذاتی نباشد و قاعده امتناع ذاتی احد النقیضین مقتضی وجوب ذاتی نقیض خود را
منتقض گردید جوابش آنکه لا دور عام است و تسلسل و اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین
اخص از آن و امتناع خاص مستلزم امتناع عام نیست و نیز زید اخص از لا دور است
و امکان امر خاص ملزوم امکان امر عام نیست آری وجوب خاص مستلزم وجوب عام است
و در اینجا همین متحقق است زیرا که لا دور بر ذات واجب الوجود تعالی شانه صادق است
و ذات مقدس منشاء انتزاع این مفهوم است و مفهوم لا دور باعتبار بودن آن مفهومی
از مفاهیم اگرچه ممکن است چه جمله مفهومات بسبب حصول ذهنی خود را بودن ذهن علت وجود
ذهنی آنها ممکن بالذات اند و نیز جمله مفهومات در ذهن بعد انتزاع است پس معلول منتزع
خود خواهند بود البته فاما باعتبار منشاء انتزاع خود که ذات واجب الوجود تعالی شانه
است واجب بالذات است بالجمله بودن یک فرد واجب بالذات موجب وجوب مفهوم کلی
خود است و بودن فرد ممتنع یا ممکن موجب امتناع یا امکان کلی نیست چنانکه احد النقیضین
لا علی التعیین واجب است و علی التعیین ممکن چنانچه عدم زید مثلا یا ممتنع چنانچه عدم الواجب

له عجّاب
سرشار از عجیب
بسیار عجیب شدن
از عجیب ۱۲
منتهی الارب

تعالی عن العدم وسایر النقایص در سلم است و شرح آن قلنا الواجب المبهم والمخیر فیه المتعینات
التی هی افراده جاز ان لا یکون محل الوجوب غیر محل التخییر وکوجوب احد النقیضین والاجاز ارتفاعهما
انتهی باز اگر گفته شود که چنانکه دور ممتنع ذاتی است تسلسل و اجتماع نقیضین و ارتفاع آنها
و شریک الباری تعالی عنه و فلک و کره محوی که قطرش اعظم از قطر فلک و کره حاوی باشد
و خلا و جوهر فرد بمذهب مشائین اینهمه ممتنع ذاتی اند پس لازم که لا تسلسل و لا اجتماع النقیضین
و لا ارتفاع انها و غیر این از نقایص مذکوره همه واجب ذاتی باشند پس تعدد در افراد کلی واجب
بالذات لازم آمد و دلیل توحید مبطل این تعدد است جوابش آنکه امر ضروری الثبوت مستغنی
از جعل فی الجمله اطلاق واجب بالذات بر آن در کلام علماء معقول بسیار منقول است چنانکه
انسانیت و حیوانیت زید را واجب بالذات میگویند و معنی آنکه اگرچه در ضمن زید هر دو مجعول
شده اند فاما از جعل استقلالی مستغنی اند لهذا قضایا منعقده از آنها ضروریات می باشند
و تعدد در مصداق واجب بالذات بمعنی مذکور واقع است آنچه تعدد در آن ممتنع است و برهان
توحید مبطل تعدد آنست آن واجب بالذات بمعنی مستغنی از جعل علی الاطلاق است و معتبر
درین قاعده که امتناع ذاتی یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است واجب بالذات
بمعنی اول است اما تعدد دیکه در واجب بالذات بر مدعی معترض لازم کرده ایم آن واجب
بالذات بمعنی ثانی است لا یخفی علی من تعمق النظر فی ما ذکره و ما ذکرناه و نیز در اصل و عین این
مفهومات که سلب برانها وارد شده دو اعتبار است یکی آنکه هر واحد مفهومی است از
مفهومات مثلا تسلسل مفهومی است چنانکه انسان از مفهومات دوم آنکه هر واحد ازانها
مفهومی است که ممتنع ذاتی است باعتبار مصداق پس در نقایض این مفهومات نیز دو
اعتبار است یکی آنکه هر واحد مفهومیست از مفهومات دوم آنکه هر واحد واجب بالذات
است باعتبار مصداق و اعتبار اول در نقیض اعتبار اول معتبر است و اعتبار ثانی در
نقیض اعتبار ثانی پس تعدد در لا دور و لا تسلسل و غیرهما باعتبار اول است و لا استحا

فیه و اما باعتبار ثانی پس اصلا تعدد در آنها نیست چه وجوب ذاتی هیچ یکی نیست مگر باعتبار
مصداق و آن نیست مگر یک ذات مقدس حضرت واجب الوجود و صانع کل عالم جل و علی
فاندفع النقض اقول این قائل جاهل را شیطان وهم او درین مقام در ورطات ضلالت
وجهالت غوطه های گوناگون داده است که بیچاره با وصف دست و پا زدن از آن نتوانست
برآمد باید دانست که مواد ثلثه یعنی وجوب ذاتی و امکان ذاتی و امتناع باهم متقابل اند معنی
وجوب ذاتی شی آنست که تقرر و وجود آن ضروری باشد محتاج بجعل جاعل نباشد و معنی امتناع
ذاتی آن این است که عدم آن ضروری باشد بعلل بعلتی نباشد و معنی امکان ذاتی آن این است
که تقرر و لاتقرر و وجود و عدم آن بالقیاس الی نفس ذاته ضروری نباشند پس ضرورت عدم
ممتنع ذاتی عبارت از وجوب ذاتی کدام چیز نیست بلکه ضرورت عدم آن تفسیر امتناع
ذاتی آن است اگر مصداق کدامین مفهوم ممتنع ذاتی است لازم این است که عدم آن ضروری
باشد نه اینکه کدامین ذات واجب التقرر گردد و عدم ممتنع بالذات کدامی ذات نیست تا
ضرورت آن عدم وجوب ذاتی آن ذات باشد و امتناع ذاتی مقابل مطلق ضرورت نیست
بلکه قسم مطلق ضرورت است چه ضرورت عدم که معنی امتناع ذاتی است قسمی از ضرورت
است پس اگر شی واجب بالذات است عدم آن ممتنع بالذات است و اگر مصداق کدامی
مفهوم ممتنع بالذات است عدم آن ضروری است نه وجود و کدامی ذات این قاعده
محقق و مسلم است پس اعتراض برین قاعده باینکه دور ممتنع ذاتیست پس لادور واجب
ذاتی باشد ناشی است از غایت سوء فهم چه معنی بودن دور ممتنع ذاتی این است که تحقق
دور ممتنع ذاتیست و لازم از آن این است که عدم دور ضروری باشد نه اینکه کدامین
ذات واجب الوجود باشد این بلید معنی ممتنع ذاتی بودن دور ندانست که بیجا اعتراض
آورد و برای جواب آن سرگردان شد و اگر در وهم او چنین گذشت که نفس حقیقت
دور ممتنع ذاتی است بنا بر اینکه اصحاب جعل بسیط مواد ثلثه را کیفیت نفس ماهیت می گویند

جوابش اینست که براین تقدیر معنی امتناع حقیقت دور ضرورت لیسیة نفس حقیقت
دور است و لیسیة نفس حقیقت دور سلب سافج است ذاتی از ذوات نیست تا از
ضرورت لیسیة آن وجوب ذاتی که این ذات لازم باشد و آنچه در جواب گفته است
محض لغو است زیرا که ذات واجب الوجود بالذات نه فرد عدم دور است و نه فرد لیسیة
نفس حقیقت دور و لا دور نقیض مفهوم دور است و مفهوم دور ممتنع ذاتی نیست تا نقیض آن
یعنی لا دور واجب ذاتی باشد این هر دو مفهوم ممکن ذاتی اند و مصداق لا دور نقیض دور نیست
تا وجوب ذاتی ذات واجب الوجود سبحانه بازای امتناع ذاتی دور قرار داده آید پس
آنچه این سفینه تکلف کرده است ناشی از سوء فهم و جهل اوست و قوله چنانچه عدم الواجب
تعالی عن العدم بحسب تدقیق این قایل که حال آن گذشته است راست نمی آید چه
عدم معنی اسمی نسبی است و افرادش حصص اند و بعض حصص آن ممکن بالذات است پس
بمقتضای تدقیق او لازم است که عدم الواجب تعالی در عقیده او ممکن بالذات باشد
و آنچه باز گفته است که اگر باز گفته شود الی آخره نیز ناشی از بلادت و نافهمی اوست چه معنی
امتناع ذاتی همه مذکورات که بیان کرده این است که تحقق آنها ممتنع است و لازم از آن
اینست که عدم آنها در واقع ضروری باشد و لیسیة حقایق آنها در واقع ضروری باشد
نه اینکه که این ذات واجب التقرر والوجود در واقع باشد و عدم آنها و لیسیة آنها نفی
صرف است که این ذات نیست پس تعدد ذوات واجبه بالذات لازم نیست لازم
ضرورت اعدام مذکورات است و برهان توحید مبطل تعدد ذوات واجب الوجود است
نه مبطل ضرورت اعدام و لیسیات و آنچه این قایل در جواب گفته است اکثرش از هذیانات
مجانین است چه حاصل اعتراض مذکور نیست که تسلسل و غیره مذکورات ممتنع بالذات اند
و بحسب قاعده مذکوره نقیض ممتنع بالذات واجب بالذات است پس لازم است که نقائض
مذکورات واجب بالذات باشند و چون متعدد اند فیلزم تعدد الواجبات و حاصل مقال این

قایلی در جواب این است که واجب بالذات دو معنی دارد یکی آنکه از جعل مطلقا مستغنی
باشد گو در ضمن دیگری مجعول باشد چنانچه انسانیت و حیوانیت زید مثلا و دوم آنکه از جعل
علی الاطلاق مستغنی باشد چنانچه واجب الوجود سبحانه است [illegible] امتناع
ذاتی یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است واجب بالذات [illegible]
وآنکه تعدد آن ممتنع است و برهان توحید مبطل تعدد آنست [illegible] بالذات بالمعنی
الثانی است و این طرفه هذیانی است که مضحکه صبیان است چه واجب بالذات بالمعنی
الاول ممکن ذاتی است ولهذا از جعل مطلقا مستغنی نیست و نقیض ممتنع بالذات ممکن ذاتی
نتواند بود چه امکان احد النقیضین مستلزم امکان نقیض آخر است پس قول بانکه معتبر در
در قاعده مذکوره واجب بالذات بالمعنی الاول است از هذیانی بیش نیست چه واجب بالذات
در صورت عدم تعلق جعل مطلقا بان معدوم است و در صورت معدوم بودن آن بسبب عدم
تعلق جعل مطلقا ضرورست که نقیض آنکه ممتنع بالذات است موجود باشد ضرورة استحاله
ارتفاع النقیضین فلا یکون الممتنع بالذات ممتنعا بالذات باید دانست که اطلاق واجب بالذات
بمعنی اول در اهل معقول متعارف نیست منطقیان هنگام تقسیم ضرورت [illegible] جهات
قسمی را از ضرورت ضرورت ذاتیه بمقابله ضرورت وصفیه و ضرورت وقتیه [illegible] و قضیه را
که بر آن ضرورت مشتمل باشد ضروریه مطلقه میخوانند این نابلد کوی [illegible] بالضرورة
الذاتیه را واجب بالذات انگاشته اطلاق واجب بالذات [illegible]
غلط فهمی نسبت کرده است این حیوان لا یعقل باین غباوتی که دارد [illegible]
دخل و دست اندازی کند و عجیب تر ازین قول اوست اما تعدد [illegible] واجب بالذات
بر مدعی معترض لازم کرده ایم آن واجب بالذات بالمعنی الثانی است [illegible]
تحقیق النظر فیما ذکره و ما ذکرنا و اول در کلام خود هیچ جا تعدد واجب بالذات [illegible]
لازم نکرده است شاید او باقتضای خبط و حماقت تحمل کرده است [illegible]

بنقایص وقبایح ممتنع بالذات باشد اتصاف او سبحانه بنقایص نقایص وقبایح واجب بالذات
باشد وآن نقایص حسب تعدد نقایص وقبایح متعدد اند پس تعدد واجب بالذات لازم آید
واین احمق ندانست که نقیض اتصاف بنقایص وقبایح سلب اتصاف بنقایص وقبایح است
نه اتصاف بصفات کمالیه وجودیه تا وجوب ذاتی آن لازم آید غایة الامر این است که سلب
اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح ضروری باشد وضرورت سلب اتصاف او سبحانه بنقایص
وقبایح معنی امتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح واز ان وجوب ذاتی کدام ذات
وحقیقت لازم نمی آید چه سلب عبارت از کدام ذات وحقیقت نیست آن نفی صرف است ولیس موجود ذاتا
یعبر عنها بالسلب بیچاره با اینکه پیر فرتوت شد تا حال اینهم ندانست که سلب کدام ذات نیست تا از ضرورت
سلب وجوب ذاتی کدام ذات لازم آمد واگر بدانست او سلوب عبارت از ذوات اند برا و لازم
می آید که ذوات غیر متناهیة بالفعل بواجب سبحانه بلکه بهر یک موجود وقایم باشند و در هر یک موجود ذوات
غیر متناهیة موجود باشند زیرا که از هر یک موجود امور غیر متناهیة مسلوب اند پس سلب هر یک از
امور غیر متناهیة که بزعم او ذات است بهر یک موجود وقایم موجود است بلکه لازم می آید که در ممتنعات
ذاتیه ذوات غیر متناهیة موجود وقایم باشند که سلب امور غیر متناهیة از ممتنعات ذاتیه صادق
است این گول جهول بجهل خود ومعقول خود را فضیحت ورسوا گردانید با اینهمه چون بنای الزام
تعدد واجب بالذات بر مدعی معترض بر قاعده استلزام امتناع ذاتی یک نقیض وجوب ذاتی
نقیض آخر آن است ومعتبر درین قاعده بزعم او واجب بالذات بالمعنی الاول است
پس بر مدعی معترض تعدد واجب بالذات بالمعنی الثانی چگونه لازم آید این قول او حماقت
دیگر است وحواله کردن آن بر تعمق نظر باقتضای عجز او از بیان آن است ولفظ مقتضی در قول
او امتناع یک نقیض مقتضی وجوب ذاتی نقیض دیگر است قرینه لسانی است وا ما جواب ثانی
او یعنی آنچه گفته است ونیز در اصل وجود این مفهومات الی آخره نیز منشا آن نافهمی است
تحقیق وتقرر بهما دلیل این مفهومات از ممتنعات ذاتیه است پس عدم تحقق وتقرر آنها ضروری

وضرورت عدم ولیسیت آنہا بمعنی امتناع ذاتی آنہاست و ذات او سبحانہ ما صدق علیہ عدم
ولیسیت آنہا نیست و عدم ولیسیت آنہا کدام ذات نیست تا وجوب ذاتی آن ذات لازم
آید ولا دور ولا تسلسل وغیرہما نقایض این مفہومات اند وآن ہر دو ممکن ذاتی است ہیچکی
از آنہا نہ ممتنع بالذات است نہ واجب بالذات ومفہومات آنہا را باعتبار مصداق ممتنع
ذاتی گفتن قول بتناقض است منشاء آن غباوت و نافہمی ست قال الکودنی الدنی
قاعدہ دوم آنکہ میان متلازمین کہ علاقہ معیت ذاتی فیمابین دارند وانفکاک ہیچ یکی از دیگری
ممکن نباشد در وجوب وامکان تخالف نمی باشد اگر یکی واجب است دیگری ہم واجب الوجود
خواہد بود واگر یکی ممکن ست دیگر ممکن باشد چنانچہ فلاسفہ در مقام نفی معیت فلک حاوی برای
فلک محوی میگویند ان عدم المحوی وتحقق الخلاء داخل الحاوی متلازمان لان اعتبار احدہما یوجب
اعتبار الآخر عقلا بحیث لا یمکن انفکاکہ کما لا یمکن الانفکاک بین وجودی المحوی وعدم الخلاء
داخل الحاوی والشیئان اللذان تحققت بینہما المعیۃ الذاتیۃ والعلاقۃ الطبیعۃ من الجانبین
لا لمجرد المصاحبۃ الاتفاقیۃ فانہما لا یتخالفان فی الوجوب والامکان لان تخالفہما فی ذلک یوجب
امکان انفکاک احدہما عن الآخر انتہی پس میگویم کہ مدعی معترض میگوید کہ اتصاف بنقایص
ممتنع ذاتی است نہ ممتنع لذات الواجب تعالی شانہ پس سلب اتصاف بصفت نقص مثلا
جہل کہ نقیض اتصاف مذکور ست واجب ذاتی خواہد بود وبحکم المقدمۃ الاولی وفیما بین
سلب اتصاف بجہل مثلا واتصاف بعلم تلازم ست کما ذکرنا چون سلب اتصاف بصفت
جہل واجب ذاتی گشت اتصاف بصفت علم ہم واجب ذاتی خواہد بود وبحکم المقدمۃ الثانیہ
وہذا خلف زیرا کہ صفات کمالیہ حضرت واجب الوجود تعالی شانہ بر تقدیر زیادت چنانکہ
مذہب متکلمین ست فی انفسہا ممکنات بالذات اند کما یجیٔ من شرح العقاید النسفی پس اتصاف
اتصاف بدان بطریق اولی ممکن بالذات خواہد بود نہ واجب ذاتی کما زعم آری واجب لذات
الباری تعالی ست چنانچہ اتصاف بصفت نقص ممتنع لذات الواجب ست اقول چون

سابق هم بر سوقسند کرد بیان اتصاف بصفات کمالیه و عدم اتصاف بصفات نقص معینه ذاتیه نیست
این کلام از قبیل یا بیان است کشف این عمایت وهتک این غوایت در رد قول او بازمی گویم
محقق نماند که بنده از اکثر شده به اجابت اعاده آن نیست قال الرسله دون الرهدون اگر گویند
مراد از محقق ذاتی اتصاف جزئی وشخص هست که آن ممتنع ذاتی است و اتصاف کلی که نوع آن
آن ممکن بالذات چه امکان ذاتی کلی با امتناع ذاتی شخصی منافات ندارد چنانکه انسان کلی
ممکن بالذات است و زید ناطق ممتنع ذاتی است جوابش اینکه اتصاف بنقایص هم مفهوم کلیست
و بر تقدیر آنکه مراد از اتصافات جزئیه بنقایص هست سلوب این اتصافات بنقایص واجب ذاتی
خواهد بود بحکم التلازم کما مر و اتصافات بکمالات که متلازم آنهاست واجب ذاتی خواهد بود بحکم
التلازم کما ذکرنا و این باطل است چه سلوب اتصافات بنقایص اتصافات بکمالات حصول حیثیت
وجوب ذاتی ندارند بسبب بودن آنها معانی نسبی محتاج بطرف و قطع نظر از حیثیت تلازم چنانکه
اتصاف بنقایص ممتنع است در ذات واجب تعالی شانه همچنین اتصاف بکمالات ضروریست
در ذات واجب تعالی شانه پس اول را ممتنع بالذات گفتن و ثانی را واجب بالذات نگفتن
تحکم بحت و ادعای محض است پس واجب بالذات بودن ثانی دلیلی است بر ممتنع ذاتی
بودن اول و نیز با وجود امکان ذاتی اتصاف بنقایص اثبات امتناع آن لاجل ذات الواجب
تعالی بسبب ثبوت وجوب اتصاف بکمالات لذاته تعالی بامکان ذاتی بتوسط مقدمتین
مذکورتین بر اهل علم مخفی نیست پس ظاهر و هویدا گشت که تحاشی از امکان ذاتی اتصاف
بنقایص و اعتقاد امتناع بالذات در آن از راه اعتساف ناشی از سوء استعداد و سست
دماغی و فساد اعتقاد است در اصول اسلامیه اقول باسبق گفته ایم که این بلید
بلید [illegible] افزاید و سفاهت او از اقوالش عینًا فعینًا جلوه بوقلمون می نماید
[illegible] اینکه اتصاف جزئی شخصی ممتنع بالذات باشد و اتصاف کلی که
[illegible] بالذات باشد و اینکه امکان ذاتی کلی با امتناع ذاتی شخصی منافات ندارد

پس آن ضابطه که بتدقیق نظر پیشش ازین بید و شد بیان کرده بود اگر صادق است تجویز امکان
ذاتی کلی و امتناع ذاتی شخصی باطل است و اگر این تجویز صادق است آن ضابطه که بتدقیق
نظر برآورده بود باطل است و نیز تخصیص تجویز امکان ذاتی کلی و امتناع ذاتی فرد آن
با فرد جزئی شخصی چنانکه از کلامش تراوش می کند وجهی ندارد چه اگر کلی ممکن را با قید عام که منافی
طبیعت کلی باشد بگیرند آن فرد عام هم ممتنع ذاتی است چنانکه انسان ناهق فرد جزئی
شخصی انسان نیست بلکه فرد انسان است و ممتنع ذاتی است گو این قایل را مصداق آن
توان گفت پس آنچه در جواب گفته است که اتصاف بنقایص مفهوم کلی است هذر و هذیان
است زیرا که اتصاف بنقایص اگرچه مفهوم کلی است لیکن فرد مطلق اتصاف است پس
بر تقدیر تجویز امتناع ذاتی فرد با وجود امکان ذاتی کلی جایز است که مطلق اتصاف ممکن ذاتی
باشد و این فرد ممتنع ذاتی باشد و این هذر جواب باشکال نمی تواند شد مگر در صورتیکه این معنی ثابت
کرده شود که خاص بودن فرد با کلی در امکان مخصوص بفرد شخصی جزئی است و دونه خرط
القتاد و این بیچاره هیچ ثابت کردن نمی تواند تا باثبات این هذیان چه رسد و بر تقدیر تنزل
هرگاه یکه جمیع اتصافات جزئیه شخصیه بیک یک از نقایص و قبایح ممتنع ذاتی
شد اتصاف بنقایص اگرچه مفهوم کلی است ممتنع ذاتی باشد پس قول باینکه
اتصاف بنقایص کلی است بعد تسلیم امتناع ذاتی اتصافات جزئیه شخصیه لغو محض است
و آنچه گفته است که بر تقدیر اینکه مراد اتصافات جزئیه بنقایص است الخ اگر مرادش ازان اینست
که امتناع ذاتی اتصافات جزئیه بنقایص ضرورت سلوب آن اتصافات است باین معنی مسلم
است چه امتناع ذاتی آن اتصافات عبارت از ضرورت سلوب آنها است و ازان وجوب
ذاتی آن سلوب بمعنی واجب الوجود بودن آن سلوب لازم نمی آید زیرا که سلوب ذوات موجوده
نیستند تا وجوب وجود آن ذوات لازم آید و مقابل امتناع ذاتی و قسیم آن وجوب الوجود
است نه وجوب العدم و وجوب العدم عین امتناع است و سلوب صلوح وجوب الوجود

ندارند وصلوح ضرورت و وجوب دارند وصلوح ضرورت و وجوب دیگر است وصلوح
وجوب الوجود دیگر صلوح وجوب الوجود ولی آنکه ذات باشد متصور نیست وصلوح وجوب ذاتی
را نمی خواهد وسلب و عدم واجب نمی باشد وسلب و عدم ذات نیست واگر مرادش
ازان این است که امتناع ذاتی اتصاف بنقایض جزئیه مستلزم است واجب الوجود
بالذات بودن سلوب آن اتصاف را این ممنوع است چه امتناع ذاتی آن اتصافات
ضرورت و وجوب سلوب آن اتصافات را البته مستلزم است نه وجوب وجود سلوب
آن اتصافات را این کس ناکس سلب و عدم را ذات موجوده میداند وتخیل میکند که هرگاه که
سلب واجب شد واجب الوجود شد حال آنکه سلب محض انتفا است نه ذاتی است که
آن را انتفای نامند واگر بدانست او امتناع ذاتی ممتنع بالذات مستلزم بودن سلب
آن واجب الوجود بالذات است او را محذوری که بر مدعی معترض لازم میکند گریز ونجات نمیتواند
شد چه سلب انسانیت وحیوانیت وجسمیت وعرضیت وغیرها از ذات حقه واجب الوجود
سبحانه که مصداق سوالب قایله الله لیس بانسان والله لیس بحیوان والله لیس بجسم والله لیس
بعرض الی غیر ذلک من السوالب اللامتناهیة الی حد است بدانست او یا واجب بالذات است
یا واجب بالذات نیست این قایل نمیتواند گفت که این سلوب بدانست او واجب بالذات اند
چه بدانست او سلوب صلاحیت وجوب ذاتی نمیدارند پس بدانست او این سلوب واجب بالذات
نیستند پس بودن او سبحانه انسان وحیوان وجسم وعرض وغیرها من الامور الغیر المتناهیة ممکن
ذاتی شد واین کفر صریح است [illegible] درین سوالب قایله اجتماع النقیضین لیس بانسان
ولیس بجسم ولیس بالجسم وغیرها بدانست او صادق اند یا بدانست او کاذب اند اگر بدانست او
کاذب اند لازم آید [illegible] آن سوالب صادق باشند برین تقدیر حالش از حال
سوفسطائیه بدتر است واگر بدانست او صادق اند این سلوب بدانست او واجب بالذات
اند یا ممکن بالذات شق اول بدانست او باطل است چه بدانست او سلوب صلاحیت

وجوب ذاتی ندارند پس لا محاله بدانست او شق ثانی متعین است پس بدانست او بودن
اجتماع النقیضین مثلا انسان و حیوان و جسم و آله و سایر حقایق ممکن بالذات است و این هم کفر و
شرک و الحاد است و هم سوفسطائیست و علی هذا القیاس سوالب قایله الانسان لیس بلا انسان
و لیس بسواد و لیس ببیاض و لیس فوقیة و لیس تحتیة الی غیرها من السوالب الا متناهیة یا بدانست
این قایل صادق باشند یا کاذب علی الثانی بدانست او موجبات این سوالب صادق اند
فیکون هذا القایل اسوء حالا من السوفسطائیة و علی الاول این سلوب یا واجب بالذات باشند یا
ممکن بالذات شق اول بدانست او باطل است چه بدانست او سلوب صلاحیت وجوب ذاتی
ندارند پس بدانست او شق اول متعین است پس بدانست او بودن انسان انسان و سواد
و بیاض و فوقیت و تحتیت و غیرها من الامور الغیر المتناهیة ممکن بالذات است و این سوفسطائیت
و الحاد و کفر است و آنچه گفته است که اتصاف بکمالات که ملازم این سلوب است واجب ذاتی خواهد بود
بحکم التلازم ناشی از سوء فهم اوست ما سبق بیان کردیم که مصداق سلوب اتصاف بنقایص نفس
ذات حقه واجبه بالذات است و مصداق اتصاف بکمالات نزد عامه متکلمین که بزیادت صفات
کمالیه قایل اند قیام آن صفات بذات حقه باقتضای ذات حقه است و این مصداق ازان
مصداق متاخر است و فیما بین مصداقین معیة ذاتیه نیست پس از وجوب آن وجوب این لازم
نمی آید و تلازمی که فیما بین مصداقین بمعنی عدم تخلف انفکاکی است و حکم متلازمین بعدم تخلف انفکاکی
که میانه آن هر دو معیة ذاتیه نباشد در وجوب و امکان متحد نیست چنانچه در ذات حقه و کمالات
که نزد عامه متکلمین معلول ذات حقه بالایجاب اند و با وصف عدم تخلف از ذات حقه واجبه
ممکن ذاتی اند آنچه گفته است که سلوب اتصافات بنقایص و اتصافات بکمالات صلاحیت
وجوب ذاتی نمیدارند لعلت بودن آنها معانی نسبی محتاج بطرفین از غایت غباوت ناشی
است چه واجب بالذات و ضرورة ذاتی سلوب واقعیه اند و سلوب واقعیه معانی نسبی که
در ذهن محتاج بطرفین اند نیستند معانی سلوب که نسبی و محتاج بطرفین اند از موجودات

ذهنی و ممکنات ذاتی اند و آن مفهومات ذهنیه حقیقة آن سلوب که مصداق قضایای سوالب مذکوره
بالاست نیستند چه صدق آن قضایا مربوط بذهن و تصور ذهن آن معانی نسبیه را و اطراف
آن را نیست و علی هذا القیاس مفهوم ذهنی اتصاف بکمالات مصداق واقعی صدق آن کمالات
نیست مثلاً صدق قولنا الله سبحانه لیس بانسان منوط بتصور کردن ذهن سلب انسان از وسبحانه
نیست والا انسان نبودن او سبحانه موقوف بر ذهن و تصور آن باشد پس قبل ذهن و قبل تصور
ذهنی این سالبه کاذب و موجبه آن صادق باشد والتزام این کفر صریح است و علی هذا القیاس
صدق قولنا الله سبحانه قادر منوط بتصور کردن ذهن ثبوت قدرت با وسبحانه و بمعنی اتصاف او
سبحانه بقدرت نیست والا قبل ذهن و قبل تصور ذهنی این موجبه کاذب و سالبه آن صادق باشد
والتزام آن کفر و الحاد است این قایل کورکورانه بر مقالاتیکه مفضی بکفر و الحاد اند اقدام می کند
و باکی ندارد و آنچه گفته است که قطع نظر از حدیث تلازم الخ دلیلی است بر جهالت و بلادت
او زیرا که اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و فواحش ممتنع ذاتی و سلب آن بالذات ضروری
است والا لازم آید که موجبات سوالب قایله الله سبحانه لیس بحادث و لیس بجاهل و لیس
بعاجز و لیس بانسان و لیس بحیوان و لیس بجسم در مرتبه ذات احدیه صادق باشد العیاذ
بالله من اعتقاد ذلک و اتصاف بکمالات نزد عامه متکلمین ممکن ذاتی و مقتضای ذات حقه
او سبحانه است پس اول را ممتنع ذاتی گفتن و ثانی را واجب بالذات نگفتن تحکم نیست عین عقیده
عامه متکلمین است قال فی شرح العقائد العضدیة الکذب نقص و النقص علیه تعالی محال فلا یکون
من الممکنات و لا تشمله القدرة کسایر وجوه النقص علیه کالجهل و العجز و نفی صفة الکلام و غیرها من الصفات
الکمالیة و قال بعد سطر و النقص علیه تعالی محال عقلا و قال فی المتن و لا یصح علیه الحرکة و الانتقال
و الجهل و الکذب قال الشارح لانها نقص و النقص علیه تعالی محال و آنچه گفته است و نیز با وجود
امکان ذاتی اتصاف بنقایص الی قوله توسط مقدمتین [illegible] مذکورتین [illegible] [illegible] است بهذیان
است قوله ظاهر و هویدا گشت بلکه ظاهر و هویدا گشته است که این نادان [illegible] در فهم علوم فلسفیه

استعدادی و با محول اسلامیه اعتقادی ندارد و فهم مختصرات علوم عقلیه نتوانند و او سبحانه را
در مرتبه ذات احدیه از نقایص و قبایح و فواحش و اتحاد با ممکنات منزه نمیدانند قال الرهدون
الاعرن باقیماند درینجا یک خطای دیگر او در مقال که آن موجب ضلال اوست و اضلال
بلکه دار رخاقی اوست پس عضال و آن این است که او اعتقاد میکند که اگر اتصاف بنقایص
را ممکن بالذات بگویم امکان اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح لازم می آید العیاذ بالله تعم
اقول این وسوسه لزوم امکان اتصاف او سبحانه تعالی بنقایص بر تقدیر امکان ذاتی
اتصاف بنقایص منشاء آن تقبیح حیثیات و تقویت اعتبارات است و اخذ حیثیت امکان
ذاتی و مصداق آن بجای حیثیة امتناع لذات الواجب تعالی و مصداق آن و قد قالوا لبطل
الحکمة لولا الاعتبارات زیراکه معنی نفی امتناع بالذات ازین اتصاف آنکه این اتصاف بنظر
خصوصیت حاشیتین مذکورتین اگرچه ممتنع است ولیکن چون ملاحظه نفس ذات این اتصاف نمائیم
و قطع نظر از خصوصیت حاشیتین مذکورتین کنیم پس اتصاف ممکن بالذات است و ممتنع نیست چه
طرفین خاص نه ذات اتصاف است و نه ذاتیات آن و نه لوازم آن انچه از لوازم آنست
مطلق طرفین است بدون لحاظ خصوصیت اقول سابق گفته ایم که احمق بی ایمان انا فانا در
جهالت و ضلالت ترقی می نماید و باقتضای جهل زبان خود بکلماتی که مقتضی بکفر و الحاد اند می آلاید
پیش ازین گذشت که سوالب قایله الله سبحانه لیس بجاهل و لیس بعاجز و لیس بکاذب و
لیس بانسان و لیس بحیوان در مرتبه ذات احدیه صادق اند و اگر این سوالب در مرتبه ذات
احدیه صادق نباشند موجبات آنها صادق باشند و التزام این کفر و الحاد است و این
سلب ضروری و واجب بالذات است ممکن بالذات و واجب بالغیر نیست چه اگر واجب
بالغیر باشد در مرتبه ذات احدیه صادق نباشد ضروره تاخر المقتضی عن المقتضی و چون سلب
در مرتبه ذات احدیه صادق نباشد لامحاله ایجاب آن صادق باشد و ازهمین جهت قول
بامکان ذاتی این سلب مقتضی بالحاد است پس این قایل با این سلب را ممکن ذاتی می داند

علما قاطبةً آنها را ممتنع بالذات میگویند جوابش اینکه لزوم امتناع بالغیر وقتی است که
قید را خارج اعتبار کنیم چنانچه از حقیقت مقصود شخص واگر قید وتقیید هر دو را داخل اعتبار کنیم
چنانچه در تقوم افراد پس بر مجموع مرکب حکم با امتناع ذاتی صحیح خواهد بود نه امتناع بالغیر
لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه وکونه جزء اً منه واین وجه در اضافت صفت نقص الی جزء
حضرت واجب الوجود منزه ومقدس از همه نقائص باز در حکم کردن بر آن امتناع بالذات
مثلاً بگویند عجز الواجب تعالی عنه ممتنع بالذات جاری نیست زیرا که این وجه مستلزم جزئیه
مضاف الیه است از مرکب وحضرت واجب الوجود تعالی وتقدس از کلیه وجزئیه وجمیع
نقایص منزه است زیرا که اینها از خواص ممکنات است پس بنا بر تصحیح حکم بالامتناع بالذات
واجب تعالے تقدس را جزء محکوم علیه مرکب قرار دادن باز حکم بر مجموع با امتناع بالذات
کردن که در آن مجموع واجب تعالی نیز داخل باشد چنانچه در اجتماع النقیضین وارتفاع
النقیضین مما لا یجترء علیه مومن بل عاقل زیرا که تنزیه از جمیع نقایص وتقدس از همه شایبه نقصان
اعتبار جزئیه حضرت واجب الوجود تعالی شانه حاصل است بدین وجه که صفت نقص
واتصاف بدان هر دو را ممکن بالذات وممتنع لذات حضرت واجب الوجود تعالی وتقدس
قرار دهیم وبگوییم که عجز الواجب تعالی وتقدس عنه ممتنع لذات الواجب تعالی وتقدس عجز غیره
ممکن لیس بممتنع لذات ذلک الغیر بل واقع کعجز زید وعمرو مثلاً اگر کسی گوید که مضاف الیه در
ترکیب اضافی که در غیر اضافت بیانی باشد از جزئیه محکوم علیه وثبوت حکم بمنزله است
چنانکه غلام زید کاتب صادق است گو زید مرده باشد پس مانع از جزء آت مذکوره [illegible]
جوابش آنکه در امثال این تراکیب ترکیب اضافی راجع بترکیب توصیفی است ودر
ترکیب توصیفی موصوف وصفت هر دو مثبت له ومحکوم علیه است فی الجمله واین معنی
مانع از جزء آت مذکوره است مثلاً اجتماع النقیضین راجع است به نقیضان مجتمعان
پس معنی اجتماع النقیضین ممتنع بالذات وارتفاع النقیضین المجتمعان ممتنع بالذات

والنقیضان المرتفعان ممتنع بالذات وعجز زید ممکن بالذات وجهل عمرو ممکن بالذات بمعنی زید
العاجز ممکن بالذات والعمر الجاهل ممکن بالذات علی اعتبار مضمون الجمله یا باعتبار آنکه مصدر
بمعنی مشتق است و از قبیل اضافت صفت شی بموصوف چنانچه حصول صورة الشی فی العقل
بمعنی الصورة الحاصله فی العقل پس معنی قیام زید وضرب زید زید قایم و زید ضارب خواهد
بود و معنی قیام زید کذا وضرب زید کذا زید القایم کذا و زید الضارب کذا لان الاخبار بعد العلم
او صاف کما ان الاوصاف قبل العلم اخبار پس بملاحظه وجوه مذکوره با ایمان تنزیه تقدیس
حضرت واجب الوجود تعالی وتقدس مانع وعایق قوی از جرات مزبوره متیقن هست والله تعالی
اعلم واحکم اقول از بیهوده گوئیهای این قایل درین مقام معلوم شد که غباوت او به نهایت و حماقت
او باقصی الغایت رسیده است زیرا که ما سبق گفته ایم که ممتنع ذاتی مصداق اتصاف او سبحانه
بنقایص هست ومصداق را باتصاف می نامند و معنی مصدری اتصاف بنقایص که از مفهومات
ذهنی است نه ممتنع بالذات است و نه ممتنع بالغیر زیرا که آن از موجودات ذهنی است و همچنان
معنی مصدری اجتماع النقیضین ممتنع نیست نه بالذات و نه بالغیر چه آن از موجودات ذهنی
است ممتنع بالذات مصداق اجتماع النقیضین است این احمق نافهم اتصاف او سبحانه
بنقایص را در کلام استاذنا المحقق بمعنی مصدری فهمیده بنظر اینکه این مفهوم حصه مطلق اتصاف
بمعنی مصدری است ذاتی اثبات امکان ذاتی آن افتاد و با وجود اینکه خود ممتنع ذاتی بودن
فرد آن نوع که ممکن ذاتی باشد تجویز می کند باقتضای بی ایمانی از قول بامکان ذاتی اتصاف
او سبحانه بنقایص وقبایح وفواحش باز نیامد و هرگاه که استشعار کرد که بنا بر معتقدات او لازم می آید
که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین ممتنع بالذات نباشد زیرا که اجتماع النقیضین
حصه اجتماع است وارتفاع و اجتماع وارتفاع شیئین مطلقا ممکن ذاتی اند پس لازم است
که این هر دو حصه نیز داخل ممکن ذاتی باشند در حواشی سراسیمه شده ارتکاب ترلی کرده مضحکه
صبیان شیر خوار و مسخره تماشائیان بازار و در الظار طالبه از ادهیت مخاطبت ورافتاده رسوا

دشوار شده و آن قول او ست چه الحشو انکه الی قوله لدخول ذلک الغیر فی المحکوم علیه شده کونه بر مرا سنده آین
عجب هذیانی است که از زبان این حیوان لایعقل بر آمده او را رسوا کرد بچند وجوه اول اینکه
اجتماع و ارتفاع بمعنی مصدری است پس افراد آن حصص خواهد بود چنانچه این قایل در اوایل
قول خود گفته است پس اعتبار دخول قید و تقیید در افراد معنی مصدری معنی ندارد دوم اینکه
مفهوم اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین بر تقدیر اعتبار دخول قید و تقیید هم از موجودات
ذهنیه است ممتنع ذاتی نیست بلکه ممتنع بالغیر نیست پس حکم با متناع ذاتی آن برین تقدیر هم صحیح
نیست سیوم اینکه از قول او و اگر قید و تقیید هر دو را داخل اعتبار کنیم ظاهر آنست که دخول قید
و تقیید در آن باعتبار معتبر است و امتناع ذاتی اجتماع النقیضین مبنی است بر اعتبار دخول قید
و تقیید در آن که تابع اعتبار معتبر است پس امتناع ذاتی اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین
بر زعم این قایل تابع اعتبار معتبر است چهارم اینکه قید درین مرکب که آن را این قایل ممتنع
ذاتی قرار داده است نقیضان اند و تقیید آن اضافت است و هر دو نقیضین ممکن ذاتی اند
پس اضافت هم ممکن ذاتی است و نفس اجتماع و ارتفاع نیز ممکن ذاتی است پس منشا
امتناع ذاتی نیست مگر خصوصیت اضافت اجتماع و ارتفاع بسوی نقیضین و این خصوصیت
در صورت بودن اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین حصه اجتماع و ارتفاع نیز حاصل است
پس اعتبار دخول قید و تقیید را در امتناع ذاتی اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین
دخلی متصور نیست پنجم اینکه این جاهل نادان مرکب را ممتنع ذاتی قرار داده است حال آنکه
قاعده مقرره است که کل مرکب ممکن و الترکیب اساس الامکان چه مرکب محتاج اجزاء است
و احتیاج خاصه ممکن ذاتی است واجب بالذات و ممتنع بالذات را احتیاجی نمی تواند بود
ششم اینکه فرق او در میان حصه اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین و در میان فرد
اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین باعتبار دخول قید و تقیید در آن و حکم او بامکان حصه
آن و امتناع ذاتی فرد آن ناشی از غایت حماقت است چه مفهوم هر دو از موجودات [illegible]

ومصداق هر دو ممتنع ذاتی است مقتضم اینکه قول اولیس بر مجموع مرکب حکم با متناع ذاتی صحیح خواهد
بود نه امتناع بالغیر لدخول ذالک الغیر فی المحکوم علیه وکو نه جزا منه یعنی است چه مدلول آن
این است که اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین اگر حصه اجتماع وارتفاع گرفته شود
ممتنع بالغیر است واگر فرد گرفته شود ممتنع بالذات است زیراکه آن غیر که بسبب آن امتناع
است جزو محکوم علیه شد و این کلام عند التامل معنی ندارد که آن غیر که در فرد حیثیت آن اعتبار
کرده میشود و چیزی است یکی تقیید و دیگی قید و دخول تقیید که هست بما هو تقیید نه بما هو قید
واگر تقیید بما هو قید داخل اعتبار کرده شود در فرد اعتبار دخول دو قید لازم آید و تقیید بما هو
تقیید لا بما هو قید در حصه هم دخول است چنانچه در مختصرات مصرح است پس آن غیر که از دخول
آن امتناع ذاتی مجموع مرکب لازم آمده است یا تقیید بما هو تقیید است در اینصورت اجتماع
النقیضین وارتفاع النقیضین اگر حصه اجتماع وارتفاع گرفته شوند ممتنع ذاتی خواهند بود
لدخول ذالک الغیر فیه یا قید است یعنی نقیضین وظاهر است که هر دو نقیض ممکن است و دخول
ممکن مستلزم امتناع ذاتی مرکب نتواند شد پس ظاهر شد که مناط امتناع ذاتی اضافت اجتماع
وارتفاع سوی نقیضین یعنی قید و تقیید و تقیید در حصه هم معتبر است پس حصه هم ممتنع ذاتی خواهد بود
ناشی از این حماقات که از این قایل سر زده غفلت اوست از اینکه ممتنع ذاتی مصادیق اتصاف
او بسیحانه بنقایص ومصادیق اجتماع النقیضین وارتفاع النقیضین است نه معانی مصدری
آن خواه حصص گرفته شوند خواه افراد گرفته شوند این احمق نافهم باین غباوت خود را در سفایق و
دقایق علمیه انداخته خود را نزد اولی الافهام رسوا ساخته است واز قول این متناهی فی البلاد
واین وجه در اضافت صفت نقصان الی قوله والله تعالی اعلم واحکم معلوم شد که مراتب بلا
ومتناهی لا تتحقق هست اول باید دانست که ذات حقه واجبه الوجود که در نفس الامر و خارج
متحقق است جزو هیچ مرکب نیست و نه مرکب است از اجزاء جزئیت او سبحانه از کدامین مرکب
وترکیب او سبحانه از کدامین جزو ممتنع ذاتی است و برامتناع ذاتی آن دلایل قایم و ترکیب

وجزئیت از جمله نقایص اند و بودن او سبحانه مصداق نقایص ممتنع بالذات است و از
امتناع ذاتی جزئیت و ترکیب او سبحانه یعنی ذات حقه موجوده واجبه در خارج لازم
نمی آید که متصور ذهنی آن جزء مرکب ذهنی نشود و چه ظاهر است که قضایای معقوله قایله الله
سبحانه موجود و الله سبحانه قادر و الله سبحانه علیم و الله سبحانه حکیم و الله سبحانه سمیع و الله
سبحانه بصیر الی غیر ذلک صادق اند و آیات و الله بکل شیء علیم و الله علی کل شیء قدیر و الله خالق
کل شیء و الله خلقکم وغیرها در قرآن مجید موجود و این قضایای معقوله مصدقه مذعنه مرکب اند
از محکوم علیه و محکوم به و نسبت خبریه و باتفاق علمای عربیت و متکلمین و مفسرین و محدثین اینهمه
کلام اند و کلام مرکب تام را گویند و مرکب آن را گویند که جزء لفظ آن بر جزء معنی آن دلالت کند
و آن دلالت مقصود باشد و لفظ جلاله جزء لفظ این مرکبات است و البته بر جزء معانی این مرکبات
دال است پس انکار بودن معنی متصور ذهنی اسم جلاله جزء مرکبات ذهنیه از موهنی بلکه از هیچ عاقلی
متصور نیست و الا این همه مرکبات محال بالذات باشند و قضایای معقوله و اخبار صادقه نباشند
و تصدیق بان متعلق نشود و التزام لازم کفر صریح و الحاد قبیح است و از ترکیب این مرکبات ذهنی
از معنی متصور ذهنی اسم جلاله لازم نمی آید که ذات حقه متحققه فی الخارج جزء کلام مرکب شود و ظاهر
است که حصه معانی مصدری و فرد آن هیچ آنکه در آن اعتبار دخول قید و تقیید نموده شود چنانکه این
قایل در اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین ارتکاب اعتبار دخول قید و تقیید نموده است
از [illegible] است و اجزای فرد معنی مذکور معانی ذهنیه اند نه موجود واقعی خارجیه پس اگر
معانی مصدریه را که مضاف سوی معنی متصور ذهنی اسم جلاله یا دیگر اسمای حسنی از آن فرد لازم خواهد آمد
و آن مجرد نسبت نه جزئیت ذات حقه موجوده متحققه فی الخارج این احمق بلید که این قدر نفهمیده است
نمیداند نسبت [illegible] تدبر و ظاهر است که مضاف الیه و ترکیب اضافی جزء الواجب تعالی
عنه هم متصور ذهنی واجب است نه موجود ذات خارجیه از هیچ جانب ترکیب مرکبات ذهنیه اجزا
نیستند و حضرت واجب الوجود یعنی ذات حقه مقدسه متحققه فی الخارج از کلیت و جزئیت

جمیع [illegible] معانی متصوره ذهنی اسمای حسنی اجزای ترکیب مرکبات ذهنی
چه قضایای معقوله مذکوره بالا بلاشبهه واقع اند والا آن قضایا منعقد نشوند و تصدیق بان
متعلق نشود و نشاید این بی ایمان تصدیق بآن قضایای معقوله ندارد و با این همه این بی عقل را
بنا بر اقوال او از اعتبار جزئیت واجب الوجود و از فردیت بعض معانی مصدریه گزیر نیست چه
عدم الواجب تعالی و امکان الواجب سبحانه نزد او یا ممتنع بالذات است یا ممکن ذاتی و
ممتنع بالغیر علی الثانی او را دعوی ایمان نشاید کردن و علی الاول عدم و امکان هر دو مصدر
اند و عدم الواجب سبحانه اگر هر دو حصه این دو مصدر اند این هر دو حصه ممکن ذاتی نزد او بر این
تقدیر ممکن ذاتی اند زیرا که این هر دو مصدر ممکن ذاتی اند و اگر آن هر دو نزد او فرد این دو مصدر
اند اعتبار جزئیت واجب سبحانه ازین هر دو فرد برا و لازم است پس او را از محذوریکه در فردیت
عجز الواجب سبحانه اندیشه است چاره و گزیری نیست و قول او زیرا که تنزیه از جمیع نقایص
الی قوله عجز زید و عمر مثلا بیهوده گوئی و بی ایمانی اوست زیرا که امکان نقصان و عیبت بودن
او سبحانه التزام می کند و دعوی تنزیه او سبحانه از جمیع نقایص و تقدیس او از همه معایب با وجود
اینکه امکان نقایص و معایب نیز از نقایص و معایب است دعوی زبانی است و بس معهذا
او را بنا بر اوهامیکه ایمان و عقل او ربوده اند از انکار تنزیه او سبحانه از نقایص و معایب گزیر نیست
زیرا که ترکیب او سبحانه بالنسبت او یا ممتنع ذاتی است یا ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر شق اول نزد
او باطل است زیرا که ترکیب مصدر است و ترکیب او سبحانه یا حصه این مصدر است یا فرد آن
اگر حصه این مصدر است نزد او ممکن ذاتی است و اگر فرد آن است جزئیت او سبحانه ازین فرد
نزد او لازم می آید و این نزد او محذور است پس ترکیب او سبحانه نزد این قایل لامحاله ممکن ذاتی
ممتنع بالغیر است و تعالی و تقدس این ترکیب نیز از جمله نقایص و خواص ممکنات است و در اعتقاد
این قایل اتصاف او سبحانه بنقایص و خواص ممکنات ممکن بالذات ممتنع بالغیر است پس
ترکیب او تعالی شانه بالنسبت این قایل لامحاله ممکن بالذات و ممتنع بالغیر و ممتنع لذات الواجب

سبحانه است وهیچیک عاقل بر امکان ترکب او سبحانه وامتناع آن بالغیر یعنی لذات الواجب
سبحانه جسارت نمی تواند کرد چه اگر ترکب او سبحانه ممکن ذاتی وممتنع بالغیر باشد ذات او سبحانه علت
عدم ترکب ذات او سبحانه باشد وتقدم علت بر معلول ضروری است پس ذات او سبحانه در مرتبه
متقدمه یا مرکب است یا مرکب نیست اگر مرکب است تنزیه او سبحانه از ترکب معنی ندارد واگر مرکب
نیست عدم ترکب او معلول ذات او نشد والا از ذات حقه متاخری بود پس هیچیک مومن را
از اعتقاد اینکه سلب اتصاف او سبحانه بترکب وبسائر خواص ممکنات وسلب اتحاد او سبحانه
بجمیع ممکنات جواهر باشند یا اعراض ذوات باشند یا اوصاف ضروری بالذات است
وضرورت این سلب امتناع ذاتی مسلوب است گزیر نیست وکسیکه ازین انکار دارد
او را گزیر نیست از بودن او سبحانه در مرتبه ذات حقه مرکب وجزء وانسان وحیوان
ونبات وغیرها من الامور الغیر المتناهیه اگر سوالب قایله الله سبحانه لیس بحیوان ولیس بانسان
ولیس بحجر ولیس بمرکب ولیس بجزء الی غیر ذلک مما لا ینتاهی در مرتبه ذات حقه صادق اند
این سلوب ضروری ذاتی خواهند بود وایجابات آنها ممتنع ذاتی واگر این سلوب در مرتبه ذات
حقه صادق نیستند لا محاله ایجابات آنها صادق باشند ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین
معلوم نیست که این قایل سوالب را صادق میداند یا موجبات را که اگر سوالب را صادق میداند
بر او واجب است که ازین بیهوده گوئیها توبه نصوح کند واگر ایجابات را صادق میداند حالش
از حال ملاحده وسوفسطائیه بدتر گشت ونیز بنا بر اقوالش لازم می آید که نزد او شریک الباری
ممکن ذاتی وممتنع بالغیر باشد زیرا که مفهوم شریک مفهوم مشتق است پس شریک الباری
اگر حصه آن است پس بدانست این قایل ضرور است که این حصه ممکن ذاتی باشد واگر فرد آن
است بدانست او لازم می آید که باری جزء آن باشد وآن نزد این قایل محذور است پس
این قایل را از قول بامکان شریک الباری گزیر نیست وعلی هذا القیاس تولد مصدر است
اگر او را مضاف سوی او سبحانه نموده شود پس تولد مضاف یا حصه است پس بحسب اعتقاد قول

این قایل ممکن ذاتی یا فرد است پس مضاف الیه جزو آن است و این بدانست این قایل محذور در
است از جهت مناقشات که بسیاری قایل لازم آمد و وبال سوء فهم او است او ندانست که مصداق
اتصاف او سبحانه بعض ممتنع ذاتی است نه این مفهوم مصدری نفهمید که مفهوم اجتماع النقیضین
و ارتفاع النقیضین خواه حصه باشد یا فرد ممتنع ذاتی نیست ممتنع ذاتی مصداق آنست که نه حصه است
و نه فرد و همچنان است مفهوم عدم الواجب و امکان واجب و شریک الباری ممتنع ذاتی نیست ممتنع مصداق
آنها است این قایل باقتضای حماقت و بی ایمانی برای اثبات امکان اتصاف او سبحانه بنقایص
و نقایص و خسایس تعالی الله عما یقول له الظالمون قاعده بر آورد و عقل و ایمان او را بر باد داد
و این وبال اتباع و مجادله شیاطین است اعاذنا الله من ذلک اما سوال مصدر بقوله اگر
کسی گوید الخ پس مانع از جزء آن مذکور چیست دلالت می کند بر غایت بیگانگی او از فهم چه
مدعای این قایل این است که اجتماع النقیضین و ارتفاع النقیضین که ممتنع ذاتی است
فرد اجتماع و ارتفاع است که در آن قید و تقیید داخل است نه حصه لکن و این معنی در اتصاف
نقایص سوی او سبحانه نمی تواند شد چه اعتبار دخول قید و تقیید در آن مستلزم جزئیت او سبحانه
است بر این مدعا این سوال متوجه نیست که در ترکیب اضافی مضاف الیه جزء نمی باشد چه جزء نبودن
مضاف الیه در صورتی است که مرکب اضافی را فرد اعتبار نکنند و اگر فرد اعتبار کنند از اعتبار
دخول مضاف الیه در آن مرکب ناگزیر است و مردود بودن زید مانع اعتبار دخول زید مقصود
ذهنی در مرکب اعتباری غلام زید که آن را فرد اعتبار کنند نتواند شد و این قایل خیال کرده است
که چون زید موجود فی الخارج جزء این مرکب اضافی ذهنی است قول این قایل بدان ماند که کسی
بگوید که آدم علیه السلام جزو بشر نمی تواند بود چه آدم علیه السلام مرده است چگونه جزء این قضیه
تواند ... جزو این مضاف الیه معزول از جزئیت در صورتی است که فرد نیست اعتبار کنند
... فرد اعتبار کنند از قول بجزئیت مضاف الیه ناگزیر است و آنچه در جواب این سوال
[illegible] ... است ... اضافی ... ترکیب توصیفی است

واتصاف کلمه باسمیت وفعلیت وحرفیت ممکن بالذات است لکون کل واحد من المحمولات عرضا
مفارقا للموضوع وچون موضوع خاص بجای موضوع عام بگیریم وبگوئیم النار بارد رطب والاربعة
فرد وضرب یضرب حرف اتصاف موضوع بمحمول ممتنع خواهد بود ولیکن این امتناع بسبب خصوصیت
موضوع است زیراکه چون صورت نوعیه نار مقتضی حرارت ویبوست است وبرودت ورطوبت
ضد انها است اربعه مقتضی انقسام است بمتساویین وفردیت مقابل آن وفعل معنی آن
مستقل بالمفهومیة است وحرف غیر مستقل پس برین وجوه اتصافات مذکوره ممتنع بالغیر
شدند پس نمیرسد کسی راکه بگوید اگر اتصاف اسطقس ببرودت ورطوبت وعدد بفردیت
وکلمه بحرفیت ممکن ذاتی باشد لازم می آید امکان برودت ورطوبت در نار وفردیت در اربعه
وحرفیت در ضرب یضرب وقس علی ذلک امتناع اتصاف حضرت واجب الوجود تعالی شانه
بالنقایص اقول این کره خاسره وخسران این قایل افزوده که رجوع بحماقت اولین کرده
درحماقت ترقی نمود ما سابق بیان کرده ایم که ممتنع ذاتی مصداق قضایای قایله الله سبحانه عاجز الله
سبحانه جاهل الله سبحانه انسان الله سبحانه نبات الله سبحانه حجر الله سبحانه شجر الی غیر ذلک است
ومصداق این قضایا سلب بسیط است وآن سلب بسیط ضروری بالذات وضرورت ذاتی
این سلب امتناع ذاتی مسلوب است این احمق مفهوم اتصاف واجب الوجود سبحانه بنقایص
را ممتنع ذاتی در قول استاذی المحقق فهمیده درپی اثبات امکان آن باقتضای بی ایمانی افتاده
عقل ودین خود را برباد داد پس حاصل قول استاذی المحقق این است که مصداق این سوالب
ضروری است وضرورت ذاتی آن امتناع ذاتی مصداق موجبات است این بی عقل از
اتصاف معنی مصدری فهمیده در درطات ضلالات وجهالت غوطه ها خورد وسخور ظاهر است
که اگر مصداق این سوالب ضروری نیست ایجابات آن ممکن ذاتی خواهند بود پس در صورت
نفی ضرورت سلوب او را قول بامکان ذاتی موجبات ضروری است این قایل ازین غافل بوده
اتصافات را بمعنی مصدری محمول نموده این اتصاف را ممتنع بالغیر وممکن بالذات قرار داده

بدانست خود از لزوم شناعت اتصاف او سبحانه برذائلش بدین بیان ناصحیح مبهوت و هر چه در دفعش می آید می گوید ولات حین مناص چه بر تقدیر تنزل بر فهم او می گوییم که او اعتراف میکند با متناع اتصاف او سبحانه بنقایص باعتبار خصوصیت طرفین پس مراد او از امتناع اتصاف او سبحانه بنقایص باعتبار خصوصیت طرفین اگر امتناع ذاتی است مدعای معترض که دعوی امتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص نموده است حاصل شد و سعی این قایل در اثبات امکان ذاتی آن رایگان رفت و اگر امتناع بالغیر است اعتراف بودن این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین ممتنع بالغیر اعتراف است ببودن این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین ممکن ذاتی چه ممتنع بالغیر را ممکن ذاتی بودن ناگزیر است این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین از امکان ذاتی بر نتواند آمد پس قول او در حیثیت امکان ذاتی نفی این اعتبار خصوصیت طرفین است محض بے معنی است بر این تقدیر این اتصاف باعتبار خصوصیت طرفین هم ممکن ذاتی است این نافهم از تلفظ بلفظ تضییع حیثیات تضییع عمر و عقل خود نموده است و قوله تعالی الله عنه علوا کبیرا با وجود تجویز امکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص از باب نفاق است پس همه بیهوده گوئی او باطل محض غلط صرف است و قول او توضیحش الی آخره برای تفضیحش کافیست چه الاسطقس حار و بارد و رطب و یابس تقسیم اسطقس است بسوی انواع اربعه آن و اتصاف آن ببرودت و رطوبت بالطبع در ضمن یک نوع مثلا آب ممکن است و در ضمن نوع دیگر مثلا نار ممکن نیست بلکه ممتنع بالذات است چه اسطقس که بالذات بارد و رطب است آب است و اتحاد آب و نار که حقیقتشان متباینان از ممتنع بالذات است و اتصاف عدد بزوجیت در ضمن بعض انواع آن همچو اربعه ممکن است و در ضمن بعض انواع دیگران همچو ثلثه ممتنع بالذات است و اتصاف کلمه بحرفیت در ضمن یک نوع آنکه حرف است ممکن است و اتصاف آن بحرفیت در ضمن نوع دیگر همچو اسم و فعل ممتنع است همچنین مطلق اتصاف در ضمن اتصاف زید بعجز و جهل ممکن ذاتی است و در ضمن اتصاف او سبحانه بنقایص ممتنع بالذات این نظیر او بنای بیهوده گوئیهای بر کند و توضیحش بتفضیحش انجامید و خود این قایل سابق معترض

است با آنکه امتناع ذاتی فرد منافی امکان ذاتی کلی نیست بالزام و انکار شق از امتناع ذاتی
او سبحانه بنقایص با وجود امکان مطلق اتصاف و تشبث او باین وجه که تنها باقتضای جهالت
و ضلالت است قال البرهان الکوران باز میگوییم که امتناع و یا از امکان ذاتی اتصاف
مذکور نمودن یعنی اتصاف بنقایص و با امتناع ذاتی آن اتصاف قایل شدن و اعتقاد بدان
نمودن قایل معتقدان را با شتراک با نزاع شده اکر مجوس میکشد زیراکه اتصاف حضرت واجب الوجود
جلشانه بصفات کمالی واجب لذات حضرت واجب الوجود است تعالی شانه فاما چون نظر
بذات این صفات نماییم پس این صفات و اتصافات بدان همه ممکن بالذات است چنانکه
متکلمین محققین بدان تصریح فرموده اند و عنقریب بیش می آید ان شاء الله تعالی و ممکن بالذات
معدوم چنانکه ممکن الوجود است لهذا در مقام اتصاف بنقایص یعنی معترض از امکان ذاتی
اتصاف مذکور گریز کرده با امتناع ذاتی آن قایل گشته همچنین ممکن بالذات موجود ممکن العدم
و ممکن الزوال است نظر با مکان ذاتی خود پس بنا بر انکار از امکان ذاتی اتصاف بنقایص
قول بوجوب ذاتی اتصاف بصفات کمالی حضرت واجب الوجود جل و علی بر معترض لازم آید
زیراکه بر احتمال و قول با مکان ذاتی آن امکان زوال صفات کمالی از حضرت واجب الوجود و
قدوس نزد معترض لازم خواهد آمد چنانکه در اتصاف بنقایص بر قول امکان ذاتی آن وجود نقایص
در حضرت واجب الوجود جل و علی لازم میگوید و چنانکه در ینجا امتناع بالغیر در رفع امکان وجود نقایص
در حضرت واجب تعالی کافی ندانسته در صفات کمالی هم بر و لازم آمد که وجوب بالغیر در رفع
امکان زوال صفات کمال از حضرت واجب الوجود تعالی شانه نبیند کافی ندانسته بوجوب
بالذات قایل شود و اعتقاد بدان مستحکم کند و چون اتصاف با آنکه صلاحیت وجوب ذاتی
ندارد [illegible] آن [illegible] موافق اعتقاد معترض واجب بالذات گشت پس وجود صفات
کمالی [illegible] بالذات خواهند بود موافق اعتقاد معترض لکونها
[illegible] وجوب ذاتی نیست لاحتیاجها الی الموصوف

الحق تعالی وتقدس پس بعقیده او واجب الوجود دو را اعتقاد او لازم آمده هشت الهی اثبات و هشت
صفات دیگر ذات مقدس واجب الوجود تعالی شانه عن کل سوء و چون الوهیت لازم واجب
الوجود بالذات است پس بعقیده او دو اله لازم آید و تخصیص بدو آله قایل اند و این معنی معترض
با قول بعقیده او اله لازم آمد العیاذ بالله و آنچه از بعض متقدمین منقول است که الواجب الوجود لذاته
هو الله تعالی وصفاته پس مأول است بآنکه واجبة لذات الله تعالی وتقدس چنانچه خواهد
آمد ان شاء الله تعالی و آنچه لازم بهر معنی معترض است آن وجوب ذاتی است بلا تاویل چراکه
او در نقایص بر امتناع بالغیر یعنی امتناع لذات الواجب تعالی کفایت نمی کند و امتناع
ذاتی را التزام می نماید پس قول بوجوب ذاتی صفات کمالیه بروی لازم می آید کما مر بخلاف
بعض متقدمین مذکور که امتناع ذاتی در اتصاف بنقایص از و منقول نگشته تا کلامش قابل
تاویل مذکور نمی شد اقول سابق گفته ایم که مصداق سلوب بسیط سوالب قایله الله سبحانه
لیس بانسان ولیس بکاتب ولیس بمتحرک ولیس بعاجز ولیس بجاهل الی غیر ذلک ضروری بالذات
است و ضرورت ذاتی این سلوب امتناع ذاتی مساویات است و هرچه ایلان که سوالب بسیط
را در مرتبه ذات احدیه صادق نمی داند لابد موجبات آن را که منافات آن با اتحاد ذاتی او سبحانه با سوی
غیر متناهیه باطل الذوات بالکه الحقایق است صادق می داند و سلوب بسیط نقایص و قبایح
صفات کمالیه وجودیه نیستند سلب کدام ذات نیست که صلوح وجود داشته باشد و مصداق
صفات کمالیه نزد ما متکلمین نفس ذات احدیه نیست بلکه مصداق آن قیام صفات زاید
بذات حقه است و هیچ کس از مسلمانان نمی تواند گفت مصداق سلوب بسیط مذکور نفس
ذات احدیه نیست تحقیق اتصاف با نقایص و القبایح و الفواحش سلب اتصاف
بنقایص و قبایح و فواحش است نه اتصاف بصفات کمالیه این احمق که باقتضای جهالت
و سفاهت انکار از امکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص و قبایح و فواحش را قول
بوجوب ذاتی اتصاف او سبحانه بصفات کمال گمان می کند اتصاف او سبحانه بصفاتی

کمال نقیض اتصاف اوسبحانه بنقایص گمان می کند حالانکه چنین نیست صبیان ومجانین هم میدانند
که نقیض اتصاف بنقایص سلب اتصاف بنقایص است ومصداق سلب اتصاف بنقایص
ومصداق اتصاف بصفات کمال بر رای عامه متکلمین واحد نیست مصداق سلب اتصاف
بنقایص نفس ذات احدیه است ومصداق اتصاف بصفات کمال قیام صفات بذات
حقه است واین بدانست متکلمین ازان متاخراست وانچه گفته است که همچنین ممکن بالذات
موجود وممکن العدم وممکن الزوال است از باب تلبیس است چه اگر مرادش این است که هر
ممکن بالذات موجود بنظر نفس ذات خود ممکن العدم است گو بایجاب موجب بالذات واجب
بالغیر باشد این قاعده مسلم است لیکن ازین امکان زوال صفات کمالیه اوسبحانه از ذات
حقه بر رای متکلمین لازم نمی آید چه بدانست متکلمین صفات کمالیه اوسبحانه اگرچه ممکن بالذات
اند مگر ذات اوسبحانه علة موجبه آن صفات است وتخلف معلول از [illegible] موجبه آن ممتنع بالذات
است واگر مرادش این است که هر ممکن بالذات موجود در نفس الامر ممکن العدم وممکن الزوال
است گو علة موجبة آن موجود باشد این کلیه ممنوع بلکه کاذب وغلط است ومنشاء قول معترض
مدعی یعنی حضرت استاذی المحقق مدظله بامتناع ذاتی اتصاف اوسبحانه بنقایص نه آن است
که این قایل گمان کرده است بلکه منشاء آن این است که اگر اتصاف اوسبحانه بنقایص
ممکن باشد سلب اتصاف او بنقایص از مرتبه نفس ذات احدیه متاخر باشد پس در مرتبه
ذات مرتبه سلب اتصاف او بنقایص متقدم است صدق ایجابات نقایص لازم می آید
واین محذور بر تقدیر تاخر صفات کمالیه از نفس ذات حقه چنانچه رای عامه متکلمین است لازم
نمی آید نهایت کار این است که بر رای متکلمین سلب صفات کمالیه در مرتبه ذات احدیه لازم
می آمد وتمام متکلمین آن را التزام می کنند چنانچه استکمال اوسبحانه بصفات زایده الزام
می نمایند بر بنا غبی احمق این فرق را ندانسته بر معترض الزام می کند که وجوب بالغیر را در دفع
امکان زوال صفات از حضرت اوسبحانه کافی نداند و بوجوب ذاتی صفات کمال قایل شود

[illegible]

بالایجاب علی رای المتکلمین کافی است و برای سلب نقایص از مرتبه ذات احدیه استحیل
اتصاف بنقایص بالغیر کافی نیست بلکه قول باینکه اتصاف او بنقایص ممتنع بالغیر است
مستلزم قول باتصاف او سبحانه بنقایص بیچگونه لازم نمی آید پس انچه این احمق نافهم برین لازم
متفرع کرده است همه باطل شد آری این نادان بی ایمان راکه سلب اتصاف او تعالی
را بنقایص و قبایح و فواحش و سلب اتصاف او سبحانه را بحیوانیت و جمادیت و عرضیت
معلول و متاخر از مرتبه ذات میداند قول بودن او سبحانه در مرتبه ذات احدیه عین ذوات
ممکنه غیر متناهیه و عین خواص حوادث و خسایس ممکنه غیر متناهیه لازم می آید پس حال این قایل
بدتر شد از مجوس و ملاحده و دیگر کفره و فجره و سوفسطائیه العیاذ بالله من ذلک قال الله الرفیع
الوضیع حالا بتلخیص اصل مطلب پرداخته می گوییم که صفات کمالیه حضرت واجب تعالی
واجب لذات حضرت واجب الوجود است عز اسمه و تعالی شانه و فی نفسها ممکن بالذات
کما نذکره ان شاء الله و همچنین اتصاف بانها پس اتصاف بنقایص ممتنع لذات حضرت واجب
الوجود خواهد بود جل شانه و فی نفسه ممکن بالذات مثلا چون صفت علم و قدرت ممکن بالذات است
وجود و عدم هر دو ممکن خواهد بود و هو ظاهر و چون وجود هر دو لذات حضرت الموصوف جل شانه
واجب گشت عدم هر دو از ذات حضرت الموصوف تعالی شانه ممتنع خواهد بود و عدم هر دو صفت
مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است بعینها جهل و عجز است کما هو الظاهر فثبت
کونهما ممتنعین لذات حضرت الموصوف تعالی شانه و الا تصاف بهما کک فتبین ان الاتصاف
بالنقایص ممتنع لذات الواجب تعالی مع کونه فی نفسه ممکنا بالذات کما فی الصفات الکمالیه
وجوب لذات الواجب جل شانه و عز اسمه مع کونها ممکنه بالذات فی نفسها نظیرش در عالم
امکان ظلمت در اجسام کثیفه است و ضوء در شمس ظلمت ممکن بالذات است و اتصاف آن
اجسام کثیفه را واقع و چون با جرم شمس که اتصاف آن با ضوء ضروری است بنظر ذات شمس

ظلمت را مقابل کنیم و مقایسه نمائیم ظلمت مقیسه را مضمحل مییابیم و حکم بامتناع آن میکنیم آیا عاقلی تجویز
می کند که در آفتاب با وجود لزوم ذاتی ضوء امکان تحقق ظلمت است بنظر امکان ذاتی ظلمت
همچنین چون نقایص را در مقابل حضرت واجب الوجود تعالی شانه که اتصاف او تعالی بصفات
کمال واجب لذاته تعالی است مقایسه کنیم جمله نقایص را مضمحل و معدوم بالکلیه ممتنع و مستحیل می یابیم
لیکن این امتناع و استحاله لذات حضرت واجب الوجود است تعالی شانه نه ذاتی آنها زیرا که بنظر ذوات
خود آنها هم نقایص ممکن بالذات اند چه بر کلیات بلکه بعض افراد آنها موجود باشند حکم بامتناع ذاتی آنها
نتوان کرد ممتنع ذاتی را هیچ فرد موجودی نباشد اقول سابق گذشته است که صفات کمالیه واجب
الوجود سبحانه نزد عامه متکلمین بر ذات حقه زاید اند و مصداق عالمیت و قادریت و دیگر صفات کمالیه قیام
مبادی آن صفات بذات حقه است و آن صفات مستند الی الذات اند و متاخر معلول از ذات
علت و متاخر صفت از ذات موصوف ضروری است و مصداق سلب جمیع ذوات ممکنه و خواص
آنها و خصایص آنها و خسایس و قبایح و نقایص نفس ذات حقه است نه مرتبه متاخره از ذات
والا صدق موجبات آنها در مرتبه ذات حقه لازم آید ضرورة استحالة ارتفاع النقیضین
واللازم صریح البطلان و امکان صفات کمالیه تساوی وجود و عدم آنها بالنظر الی انفسها
است و عدم بسیط اتصاف بآن صفات کمالیه اتصاف بنقایص نیست تا از امکان اتصاف
بصفات کمالیه امکان اتصاف بنقایص لازم آید پس اتصاف بصفات کمالیه نزد عامه متکلمین واجب
لذات الواجب سبحانه و متاخر از مرتبه ذات حقه است و سلب اتصاف بنقایص معلول ذات
حقه نیست بلکه ضروری بالذات است پس از وجوب صفات کمالیه لذات الواجب
امتناع اتصاف بنقایص لذات الواجب سبحانه لازم نمی آید و چون صفت علم و قدرت او
تعالی نزد عامه متکلمین ممکن بالذات است وجود و عدم این هر دو صفت ممکن است و وجود
این هر دو نزد آنها لذات الواجب سبحانه واجب و عدم آنها لذات الواجب سبحانه ممتنع است
و عدم بسیط صفت علم عبارت از جهل نیست بلکه جهل عبارت از عدم ملکه علم است و عدم ملکه

عبارت است از عدم صفتی از محل قابل که قوت استعدادیه اتصاف بآن صفت داشته باشد
بی قوت استعدادیه عدم ملکه نمی تواند شد و مراد از ما من شانه جائیکه میگویند که عدم ملکه عدم
صفتی است عما من شانه تلک الصفة محل قابل است که قوت استعدادیه اتصاف آن صفت
داشته باشد قال فی المواقف فی تقسیم المتقابلین اما ان لا یکون احدهما سلبا للآخر او یکون ثم
قال الثانی ان اعتبر فیهما نسبتهما الی قابل للامر الوجودی فعدم ملکة وقبول عبارت از قوت استعداد
است قال الابهری فی شرح المواقف بعد ذکر التضایف والتضاد ومن اقسام التقابل الثالث تقابل
العدم والملکة وهو ینقسم الی حقیقی ومشهوری لانه ان اعتبر ارتفاع الامر الوجودی عن المادة المتهیئة لقبوله
بحسب الشخص فی ذلک الوقت فهو المشهوری کالالتحاء والکوسجیة فانها لیست عدم الالتحاء مطلقا بل
عدمه عما من شانه الالتحاء فی ذلک الوقت حتی ان الامرد لا یقال انه کوسج وکالبصر والعمی فان العمی لیس عدم
البصر مطلقا بل عدمه عما من شانه البصر فی ذلک الوقت فان الجرو الذی لم یفتح تمام البصر لا یقال له
اعمی وان لم یعتبر لذلک فحقیقی بل اعتبر قبول المادة له اما بحسب جنسه القریب کالعمی للعقرب او البعید کالسکون
ای عدم الحرکة للجبل لانه یقال له ساکن وعدیم الحرکة لانه یقبلها بحسب جنسه البعید الی آخر ما قال این کلام
نص است براینکه مراد از ما من شانه ماده قابله است و چون ذات حقه سبحانه از ماده و قوت استعدادی
منزه است بودن او سبحانه مادی ممتنع ذاتی است و سلب قوت استعدادی از و سبحانه ضروری
بالذات است اتصاف او سبحانه بجهل ممکن ذاتی نیست جهل عبارت است از عدم علم از محلیکه قوت
استعدادی علم داشته باشد و این معنی در ذات حقه ممکن نیست چنانچه ملا علی قاری در شرح
فقه اکبر نقل کرده وعندنا ان کل ما وصف به لا یجوز ان یوصف بضده وبناء علی هذا ابهری
در شرح مواقف در اول مقصد ثالث نوع ثانی کیفیات نفسانیه گفته است العلم الحادث
یقابله الجهل پس ظاهر شد که از امکان ذاتی علم او سبحانه بر رای عامه متکلمین امکان اتصاف
او سبحانه وتعالی عما یقول الظالمون بجهل لازم نمی آید پس معلوم شد که منشاء قول این
جاهل جهل او از معنی جهل است و اگر معنی جهل آن باشد که این جاهل فهمیده است لازم

می آید که او سبحانه در مرتبه ذات حقه نزد عامه متکلمین جاهل باشد العیاذ بالله چه هرگاه که صفت علم
معلول او سبحانه نزد عامه متکلمین است این صفت معلوله در مرتبه ذات حقه که موصوف و علت
آنست معدوم و مسلوب نزد عامه متکلمین خواهد بود ضرورة تاخر الصفة عن الموصوف و تاخر المعلول
عن العلة و عدم این صفت از ذات حقه بد انست این جاهل جهل است پس لازم است که عامه
متکلمین قایل باشند بجاهل بودن او سبحانه در مرتبه ذات حقه العیاذ بالله من ذلک اما
عجز پس آن نزد اشاعره صفت وجودی است مضاد قدرت فی شرح المواقف المقصد الثانی
العجز عرض موجود مضاد للقدره باتفاق من الاشاعره و جمهور المعتزله و قال الابهری فی شرح المواقف
اتفقت الاشاعره و کل من اثبت الاعراض علی ان العجز عرض ثابت مضاد للقدره این جاهل
بسبب عجز خود از ادراک حقایق تفسیر آن بعدم القدرة عما من شانه القدرة نفهمیده عجز را بعینه
عدم القدرة فهمیده امکان عدم قدرت او سبحانه را بر مذهب عامه متکلمین امکان عجز او سبحانه
قرار داده بر قول بامکان اتصاف او سبحانه بعجز اقدام نموده العیاذ بالله من سوء الفهم و چون
سمیع و بصیر از صفات کمالیه و این هر دو صفت برای عامه متکلمین ممکن ذاتی است و عدم آن
از ذات حقه نیز ممکن است و عمی و صمم و بکم عبارت از عدم البصر عما من شانه البصر است و عدم
السمع عما من شانه السمع است از عدم ملکه کلام عما من شانه ملکة الکلام است پس اعمی و اصم و ابکم
بودن او سبحانه در اعتقاد این بی ایمان ممکن است بلکه در اعتقادش اعمی و اصم و ابکم بودن او
سبحانه در مرتبه ذات حقه ضروری است نعوذ بالله من الالحاد و فساد الاعتقاد و چون موت بر
مذهبی عدم ملکه حیات است و حیوة نزد عامه متکلمین صفت زایده بر ذات حقه و ممکن بالذات است
امکان عدم حیات او سبحانه برای متکلمین در اعتقاد این قایل امکان موت او سبحانه خواهد بود
بلکه در اعتقاد این جاهل بی ایمان او سبحانه در مرتبه ذات حقه میت است زیرا که در مرتبه
ذات حقه مسلوب حیات که صفت معلول ذات حقه نزد عامه متکلمین است ضروری است ضرورة
تاخر الصفة عن الموصوف والمعلول عن العلة پس بسبب زعم او عدم الحیوة عما من شانه الحیوة در

مرتبه ذات حقه ضروری شد سبحان الحی الذی لایموت عما یقول الظالمون و اگر موت را صفت وجودی گفته شود چنانچه بمذهب دیگر هست این قایل را از قول بامکان ذاتی موت او سبحانه حسب عقاید باطله او گزیر نیست چه موت او سبحانه موت خاص است پس آن حصه موت است و ظاهر است که دیگر حصص موت ممکن اند پس این حصه هم ممکن خواهد بود بنا بر علی زعمه او این موت خاص را فرد اعتبار نتواند کرد که بالنسبت او و را اعتبار کردن فرد موت جزئیت او سبحانه ازین فرد لازم می آید و آن نزد این قایل محذور است و اگر گوید که موت او سبحانه بنظر خصوصیت ممتنع است و قطع نظر از خصوصیت ممکن است از وی پرسیده شود که موت او سبحانه بنظر خصوصیت آیا ممتنع ذاتی است یا ممتنع بالغیر اگر ممتنع ذاتی هست همه اقوال او باطل شده و اگر ممتنع بالغیر است موت او سبحانه بنظر خصوصیت هم ممکن ذاتی شد چه ممتنع بالغیر لامحاله ممکن ذاتی است پس بهر حال او را از قول بامکان ذاتی موت او سبحانه بنا بر عقاید باطله او چاره نیست و از تنظیر او بظلمت اجسام کثیفه و ضوء شمس تیره درونی او و از انظار روشن دلی باطنی او نزد اولی الابصار مبرهن شد چه روشن شدن اجسام کثیفه و تیره و تار شدن آفتاب بقدرت الهی ممکن است و اتصاف واجب الوجود سبحانه بنقایص و خسایس قبایح و خصایص حوادث و ممکنات نزد هر مومن ممتنع بالذات و همچنان اتصاف ممکنات بصفات کمالیه او سبحانه مستحیل بالذات است و آنچه گفته است که بنظر ذوات خود ها نقایص ممکن بالذات اند چه بر کلیات که بعض افراد آنها موجود باشند حکم بامتناع ذاتی آنها نتواند کرد ممتنع ذاتی را هیچ فرد وجودی نمی باشد تلبیسی عجیب است ممکن بودن نقایص بدین معنی درست است که وجود هر یک نقیصه ملوح آن دار و ممتنع بالذات نیست و نه واجب بالذات است معنی امکان نقایص نه این است که هر یک نقیصه را هر گونه وجود ممکن است مثلا ممکن نیست که اعراض حادثه بوجود است تعالی قدیم موجود شوند و تجسم و تحیز بذات او سبحانه قایم شده موجود قدیم شوند و حدوث بعد العدم بذات او سبحانه قایم شود و نجاست که خاصه قاذورات است

در ذات مقدسه حلول آنها یا قول بامکان ذاتی نقایص بدین معنی که قیام آنها بذات واجب الوجود سبحانه و قدم آنها بودن آنها از لوازم ذات حقه مثل صفات کمالیه ممکن ذاتی است کفر و الحاد و بدتر از سوفسطائیت است باید دانست چنانکه امتناع ذاتی بعض انحاء وجود بخصوصه نظر بنفس حقیقت منافی وجوب ذاتی نیست چنانچه بر حقیقت حقه واجبه وجود ممکن و وجود حادث و وجود فی المحل ممتنع ذاتی است و امتناع ذاتی این وجودات خاصه برو منافی وجوب ذاتی او نیست بلکه مساوی وجوب ذاتی اوست و همچنان امتناع ذاتی بعض انحای وجود بخصوصیته نظر بنفس حقیقت منافی امکان ذاتی حقیقت نیست چه وجود واجبی و وجود قدیم بر ذوات ممکنه و وجود لا فی محل بر اعراض و وجود آنی بر حقایق غیر قاره بر آنیسات ممتنع بالذات است و امتناع آن منافی امکان ذاتی این اشیا نیست معنی امکان ذاتی این اشیا این است که وجودیکه هر یکی ازین اشیا صلوح آن وجود دارد نه واجب بالذات است و نه ممتنع بالذات این احمق جاهل از امکان ذاتی مهیات نقایص امکان قیام و حلول آنها در ذات حقه مقدسه واجبه امکان قدم آنها و امکان بودن آنها از لوازم ذات حقه ثابت کردن میخواهد سبحان الله چه بوالعجبی است این آواره تیه ضلالت و این غرقه ورطه جهالت باین بضاعت کاسدی که دارد و باین غباوت که آن را تدقیق می پندارد نامه دردی خود را سیاه و عمل و دین خود را تباه ساخته بدا خلت در علوم خود را در چه بلا ها انداخته دین و دنیای خود را باخته است این همه وبال اتباع نجدیان وخیم المال است والعیاذ بالله المتعال قال الرفیع الرضیع در شرح عقاید نسفی است فالاولی ان یقال المستحیل تعدد ذوات قدیمة لا ذات قدیمة وصفات ان لا یجتبر علی القول بکون الصفات واجبة الوجود لذاتها بل هی واجبة لا لغیرها بل لما لیس عینها ولا غیرها اعنی ذات الله تعالی و تقدس و یکون هذا مراد من قال الواجب الوجود لذاته هو الله تعالی وصفاته یعنی آنها واجبة لذات الواجب تعالی و تقدس اما فی نفسها فهی ممکنة والاستحالة فی قدم الممکن اذا کان قائما بذات القدیم واجبا به غیر

منفصل عنه فليس كل قديم الٰهًا حتى يلزم من تعدد القدماء وجود الالهة لكن مما ينبغي ان يقال الله
تعالى قديم بصفاته ويطلق القول بالقدماء لئلا يلزم الوهم الى ان كلا منها قايم بذاته موصوف
بصفة الالوهية ولصعوبة هذا المقام ذهب المعتزلة والفلاسفة الى نفي الصفات الكمالية
والكرامية الى نفي قدمها والاشاعرة الى نفي غيريتها وعينيتها بعد ملاحظه مضمون این عبارت منقوله
درانچه ذکر کرده ایم شکی باقی نخواهد ماند در حاشیه خیالی مذکور است قوله واما فی نفسها فهی
ممكنة قد سبق ما فيه من انه يخالف ما اشتهر بينهم من ان كل ممكن محدث اى مسبوق بالعدم
انتهى در حاشیه مولانا عبد الحکیم است قوله قد سبق ما فیه ای قد سبق فی الشرح ان القول
بامكان الصفات ينافي قولهم ان كل ممكن حادث بمعنى انه مسبوق بالعدم ولا يخفى عليك
ان القول بهذه المخالفة اهون من القول بعدم امكانها لانه يستلزم تعدد الواجب لذاته
بخلاف انتقاض تلك الكلية ولذا خصصها المحققون بان كل ممكن مسبوق بالقصد والاختيار
فهو حادث وفي عبارة الشرح اشعار بذلك حيث قال ولا استحالة في قدم الممكن انتهى اگر
گفته شود که چون عدم جرءت بر قول مذکور اولی باشد چنانکه در شرح مصرح است پس
قول بودن صفات واجبة الوجود لذاتها جائز غیر اولی خواهد بود واین منافی امکان ذاتی صفات
مذکوره است جوابش آنکه درین اعتراض غفلت از خصوصیات لفظ قول است یعنی مراد
از عبارت شرح آنکه قول مذکور اگرچه جائز غیر اولی است اما اعتقاد بودن صفات واجب
الوجود لذاتها پس باطل است وغیر جائز ووجه فرق آنست که قول قابل تاویل است
چنانکه شارح تاویلش کرده وگفته ویکون هذا مراد من قال الخ واعتقاد قابل تاویل
نیست کما هو الظاهر از شرح وحاشیه الحاشیه ثبوت رسید که اتصاف حضرت
واجب الوجود جل شانه بصفات کمالیه واجب لذاته حضرت باری تعالی است
واما ذات این اتصاف ای اتصاف شی باشل علم وحیات مثلا پس ممکن بالذات است
همچنین اتصاف حضرت قدوس تعالی شانه بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است

وممتنع نقلی اما ذات این اتصاف ای اتصاف شئ ما پس ممکن بالذات بلکه متحقق الی آخ
و در دیگر کتب علم کلام مثلاً شرح عقاید جلالی وحواشی آن و مثل شرح مواقف وحواشی آن
وغیرها زیاده ترازین تحقیق است مگر بنظر کثرت وجود شرح عقاید نسفی وحواشی آن بر نقل
اینها اکتفا کرده شد اقول حاصل آنچه این قایل از شرح عقاید وحواشی آن نقل کرده است
این است که صفات کمالیه او سبحانه نزد عامه متکلمین ممکن بالذات وقدیم صادر عنه سبحانه
بالایجاب اند وازین لازم نمی آید که اتصاف او سبحانه بنقایص ممکن ذاتی باشد کما تفصیله
پس قول او بعد ملاحظه مضمون این عبارت منقوله درانچه ذکر کرده ایم شکی باقی نخواهد ماند بیهوده
گوئی است آری کسیکه بهره از فهم نیافته باشد وازامکان ذاتی عدم صفات کمالیه امکان
ذاتی اتصاف او سبحانه بنقایص نفهمد ازین عبارات بآن جهل مرکب که این قایل بدان مبتلا
است گرفتار تواند شد وعجب تر ازین بیهوده گوئی قول اوست از شرح وحاشیه الحاشیه
به ثبوت رسید که اتصاف حضرت واجب الوجود جل شانه بصفات کمالیه واجب لذات
حضرت باری تعالی است واما ذات این اتصاف ای اتصاف شئ ما بمثل علم وحیات مثلا
پس ممکن بالذات است ظاهرا این احمق جاهل درکلام خود هم تامل نمی کند وهرچه درخیال
باطلش می آید یاوه میسراید چه اتصاف حضرت واجب الوجود جل شانه بصفات کمالیه
بخصوصه درنفس الامر از مواد ثلث یعنی وجوب ذاتی وامکان ذاتی وامتناع ذاتی خالی نتواند
بود واگر واجب ذاتی است لازم است که مصداق این اتصاف مرتبه نفس ذات حقه
بلا زیادت امری دیگر باشد برین تقدیر مذهب قائلین بزیادت صفات باطل شد.
واگر ممتنع ذاتی است این اتصاف واجب لذات حضرت باری نمی تواند شد پس لامحاله
ممکن ذاتی واجب بالغیر خواهد بود وانچه واجب بالغیر است لامحاله ممکن ذاتی است پس
قول او واما ذات این اتصاف ای اتصاف شئ ما بمثل علم وحیات مثلا پس ممکن بالذات
محض لغو است چه این اتصاف بخصوصه هرگاه که واجب لعله شد لامحاله ممکن ذاتی شد

وعجیب تر این است که خود بامکان ذاتی صفات کمالیه تصریح نموده است و در کتب منقول
عنها بامکان ذاتی صفات کمالیه تصریح است و هرگاه که صفات کمالیه ممکن ذاتی مستند اتصاف
او سبحانه بآن صفات لامحاله ممکن ذاتی خواهد شد چه بامکان ذاتی یکی از نقیضین وجوب ذاتی
اتصاف معنی ندارد و معهذا خود بالا گفته است که اتصاف صلاحیت وجوب ذاتی ندارد
پس تحاشی از اطلاق ممکن بالذات بر این اتصاف بخصوصه چرا است منشاء آن جز حماقت و سوء
فهم هیچ نیست و عجب تر ازین قول اوست چون اتصاف حضرت قدوس
تعالی شانه بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است و ممتنع عقلی اما ذات
این اتصاف ای اتصاف شئ ما پس ممکن بالذات بلکه متحقق الوقوع است چه اتصاف
او سبحانه بنقایص از مواد ثلث در نفس الامر خالی نتواند بود و ظاهر است که واجب ذاتی نیست
پس اگر ممتنع ذاتی است فهو مطلوبنا و مبطل لزعمه و اگر ممکن ذاتی است پس از تحاشی از اطلاق
ممکن بالذات بر این اتصاف بخصوصه چرا است قول بامتناع آن لذات الواجب سبحانه
قول بامتناع آن بعلت است و قول بامتناع آن بعلت قول است بامکان ذاتی آن
و معهذا اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه بخصوصه نزد او با واجب بالذات است پس
بد النسبت او ضرور است که اتصاف او سبحانه بنقایص بخصوصه ممتنع بالذات باشد چه نزد
او در میان سلب اتصاف بنقایص و اتصاف بصفات کمالیه مساوات ذاتیه است و ممکن
بالذات در وجوب و امکان یک حکم دارند چنانچه او سابق گفته است و وجوب ذاتی سلب
اتصاف بنقایص امتناع ذاتی اتصاف بنقایص است و اگر اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه
بخصوصه نزد او ممکن بالذات است عدم آن بخصوصه ممکن بالذات است و عدم اتصاف
بصفات کمالیه بخصوصه نزد او بعینه اتصاف او سبحانه بنقایص است پس نزد او اتصاف
او سبحانه بنقایص بخصوصه ممکن بالذات خواهد بود این سفیه اتصاف او سبحانه را به صفات
کمالیه بخصوصه واجب لذاته تعالی و مطلق اتصاف را ممکن ذاتی و اتصاف او سبحانه بنقایص

بخصوصه ممتنع لذاته تعالی ومطلق اتصاف بنقایص را ممکن ذاتی انگاشته است
وجوب اتصاف بصفات کمالیه لذاته تعالی را مقابل امکان ذاتی آن قرار داده و امتناع
اتصاف بنقایص لذاته تعالی را مقابل امکان ذاتی آن فهمیده است حال آنکه قسیم مقابل
امکان ذاتی وجوب ذاتی و امتناع ذاتی است نه وجوب لذاته تعالی و امتناع لذاته تعالی
چه وجوب شی بعلته و امتناع شی بعلته از جهت امکان ذاتی آن است و ممتنع عقلی در اصطلاح
ممتنع ذاتی را گویند اطلاق آن بدین معنی بد است و بر اتصاف او سبحانه بنقایص نیست
و استنباط این بیهوده گوییها از شرح عقاید و حواشی آن بس عجیب است اینقدر را از ان این
ظاهر است که نزد عامه متکلمین که بزیادت صفات کمالیه قایل اند آن صفات و اتصاف بآن
ممکن ذاتی و معلول او سبحانه بالایجاب اند نه اینکه آن اتصاف بخصوصه ممکن ذاتی نیست و نه اینکه
اتصاف او سبحانه بنقایص ممکن است و نه اینکه عدم آن معلول او سبحانه است منشا این استنباط جهل
مرکب و سوء فهم است و بس و عجیب تر از ینها در تلبیس قول او ست و در دیگر کتب علم کلام مثلا شرح
عقاید جلالی الخ این بیچاره شرح عقاید جلالی ندیده باشد والا میدانست که اتصاف او
سبحانه بنقایص محال بالذات است قال الکذب نقص فلا یکون من الممکنات و لا تشمله القدرة
کسایر وجوه النقص علیه کالجهل و العجز انتهی وقال بعد قول المص ولا الجهل و لا الکذب لانها نقص
والنقص علیه تعالی محال وقال فی شرح قول المص ولا یتحد بغیره یطلق الاتحاد علی ثلثة انحاء الاول
ان یصیر شی بعینه شیا آخر وهذا محال مطلقا سواء کان فی الواجب تعالی او فی غیره والثانی
ان ینضم الیه شی فیحصل منه حقیقة واحدة بحیث یکون المجموع شخصا واحدا آخر کما یقول صار التراب
طینا والثالث ان یصیر الشی شیا آخر بطریق الاستحالة فی جوهره او عرضه کما یقال صار الماء هواء
او صار الابیض اسود والکل فی حقه تعالی وقال فی شرح قوله لیس بجوهر اذ الجوهر هو الممکن
المستغنی عن المحل او هو المتحیز بالذات وهو تعالی منزه عن الامکان والتحیز وفی شرح قوله
ولا عرض لان العرض محتاج الی المحل المقوم له والواجب مستغن عن غیره وفی شرح قوله لا جسم لان الجسم

مرکب محتاج الی الجزء فلا یکون واجبا وفی شرح قوله ولا فی حیز وجهة لانهما من خواص الاجسام والجسمانیات
وفی شرح قوله ولا یشار الیه ههنا وهناک ولا یصح علیه الحرکة والانتقال لما سبق انتهی وهکذا فی غیره من
الکتب الکلامیة و ظاهر است که مراد از محال بودن اتحاد و جوهریت و عرضیت و جسمیت و تحیز
و ذی جهت بودن او سبحانه و عدم صحت حرکت و انتقال بر او سبحانه امتناع ذاتی این نقایص است
نه امتناع بالغیر و وجه امتناع جمله نقایص در ذات حقه مقدسه این است که ذات حقه واجب
بالذات است و مباین بالذات است ذوات و ماهیات ممکنه و خواص ممکنات را و از
اتصاف بانچه از خصایص ممکنات است بالذات آبی است پس فرض اتصاف ذات
حقه واجبه بخواص ممکنات و حوادث و اتحاد آن بذوات ممکنات فرض اجتماع امکان و وجوب
است در آن و اجتماع وجوب ذاتی و امکان ذاتی در ذات حقه ممتنع بالذات است پس
مصادیق اینهمه که مجمع وجوب ذاتی و امکان است محال بالذات است این احمق جاهل
از امتناع ذاتی مصداق اتصاف او سبحانه بنقایص غافل بوده در مفهومات انتزاعیه
ذهنیه کلام رانده باقتضای جهالت و ضلالت برای اثبات امکان اتصاف او سبحانه
بنقایص و خسایس و قبایح و فواحش عرق ها ریخته و خاک مذلت بسر خود بیخته و درینجا که افتاد و
عقل و دین خود برباد داد و با اینهمه سعی او بجایی نرسید و خاسر و خائب برگردید خسر الدنیا والآخرة
ذلک هو الخسران المبین فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین قال ال[illegible]
الخائب اکنون باید دانست که از کلیه کل ممکن بالذات متعلق القدرة صفات کمالی و توقف
بآن و اتصاف بمقابلات آنها مستثنی است چه مخلص نیست از قول بصدور صفات
کمالی بطریق ایجاب بر تقدیر زیادت صفات زیرا که بر تقدیر زیادت صفات قول بوجوب
ذاتی آنها متصور نیست که منافی توحید است و نیز بسبب احتیاج آنها بموصوف محل صلاحیت وجوب
ذاتی ندارند زیرا که انکار احتیاج آنها بموصوف مکابره صرف است پس ممکن بالذات خواهد
بود و عدم تعلق صدور آنها بقدرت ظاهر است زیرا که معنی قدرت نزد متکلمین صحت فعل [illegible]

پس قول بایجاب در صدور آنها لازم آمد و از کلیه مذکوره مستثنی خواهند بود و همچنین اتصاف بنقایص
که مقابلات صفات کمالی اند با وجود امکان ذاتی این صفات متعلق قدرت نیست و حضرت
باری تعالی و شانه لامتناعه بالنظر الیه تعالی شانه و در غیر حضرت واجب الوجود تعالی شانه از ممکنات
متعلق القدرة است کما هو الظاهر و اگر گفته شود که قول بصدور بالایجاب مذهب فلاسفه
است جوابش اینکه فلاسفه در صدور عقول که مباینات اند و منفصلات قایل بایجاب اند نه در
صفات که قایم بغیر اند و محققین متکلمین در صدور منفصلات قایل بایجاب نیستند بلکه در صدور
صفات بر تقدیر زیادة فافترقا در شرح عقاید جلالی است انت تعلم ان هذا انسیاق الی القول
بکونه تعالی فاعلا موجبا لتلک الصفات او ایجادها بالاختیار غیر متصور ولا محذور فیه من حیث کونه
تخصیصا للقاعدة العقلیة کما توهم لان القاعدة لا تشملها ولو سلم فالعقل یخصص القاعدة کما یخصص الحکم
بزیادة الوجود والتشخص وسائر الصفات الکمالیة علی المهیات الا الواجب تعالی حیث ما تقرر عند
الحکماء انتهی و از کلیه کل ممکن بالذات حادث نیز صفات کمالی مستثنی اند لهذا بعض محققین موضوع
این کلیه را بنظر تقیید کرده اند کل ممکن مسبوق بالقصد والاختیار فهو حادث کما مر و صفات کمالی بتقدیر
زیادت چون صدور آنها بالایجاب است مسبوق بقصد و اختیار نشدند و همچنین اعدام ازلیه مستثنی ازین کلیه اند
خلاصه کلام و فذلکه مرام آنکه تحاشی از نفی قدرت او سبحانه بر ممتنعات ذاتیه و تحاشی از امکان ذاتی اتصاف
بنقایص و اعتقاد بامتناع ذاتی آن چنانکه معترض راست باهم تماشی و تهدوشی است در
قاذورات اشتراکات و ناشی است از سوء استعداد در فنون فلسفه و فساد اعتقاد
است در اصول اسلامیه کما مر تفصیله اقول اکنون باید دانست که در مسئله صفات
کمالیه حضرت واجب الوجود سبحانه اختلاف است معتزله و فلاسفه و حضرات صوفیه کرام
و محققین متکلمین صفات کمالیه را عین ذات میدانند و عامه متکلمین صفات کمالیه را غیر ذات
حقه اعتقاد می کنند و عامه اشاعره می گویند که صفات او سبحانه نه عین اویند و نه غیر اویند
و حاصل این مسئله آن است که در شرح عقاید جلالی می گوید اعلم ان مسئلة زیادة الصفات

وعدم زيادتها ليست من الاصول التي يتعلق بها تكفير احد الطرفين وقد سمعت بعض الاصفياء
انه قال عندي ان زيادة الصفات وعدم زيادتها مما لا يدرك بالكشف ومن اسنده
الى الكشف فانما تراءى له ما كان غالبا على اعتقاده بحسب النظر الفكري ولا ارى باسا في
اعتقاد احد طرفي النفي والاثبات في هذه المسئلة انتهى قال في شرح المواقف واعلم
ان قولهم اي قول مشايخنا في الصفة مع الموصوف وفي الجزء مع الكل لا هو ولا غيره مما استبعده
الجمهور جدا فانه اثبات للواسطة بين النفي والاثبات اذ الغيرية تساوي نفي العينية وكل ما ليس بعين
فهو غيره كما ان كل ما هو غير فليس بعين ومنهم من اعتذر عن ذلك بانه نزاع لفظي لا تعلق له بامر معنوي
وذلك انهم اي الاشاعرة خصصوا لفظ الغير بان اصطلحوا على ان الغيرين ما لا يجوز الانفكاك بينهما وعلى هذا
فالشيء بالقياس الى آخر قد لا يكون عينا ولا غيرا واذا اجري لفظ الغير على معناه المشهور بلا تخصيص
فكل شيء بالقياس الى الآخر اما عين واما غير ولا شك انه لا يمنع التسمية بل لكل احد ان يسمي اي
معنى شاء باي لفظ اراد وهذا الاعتذار ليس بمرضي لانهم ذكروا ذلك في الاعتقادات المتعلقة
بذات الله تعالى وصفاته فكيف يكون امرا لفظيا محضا متعلقا بمجرد الاصطلاح مع ان بعضهم قد
تصدى للاستدلال عليه والحق انه بحث معنوي وان مرادهم مما ذكروه انه لا هو بحسب المفهوم ولا
غيره بحسب الهوية ومعناه انهما متغايران مفهوما ومتحدان هوية كما يجب ان يكون الحال كذلك
في الحمل على ما مر في تحقيق معناه ولما لم يكونوا اي المشايخ قائلين بالوجود الذهني لم يصرحوا بكون
التغائر بين الصفة والموصوف وبين الجزء والكل في الذهن والاتحاد في الخارج كما يصرح به القائلون
بالوجود الذهني نعم المعلوم المحقق الثبوت فيما بين المحمول والموضوع هو الاتحاد من وجه والاختلاف
من وجه آخر فعبروا عن هذا المعلوم بتلك العبارة التي لا اشعار لها بالوجود الذهني المختلف فيه
وهذا الكلام لا غبار عليه وفيه بحث لان كلام المشايخ في اجزاء غير محمولة كالواحد من العشرة واليد
من زيد كما اوردوها في تمثيلاتهم وفي صفات هي مبادي المحمولات كالعلم والقدرة والارادة
لا في المحمولات كالعالم والقادر والمريد والظاهر انهم فهموا من التغاير جواز الانفكاك من الجانبين

فاقدموا علی ما قالوا وایضا لما اثبتوا صفات موجوده قدیمه زایده علی ذاته تعالی لزمهم کون القدم
صفة لغیر الله تعالی وقد فعوه بذلک ایضا لزمهم ان یکون تلک الصفات مستندة الی الذات
اما بالاختیار فیلزم التسلسل فی القدرة والعلم والحیواة والارادة ویلزمهم ایضا کون الصفات
حادثة واما بالایجاب فیلزم کونه تعالی موجبا بالذات ولو فی بعض الاشیاء فتدبر واعترض
هذا بانها انما یکون محتاجة مستندة الی علة اذا کانت مغایرة للذات انتهی وغرض از نقل این
عبارات این است که قول به نبودن صفات کمالیه عین ذات حقه از ضروریات دین
نیست و اشاعره را درین مسئله اضطراب است و باعث شان بر نفی عینیت صفات تغایر
مفهومات صفات با ذات است و بس و باعث بر نفی غیریت صفات تسیر ازو استغنا و صفات
سوی ذات حقه است وحق درین مسئله این است که مصداق صفات کمالیه نفس ذات حقه
است بلا زیادة امر ما علیها و مفاهیم انتزاعیه صفات عین ذات حقه نیستند اگر مراد اشاعره
این است که صفات نه عین ذات حقه اند بحسب المفهوم و نه غیر ذات حقه اند بحسب المصداق
براین کلام غبار نیست و اشکالی بر ایشان وارد نمی شود و استکمال بالغیر و تعدد قدما و تسلسل
بر تقدیر استغنا و قدرت و علم و حیواة و اراده بسوی ذات حقه باختیار و حدوث صفات
براین تقدیر و بودن واجب تعالی شانه موجب بالذات بر تقدیر استناد این صفات
سوی ذات حقه بالایجاب و مسلوب بودن صفات کمالیه از مرتبه ذات حقه بر ایشان
لازم نخواهد آمد و اگر مراد ایشان این است که صفات قایم اند در نفس الامر بذات
حقه بوجودی مغایر وجود نفس ذات حقه ایشان را از محاذیر مذکوره گریز نیست و نفی
غیریت صفات براین تقدیر معنی ندارد و اتباع اشاعره در هر لفظی که از زبان شان بر آید
از ضروریات دین نیست مولوی شاه عبد العزیز که این پلید مرید مرید ایشان است در رساله
حقه یاد نوشته اند و صفات عینیه و بنا بر عینیت صفات کمالیه بیهوده گو تیهای این احمق اخرق
[illegible] آنچه ارادة تسلیم نا ... صفات کمالیه بر ذات حقه کشف فضایح

از ضرورت قول لعینه صفات نبود و المحال برای کشف عوار او و پیشوای او میگویم که این قایل
میگوید که اتصاف بنقایص که مقابل صفات کمالیه اند با وجود امکان ذاتی این صفات متعلق
قدرت نیست در حضرت باری تعالی شانه لامتناعه بالنظر الیه تعالی شانه حال آنکه شیخ نجدی
که این گستاخ بمقتضای نادانی باقتضای بی ایمانی او را بعالم ربانی ملقب نموده است اتصاف او
سبحانه را بکذب و دیگر فواحشات و نقایص و خسایس متعلق قدرت او سبحانه انگاشته بر آن دلیل
آورده است در یک رساله خویش میگوید که کذب او سبحانه و اتصاف او سبحانه باین نقیصه محال
بالذات نیست چه عقد قضیه غیر مطابقه للواقع و القای آن بر ملائکه و انبیا خارج از قدرت الهی
نیست و الا لازم آید که قدرت انسانی زیاده تر از قدرت ربانی باشد چه عقد قضیه غیر مطابق
للواقع و القای آن بر مخاطبین در قدرت اکثر افراد انسانی است آری کذب منافی حکمت است
پس ممتنع بالغیر است لهذا عدم کذب را از کمالات حضرت حق شمارند و او را جل شانه بآن مدح میکنند
بخلاف خرس و حمار که ایشان را کسی بعدم کذب مدح نمیکند و نیز ظاهر است که صفت کمال همین است
که شخصی که قدرت تکلم بکلام کاذب میدارد و بنا بر رعایت مصلحت و بمقتضای حکمت تنزها از تلوث
بکذب تکلم بکلام کاذب نمی نماید همان شخص ممدوح میگردد و بسلب عیب کذب و اتصاف بکمال
صدق بخلاف کسیکه لسان او ماؤف شده باشد و تکلم بکلام کاذب نمی تواند کرد یا قوت
متفکره او فاسد شده باشد که عقد قضیه غیر مطابقه للواقع نمیتواند کرد یا شخصی که هرگاه که کلام
صادق می گوید کلام مذکور از و صادر می گردد و هرگاه که اراده تکلم بکلام کاذب می نماید آواز او
بند می گردد یا زبان او ماؤف میشود یا کسی دیگر دهن او بند می نماید یا حلقوم او را خفه می کنند یا کسیکه
چند قضایا صادقه را یاد گرفته است و اصلا بر ترکیب قضایای دیگر قدرت نمیدارد بنا بر علیه
کلام کاذب از و صادر نمی گردد این اشخاص مذکورین نزد عقلا قابل مدح نیستند بالجمله عدم تکلم
بکلام کاذب ترفعا عن عیب الکذب و تنزها عن التلوث به صفت مدح است بنابراین
عجز از تکلم بکلام کاذب هیچگونه از صفات مدح نیست یا مدح بان او دون است از مدح با ولی

انتهی و دلیلی که این ملقب بعالم ربانی آورده است در اتصاف او سبحانه بدیگر فواحش و قبایح و شنایع جاری است چه ارتکاب آنها در قدرت اکثر افراد انسانی است پس اگر ارتکاب آن خارج از قدرت الٰهی باشد لازم آید که قدرت انسانی زیاده از قدرت ربانی باشد و صفت کمال همین است که شخصی که قدرت بر ارتکاب فواحش میدارد بنابر رعایت مصلحت بمقتضای حکمت تنزها از تلوث بفواحش ارتکاب آن نمی نماید بها شخص ممدوح می گردد بسلب عیب ارتکاب فواحش و اتصاف بکمال عفت بخلاف کسیکه قدرت بر ارتکاب آن نداشته باشد یا مانعی او را از ارتکاب فواحش وقت قصد آن باز میدارد آنکس نزد عقلا قابل مدح نیست بالجمله عدم ارتکاب فواحش ترفعا عن عیب الفواحش و تنزها عن التلوث بها از صفات مدح است و بنابر عجز از ارتکاب آن هیچگونه از صفات مدح نیست یا مدح بآن او دون است از مدح باول ازین معلوم شد که کذب و ارتکاب دیگر فواحش و قبایح نزد مقتدای این سرگردان تیه ضلالت تحت قدرت الٰهی داخل است و نزد این قایل ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر است و متعلق قدرت نیست مقتدای او را بر او همین فضل است که او صحت کذب وغیره نقایص بر ذات حقه او سبحانه تجویز می کند و او را بر مقتدای خود فضل این است که او عدم سبحانه و حدوث او سبحانه و امکان او و موت او سبحانه و جهل و عجز و عمی و صمم و بکامت او سبحانه و تعالی و تجسم و حرکت و انتقال و تحیز و تمکن او سبحانه وغیر ذلک مما لا یتناهی را ممکن ذاتی و ممتنع بالغیر وغیر صالح تعلق قدرت الٰهی میداند پیشوا را من وجه بر پیرو فضل است و پیرو را من وجه بر پیشوا فضل است این را غایت رشد توان گفت معلوم نیست که بدانست او خود در اصول اسلامیه فساد اعتقاد دار دیا مرشد او را در اصول اسلامیه فساد اعتقاد بوده است ظاهر مرشد او که مستحق لقب عالم ربانی است بدانست او فاسد الاعتقاد نبوده باشد ما بطلان اعتقاد این قایل بشرح و بسط بیان کرده ایم حاجت اعاده آن نیست اما بطلان عقیدت شیخ او ظاهر است چه او خود اعتراف دارد که کذب نقص و عیب است و با این اعتراف قایل

باینکه کذب او سبحانه تحت قدرت او داخل است پس این صریح اعتراف است باینکه ناقص
و معیب بودن او سبحانه ممکن و مقدور است و استدلال او باینکه عقد قضیه غیر مطابقه
للواقع و القای آن بر ملائکه خارج از قدرت الٰهی نیست عجیب است چه کذب عبارت از
عقد قضیه غیر مطابقه للواقع و القای آن بر مخاطب علی الاطلاق نیست او سبحانه تعالی در اکثر مقام
از کلام معجز نظام حکایة عن الانام قضایای کاذبه مذکور فرموده کقوله سبحانه و قال الذین کفروا لا تاتینا
الساعة بلکه معنی کذب قایل اخبار او بقضیه غیر مطابقه للواقع است و آن خود عیب و نقص است
و القای کلام کاذب بر ملائکه و انبیا عیبی و نقصی دیگر است و قول او و الا لازم آید که قدرت
انسانی زیاده تر از قدرت ربانی باشد تعجب بر تعجب می افزاید چه ارتکاب فواحش قطیعه و
قبایح شنیعه تحت قدرت انسانی داخل هست و تحت قدرت ربانی داخل نیست فعلی مازعمه
لازم می آید که قدرت انسانی از قدرت ربانی زاید باشد مگر شاید چنانکه پیرو او التزام امکان
ذاتی آن سیکند مرشد او التزام مقدور بودن آن کرده است و حل شبهه این هست که قدرت
بر اتصاف بعیوب و نقایص و قبایح و فواحش از سمات حادث و صفات حوادث است
او سبحانه از سمات حدوث و خواص حوادث منزه و متعالی است و قدرت کامله که از صفات
حضرت باری جل شانه است قدرت است برایجاد جمیع ممکنات و تکوین همه کائنات گویا قدرت
دو قسم است یکی قدرت کامله که از اوصاف مختصه حضرت باری جل شانه است و دوی قدرت
ناقصه که از اوصاف مخلوقات است و قدرت ثانیه نسبت بقدرت اولی مراتب غیر
متناهیه ناقص است پس از وجود قدرت ثانیه در انسان و عدم امکان آن در ذات حق او
سبحانه زیادت قدرت انسانی بر قدرت ربانی لازم نمی آید شیخ این قایل معنی زیادت
نتوانست فهمید زیادت شی بر شی آن است که شی اول مشتمل باشد بر آنچه شی ثانی بر آن مشتمل
است مع زیادت نخست می بایست که اشتمال قدرت انسانی بر قدرت ربانی باثبات
میرسانید بعد از ان بیان می کرد که قدرت انسانی با وجود اشتمال بر قدرت ربانی بر فضل

هم مشتمل است انکار توانستی گفت که زیادت قدرت انسانی بر قدرت ربانی لازم می آید
سبحان الله پیشوای این گمشتگان بادیه نادانی که ملقب شد بعالم ربانی معنی زیادت نتوانست
دانست و معنی قدرت نتوانست فهمید و بصحت کاذب بودن او سبحانه که معنی تعلق قدرت
او سبحانه بکذب است و بصحت القا فرمودن او سبحانه کذب را بر انبیا و ملائکه تصریحا بصحت
بودن او سبحانه مرتکب فواحش و شنایع از روی دلیل آورده خود قایل بوده است
و با این جهالت و ضلالت در همه مسایل دینیه از اصول کلامیه و فروع فقهیه اجتهاد میکرد بلکه
عامیان بازاری را که حرف آشنا هم نیستند مجتهد گردانید و دین اسلام را برهم زد و آنچه
گمان برده که عدم کذب را برای همین در مدایح الهی می شمارند که او سبحانه با وجود قدرت
بر کذب تکلم بکلام کاذب نمیفرماید و آن را بعبارت مطنبه کثیرة الالفاظ قلیلة المعنی برای فریب
دادن مشتی عوام کالانعام که اینچنین یاوه گوئی و بیهوده گوئی را حسن بیان و بسط التقریر می نامند
بیان نموده هذیانی بیش نیست چه سایر تقدیسات و تنزیهات حضرت کبریائی از عیوب
و نقایص و قبایح و خسایس و فواحش در محامد الهیه معدود داند و در نصوص و در عرف ثنا موجود
حال آنکه اتصاف او سبحانه بآنها تحت قدرت داخل نیست کو مرید مخلص او و آن را ممکن ذاتی
بلکه ثابت فی مرتبة الذات الاحدیه پنداشته کما سبق مفصلا غایت مدح الهی همین است که اتصاف
او سبحانه بهیچ عیب و نقص و بهیچ خاصه از خواص ممکنات و حوادث در تجویز عقلی هم ممکن
نیست همین کمال تقدیس و تنزیه است و تقدس و تنزه او سبحانه را از اتصاف بکذب بسبب
عدم امکان اتصاف او بعیوب و نقایص عجز نتوان گفت چنانکه از عبارت او مفهوم میشود چه عجز
در آنصورت متصور میشد که اتصاف او سبحانه بعیب کذب صلاح مقدوریت داشتی چون اتصاف او سبحانه بعیب
کذب ممکن نیست تحت قدرت داخل نیست پس از عدم قدرت بر این اتصاف عجز لازم نمی آید چنانکه از
عدم قدرت بر سایر ممتنعات عجز لازم نمی آید ازین منکشف شد که این بیچاره معنی عجز هم نفهمیده است حال شیخ
مرشد این است وای بر حال مریدش مسترشد عجب این است که این مرید مرید در عقاید نوشته است

ولا یصح علیه الحرکة والانتقال والتبدل فی ذاته وصفاته ولا الجهل ولا الکذب معلوم نیست که معنی
لا یصح در فهم او چیست اگر معنی لا یمکن است لازم می آید که او قایل باشد بعدم امکان کذب و جهل
او سبحانه حالانکه او امکان جهل و عجز او سبحانه بغایت جد و جهد و سعی تریبها بنسبت خود باثبات
رسانیده و اگر معنی لا یصح ممتنع بالغیر است لازم است که حرکت و انتقال او سبحانه و تبدل
ذات وصفات او سبحانه بدانست او ممکن باشد حالانکه امکان حرکت و انتقال بے
جسمیت و امکان تبدل ذات وصفات بی حدوث متصور نیست درین صورت بدانست
این مرید جسمیت و حدوث او سبحانه ممکن ذاتی باشد بلکه این مرید مرید را از التزام آن گزیر نیست
چه حرکت او سبحانه و انتقال او سبحانه و تبدل ذات حقه و تبدل صفات کمالیه
و جسمیت او سبحانه و حدوث او سبحانه حصص کلیات ممکنه ذاتیه هستند پس بموجب قاعده
مقرره او لامحاله ممکن ذاتی خواهند بود و شاید او برای حفظ قاعده مقرره خود التزام لازم
نماید تا آن قاعده از دست نرود گو ایمان بر باد شود و بدانست او در التزام لازم محذوری
نیست مگر محذوری که بدانست او اشد محاذیر است این است که قول او بهبودن اتصاف
او سبحانه بصفات کمالیه و همچنین اتصاف او بنقایض داخل تحت قدرت الهی مخالف
ارشاد شیخ مرشد او ست شیخ مرشد او اتصاف او سبحانه را بکذب با وجود اعتراف بودن
آن نقص و عیب داخل تحت قدرت میگوید بلکه همه ممتنعات بالغیر را تحت قدرت الهی
داخل میداند بلکه همه واجبات بالغیر را که دران صفات کمالیه او سبحانه بر مذهب جماعه متکلمین
داخل اند داخل تحت قدرت انگارد چه در رسایل خود می گوید که مناط صحت تعلق قدرت الهیه
امکان ذاتی است و هر ممکن ذاتی در همه اوقات بر جمیع تقدیرات یعنی در وقت وجود علل
موجبه و موانع عائقه و بر تقدیر وجوب بالغیر یا امتناع داخل تحت قدرت الهیه است درین
نسبتش بموجبات یا موانع انتهی بعبارته باز می گوید ازین بیان واضح گردید که دخول شی
تحت قدرت الهیه منافی امتناع یا وجوب او که بنظر امور خارجیه باشد نیست بلکه آنچه

منافی اوامست دخول آن تحت تکوین و نیز واضح گشت که لزوم محال بر تقدیر وجود شی مانع دخول
آن شی تحت قدرت الهیه نمیتواند شد زیرا که لزوم محال مانع وجود اوست نه منافی امکان ذاتی
و مناط تعلق قدرت الهیه امکان ذاتی است نه عدم مانع خارجی آری لزوم محال مانع از تعلق
تکوین است انتهی ازین هر دو عبارت ظاهر است که بد النسبت شیخ مرشد او صفات کمالیه او سبحانه
و اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه اتصاف او سبحانه بقبایح و فواحش و نقایص که بد النسبت
این مرید مریدیه همه ممکن ذاتی است تحت قدرت الهیه داخل اند و بد النسبت این مرید مرید داخل
تحت قدرت الهیه نیستند پس بر و تجهیل شیخ مرشد او که بد النسبت او عالم ربانی است لازم می آید
و ذلک من اشد المحاذیر عنده حالا نظر در کلام شیخ مرشد او ضرور است معنی قدرت چنانکه مرشد مرید
بیان کرده صحت فعل و ترک است پس اگر علت موجبه ممکن ذاتی موجود باشد در وقت وجود علت
موجبه آن در عین نسبت او بعلة موجبه آن تجویز صحت ترک یعنی عدم تکوین تجویز صحت تخلف وجود معلول
بالایجاب از علة موجبه است و تجویز تخلف معلوم بالایجاب از علة موجبه آن [illegible] بمعنی ایجاب بمعنی علت موجبه [illegible]
پس قول بانکه معلول بالایجاب در وقت وجود علت موجبه آن در عین نسبت آن بعلت موجبه آن
تحت قدرت الهیه داخل است قول است بانکه تخلف معلول بالایجاب از علت موجبه آن در وقت
وجود علة موجبه آن در عین نسبت او بعلت موجبه آن صحیح الفعل و الترک است پس علة موجبه آن
علة موجبه آن نیست ازین معلوم شد که آن [illegible] بعلت موجبه و بمعنی ایجاب هم نمیدانست
بمعنی فعل و ترک که عبارت از تکوین [illegible] لزوم محال بر تقدیر وجود
شی مانع دخول آن شی تحت قدرت الهیه نمیتواند شد زیرا که لزوم محال مانع وجود اوست
نه منافی امکان ذاتی و مناط تعلق قدرت الهیه امکان ذاتی است نه عدم مانع خارجی
آری لزوم محال مانع از تعلق [illegible] است [illegible] لزوم محال مانع
[illegible] تکوین که [illegible] قدرت [illegible]
[illegible] فعل و ترک است چه [illegible] قدرت [illegible]

فعلی و ترک ہم نمیدانست مثلاً قدرت الہیہ و حیات الہیہ کہ از صفات کمالیہ او سبحانہ است و نزد
عامۂ متکلمین ممکن ذاتی است و ذات حقہ علت موجبہ آن نیست پس حسب اعتقاد او تحت قدرت
الہیہ داخل است و فعل و ترک او در عین بودن او سبحانہ علت موجبہ آن صحیح است با وجود لزوم
تسلسل پس باعتقاد او او سبحانہ قادر است بر اینکہ قادر نباشد و قادر است بر اینکہ عاجز شود و قادر است
بر اینکہ زندہ باشد یا مردہ شود و وجوب صفت حیات باو سبحانہ و امتناع صفت موت و عجز از جہت لزوم
محال بر تقدیر وجود آن بدانست او مانع تعلق قدرت الہیہ بقدرت الہیہ و بعجز او سبحانہ نیست و تعلق
قدرت مساوق صحت فعل و ترک است اینچنین اعتقاد از صبیان و مجانین ہم متصور نیست از اینجا
معلوم شد کہ آن بیچارہ بدانست مرید خود ہم معنی قدرت نمیدانست و معنی عیب و کذب و نقص
نمیدانست و معنی زیادت نمیدانست و معنی صحت فعل و ترک نمیدانست و معنی وجوب و علت
موجبہ و ایجاب نمیدانست و معنی امتناع و مانع و محال نمیدانست این است حال علم عالم
ربانی و حال ربانی بودنش ازین ظاہر است کہ او نقص و عیب و کاذب بودن او سبحانہ
مقدور و صحیح الفعل و الترک میداند و برای تلقین این عقیدہ بمریدان خود برآن دلیل می آرد اکنون
نظر در کلام مرید کہ درینجا نکث بیعت او کردہ بعدم تعلق قدرت الہیہ بصفات کمالیہ و اتصاف
او سبحانہ بآنہا و باتصاف او سبحانہ بنقایص مقابلات آنہا بجد و شد تصریح می نماید می باید
می باید دانست کہ این ناکث بیعت حق قبیل این کلام گفتہ است کہ اتصاف واجب
الوجود جل شانہ بصفات کمالیہ واجب لذات حضرت باری تعالی است و اما ذات این
اتصاف ای اتصاف شی ما بمثل علم و حیات مثلاً پس ممکن بالذات است و ہمچنین اتصاف
حضرت قدس تعالی شانہ بنقایص مستحیل لذات حضرت واجب الوجود است و ممتنع عقلی
اما ذات این اتصاف ای اتصاف شی ما پس ممکن بالذات و متحقق الوقوع است و الحال
اقرار میکند باینکہ از کلیہ کل ممکن بالذات متعلق القدرة صفات کمالی را اتصاف بان
و اتصاف بمقابلات آنہا مستثنی است الی آخر قال پس درینجا اعتراف میکند کہ صفات

[illegible]

عدولی است کما لایخفی علی المنطقی و استثنای صفات کامله از کلیه خود او را ممکن نیست چه برین تقدیر قول بامکان اتصاف بنقایص هم جایز خواهد بود زیرا که جایز است که ممکن باشد و مقدور بود بدون قدرت هم متحقق نیست بطور صفات کمالی جهت امتناع لذات واجب متصف بصفات کمالی تعالی شانه پس قول بامتناع ذاتی آن چه لازم است و کسیکه بامکان ذاتی آن قایل شده باشد کفر چگونه او را لازم آید بلکه خود قایل مذکور را اشراک لازم است یا الحاد کما عرفت پس قول او که حق این است الخ حق این است که ناحق این است اقول استاذ مدعی قایل اند باینکه صفات کمالیه عین ذات او سبحانه است تا سلب کمال از مرتبه ذات حقه و سلب کمال او سبحانه بالیس عینه و قول بودن او سبحانه غیر کامل بذاته و تعدد قدما و تخصیص قاعده کل ممکن بالذات مقدور و کل ممکن بالذات حادث چنانکه بر عامه متکلمین لازم می آید لازم نیاید و تقلید عامه متکلمین درین مسئله ضرور نیست کما سبق نقله من شرح المقاصد [illegible] چون صفات کمالیه عین او سبحانه است استاذ مذکور صفات کمالیه را عین ذات حقه واجب میداند و این توجیه است چه برین تقدیر تعدد قدما هم لازم نمی آید و عامه متکلمین را از ارتکاب آن گریز نیست پس قول او اگر قدما ذاتی میداند مشرک است ناشی از غایت غباوت و جهل وی است [illegible] تعدد قدما هم اشراک بر تقدیر قول بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه می تواند شد تو هم آن بر تقدیر قول بعینیت صفات صحیح نیست و مجانین را هم نمی شود الزام اشراک بر قایل بعینیت صفات ناشی از غایت جهل و غباوت است و استاذ مذکور بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه قایل نیست و نه بامکان و مقدوریت آنها قایل است تا آنچه این قایل در شق امکان و مقدوریت صفات کمالیه وارد کرده است وارد شود باری چاره آن شیخ نجدی بیچاره که مرشد مقتدای این آواره است چیست که او خود بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه و امکان ذاتی و مقدوریت صفات کمالیه قایل است چه قدرت نزد اهل حق صحت فعل و ترک است پس تجویز انفکاک

صفات کمالیه از ذات حقه برا ولازم است و نیز تجویز اتصاف او سبحانه بنقایص برا ولازم است
و او بیباکانه آنرا التزام می کند بلکه برآن بدانست خود دلایل می آرد کما سبق و این قایل را
باید که چاره خود هم کند که او اتصاف او سبحانه را بنقایص و قبایح و فواحش ممکن ذاتی و ممتنع لذاته
سبحانه میداند پس صدق سلب نقایص و قبایح و فواحش از و سبحانه نزد این قایل از مرتبه نفس
ذات حقه که علت موجبه آن سلب است متاخر بالذات است پس نزد این قایل صدق ایجابات
نقایص و قبایح و فواحش در مرتبه ذات حقه ضروری است ضرورة استحالة ارتفاع النقیضین فیلزم علیه
اعتقاد انه سبحانه فی مرتبة نفس ذاته الحقه جاهل و عاجز و میت و اعمی و اصم و ابکم و فاسق و فاجر و متحیز
و حادث و متحرک و منتقل الی غیر ذلک من النقایص التی لا تتناهی چه اگر در اعتقاد او این ایجابات در
مرتبه ذات حقه صادق نباشد سلب اینهمه در مرتبه ذات احدیه صادق باشد پس سلب این همه معلول
ذات حقه نباشد و هو خلاف مذهبه بلکه برا ولازم می آید که او سبحانه در مرتبه ذات حقه متحد باشیائی
و حوادث غیر متناهیه باشد یعنی اینکه حیوان باشد و جمیع انواع آن و نبات و جمیع انواع آن و جماد
و جمیع انواع آن و همه مقولات جوهر و عرض و جمیع انواع آن باشد زیرا که حیوانیت او سبحانه و انسانیت
او سبحانه و نباتیت او سبحانه و جمادیت او سبحانه و جوهریت او سبحانه و هکذا حصص این معانی مصدریه اند
و بر حسب قاعده مقرره او این همه حصص بخصوصها ممکن بالذات اند زیرا که کلیات آنها ممکن بالذات
اند و هرگاه که این حصص ممکن بالذات شدند عدم آنها معلول او سبحانه بدانست او خواهد بود پس عدم
آنها از مرتبه ذات حقه متاخر خواهد بود پس اینهمه در مرتبه ذات حقه متحقق خواهند بود والا سلب آنها
در مرتبه ذات حقه صادق باشد پس سلب آنها معلول ذات حقه نباشد پس ضروری بالذات
باشد و هو خلاف مذهبه و من وجه آخر این قایل را از التزام صدق ایجابات نقایص و فواحش و قبایح
بر او سبحانه در مرتبه ذات حقه بنا بر عقاید مقرره خودش گریز و چاره نیست چه صفات کمالیه
و اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه در عقیدت او ممکن ذاتی است و اتصاف او سبحانه بصفات
کمالیه در عقیدت او صادق سلب اتصاف بنقایص است و در عقیدت او در بیان اتصاف

بصفات کمالیه و سلب اتصاف بنقایص معینه ذاتیه است چنانچه سابق گفته است و بران اقرار
نموده است و معان عینیت ذاتیه در امکان و وجوب امتناع یک حکم دارند چنانکه سابق گفته است
و صفات کمالیه و اتصاف بصفات کمالیه ممکن و معلول ذات حقه و متاخر از مرتبه ذات حقه اند
چه او خود گفته است که صفات محتاج بموصوف اند و انکار احتیاج آنها بموصوف مکابره صرفه
است پس لامحاله از موصوف یعنی ذات حقه متاخر اند پس سلب اتصاف او بنقایص لامحاله
در عقیدت او متاخر از ذات حقه است پس اتصاف او سبحانه بنقایص لامحاله در عقیده او در
مرتبه ذات حقه خواهد بود ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین و من وجه آخر این قایل درینجا میگوید
که عدم علم از حضرت موصوف جلشانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم
سلب عدولی است کما لا یخفی علی المنطقی و در عقیده این قایل علم او سبحانه از ذات حقه متاخر است
پس نزد او در مرتبه ذات حقه سلب بسیط علم است و نزد او سلب بسیط نزد وجود موضوع
که درینجا ذات حقه است مستلزم سلب عدولی است و نزد او سلب عدولی علم جهل است
پس در عقیدت او سبحانه را در مرتبه ذات حقه جهل است پس این قایل بحسب قواعد عقاید
مقرر کرده خود در اشد انحای اشراکات یعنی اعتقاد و صدق ایجاب به حادث از حوادث
غیر متناهیه او سبحانه در مرتبه ذات حقه و در ارتکاب اتصاف او سبحانه بهمه نقایص و عیوب
و قبایح و فواحش و خسایس در مرتبه ذات حقه متبلد است و هر چند دست و پا میزند از ان مهالک
نمی تواند بر آمد كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا اگر ازین عقاید باطله که نتایج قواعد
مقرر کرده اوست توبه نمیکند در زمره مخاطبین ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ داخل است حالا باید
شنید که عامه متکلمین باوجود قایل شدن بزیادت صفات کمالیه بر ذات حقه و صدور صفات کمالیه
از ذات حقه بالایجاب گفته اند که او سبحانه بر جمیع ممکنات قادر است قال فی العقاید النسفیة
قادر علی جمیع الممکنات وقال فی شرح المواقف ان قدرته تعم الممکنات ای جمیعها والدلیل
علیه ان المقتضی للقدرة هو الذات لوجوب استناد صفاته الی ذاته والمصحح للمقدوریة

هو الامکان لان الواجب والامتناع الذاتيين يلاان المقدورية ونسبة الذات الی جميع الممکنات
علی السواء فاذا ثبت قدرته علی بعضها ثبت علی کلها انتهی وقبيل آن در شرح مواقف گفته القدرة القائمة
بذاته تعالی قديمة والا لکانت حادثة فيلزم قيام الحوادث بذاته تعالی وقد مر بطلانه وکانت ايضا واقعة صادرة عن الذات
بالقدرة لما مر فی هذا المقصد من ان الحادث لا يستند الی الموجب القديم والا تسلسل الحوادث وهو باطل
واذا کانت واقعة بالقدرة لزم التسلسل لان القدرة الاخری حادثة ايضا اذ المقدر حدوث القدرة
القائمة بذاته تعالی فيستند الی قدرة اخری فيلزم تسلسل القدر الی ما لا يتناهی وهو ايضا محال انتهی
واين هر دو قول باهم متهافت اند پس با قائلين بزيادت صفات کماليه را واجب ذاتی دانند
وهو صريح البطلان يا آنها را از عموم قدرت او سبحانه جميع ممکنات را مستثنی کنند والظاهر هو الثانی
پس از اين قاعده که او سبحانه بر هر ممکن ذاتی قادر است نزد آنها صفات کماليه او سبحانه مستثنی هستند
وازين لازم نمی آيد که اتصاف نمی آيد که اتصاف او سبحانه بنقايص نزد عامه متکلمين ممکن ذاتی باشد
بلکه بر هر مومن بلکه بر هر عاقل ايمان بامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه بنقايص واجب ولازم است
چه مصداق سلب اتصاف او سبحانه بنقايص وقبايح که همه حوادث اند مرتبه نفس ذات احديه است
وآن سلب متاخر از ذات احديه نيست ومصداق اتصاف او سبحانه بصفات کماليه نزد عامه
متکلمين قيام آن صفات بذات حقه بحت او سبحانه است پس مصداق اتصاف او بصفات کماليه
متاخر از مرتبه مصداق سلب اتصاف او سبحانه بنقايص وقبايح است واگر مصداق اين سلب
از مرتبه ذات احديه متاخر باشد بصدق مسلوب در مرتبه ذات احديه لازم آيد والتزام آن
کفر است پس قول بامکان ذاتی آن بکفر ميکشد ودر کتب عقايد تصريح است باينکه نقص
بر او سبحانه محال است واز ممکنات نيست کما سبق نقله من شرح العقايد العضدية معلوم نيست
که اين قايل که بهره از فهم ندارد بکدام ضرورت مخالفت عامه متکلمين روا داشته ارتکاب قول
بامکان ذاتی اتصاف او سبحانه بنقايص وقبايح وفواحش نموده است ضرورت داعيه وبيان
جهل او است يعنی اينکه او توهم کرده است که هرگاه که معنی مصدری راسوی او سبحانه مضاف

کنند آن حصه ممکن ذاتی است وانکه اتصاف او سبحانه بکمال صفات کمالیه مساوق سلب اتصاف
او بنقایص است وسلب اتصاف او سبحانه بنقایص مساوق اتصاف او سبحانه بصفات کمالیه
است بنا برین توهمات باطله او ایمان را برباد داد در بادیه ضلالت افتاد و واتبلی باشد انحای
الاشراک والالحاد نعوذ بالله من سوء الفهم وسوء الاعتقاد و وازقول این قایل زیراکه عدم علم از
حضرت موصوف سبحانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب
عدولی است کما لا یخفی علی المنطقی جهل او بمعنی جهل و بمعنی عدم بلکه معلوم شد او گمان می کند که
عدم بلکه عبارت از سلب عدولی است که نزد وجود موضوع مساوی سلب بسیط است
حال آنکه چنین نیست الجدار لیس بعالم والجدار لا عالم وقت وجود جدار هر دو صادق اند والجدار
جاهل صادق نیست بلکه جهل عبارت است از عدم علم از آنکس که قوت استعداد به علم داشته باشد
ولهذا جهل را مقابل علم حادث شمرده اند کما سبق نقله من شرح المواقف للابهری وتحقیق این معنی
در او سبحانه بر تقدیر زیادت صفت علم هم ممکن نیست آری بر قول این جاهل لازم می آید که او به
ثبوت جهل او سبحانه در مرتبه ذات حقه معتقد باشد زیراکه علم نزد او صفت زایده است وصفت
محتاج موصوف است کما اعترف به وتاخر محتاج از محتاج الیه ضروری است پس سلب علم
در مرتبه ذات حقه نزد او ضروری وسلب بسیط وسلب عدولی نزد وجود موضوع متساوی
اند پس سلب عدولی علم در مرتبه ذات حقه نزد او متحقق است وسلب عدولی علم بد انست این جاهل جهل
است پس ثبوت جهل او سبحانه در مرتبه ذات حقه در عقیدت او برو لازم است بنا بر علی مسلماته از تفصیل
مبرهن است که عقیده استاد مدظله که بعینیت صفات کمالیه وامتناع ذاتی اتصاف او سبحانه
بنقایص قایل است اقصی مراتب توحید وتنزیه او سبحانه است وعقیده این قایل بامکان جوهریت
وعرضیت وتجسم وتحیز وامکان وحدوث واحتیاج او سبحانه وبامکان ذاتی اتصاف او به نقایص
وقبایح وفواحش حسب قواعد مخترعه خودش از اشد انحای شرک والحاد است پس ظاهر شد که حق
چیست وناحق چیست وموحد کیست وملحد کیست والله الهادی الی الرشاد والملهم للصدق

والسداد قال الاستاذ وهرچه ممتنع ذاتی است بسبب عدم صلوح وجود صالح مقدوریت
نیست عدم شمول قدرت الٰهی ممتنعات عقلی را از قصور آنها از صلوح وجود است نه از جهت
عجز او سبحانه نعیاذ بالله من ذلک اما بیان الصغری فلوجهین اول اینکه قضیه سالبه کلیه دایمه که لاشی
من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات دائما صادق است پس ضرور است
که عکس آن نیز صادق باشد وهو قولنا لاشی من مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات
بممکن ذاتی دائما اما بیان صدق اصل این است که اگر قولنا لاشی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد
صلی الله علیه وسلم فی الکمالات دائما صادق نباشد نقیض این صادق باشد بضرورة استحالة ارتفاع
النقیضین ونقیض آن موجبه جزئیه مطلقه عامه است و آن قول قایل است بعض الممکن الذاتی
مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة و این قضیه جزئیه
مطلقه عامه کاذب است نزد هر مسلمان و هرگاه اصل صادق باشد عکس آن یقینا صادق باشد
پس ثابت شد که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات ممکن ذاتی نیست پس از دو حال
خالی نیست یا واجب بالذات باشد العیاذ بالله تعالی یا ممتنع بالذات اول باطل است بالضرورة
پس متعین شد که ممتنع بالذات است وهو المطلوب قال المجهول المعقول المعقول اقول کل ممکن کذا
وبعض ممکن کذا قضیه حقیقیه است چه حکم در آن بر همه یا بر بعض افراد ممکن است و وصف عنوانی
ممکن بر افراد خود چنانچه در حال وجود افراد صادق است بالفعل در حال عدم نیز صادق است
والا لزم الانقلاب المستحیل چه افراد ممکن بالذات اگر در حال عدم ممکن بالذات نباشند پس یا واجب
بالذات باشند یا ممتنع بالذات و بعد وجود خود ممکن بالذات پس لزوم انقلاب بیّن است
وچون افراد معدومه را حکم شامل است حقیقیه خواهد بود پس قول قایل بعض الممکن الذاتی مساوی
لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمال بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة اگر خارجیه گرفته شود کاذب
است نزد هر مسلمان لیکن کذب آن بر تقدیر حقیقیه بودنش لازم نیست و ممنوع است چه کذب
خارجیه مستلزم کذب حقیقیه نیست چنانچه کل عنقاء طائر بالفعل خارجیه کاذبه است و حقیقیه

صادق چه معنی حقیقیه آنست که هر فرد عنقا اگر موجود شود پس بر تقدیر وجود آن طیران او را بالفعل
ثابت خواهد بود و این معنی بر رسایل خوانان منطق مثل تهذیب و شمسیه مخفی نیست چنانکه در قضایا
هندسیه مانند کل مثلث زوایاه الثلث تساوی قائمتین و کل خط قام علی خط حدثت فی جنبیه
قائمتان حکم تساوی و حدوث مذکور شامل جمیع افراد مثلث و خط مذکور گو موجود نباشند تا آنکه گفته
اند گو تحقق آن در خارج ممتنع بود چنانکه گفته شود کل مثلث حدث علی کرة هی اعظم من کرة الفلک
الاعظم فهو کذا و کل خط وقع علی خط هو اعظم من قطر العالم فهو کذا چه وجود کره و خط اعظم مذکور مستحیل الوقوع
است و در زعم شان چون قول قایل یعنی موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه مذکوره یعنی قول قایل بعض
الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة
علی طریق الحقیقة صادق باشد عکس آنکه بعض المساوی ممکن بالفعل نیز صادق خواهد بود پس
نقیض آن یعنی لاشی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات دایما
کاذب خواهد بود و همچنین عکس آن اعنی لاشی من مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم
فی الکمالات ممکن ذاتی دایما کاذب خواهد بود زیراکه موجبه جزئیه مطلقه عامه حقیقیه و عکس آن هر دو
نقیض دو سالبه کلیه دایمه حقیقیه است که معترض آنها را ذکر کرد پس صدق هر دو مطلقه عامه
حقیقیه مستلزم کذب هر دو دایمه حقیقیه است بحکم التناقض و چون قول قایل بعض المساوی
ممکن ذاتی صادق است موضوعش لا محاله داخل تحت قدرت کامله خواهد بود و هو المطلوب
سبحان الله این طمطراق و دعوی تعلی تا سبع طباق و هو خلاف وفاق کافه مسلمین بل عکس
اطباق جمیع مومنین که هیچکس از آنها تا این زمان این جرأت نکرده و نگفته که حق تعالی را قدرت
بر مساوی مذکور نیست این قسم ادعا کردن اقول حال فهم این احمق مسایل شرعیه
و مسایل کلامیه را سابق مبرهن شده است الحال حال فهم او مسایل منطقیه مبرهن میشود
ـه تو کار زمین را نکو ساختی ✤ که بر آسمان نیز پرداختی ✤ اولا باید شنید که
قضیه حملیه اولا قسم است یکی خارجیه دویم ذهنیه و سیوم حقیقیه چه قضیه حملیه موجبه حکم بثبوت

محمول للموضوع است و در حملیه سالبه حکم بسلب محمول از موضوع است پس اگر در موجبه حکم ثبوت
محمول للموضوع بحسب الخارج و در سالبه حکم بسلب محمول از موضوع بحسب الخارج باشد
آن قضیه خارجیه است کقولنا زید کاتب و عمرو لیس لکاتب واگر در موجبه حکم ثبوت محمول
بحسب الذهن و در سالبه حکم بسلب محمول از موضوع بحسب ظرف ذهن باشد آن قضیه
ذهنیه است واگر در موجبه حکم ثبوت محمول للموضوع بحسب مطلق نفس الامر باشد و در سالبه
حکم بسلب محمول از موضوع بحسب مطلق نفس الامر باشد آن قضیه حقیقیه است کقولنا الاربعة
زوج والاربعة لیس بفرد و این هر سه قسم بر دو قسم است زیراکه اگر حکم باتحاد موضوع
ومحمول یا سلب ان علی البت بالفعل باشد آن را قضیه بتیه گویند واگر حکم باتحاد موضوع
ومحمول یا سلب آن بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر تقرر و وجود آن باشد
آنرا قضیه غیربتیه گویند پس اقسام قضایا نزد محققین شش اند یکی خارجیه بتیه دوم خارجیه
غیربتیه سوم ذهنیه بتیه چهارم ذهنیه غیربتیه پنجم حقیقیه بتیه ششم حقیقیه غیربتیه وحاصل این
است که اگر در قضیه حکایت از عالم نفس الامر و واقع است آن قضیه بتیه است پس اگر حکایت
از خصوص ظرف خارج است آن بتیه خارجیه است واگر حکایت از خصوص ظرف ذهن است
آن بتیه ذهنیه است واگر حکایت از ظرف مطلق نفس الامر است مع قطع النظر عن خصوص
ظرف الخارج وظرف الذهن آن بتیه حقیقیه است واگر در قضیه حکایت از عالم فرض وتقدیر
است آن قضیه غیربتیه است پس اگر حکایت از عالم تقدیر بحسب خارج است بمعنی آنکه
بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجودش در خارج محمول برای آن ثابت
یا از ان مسلوب است آن قضیه غیربتیه خارجیه است واگر حکایت از عالم تقدیر بحسب
ذهن است بمعنی آنکه بتقدیر انطباق وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجودش در ذهن محمول
برای آن ثابت یا از ان مسلوب است آن قضیه غیربتیه ذهنیه است واگر حکایت
از عالم تقدیر بحسب مطلق عالم نفس الامر است بمعنی اینکه بتقدیر انطباق وصف عنوانی

برفرد بر تقدیر وجودش در مطلق نفس الامر مع قطع النظر عن خصوص الخارج والذهن محمول برای آن
ثابت یا از آن مسلوب است آن قضیه حقیقیه غیر بتیه است قال فی الافق المبین ما حاصله
ان الحکم بالاتحاد وانکان بحسب حال الموضوع فی الاعیان کانت الحملیه خارجیة وانکان
بحسب خصوص التقرر والوجود الذهنی للموضوع کانت ذهنیه وانکان بحسب مطلق التقرر والوجود
للموضوع مع عزل النظر عن خصوصیات الظروف والاوعیة من الاعیان والاذهان سمیت
حقیقیه ثم الحکم فی الحملیه انکان بالاتحاد علی البت سمیت الحملیه بتیة وانکان بالفعل علی تقدیر انطباق
طبیعة العنوان علی فرد وهو انما یحصل بتقرر ماهیة الموضوع ووجودها سمیت حملیه غیر بتیه وهی مساوقة
الصدق لا شرطیة لا راجعة الیه کما یظن انتهی پس مبرهن شد که تقسیم قضیه سوی خارجیه و ذهنیه
وحقیقیه منوط بوصف عنوانی نیست بلکه تقسیم آن باعتبار محکی عنه است اگر محکی عنه خارج است
قضیه خارجیه است واگر ذهن است قضیه ذهنیه است واگر نفس الامر است قضیه حقیقیه است
وصف عنوانی هرچه باشد ونیز باید دانست که عکس مستوی خارجیه بتیه خارجیه بتیه است
وعکس مستوی ذهنیه بتیه ذهنیه بتیه است وعکس مستوی حقیقیه بتیه حقیقیه بتیه است زیرا که
مصداق ومحکی عنه اصل قضیه وعکس مستوی آن در واقع یک است ونقیض موجبه بتیه سالبه
بتیه است وبالعکس نقیض بتیه غیر بتیه نمی تواند شد زیرا که سلب علی التقدیر منافی ثبوت فی
نفس الامر بتیه نیست وبالعکس ونیز باید دانست که هیچ مفهوم وهیچ مصداق در نفس
الامر از مواد ثلث یعنی وجوب وامکان وامتناع خالی نیست بعد تمهید این مقدمات میگوییم
که قولنا لا شیء من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم فی جمیع الکمالات دائما سالبه کلیه
حقیقیه بتیه دائمه است یعنی هیچ ممکن ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفات کمالیه
در نفس الامر بتة دائما نیست واین سالبه کلیه حقیقیه بتیه دائمه صادق است چه اگر این قضیه سالبه
کلیه حقیقیه بتیه دائمه صادق نباشد نقیض آن یعنی موجبه جزئیه حقیقیه بتیه مطلقه عامه صادق
باشد یعنی بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات فی نفس الامر بتة

بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة صادق باشد پس لازم است که در نفس الامر بتة بالفعل فی
احد الازمنة الثلثة مساوات آنحضرت فی جمیع الکمالات بکسی ثابت باشد حال آنکه مساوات
آنحضرت در جمیع کمالات بهیچ شی در نفس الامریة فی احد الازمنة الثلثة باتفاق المسلمین ثابت
نیست واگر بیان این نقیض را صادق میدانند نشان دهد که فلان شی و فلان کس را مساوات
آنحضرت در جمیع کمالات در نفس الامر بتة در فلان زمان ثابت است وهرگاه که این نقیض
که موجبه جزئیه حقیقیه بتیه مطلقه عامه است کاذب شد اصل آن لامحاله صادق است پس عکس
آن قولنا لاشی من المساوی لسیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم فی جمیع الکمالات بممکن ذاتی یعنی
نیست هیچ مساوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در جمیع کمالات ممکن ذاتی در نفس الامر
بتة دائما لامحاله صادق است وهرچه در نفس الامر بتة دائما ممکن ذاتی نیست یا واجب بالذات
است یا ممتنع بالذات اول باطل است بالضرورة فتعین الثانی وهو المطلوب این است
حاصل استدلال علی الاجمال بیهوده گوئیهائی این قایل باید شنید که قول او قضیه کل ممکن کذا وبعض
ممکن کذا قضیه حقیقیه است چه حکم دران بر همه یا بر بعض افراد ممکن است دلالت می کند بر اینکه بدانست
او مدار حقیقیه بودن قضیه بر این است که مفهوم ممکن وصف عنوانی موضوع باشد پس هر قضیه که
وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد بدانست او قضیه حقیقیه است حال آنکه مدار حقیقیه
بودن قضیه بر این است که حکم ثبوت محمول للموضوع یا سلب آن از موضوع بحسب مطلق نفس الامر
باشد پس اگر آن حکم علی البت است آن قضیه حقیقیه بتیه است واگر آن حکم بر تقدیر انطباق
وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجود آن است آن قضیه حقیقیه غیر بتیه است [illegible] برای آن ثابت
موضوع مفهوم ممکن است یا غیر آن در تقسیم قضیه بحقیقیه و خارجیه و ذهنیه کا نم تقدیر بحسب
جاهول مشغول المعقول هنوز معنی حقیقیه نفهمیده است قضیه که وصف عنوانی [illegible] موضوع
ممکن باشد هر قسم میتواند شد مثلا قولنا بعض الممکن زوج حقیقیه بتیه [illegible] است
بعض الممکن کلی و جنس قضیه ذهنیه بتیه است و بعض الممکن کاتب فی هذا الیوم و بعض الممکن

ذلک البلید الاحمق انما ذر مشیرا الی ذلک القایل الجاهل قضیه خارجیه بتیه است وقول او چه
حکم در آن بر همه یا بر بعض افراد ممکن است استدلالی عجب است چه اگر حکم بر همه یا بر بعض افراد
ممکن بمحمولاتی است که مصادیق آن در خارج است آن قضایا خارجیه خواهند بود واگر بمحمولاتی
است که مصادیق آن در ذهن است آن قضایا ذهنیه خواهند بود واگر بمحمولاتی است که
که مصادیق آن را اختصاصی بظرف خارج یا بظرف ذهن نیست آن قضایا حقیقیه خواهند
بود کما ذکرنا پس اگر حکم علی البت است قضایا بتیه خواهند بود واگر حکم بر تقدیر انطباق طبیعت
عنوان علی الافراد است آن قضایا غیر بتیه خواهند بود وتعبیر کردن موضوع قضیته بوصف عنوانی
ممکن مستلزم حقیقیه بودن آن قضیه نیست این بیرنا بالغ تا حال یعنی قضیه حقیقیه وخارجیه وذهنیه
نفهمیده است ومنشا غلطی او این است که امکان از معقولات ثانیه بالمعنی العام المستعمل
فی علم ما بعد الطبیعه است وشراح سلم وفاقا لصاحب الافق المبین نوشته اند که قضایا یا معقوده
ازان معقولات ثانیه قضایا حقیقیه میباشند ومراد ازان این است که آن قضایا که محمولات
آنها معقولات ثانیه بالمعنی المستعمل فی علم ما بعد الطبیعه باشند چون قولنا الانسان موجود
والانسان ممکن مثلا قضایای حقیقیه بتیه می باشند زیرا که ثبوت این محمولات را بخصوص وجود
خارجی موضوع یا خصوص وجود ذهنی آن علاقه نیست ثبوت این محمولات بحسب مطلق نفس
الامر است بخلاف معقولات ثانیه بالمعنی الاخص که موضوع فن منطق اند چون کلیه وذاتیه وجنسیه
وفصلیه که قضایای معقوده ازان ها که معقولات ثانیه بالمعنی الاخص محمولات آنها باشند
قضایای ذهنیه می باشند زیرا که ثبوت آن محمولات بحسب خصوص ظرف ذهن است این
احمق سطحی باقتضای غباوت فهمیده که هر قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد
قضیه حقیقیه است وقول او وصف عنوانی بر افراد خود چنانکه حال وجود افراد صادق است
بالفعل در حال عدم نیز صادق است به بیان حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع
آن ممکن باشد ربطی ندارد وبرای اثبات بودن یا نبودن قضیه حقیقیه یا خارجیه یا ذهنیه بیان

اینکه مصداق ثبوت محمول للموضوع چیست آیا مطلق نفس الامر است یا خصوص ظرف خارج
یا خصوص ظرف ذہن بکار است این نافہم باستماع قول صاحب الافق المبین وشراح سلم که
قضایای معقوده از معقولات ثانیه بالمعنی الاعم قضایای حقیقیه اند توہم کرد که ہر قضیه که دران
مفہوم ممکن باشد خواه وصف عنوانی موضوع باشد یا محمول قضیه حقیقیه می باشد ومعنی قول
آنان فہمیدن نتوانست واین بے عقل دراین مقام در شبهاہی عظیم دیگر افتاده است بیانش
تفصیلے میخواہد وآن این است که اطلاق قضیه حقیقیه در اصطلاح مصنفین کتب منطقیه بر سه
گونه آمده است یکی آنکه بعض مصنفین ہمچو صاحب شمسیه وشارح آن وصاحب تہذیب قضیه
خارجیه عامه از بتیه وغیر بتیه را قضیه حقیقیه نامیده اند قال فی الشمسیه قولنا کل ج ب
یستعمل تارة بحسب الحقیقیه ومعناه ان کل ما لو وجد کان ج من الافراد الممکنة فهو بحیث
لو وجد کان ب ای کل ما ہو ملزوم ج فهو ملزوم ب وتارة بحسب الخارج ومعناه کل
ج فی الخارج سواء کان حال الحکم او قبله او بعده فهو ب فی الخارج انتہی قال الشارح
الرازی قولنا کل ج ب یعتبر تارة بحسب الحقیقیه ویسمی حینئذ حقیقیه کانها حقیقیة القضیه
المستعملة فی العلوم واخری بحسب الخارج ویسمی خارجیه والمراد بالخارج الخارج عن المشاعر
اما الاول فنعنی به کل ما لو وجد کان ج من الافراد الممکنه فهو بحیث لو وجد کان ب فالحکم فیه
لیس مقصورا علی الموجود فی الخارج فقط بل کل ما قدر وجوده سواء کان موجودا فی الخارج او معدوما
فالحکم لیس مقصورا علی افراده الموجوده بل علیها وعلی افراده المقدرة الوجود ایضا کقولنا کل
انسان حیوان ثم قال الماتن والفرق بین الاعتبارین ظاہر فانه لو لم یوجد شئی من المربعات فی
الخارج یصح ان یقال کل مربع شکل باعتبار الاول دون الثانی ولو لم یوجد شئی من الاشکال
فی الخارج الا المربع یصح ان یقال کل شکل مربع بالاعتبار الثانی دون الاول انتہی وفصله
الشارح فقال قد ظہر لک مما نبیاه ان الحقیقیة لا تستدعی وجود الموضوع فی الخارج بل
یجوز ان یکون موجودا فی الخارج وان لا یکون واذا کان موجودا فی الخارج فالحکم فیه لا یکون

مقصورا على الافراد الخارجية بل يتناولها والافراد المقدرة الوجود بخلاف الخارجية فانها
تستدعي وجود الموضوع في الخارج والحكم فيها مقصور على الافراد الخارجية فالموضوع ان لم
يكن موجودا فقد تصدق القضية باعتبار الحقيقة دون الخارج كما اذا لم يكن شئ من المربعات موجودا
في الخارج تصدق بحسب الحقيقة كل مربع شكل اي كل ما لو وجد كان مربعا فهو بحيث لو وجد
كان شكلا ولا تصدق بحسب الخارج لعدم وجود المربع في الخارج على ما هو المفروض وان كان
الموضوع موجودا لم يخل اما ان يكون الحكم مقصورا على الافراد الخارجية وتتناولها ولا للافراد
المقدرة فان كان مقصورا على الافراد الخارجية يصدق الكلية الخارجية دون الكلية الحقيقية كما
اذا انحصر الاشكال في الخارج في المربع فيصدق كل شكل مربع بحسب الخارج وهو ظاهر ولا يصدق
بحسب الحقيقة اي لا يصدق كل ما لو وجد كان شكلا فهو بحيث لو وجد كان مربعا لصدق قولنا
بعض ما لو وجد كان شكلا فهو بحيث لو وجد كان ليس بمربع وان كان الحكم متناولا لجميع الافراد
المحققة والمقدرة فيصدق الكليتان معا كقولنا كل انسان حيوان فاذن يكون بينهما خصوص
وعموم من وجه انتهى وقال في التهذيب لا بد في الموجبة من وجود الموضوع محققا وهي الخارجية
او مقدرا فالحقيقية او ذهنا فالذهنية انتهى قال شارح القضايا الحملية المعتبرة باعتبار وجود
موضوعها لها ثلثة اقسام لان الحكم فيها اما على الموضوع الموجود في الخارج محققا نحو كل انسان
حيوان بمعنى ان كل انسان موجود في الخارج حيوان في الخارج واما على الموضوع الموجود
في الخارج مقدرا نحو كل انسان حيوان بمعنى ان كل ما لو وجد في الخارج كان انسانا فهو على
تقدير وجوده حيوان وهذا الوجود المقدر انما اعتبروه في الافراد الممكنة لا الممتنعة كافراد اللاشئ
وشريك الباري واما على الموضوع الموجود في الذهن كقولك شريك الباري ممتنع بمعنى
ان كل ما لو وجد في الذهن ويفرضه العقل شريك الباري فهو موصوف في الذهن بالامتناع
وهذا انما اعتبروه في الموضوعات التي ليست لها افراد ممكنة التحقق في الخارج انتهى ازين
عبارات ظاهر است كه مصنفين اين كتب آن قضيه خارجيه را كه حكم در آنها مخصوص برافراد

از قول قضیہ کل ممکن کذا و بعض ممکن کذا قضیہ حقیقیۃ الی قولہ و چون افراد معدومہ را حکم شامل است
حقیقیۃ خواہد بود حقیقیہ بکدام اطلاق است اگر مراد ازان خارجیہ است کہ حکم آن مخصوص بافراد
موجودۃ فی الخارج و مقدرۃ الوجود فی الخارج باشد چنانچہ در تہذیب و شرح تہذیب و شمسیہ
و شرح شمسیہ اطلاق حقیقیہ بر آن خارجیہ آمدہ است پس تعلیل حقیقیۃ بودن قضیہ کہ وصف عنوانی
موضوع آن مفہوم ممکن باشد باینکہ وصف عنوانی ممکن بر افراد خود چنانکہ در حال وجود افراد صادق
است بالفعل در حال عدم نیز صادق است و باینکہ چون افراد معدومہ و مقدرہ را حکم شامل است
حقیقیۃ خواہد بود محض بی معنی است بچند وجہ اول اینکہ بودن قضیہ خارجیہ مقدرۃ بوصف عنوانی
موضوع آن منوط نیست دویم اینکہ قضیہ کہ وصف عنوانی موضوع آن مفہوم ممکن باشد خارجیہ
محققہ می تواند شد چنانکہ باید گذشت از بودن وصف عنوانی کدام قضیہ مفہوم ممکن بودن آن قضیہ
خارجیہ مقدرہ لازم نمی آید سوم اینکہ بیان صدق وصف عنوانی ممکن بر افراد موجودہ و معدومہ بالفعل
بہ بیان بودن قضیہ کہ وصف عنوانی موضوع آن مفہوم ممکن باشد خارجیہ مقدرہ ربطی ندارد
چہ در خارجیہ مقدرہ صدق وصف عنوانی بر افراد موضوع آن بالفعل فی نفس الامر شرط
نیست بلکہ مفاد آن حکم بثبوت محمول بافراد موضوع بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر آن افراد
و این قایل خود در مثال حقیقیہ بمعنی خارجیہ مقدرہ کل عنقا طایر آوردہ است و ظاہر
است کہ وصف عنوانی عنقا بالفعل بر ہیچ شی صادق نیست پس بیان بودن کدام قضیہ
حقیقیہ بمعنی خارجیہ مقدرہ ببیان صدق وصف عنوانی موضوع بر افراد بالفعل فی نفس الامر
ربطی ندارد چہارم اینکہ این قایل شمول وصف عنوانی ممکن بر افراد موجودہ و افراد معدومہ را بیان
نمودہ میگوید چون افراد معدومہ را حکم شامل است قضیہ حقیقیہ خواہد بود ازین قول معلوم شد
کہ بیچارہ ہنوز معنی حکم نمیداند وصف عنوانی دیگر است و حکم دیگر باین جہل و بلادت دخل در
معقولات بعینہ چہ پنجم اینکہ برین شق یعنی اینکہ مراد این قایل از حقیقیہ خارجیہ باشد کہ حکم آن
مخصوص بافراد موجودہ فی الخارج و مقدرۃ الوجود فی الخارج باشد قول او فیما بعد چنانکہ

بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة صادق باشد پس لازم است که در نفس الامر بتة بالفعل فی
احد الازمنة الثلثة مساوات آنحضرت فی جمیع الکمالات بکسی ثابت باشد حال آنکه مساوات
آنحضرت در جمیع کمالات بهیچ شی در نفس الامریة فی احد الازمنة الثلثة باتفاق المسلمین ثابت
نیست واگر بی زبانی این نقیض را صادق میداند نشان دهد که فلان شی و فلان کس را مساوات
آنحضرت در جمیع کمالات در نفس الامریة در فلان زمان ثابت است و هرگاه که این نقیض
که موجبه جزئیه حقیقیه بتیه مطلقه عامه است کاذب شد اصل آن لامحاله صادق است پس عکس
آن قولنا لاشی من المساوی لسیدنا محمد صلی الله علیه وآله وسلم فی جمیع الکمالات بممکن ذاتی یعنی
نیست هیچ مساوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در جمیع کمالات ممکن ذاتی در نفس الامر
بتة دائما لامحاله صادق است و هرچه در نفس الامریة دائما ممکن ذاتی نیست یا واجب بالذات
است یا ممتنع بالذات اول باطل است بالضرورة فتعین الثانی وهو المطلوب این است
حاصل استدلال حالا جهالت بیهوده گوئیهای این قایل باید شنید که قول او قضیه کل ممکن کذا و بعض
ممکن کذا قضیه حقیقیه است چه حکم در آن بر همه یا بر بعض افراد ممکن است دلالت می کند بر اینکه بدانسته
او مدار حقیقیه بودن قضیه بر این است که مفهوم ممکن وصف عنوانی موضوع باشد پس هر قضیه که
وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد بدانسته او قضیه حقیقیه است حال آنکه مدار حقیقیه
بودن قضیه بر این است که حکم ثبوت محمول للموضوع یا سلب آن از موضوع بحسب مطلق نفس الامر
باشد پس اگر آن حکم علی البت است آن قضیه حقیقیه بتیه است واگر آن حکم بر تقدیر انطباق
وصف عنوانی بر فرد بر تقدیر وجود آن است آن قضیه حقیقیه غیر بتیه است قطع نظر از آنکه
موضوع مفهوم ممکن است یا غیر آن در تقسیم قضیه بحقیقیه و خارجیه و ذهنیه کلام بتقدیر بحسب
جهول المعقول المعقول هنوز معنی حقیقیه نفهمیده است قضیه که وصف عنوانی موضوع آن
ممکن باشد هر سه قسم میتواند شد مثلا قولنا بعض الممکن زوج حقیقیه بتیه است و
بعض الممکن کلی و جنس قضیه ذهنیه بتیه است و بعض الممکن کاتب فی هذا الیوم و بعض الممکن

ذلک البلید الاحمق انما یشیر الی ذلک القایل الجاهل قضیه خارجیه بتیه است وقول او چه
حکم در آن برهمه یا بر بعض افراد ممکن است استدلالی عجب است چه اگر حکم برهمه یا بر بعض افراد
ممکن بمحمولاتی است که مصادیق آن در خارج است آن قضایا خارجیه خواهند بود واگر بمحمولاتی
است که مصادیق آن در ذهن است آن قضایا ذهنیه خواهند بود واگر بمحمولاتی است که
مصادیق آن را اختصاصی بظرف خارج یا بظرف ذهن نیست آن قضایا حقیقیه خواهند
بود کما ذکرنا پس اگر حکم علی البت است قضایا بتیه خواهند بود واگر حکم بر تقدیر انطباق طبیعت
عنوان علی الافراد است آن قضایا غیر بتیه خواهند بود وتعبیر کردن موضوع قضیه بوصف عنوانی
ممکن مستلزم حقیقیه بودن آن قضیه نیست این همه را بالغ تا حال معنی قضیه حقیقیه وخارجیه وذهنیه
نفهمیده است ومنشاء غلطی او این است که امکان از معقولات ثانیه بالمعنی العام المستعمل
فی علم ما بعد الطبیعه است وشراح سلم وفاقا لصاحب الافق المبین نوشته اند که قضایا یا معقوده
ازان معقولات ثانیه قضایا حقیقیه می باشند ومراد ازان این است که آن قضایا که محمولات
آنها معقولات ثانیه بالمعنی المستعمل فی علم ما بعد الطبیعه باشند چون قولنا الانسان موجود
والانسان ممکن مثلا قضایای حقیقیه بتیه می باشند زیرا که ثبوت این محمولات را بخصوص وجود
خارجی موضوع یا خصوص وجود ذهنی آن علاقه نیست ثبوت این محمولات بحسب مطلق نفس
الامر است بخلاف معقولات ثانیه بالمعنی الاخص که موضوع فن منطق اند چون کلیه وذاتیه وجنسیه
وفصلیه که قضایای معقوده ازان ها که معقولات ثانیه بالمعنی الاخص محمولات آنها باشند
قضایای ذهنیه می باشند زیرا که ثبوت آن محمولات بحسب خصوص ظرف ذهن است این
احمق سطحی باقتضای غباوت فهمیده که هر قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد
قضیه حقیقیه است وقول او وصف عنوانی برافراد خود چنانکه حال وجود افراد صادق است
بالفعل در حال عدم نیز صادق است به بیان حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع
آن ممکن باشد ربطی ندارد وبرای اثبات بودن یا نبودن قضیه حقیقیه یا خارجیه یا ذهنیه بیان

اینکه مصداق ثبوت محمول للموضوع چیست آیا مطلق نفس الامر است یا خصوص ظرف خارج
یا خصوص ظرف ذہن بکار است این نافہم باستماع قول صاحب الافق المبین وشراح سلّم
قضایائی معقوده از معقولات ثانیه بالمعنی الاعم قضایای حقیقیه اند توہم کرد که ہر قضیه که دران
مفهوم ممکن باشد خواه وصف عنوانی موضوع باشد یا محمول قضیه حقیقیه می باشد ومعنی قول
آنان فہمیدن نتوانست واین بے عقل دراین مقام در شتباہی عظیم دیگر افتاده است بیانش
تفصیلے میخواہد وآن این است که اطلاق قضیه حقیقیه در اصطلاح مصنفین کتب منطقیه بر سه
گونه آمده است یکی آنکه بعض مصنفین ہمچو صاحب شمسیه شارح آن وصاحب تہذیب قضیه
خارجیه عامه از بتیه وغیر بتیه را قضیه حقیقیه نامیده اند قال فی الشمسیه قولنا کل ج ب
یستعمل تارة بحسب الحقیقیه ومعناه ان کل ما لو وجد کان ج من الافراد الممکنة فهو بحیث
لو وجد کان ب ای کل ما ہو ملزوم ج فهو ملزوم ب وتارة بحسب الخارج ومعناه کل
ج فی الخارج سواء کان حال الحکم او قبله او بعده فهو ب فی الخارج انتهی قال الشارح
الرازی قولنا کل ج ب یعتبر تارة بحسب الحقیقیه ویسمی حینئذ حقیقیه کانها حقیقیه القضیه
المستعملة فی العلوم واخری بحسب الخارج ویسمی خارجیه والمراد بالخارج الخارج عن المشاعر
اما الاول فنعنی به کل ما لو وجد کان ج من الافراد الممکنة فهو بحیث لو وجد کان ب فالحکم فیه
لیس مقصورا علی ما له وجود فی الخارج فقط بل کل ما قدر وجوده سواء کان موجودا فی الخارج او معدوما
فالحکم لیس مقصورا علی افراده الموجوده بل علیها وعلی افراده المقدرة الوجود ایضا کقولنا کل
انسان حیوان ثم قال الماتن والفرق بین الاعتبارین ظاہر فانه لو لم یوجد شئی من المربعات فی
الخارج یصح ان یقال کل مربع شکل باعتبار الاول دون الثانی ولو لم یوجد شئی من الاشکال
فی الخارج الا المربع یصح ان یقال کل شکل مربع بالاعتبار الثانی دون الاول انتهی وفصله
الشارح فقال قد ظهر لک مما نبیناه ان الحقیقیة لا تستدعی وجود الموضوع فی الخارج بل
یجوز ان یکون موجودا فی الخارج وان لا یکون واذا کان موجودا فی الخارج فالحکم فیه لا یکون

مقصورا علی الافراد الخارجیه بل یتناولها والافراد المقدرة الوجود بخلاف الخارجیه فانها
تستدعی وجود الموضوع فی الخارج والحکم فیها مقصور علی الافراد الخارجیة فالموضوع ان لم
یکن موجودا فقد تصدق القضیه باعتبار الحقیقة دون الخارج کما اذا لم یکن شئی من المربعات موجودا
فی الخارج تصدق بحسب الحقیقة کل مربع شکل ای کل مالو وجد کان مربعا فهو بحیث لو وجد
کان شکلا ولا تصدق بحسب الخارج بعدم وجود المربع فی الخارج علی ما هو المفروض ان کان
الموضوع موجودا لم یخل اما ان یکون الحکم مقصورا علی الافراد الخارجیه او تتناولها وللافراد
المقدرة فان کان مقصورا علی الافراد الخارجیه یصدق الکلیه الخارجیه دون الکلیه الحقیقیه کما
اذا انحصر الاشکال فی الخارج فی المربع فیصدق کل شکل مربع بحسب الخارج وهو ظاهر ولا یصدق
بحسب الحقیقة ای لا یصدق کل مالو وجد کان شکلا فهو بحیث لو وجد کان مربعا لصدق قولنا
بعض مالو وجد کان شکلا فهو بحیث لو وجد کان لیس بمربع وان کان الحکم متناولا لجمیع الافراد
المحققه والمقدرة فیصدق الکلیتان معا کقولنا کل انسان حیوان فاذن یکون بینهما خصوص
وعموم من وجه انتهی وقال فی التهذیب لا بد فی الموجبه من وجود الموضوع محققا وهی الخارجیه
او مقدرا فالحقیقیة او ذهنا فالذهنیه انتهی قال شارح القضایا الحملیة المعتبرة باعتبار وجود
موضوعها لها ثلثة اقسام لان الحکم فیها اما علی الموضوع الموجود فی الخارج محققا نحو کل انسان
حیوان بمعنی ان کل انسان موجود فی الخارج حیوان فی الخارج واما علی الموضوع الموجود
فی الخارج مقدرا نحو کل انسان حیوان بمعنی ان کل مالو وجد فی الخارج کان انسانا فهو علی
تقدیر وجوده حیوان وهذا الوجود المقدر انما اعتبروه فی الافراد الممکنة لا الممتنعه کافراد اللاشئی
وشریک الباری واما علی الموضوع الموجود فی الذهن کقولک شریک الباری ممتنع بمعنی
ان کل مالو وجد فی الذهن ویفرضه العقل شریک الباری فهو موصوف فی الذهن بالامتناع
وهذا انما اعتبروه فی الموضوعات التی لیست لها افراد ممکنة التحقق فی الخارج انتهی ازین
عبارات ظاهر است که مصنفین این کتب آن قضیه خارجیه را که حکم در آنها مخصوص برافراد

خارجیہ باشد و مقصود بر افراد موجودہ فی الخارج نباشد بلکہ متناول باشد افراد مقدرۃ الوجود فی الخارج را حقیقیہ می نامند و این مصنفان ذکر آن قضایا نکردہ اند کہ در آنہا حکم بر افراد موجودہ فی نفس الامر مطلقا عام از ظرف خارج و ظرف ذہن باشد سید علامہ میر سید شریف رح برین فرد گذشت در حاشیہ شرح شمسیہ تنبیہ فرمودہ میفرمایند ان مثل قولنا کل ممتنع معدوم قضیۃ لایمکن اخذہا خارجیۃ وہو ظاہر اذ لیس افراد الموضوع موجودۃ فی الخارج محققا ولا حقیقیۃ اذ لایمکن وجود افرادہ فی الخارج وقد اعتبر فی الخارجیۃ امکان الافراد کما مر واجاب ای الشارح بان المقصود ضبط القضایا المستعملۃ فی العلوم فی الاغلب وما ذکرتم مما یستعمل نادرا فلم یلتفتوا الیہ اذ لم یکنہم او راجعہ فی القواعد لسہولتہ ومنہم من جعل امثال ہذہ القضایا ذہنیۃ فقال معنی قولک کل ممتنع معدوم ان کل ما یصدق علیہ فی الذہن انہ ممتنع فی الخارج یصدق علیہ فی الذہن انہ معدوم فی الخارج فجعل القضایا ثلثۃ اقسام حقیقیۃ تتناول الحکم فیہا جمیع الافراد الخارجیۃ المحققۃ والمقدرۃ وخارجیۃ تتناول الحکم فیہا الافراد الخارجیۃ المحققۃ فقط وذہنیۃ تتناول الافراد الموجودۃ فی الذہن فقط فالاولی ان یقال احوال الاشیاء علی ثلثۃ اقسام قسم یتناول الافراد الذہنیۃ والخارجیۃ المحققۃ والمقدرۃ وہذا القسم یسمی لوازم الماہیات کالزوجیۃ للاربعۃ والفردیۃ للثلثۃ وتساوی الزوایا الثلث للقائمتین للمثلث وقسم یختص بالوجود الخارجی کالحرکۃ والسکون والاضاءۃ والاحراق وقسم یختص بالوجود الذہنی کالکلیۃ والجزئیۃ والجنسیۃ وغیرہا فینبغی ان یعتبر ثلث قضایا احدہا ما یکون الحکم فیہا علی جمیع افراد الموضوع ذہنیا کان او خارجیا محققا کان او مقدرا کالقضایا الہندسیۃ والحسابیۃ ویسمی ہذہ حقیقیۃ وثانیہا ما یکون الحکم فیہا مخصوصا بالافراد الخارجیۃ مطلقا محققا او مقدرا کالقضایا الطبعیۃ ویسمی ہذہ قضیۃ خارجیۃ ثالثہا ما یکون الحکم فیہا مخصوصا بالافراد الذہنیۃ ویسمی قضیۃ ذہنیۃ کالقضایا المستعملۃ فی المنطق انتہی واینکہ از قضیہ حقیقیہ میر سید شریف علامہ بیان فرمودہ اند اطلاق دویم حقیقیہ است و اطلاق سیوم آن است کہ از افق المبین نقل کردہ شد و تحقیق آن اطلاق حقیقیہ دو قسم است یکی بتیہ دویم غیر بتیہ چنانچہ معلوم نیست کہ مراد این قائل

از قول قضیه کل ممکن کذا ببعض ممکن کذا قضیه حقیقیة الی قوله وچون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود حقیقیه بکدام اطلاق است اگر مراد از آن خارجیه است که حکم آن مخصوص بافراد
موجودة فی الخارج ومقدرة الوجود فی الخارج باشد چنانچه در تهذیب وشرح تهذیب وشمسیه
وشرح شمسیه اطلاق حقیقیه بر آن خارجیه آمده است پس تعلیل حقیقیه بودن قضیه که وصف عنوانی
موضوع آن مفهوم ممکن باشد باینکه وصف عنوانی ممکن بر افراد خود چنانکه در حال وجود افراد صادق
است بالفعل در حال عدم نیز صادق است وباینکه چون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود محض بی معنی است بچند وجه اول اینکه بودن قضیه خارجیه مقدره بوصف عنوانی
موضوع آن منوط نیست دویم اینکه قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد خارجیه
محققه می تواند شد چنانکه باید گذشت از بودن وصف عنوانی کدام قضیه مفهوم ممکن بودن آن قضیه
خارجیه مقدره لازم نمی آید سوم اینکه بیان صدق وصف عنوانی ممکن بر افراد موجوده ومعدومه بالفعل
به بیان بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع آن مفهوم ممکن باشد خارجیه مقدره ربطی ندارد
چه در خارجیه مقدره صدق وصف عنوانی بر افراد موضوع آن بالفعل فی نفس الامر شرط
نیست بلکه مفاد آن حکم بثبوت محمول بافراد موضوع بر تقدیر انطباق وصف عنوانی بر آن افراد
واین قایل خود در مثال حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره کل عنقاء طایر آورده است وظاهر
است که وصف عنوانی عنقا بالفعل بر هیچ شی صادق نیست پس بیان بودن کدام قضیه
حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره ببیان صدق وصف عنوانی موضوع بر افراد بالفعل فی نفس الامر
ربطی ندارد چهارم اینکه این قایل شمول وصف عنوانی ممکن بر افراد موجوده وافراد معدومه را بیان
نموده میگوید چون افراد معدومه را حکم شامل است قضیه حقیقیه خواهد بود از این قول معلوم شد
که بیچاره هنوز معنی حکم نمیداند وصف عنوانی دیگر است وحکم دیگر با این جهل وبلادت دخل در
معقولات یعنی چه پنجم اینکه برین شق یعنی اینکه مراد این قایل از حقیقیه خارجیه باشد که حکم آن
مخصوص بافراد موجوده فی الخارج ومقدرة الوجود فی الخارج باشد قول او فیما بعد چنانکه

در قضایای هندسیه مانند کل مثلث زوایاه الثلث تساوی قائمتین الی قوله چه وجود کره
وخط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است و در زعم شان محض بمعنی است چه آن تساوی زوایای
ثلث مثلث لازم ماهیت مثلث است وحدوث قائمتین در جنب خط مستقیم که دیگر قایم شود
از لوازم ماهیت آن است پس این قضایای حقیقیه بمعنی خارجیه که حکم آن مخصوص با فراد خارجیه
مطلقا محققة کانت او مقدرة نیست بلکه آن حقیقیه بمعنی آخر است چنانچه میر سید شریف قدس
سره بیان فرموده این قایل در هر دو معنی حقیقیه خلط کرده میانه آن هر دو معنی آن با قتضای
بی تمیزی فرق دانستن نتوانست ششم اینکه چون در زعم این قایل قضیه کل ممکن کذا و بعض
الممکن کذا حقیقیه بمعنی خارجیه است که حکم آن مخصوص با فراد خارجیه مطلقا محققة یا مقدرة باشد
از دو حال خالی نیست یا این قایل در صدق این قضیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط
می کند یا نه بر تقدیر اول قول او با آنکه گفته اند که تحقق آن در خارج ممتنع بود الی قوله چه وجود آن
کره وخط اعظم مذکور مستحیل الوقوع در زعم شان محض لغو است و باطل است و بر تقدیر ثانی
بودن قضیه کل ممکن کذا و بعض الممکن کذا حقیقیه مفید این قایل نیست چه بر این تقدیر ممتنعات
ومستحیلات در حکم این حقیقیه داخل خواهند بود و پس از صدق این حقیقیه امکان مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در کمالات ثابت نتواند شد واگر مراد این قایل از حقیقیه در قول او
قضیه کل ممکن کذا و بعض ممکن کذا قضیه حقیقیه الی قوله وچون افراد معدومه را حکم شامل است
حقیقیه خواهد بود قضیه حقیقیه است که حکم آن متناول افراد خارجیه و ذهنیه محققه و مقدره باشد
چنانکه در کلام میر سید شریف علامه منقول شد پس بر این تقدیر هم اقوال این قایل لغو است
اولا از جهت که معتبر در حقیقیه باین معنی شمول و تناول شمول افراد خارجیه و ذهنیه محققه و مقدره
راست نه شمول وصف عنوانی موضوع پس بیان شمول وصف عنوانی ممکن افراد موجوده و معدومه
را بدعوی حقیقیه بودن قضیه کل ممکن کذا و بعض الممکن کذا لغو نیست و بر این تقدیر هم قول او
چون افراد معدومه را حکم شامل است حقیقیه خواهد بود ناشی از جهل او بمعنی حکم و عدم تمیز او

میانه حکم و وصف عنوانی و ثانیا براین تقدیر قول او کل عنقا طایر بالفعل خارجیه کاذب است
و حقیقیه صادق الی قوله ثابت خواهد بود بمعنی است چه قضیه کل عنقا طایر بدین معنی حقیقیه نیست آن
حقیقیه بمعنی خارجیه مقدره است و ثالثا براین تقدیر قول او و این معنی بر رسایل خوانان منطق مثل تهذیب
و شمسیه مخفی نیست دلیل جهل او بمعنی عبارت تهذیب و شمسیه است زیراکه در تهذیب و شمسیه
حقیقیه اطلاق بدین معنی مذکور نیست در تهذیب و شمسیه اطلاق حقیقیه بر خارجیه است که حکم آن
مخصوص با فراد خارجیه باشد و بر افراد موجوده فی الخارج مقصور نباشد و رابعا اگر این
قایل در صدق این حقیقیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط میکند قول او یا آنکه گفته اند که تحقق
آن در خارج ممتنع بود الی قوله چه وجود آن کره و خط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است در زعم شان
بمعنی است و اگر در صدق این حقیقیه امکان وجود افراد محکوم علیها شرط نمیکند حقیقیه بودن قضیه
کل ممکن کذا و بعض الممکن کذا با دعوی وی نمی بخشد کما سبق انفا و اگر مراد این قایل از حقیقیه قضیه
باشد که حکم باتحاد موضوع و محمول دران بحسب مطلق تقرر و وجود موضوع در نفس الامر بقطع نظر
از خصوصیات ظروف باشد کما فی الافق المبین پس آن حقیقیه دو قسم است یکی بتیه و دویمی
غیر بتیه اگر مراد از حقیقیه درینجا حقیقیه بتیه باشد بر این شق انمعنی درست است که قضیه محمول
آن مفهوم ممکن باشد قضیه حقیقیه بتیه صادق تواند بود و بودن قضیه که وصف عنوانی موضوع
آن مفهوم ممکن باشد حقیقیه بتیه چنانکه این قایل زعم نموده است که لازم نیست و نیز براین
تقدیر قول او لیکن کذب آن بر تقدیر حقیقیه بودنش لازم نیست و ممنوع است باطل است
زیراکه هیچ ممکن را مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نفس الامر ثابتة فی احد الازمنة
ثابت نیست چه ثبوت مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نفس الامر ثابتة بالفعل فی احد
الازمنة لشیء من الاشیاء یا در ظرف خارج باشد یا در ذهن والاول باطل باعتراف هذا
القایل والثانی صریح البطلان زیراکه مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات از
اوصاف ذهنیه نیست تا ظرف اتصاف آن ذهن باشد و نفس الامر منحصر است در خارج

و در ذهن و هرگاه که هیچ شی بمساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات در خارج و در
ذهن بالفعل فی احد الازمنة متصف نیست هیچ شی در نفس الامر بمساوات آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در کمالات در نفس الامر بالفعل متصف نیست پس این حقیقیه بتیه یعنی قول القایل
بعض الممکن الذاتی مساو لسیدنا وشفیعنا صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بتة فی نفس الامر
بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة کاذب شد و هرگاه که این حقیقیه بتیه موجبه جزئیه مطلقه عامه
کاذب شد نقیض آن یعنی سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه اعنی قولنا لاشی من الممکن الذاتی بمساو
لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بتة فی نفس الامر دائما صادق است پس عکس مستوی
آن اعنی قولنا لاشی من المساوی لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بممکن ذاتی بتة فی نفس
الامر دائما صادق است فثبت مطلوبنا و نیز برین شق قوله چنانچه کل عنقا طایر ببیضی است چه
قضیه قایلیه کل عنقا طایر حقیقیه بتیه نیست آن حقیقیه خارجیه است و قوله و این معنی بر رسایل
خوانان منطق مثل تهذیب و شمسیه هم مخفی نیست محض بی معنی است در تهذیب و شمسیه ذکر حقیقیه
بتیه نامده صاحب تهذیب و صاحب شمسیه خارجیه حقیقیه را حقیقیه نامیده اند و ذکر حقیقیه که در
آن حکم باتحاد موضوع و محمول در آن بحسب مطلق تقرر و وجود موضوع در نفس الامر بقطع نظر از
خصوصیت ناظر و ذهن باشد فروگذاشت کرده اند و هم برین شق قول او چنانکه در قضایای
هندسیه الی قوله چه وجود کره و خط اعظم مذکور مستحیل الوقوع است محض بی معنی است چه آن
قضایای حقیقیه بتیه نیستند و برین شق قول او و چون قول قایل یعنی موجبه جزئیه مطلقه عامه
مذکوره الی قوله و هو المطلوب محض باطل و بیهوده است زیرا که قول قایل بعض الممکن الذاتی
مساو لسیدنا محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة علی طریق الحقیقیة
البتیة بلاشبه هیچ شی در نفس الامر یعنی در خارج یا در ذهن بمساوات آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در کمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة متصف نیست و هرگاه که این موجبه
جزئیه حقیقیه بتیه مطلقه عامه کاذب است عکس مستوی آن نیز کاذب است و نقیض آن یعنی

لاشی من ممکن ذاتی بمساو لسیدنا صلی الله علیه وسلم فی الکمالات دائما لامحاله صادق است
وهرگاه که این سالبه کلیه حقیقیه بتیه دائمه صادق است عکس مستوی آن یعنی لاشی من المساوی
لسیدنا صلی الله علیه وسلم فی الکمالات ممکن ذاتی بته فی نفس الامر دائما لامحاله صادق است
واگر مراد او از حقیقیه حقیقیه غیر بتیه باشد برین شق هم کلام این قایل بمعنی است چه از بودن قضیه
عنوانی موضوع که این قضیه مفهوم ممکن بود دانی آن قضیه حقیقیه غیر بتیه لازم نیست چنانکه این قایل
زعم نموده است و نیز برین شق قول او کل عنقاء طایر بالفعل الی قوله طیران او را بالفعل ثابت خواهد
بود بمعنی است چه کل عنقاء طایر خارجیه غیر بتیه است نه حقیقیه غیر بتیه و همچنین قوله واین بمعنی بر رسایل
خوانان منطق مثل تهذیب و شمسیه هم مخفی نیست برین شق معنی ندارد چه در تهذیب و شمسیه حقیقیه
غیر بتیه مذکور نیست در تهذیب و شمسیه خارجیه غیر بتیه را حقیقیه نامیده اند ومعهذا کلمه براین
تقدیر مستدل را ضرر واین قایل را منفعتی نیست زیرا که حقیقیه غیر بتیه مساوق شرطیه است
وآن حکایت از نفس الامر نیست حکایت از تقدیر است پس قول قایل بعض الممکن مساو لسیدنا
محمد صلی الله علیه وسلم فی الکمالات بالفعل ای فی احد الازمنة الثلثة مساوق قول قایل است
بعض ما لو وجد کان ممکنا ذاتیا فهو بحیث لو وجد کان مساویا لسیدنا صلی الله علیه وسلم فی احد الازمنة
الثلثة المفروضة المقدرة وعکس آن یعنی بعض المساوی ممکن بالفعل مساوق قول قایل است بعض
ما لو وجد کان مساویا فهو بحیث لو وجد کان ممکنا فی احد الازمنة الثلثة المفروضة المقدرة وبر تقدیر
تسلیم صدق این هر دو قضیه حقیقیه غیر بتیه که حکایت از عالم تقدیر است امکان مساوی در نفس
الامر لازم نمی آید چنانچه از صدق کل لاشی لاممکن که حقیقیه غیر بتیه حکایت از عالم تقدیر است ومساوق
این قول است کلما لو وجد کان لاشیئا فهو بحیث لو وجد کان لاممکنا صدق حمل لاشی بالاممکن
بر موضوع در نفس الامر بالفعل لازم نمی آید بالجمله قول این قایل من اوله الی آخره بر هیچ یک اطلاق
از اطلاقات حقیقیه معنی ندارد چه جای آنکه مستدل منفعتی وباین قایل منفعتی رساند این همه بالغ
بی آنکه در قول خود تامل کند و بفهمد که چه میگوید هر چه بر زبان اش می آید هرزه می سراید وباین اغبا وت

ولی عقلی در معقولات گفتگو می نماید ٭ کلاغی تک کبک در گوش کرد ٭٭ تک خویشتن را فراموش کرد
اگر پخته مغز چون شور شوریده خود بر کوه پرشکوه زند بینی سودای خام که آن را بر کنند شوریده
خود بشکند و در گران سنگی کوه اثری نکند ٭ یا ناطح الجبل الرای لتصدعه ٭٭ ارحم علی الراس
لا ترحم علی الجبل ٭٭ و قول او و بیشتر اینها وفاق کافه مسلمین بالی آخره جزا افتد بمعنی است که کافه
مسلمین و جمیع مومنان باحادیثیکه این قایل الجهته بیست یا نزد وی اتفاق ذکر نموده است
ایمان دارند و از روی آن احادیث ثابت است که فرض مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
فرض مصداق اجتماع النقیضین و فرض او وجود مستلزم للنقیضین بهم مومنین و مسلمین ایمان دارند
باینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل ممکنات و افضل ما سوی الله تعالی اند و هیچ مومن و مسلم
اعتقاد ندارد که هیچ ممکن و هیچ ما سوی الله در کمالات مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
است این قایل بپاسداری آن شیخ نجدی که بهره از فهم و ایمان نداشت مصداق مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم را که ازلا و ابدا خارجا و ذهنا شیئی من الاشیا نیست بزعم باطل خود
تراشیده هزاران هزار لاشی مخترع نا باقتضای بی ایمانی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
قرار داده خود را در صدد اثبات امکان ممتنعات انداخته خود را نزد اولی الافهام و ارباب دانش
فضیحت و رسوا ساخته اگر شبهه عوام کالانعام که بمعنی امکان و امتناع ناخبر اند و مستحیلات
ذاتیه را مقدور می انگارند بدام تزویر شیخ نجدی افتاده ممتنع ذاتی را مقدور پنداشته اند و بهائم
آن انعام را اجماع مومنان گفت و در قول [illegible] و قول ممتنع ذاتی تحت قدرت است هیچ جسارت
نیست بسا رستم و بلیا کی و انها و آن است که شیخ نجدی بر آن اقدام نموده عیب و نقص
او سبحانه مقدور و صحیح الفعل و الترک دانسته بر آن بزعم باطل خود دلایل آورده و این
قایل او بپاس تقلید او در [illegible] قول با امکان ذاتی [illegible] و او سبحانه جمیع ممکنات و
حوادث و با امکان [illegible] او سبحانه جمیع [illegible] و نقایص که مستلزم اتحاد او سبحانه
در مرتبه ذات [illegible] او سبحانه در مرتبه ذات جمیع قبایح

وفو آتش ہست افتادہ عقل و دین را برباد داد کما سبق مفصلاً قال النجدی المنحوس
الردی المنکو و در این قدر ہم فہمیدنی است کہ عالم ربانی کی گفتہ و کجا گفتہ مساوی ممکن
مذکور داخل تحت قدرت کاملہ شدہ موجود است تا بصدق دو سالبہ کلیہ دائمہ خارجیہ بکذب
یک موجبہ جزئیہ مطلقہ عامہ خارجیہ دعویش ابطال یابد عالم ربانی فرمودہ کہ حق تعالی
اگر خواہد بسیار امثال مذکور پیدا کند و این نص است در آنکہ امثال مذکور موجود نیست مگر ممکن
است داخل تحت قدرت کاملہ و اہل عرفان موافق عالم ربانی تصریح کردہ اند چنانکہ خواہد
آمد ان شاء اللہ تعالی و ممکن معدوم کہ مساوی بالفعل نشود شی موجود بالفعل و کسی حکم بدین مساوات
کند نتواند بود دیگر بر تقدیر وجود ہمین مدلول قضیہ حقیقیہ است مثلاً کسی گوید کہ عمرو مساوی بالفعل است
بزید و عمرو معدوم است پس اگر مراد اینست کہ اگر عمرو وجود شود پس بر تقدیر وجود مساوی خواہد
بود صادق است والا کاذب پس ابطال دعوی عالم ربانی متصور نیست تا آنکہ دو سالبہ
کلیہ دائمہ حقیقیہ صادق و یک موجبہ جزئیہ مطلقہ عامہ حقیقیہ کاذب نباشد در بارہ کہ معترض
قضایای خارجیہ در آن ذکر کردہ و حال آنکہ امر بالعکس است زیرا کہ موجبہ جزئیہ مطلقہ عامہ
حقیقیہ صادق است و عکس نیز صادق پس ہر دو سالبہ کلیہ دائمہ حقیقیہ اصل و عکسش کاذب
خواہد بود بحکم التناقض و چون صغری قیاس قایل باطل است اساس قیاس او از بیخ برکندہ
شد و بنیاد الحاد او مستاصل گشت اقول اینچنین جاہل نجدی بی ایمان را کہ عیب و نقص را
او مثل صحیح الفعل والترک میدانست و باقتضای کج فہمی و بی ایمانی بزعم خود بر آن دلائل
می آرد و در استخفاف بشان حضرت افضل ماسوی اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جہد و جہد نمودہ خلقی
را بیدین گردانید و عوام و سوقیہ را برابر او شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بزرگان دین
تشجیع نمودہ و عامہ جہال را از تقلید حضرات ائمہ مجتہدین برگردانید و علم فقہ را اساساً از انظار ان
جہال از اعتبار انداخت و جہل او بمرتبہ بود کہ معنی کذب و قدرت و تکوین وغیرہ نتوانست دانست
و معنی شفاعت را مسخ نمودہ در بیہودہ گوئیہا مشہور شد و از غایت بی ایمانی سفر زیارت و تعظیم

حرم آمن مدینه مقدسه را شرک فی العبادة انگاشت چنانکه در تقویت الایمان که آن را تقویت الایمان نامیده است انگاشت عالم ربانی نامیدن از باب الحاد و زندقه است و چون صدق سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه یعنی لا شی من المساوی لسیدنا صلی الله علیه وسلم بممکن ذاتی فی نفس الامر بتة دائما که عکس سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه یعنی لا شی من الممکن الذاتی بمساو لسیدنا صلی الله علیه وسلم فی نفس الامر بتة دائما است مبرهن شد سلب امکان ذاتی در نفس الامر از مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم متحقق شد پس قول شیخ نجدی باطل است و حقیقیه بتیه تقدیریه حکایت از نفس الامر نیست بلکه حکایت از عالم تقدیر است و امکان مساوی در عالم تقدیر بر تقدیر تسلیم آن مستلزم امکان آن در نفس الامر نیست و معدومی که کسی حکم کند بمساوات آن شی موجود بالفعل بر تقدیر وجود آن ممکن بود پس لازم نمی آید و اگر کسی گوید که عمرو که معدوم است ازلا و ابدا و ذهنا و خارجا مساوی زید است در نبوت بکر یا پدر زید یا در صفتی دیگر که اشتراک آن معدوم ازلی ابدی با زید در آن صفت متصور نباشد این بهر اعتباری که گرفته شود کاذب است و چون صدق هر دو سالبه کلیه دائمه حقیقیه بتیه مبرهن گشت قول جاهل نجدی باطل و مستاصل و غباوت و بلادت این قایل مستجل شد و این مفتری ممتری که تصریح اهل عرفان موافق بی ایمان نجدی برای فریب دهی جهله و عوام می نویسد محض افترای اوست آن جاهل نجدی اهل عرفان را مبتدع و کافر و مشرک میداند و کار اولیای کبار را تبلیغ وا نفار علی روس الاشهاد تلقین میکرد او را اتباع او را با اهل عرفان چه کار طرفه این است که این قایل برا اتباع متکلمین در هر باب که متعلق بعقاید نباشد جان میدهد در ینجا بضرورت پیروی آن جاهل نجدی پیروی متکلمین گذشت چه متکلمین قضیه حقیقیه را منکر اند در تایید کلام نجدی مذکور این خلیع بشیعوه [illegible] شعار اشعریت هم روا داشت پس بر مسلمات متکلمین بر تقدیر تنزل همه گفتگو او هذیان لاطایل است

قال الواهی الساهی اکنون باید شنید که قول و اعتقاد علمای کرام و اولیای عظام چنانکه خواهد آمد آن است که مساوی و نظیر و مثل خیر البریه و افضل و اکمل خلیقه علیه و علی آله الف الف الصلوة والتحیه در [illegible] و لباس هستی نپوشیده و موجود نشده و در ساحت شهود مشهود و معهود نگشته اما در وسعت آباد ملک مقدرت الهی که قوت و استطاعت نا متناهی است نظیر و مساوی مذکور ممکن

قال الواهی الساهی [illegible]

الوجود است کو خانه نشین دوام و عزلت گزین مستدام ملک عدم است زیراکه از اخبار شرع مقدس همین قدر ثابت است که حضرت خاتم النبیین سید المرسلین شفیع المذنبین علیه الصلوة والتحیات من حضرت رب العالمین جلت قدرته خیر البریات و افضل المخلوقات اند و از لوازم آن عدم خلق و ایجاد مساوی و افضل از آنحضرت است صلی اللہ علیه وسلم نه عدم امکان ذاتی پس علم و اراده قدیم بعدم مساوی و افضل مذکورین متعلق شده آنها را مستحیل الوجود دگر دانیده لیکن امتناعی و استحالتی که بنا بر تعلق علم و اراده آلهی بعدم شی یا خلاف شی می باشد موجب عدم مقدوریت وجود آن شی بسبب شی نیست چه جا عدم مقدوریت وجود بنسبت حضرت واجب الوجود تعالی شانه در شرح عقاید نسفی است ولا یکلف العبد بما لیس فی وسعه سواء کان ممتنعا فی نفس الامر ممکنا کخلق الجسم واما ما یمتنع بناء علی ان اللہ تعالی علم خلافه و اراد خلافه کایمان الکافر وطاعت العاصی فلا نزاع فی وقوع التکلیف به لکونه مقدور المکلف بالنظر الی نفسه ثم عدم التکلیف بما لیس فی وسعه متفق علیه لقوله تعالی لا یکلف اللہ نفسا الا وسعها والامر فی قوله تعالی انبئونی باسماء هولاء للتعجیز دون التکلیف قوله تعالی حکایة ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به لیس المراد بالتحمیل هو التکلیف بل ایصال ما لا یطاق من العوارض الیهم وانما النزاع فی الجواز فمنع المعتزله بناء علی القبح العقلی وجوزه الاشعری لانه لا یقبح من اللہ شی وقد یستدل بقوله تعالی لا یکلف اللہ نفسا الا وسعها علی نفی الجواز وتقریره انه لو کان جایزا لما لزم من فرض وقوعه محال ضرورة ان استحاله اللازم یوجب استحالة الملزوم لکنه لو وقع لزم کذب کلام اللہ تعالی وهو محال وهذه نکتة فی بیان استحالة کل ما تعلق علم اللہ تعالی او ارادته او اختیاره بعدم وقوعه وحلها انا لا نسلم ان کل ما یکون ممکنا فی نفسه لا یلزم من فرض وقوعه محال وانما وجب ذلک لو لم یعرض الامتناع بالغیر الا تری ان اللہ تعالی لما اوجد العالم بقدرته واختیاره فعدمه ممکن فی نفسه مع انه یلزم من فرض وقوعه تخلف المعلول عن العلة التامة وهو محال والحاصل ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته واما بالنظر الی امر زاید علی نفسه فلا نسلم انه

لا یستلزم المحال انتهی و در دیگر کتب کلامیه و کتب متاخرین در اصول فقه زیاده ازین تحقیق
است کما لا یخفی علی العلماء اقول ای اخوان باید شنید که اعتقاد علمای کرام و اولیای عظام
و کافه اهل اسلام آنست که آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل ممکنات و افضل ماسوی الله
سبحانه اند و مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مصداق اجتماع النقیضین است وجود
آن مستلزم عدم آنست مستحیل بالذات است و بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
خاتم النبیین که بنص قرآنی و اجماع کافه اهل اسلام متحقق است بر امتناع ذاتی مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اقوم براهین است کما سیاتی ان شاء الله تعالی
عنقریب پس هرچه این غبی غوی میگوید هزل و هذیانی است خارج از بحث مسئله جواز تکلیف
بالمحال یا عدم جواز آن ربطی باینمقام ندارد و این مفسد لباس بابیات اینکه عوام و جهله او را
از عمد و علما شمارند عبارت شرح عقاید نسفی که منتهای همت اوست نقل کرده است
هیچ ربطی نزد اولی الافهام بموجب افتضاح است و از پایان عبارت منقوله یعنی قوله
والحاصل ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته واما بالنظر الی امر زاید علی نفسه
فلا نسلم انه لا یستلزم المحال مبرهن است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات
ممکن نیست زیرا که از فرض وقوع آن محال بالنظر الی ذاته لازم می آید چه اگر مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در کمالات واقع شود یا متصف بآن کمالات باشد یا نه باشد علی الثانی
لازم است که مساوی در کمالات بر فرض وقوع آن مساوی در کمالات نباشد هف و علی
الاول لازم است که آن مساوی سید ولد آدم باشد و آدم و من سواه تحت لوای او باشند
و اول من ینشق عنه الارض و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک حلق الجنة و اکرم الاولین
والآخرین علی الله و خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا و امام النبیین و صاحب شفاعتهم و قایم
مقام که غیر او قایم آن مقام نباشد و نایل درجه که سوای یک کس دیگری نایل آن مقام
نتواند بود باشد و چون اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات برین تقدیر

مسلم است لازم است که آن مساوی متصف باین صفات نباشد پس برین تقدیر لازم است که
آن مساوی مساوی باشد و نباشد فعلی التقدیرین از فرض وقوع مساوی نظر بنفس معنی مساوی
بودنش مساوی ولامساوی که مصداق اجتماع النقیضین ومحال بالذات است لازم می آید
پس مساوی ممکن نتواند بود ولان الممکن لایلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته بخلاف عدم عقل
اول که نزد فلاسفه معلول اول اوسبحانه بالایجاب است وعدم او مستلزم عدم اوسبحانه نزد فلاسفه
است چه عدم عقل اول بالنظر الی نفس ذاته مستلزم محال نیست استلزام او محال بالذات
را بنظر امتناع تخلف معلول موجب از علة موجبه است وفیما نحن فیه نفس مصداق مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم فی الکمالات المذکورة مستلزم آن است که مساوی مساوی نباشد وهرچه
وجود آن مستلزم عدم آن باشد محال بالذات است مقام تعجب این است این مذاق سراپا
نفاق برای خدع عوام وجهله آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بحضرت خاتم النبیین سید المرسلین
شفیع المذنبین منعوت کرده تا عوام جهله گمان برند که او از مومنین مخلصین است والا او از معنی
خاتم النبیین وسید المرسلین وشفیع المذنبین جاهل وغافل یا از آن متجاهل ومتغافل است
واگر از فهم وایمان بهره داشتی دانستی که برتقدیر امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم وفرض
وقوع آن مساوی مفروض الوقوع داخل عموم النبیین وعموم المرسلین باشد برین شق
آن مساوی مفضول ومفضل علیه خواهد بود ونه خاتم النبیین ونه سید المرسلین پس مساوی نتواند شد
واگر داخل عموم النبیین وعموم المرسلین نباشد بر فرض وقوع آن در جمله نبیین ومرسلین نباشد
پس آن مساوی مفروض الوقوع مساوی نتواند بود فعلی الشقین مساوی مفروض الوقوع مساوی
نتواند بود و وجود آن مستلزم عدم آن است پس او ممتنع بالذات است ونیز بر تقدیر امکان مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم وفرض وقوع آن یا او سید المرسلین باشد برین شق لازم است که
برین تقدیر آنحضرت سید المرسلین نباشند العیاذ بالله زیرا که المرسلین جمع محلی باللام ومستغرق
است ومعنی سید المرسلین بهتر از سایر مرسلین است ومهتر از سایر مرسلین لامحاله یک مرسل است

دو مثل سید المرسلین نتوانند بود درین شق آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی آن مساوی مفروض
الوقوع نباشد پس آن مساوی مفروض الوقوع مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد
و با آن مساوی سید المرسلین نباشد پس مساوی نباشد وعلی الشقین وجود آن مستلزم عدم
آنست وهرچه وجود آن مستلزم عدم آنست ممتنع بالذات است وهمچنین النبیین جمع محلی باللام ومستغرق است
ومعنی خاتم النبیین آخرین همه انبیا است وآخرین همه انبیا لامحاله یک نبی است ودو کس آخرین همه انبیا
نتوانند بود پس آن مساوی مفروض الوقوع یا خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا باشد برین شق لازم
است که آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا باشند العیاذ بالله پس برین شق
آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی آن مساوی مفروض الوقوع نباشند پس آن مساوی مفروض
الوقوع مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد یا آن مساوی خاتم النبیین یعنی آخرین همه انبیا
نباشد پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد وعلی الشقین وجود آن مستلزم عدم آنست
وهرچه وجود آن مستلزم عدم آنست ممتنع بالذات است اگر این احمق بی ایمان بهره از فهم
و ایمان داشتی بدون آنحضرت صلی الله علیه وسلم سید المرسلین و خاتم النبیین تصدیق آوردی
و پیروی آن جاهل نجدی در تصحیح خرافات بیمعنی او عمر عزیز بیجا نکردی و عقل و دین خود در اتباع او
نباختی و خود را در طلبه علوم سبطحیت و نافهمی رسوا نساختی اما نعت کردنش آنحضرت صلی الله علیه
وسلم را بشفیع المذنبین بنای آن بر نفاق او ظاهر است چه اعتقاد او در باب شفاعت همان
است که مقتدای او در تقویت الایمان که آنرا بتقویة الایمان نامیده است بیان کرده است
و حال آن بیان در فظاعت و شناعت از گذشت و اشاعت مستغنی است قال الاستاذ
وجه ثانی این است که قول بامکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد
قول بامکان اجتماع نقیضین است و هو باطل قال الحق الحق اتحاد و عینیت میان
هردو قول باطل بالبداهة است خواه قول بمعنی مصدر باشد خواه بمعنی مقول چه بر تقدیر بمعنی مصدر لفظ
قول افراد شخصی افراد حصصی است افراد حصصی باهم متباین می باشند کما تقرر فی موضعه پس هردو باهم متباین

خواہند بود فاین التحمل والاتحاد و بر تقدیر ثانی حاصل قول اول چنین باشد شخصی که برابر باشد
در ہمہ کمالات ممکن ہست و حاصل قول ثانی اینکه اجتماع نقیضین ممکن ہست بنا برین حاصل عدم
اتحاد میان ہر دو قول ظاہر تر است و اگر مراد آنست که قول اولی مستلزم قول ثانی ہست پس اگر دلیل قایل تمام
شود استلزام ثابت خواہد شد لیکن استلزام مفید مطلب مدعی نیست چه ملزوم اجتماع النقیضین لازم
نیست که محال بالذات باشد زیرا که ملزوم محال بالذات گاہی محال بالغیر و ممکن بالذات می باشد
چنانکه وجود زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین ہست معہذا ممکن ممکن بالذات ہست و زیاده
ازین خواہد انشاء الله تعالی اقول بر ہمہ افراد انسانی حتی که بلہ و صبیان ظاہر و ہویدا است
که الفاظ شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع ذاتی نیست و ہمچنین
معانی این الفاظ چه این الفاظ بالنسبة متلفظین قایم و موجود اند و معانی این الفاظ در اذہان
حاصل و معقول اند و ہمچنان لفظ اجتماع النقیضین که بر السنه دائر و معنی آنکه با ذہان قایم اند ممتنع
بالذات نیست ممتنع بالذات مصداق اجتماع النقیضین ہست یعنی ہرچه ما صدق علیه النقیضان ہو
مصداق اجتماع النقیضین باشد مستحیل بالذات ہست پس حاصل کلام استاذنا مدظله العالی این ہست
که شخصی که مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین
است یعنی بر آن صادق است انه مساو له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات و انه لیس بمساو
له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات و مصداق اجتماع النقیضین ممتنع بالذات است پس
شخصی که مساوی و برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع بالذات ہست قول
بامکان شخصی که مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول است بامکان
مصداق اجتماع النقیضین چه مصداق برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات
مصداق اجتماع النقیضین است پس امکان آن امکان مصداق اجتماع النقیضین است
و امتناع ذاتی مصداق اجتماع النقیضین امتناع ذاتی آنست و چون مقصود از عبارت
سوای آن و مراد ملتفت الیه بقول و تشقیه مفاد آن می باشد ہر جا که مفاد یک قول مفاد قول

دیگری باشد توان گفت که این قول آن قول است که الفاظ قولین و معانی ذهنی آن الفاظ متغایر
باشند مثلا اگر کسی گوید که قول با مکان صدق زید انسان و زید لیس بانسان همان قول است
با مکان اجتماع نقیضین یا قایل هر این کس اعتراض نتواند کرد با آنکه قول اول متضمن دو قضیه ملفوظه
است و قول ثانی متضمن آن نیست پس درمیان هر دو قول مذکور خواه قول بمعنی مصدری باشد
یا بمعنی مقول عینیت و اتحاد نیست چه هر عاقل میداند که مدعای قایل این است که مفاد امکان صدق
زید انسان و زید لیس بانسان همان مفاد امکان اجتماع النقیضین است نه اتحاد و هر دو حصه
قول بمعنی مصدری و نه اتحاد الفاظ مقوله و نه اتحاد معانی آن الفاظ چنانکه میگویند که قول بموجود بودن
وجود عین مهیات قول است بوجود بودن وجود مشترک لفظی حال آنکه هر دو حصه قول بمعنی مصدر
متغایر اند و الفاظ مقوله باین هر دو قول نیز متغایر اند چنانکه این تمهید که معلم اول این فرقه نجدیه
است و مقتدای این قایل تعلیم او سفر مدینه طیبه را بنیت زیارت مزار فایض الانوار جناب سید
الابرار علیه ازکی صلوات الملک الغفار حرام است و ادای آداب زیارت آن بارگاه
خلایق پناه و احترام حرم محترم مدینه منوره را در شرک فی العباده شمرده است میگوید انا نفرق
عند بدیهة العقل بین ان یقال بهوای الله سبحانه معدوم و ان یقال طلبته فی جمیع الامکنة فلم اجده حال آنکه
مابین قولین بمعنی مصدری و مابین هر دو الفاظ مقوله قولین مذکورین فرق بین است مگر چون او از
جمیع سنت بدان نسبت و اعتقاد او مفاد قولین یک است اعتراضی که این نجدی نجید و این احمق
پلید باقتضای غباوت و غوایت بر کلام استاذی مد ظله آورده است بر کلام معلم فرقه نجدیه
شیخ شیوخ او ست وارد است هر چه این قایل معنی کلام شیخ شیوخ خود بیان نماید همان
سوال معنی کلام استاذنا المفهد و از هیچ بیهوده گوییها که قصارای همت پلیدان نافهم است باز
آید ظاهر است کلام در امکان الفاظ و معانی ذهنیه آن نیست کلام در امکان یا عدم امکان مصداق
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات است و مقصود این است که مصداق آن
مصداق اجتماع النقیضین است و امکان مصداق آن امکان مصداق اجتماع النقیضین است بسبب

المفاد این هر استر واین گران جان سبک سر اینکلام را براتحاد هر دو حصه قول معنی مصدری واتحاد
الفاظ مقوله محمول نمود هیچ هذیان لب کشود وندانست که در امکان الفاظ ومعانی وهیئات کلام
نیست وماهو اول قارورة کسرت فی الاسلام اما اثبات اینکه مصداق مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم فی جمیع الکمالات مصداق اجتماع النقیضین است انشاء الله العزیز عنقریب می آید ومالو
مالیخولیائی که باقتضای آن او هامیه بیمعنی عقل این قایل را فرا گرفته است می شود ازینجا ظاهر شد
که کلام این قایل همه هذیان بیمعنی است بیهودگی اعتراض او برانتحاد از آنچه بیان کردیم آشکار شد
وقول او واگر مراد آن است که قول اول مستلزم قول ثانی است الی قوله گاهی محال بالغیر وممکن
بالذات می باشد بوجوه چند بیمعنی است اول اینکه او میگوید که اگر دلیل قایل یعنی استاذنا ظلهم العالی
تمام شود استلزام قول اول قول ثانی را ثابت خواهد شد وقول اول وقول ثانی حسب فهم او یا
بمعنی مصدری است یا بمعنی مقول علی الاول معنی کلام او این است که گفتن این الفاظ یعنی امکان شخصی
که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم است گفتن این همه لفظ یعنی امکان
اجتماع النقیضین را واین صریح البطلان است چه گفتن شخصی چند الفاظ مخصوصه را مستلزم گفتن آن
شخص دیگر الفاظ مخصوصه را نتواند بود گفتن باختیار گوینده یک گفتن را دیگر گفتن لازم نتواند بود
خواه کدامین دلیل تمام شود یا نه وعلی الثانی معنی کلامش این است که الفاظ مقوله اول مستلزم الفاظ
مقوله ثانی است واین هم ظاهر البطلان است چه وجود وقیام لفظی بالفظی مستلزم وجود وقیام لفظی
دیگر با آن لافظ نیست خواه کدام دلیل تمام شود یا نه واگر معنی قول اول ومعنی قول ثانی در قول
او که قول اول مستلزم قول ثانی است در امعنی مصدری قول ومعنی مقول است حصر کردنش معنی
هردو قول در کلام استاذ در معنی مصدری ومعنی مقول باطل وهمه آنچه سابق گفته لاطایل است
دوم اینکه قول او چه ملزوم اجتماع النقیضین لازم نیست که محال بالذات باشد گاهی محال
بالغیر وممکن بالذات می باشد حسب فهم او محض بیمعنی است زیرا که حسب فهم او معنی این کلام
یا این است که گفتن الفاظ مقوله اول مستلزم گفتن الفاظ مقوله ثانی است یا این است

که الفاظ مقوله اول مستلزم الفاظ مقوله ثانی است وظاهر است که این سه لفظ یعنی امکان اجتماع
النقیضین گفتن این هر سه لفظ محال بالذات نیست واگر مرادش این است که وجود ذهنی مفهوم
مقوله اولین مستلزم وجود ذهنی مفهوم مقوله ثانی است یعنی اینکه وجود ذهنی معنی مفهوم امکان شخص که
برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد وحصول این مفهوم در ذهن مستلزم وجود ذهنی
معنی مفهوم امکان اجتماع النقیضین وحصول آن در ذهن است برین تقدیر این کلام صحیح نیست
چه مفهوم اجتماع النقیضین محال نیست واگر مرادش این است که مصداق قضیه قائله که شخصی که
برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در همه کمالات باشد [illegible] ن است مستلزم مصداق قضیه قائله است که
مصداق اجتماع النقیضین ممکن است براین تقدیر هم کلام او بمعنی است چه مصداق شخصی که برابر
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در همه کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین است که بر تقدیر وجودش
بر آن صادق است انه مساو له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساو له فی جمیع الکمالات
وامکان مصداق مساوی امکان مصداق اجتماع النقیضین است پس مصداق قضیه اولی مصداق
قضیه ثانی است نه اینکه مصداق قضیه اولی مستلزم مصداق قضیه ثانی است وبنا بر بودن
مصداق قضیه اولی مصداق قضیه ثانیه حکم باتحاد مفاد این هر دو قضیه صحیح است وتغایر عبارت
در آن قادح نتواند بود وانتقال را باید که بعد تسلیم تمام دلیل که استثنا آورده است بیان نماید که
مصداق قضیه اولی مغایر مصداق قضیه ثانیه و مستلزم آنست تا این کلام او صحیح باشد وحال
این است که مقتضای دلیل مذکور این است که ما یصدق علیه المساوی یصدق علیه انه لیس بمساو
فامکان ما یصدق علیه المساوی امکان ما یصدق علیه النقیضان ای انه مساو ولیس بمساو
وما یصدق النقیضان مصداق اجتماع النقیضین ومصداق اجتماع النقیضین محال بالذات
است فما یصدق علیه انه مساو ممتنع بالذات است این قایل را برای تصحیح این کلام خود لازم
است بیان اینکه بعد تسلیم تمام دلیل مذکور ما صدق علیه المساوی ما صدق علیه انه لیس بمساوات
بلکه ما صدق علیه النقیضان ورای ما صدق علیه المساوی است وما صدق علیه المساوی مستلزم

ما صدق علیه النقیضان است وعلی التنزل بعد تسلیم اینکه ما صدق علیه المساوی ملزوم مصداق اجتماع
النقیضین است ایضی بیان نماید که از فرض وقوع ما صدق علیه المساوی بالنظر الی ذاته اجتماع
النقیضین لازم نیست چه بر تقدیر لزوم اجتماع النقیضین از فرض وقوع آن بالنظر الی ذاته
ما صدق علیه المساوی ممکن بالذات نتواند بود که این قایل خود از شرح عقاید نقل کرده است
ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته وقیاس استلزام مساوی اجتماع النقیضین
را بر استلزام عدم معلول اول که ممکن است عدم واجب بجا نه را که ممتنع بالذات است نتوان
کرد چه استلزام عدم معلول اول عدم واجب بجا نه را بالنظر الی ذاته نیست بلکه از جهت علاقه
علیت است واستلزام وقوع مساوی اجتماع النقیضین را نظر بنفس مساوات در جمیع
کمالات است نه از جهت امر زاید بر نفس مساوات واگر تنزل ثانی بر فهم کج این قایل کرده
شود وگفته آید که بر تقدیر تمام دلیل وقوع مساوی که مستلزم اجتماع النقیضین است
ممکن بالذات است تاهم مدعای مقتدای این قایل وعقیده باطل این جاهل ذاهل یعنی مقدوریت
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باطل وسعی او در پی نفی امتناع ذاتی آن
لاطایل است زیرا که بعد تسلیم استلزام وقوع مساوی اجتماع النقیضین را که محال بالذات
است این قایل عدم وقوع مساوی را معلول ومستند الی العلة الواجبة میداند بالاسبیل الی الثانی والا
این عدم که ممکن است واقع نبودی وعلی الاول عدم وقوع آن یا مستند الی العلة الواجبة بالایجاب است
یا مستند الی العلة الواجبة بالاختیار است ثانی باطل است چه بر این تقدیر رفع این عدم باختیار فاعل
واقع فی نفس الامر تواند شد وچون رفع این عدم ملزوم اجتماع النقیضین است وملزوم
بی لازم در نفس الامر واقع نتواند شد لازم است که بر این تقدیر گفته آید که اجتماع النقیضین
باختیار فاعل در نفس الامر واقع تواند شد واللازم صریح البطلان متعین شد شق اول یعنی اینکه
عدم وقوع مساوی مستند الی العلة الواجبة بالایجاب است وهرچه مستند الی الواجب
بالایجاب است متعلق قدرت که عبارت از صحت فعل وترک است نتواند بود والا مستند الی

الواجب بالایجاب نباشد و این قایل سابق در بحث صفات کمالیه واجب سبحانه تصریح کرده است باینکه آنچه مستند الی الواجب بالایجاب است تحت قدرت داخل نیست واگر لازم محال بالذات بدانست این قایل مستند الی الواجب بالاختیار نتواند شد و در انحصر و ربت قول باستثنا و صفات کمالیه و سبحانه الیه سبحانه بالایجاب چه بود پس باین دو تنزل هم سعی او در ایکان آن وحق همان است که اول بیان کرده ایم که مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که مصداق اجتماع النقیضین است ممتنع بالذات است و از اعجب العجایب قول او است چنانکه وجود زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین است معهذا ممکن بالذات است بر کسیکه بهره از فهم دارد و از بله و صبیان باشد پوشیده نیست که مفهوم وجود زید بر تقدیر عدم او یعنی معانی ذهنیه این الفاظ و مفهوم اجتماع النقیضین از معانی موجوده ذهنی است آن نه محال بالذات است و نه مستلزم محال بالذات و در آن هیچ گفتگو نیست اما مصداق وجود زید بر تقدیر عدم او و مصداق زید موجود است بر تقدیر اینکه زید موجود نیست مصداق اجتماع النقیضین که محال بالذات است همین محال بالذات است که مصداق زید موجود است و مصداق زید موجود نیست معا متحقق باشد پس مصداق وجود زید بر تقدیر عدم او مصداق اجتماع النقیضین است و محال بالذات است و مفاد وجود زید بر تقدیر عدم او جز این نیست که زید موجود باشد بر تقدیر اینکه موجود نباشد و وجودش مجامع عدم او باشد و همین مفاد اجتماع النقیضین است کو الفاظ و معانی الفاظ یکی نباشد کلام در امکان و امتناع الفاظ و معانی الفاظ نیست پس وجود زید بر تقدیر عدم او مستلزم اجتماع النقیضین نیست بلکه وجود زید بر تقدیر عدم او بحسب المصداق عین اجتماع النقیضین است که محال بالذات است زیرا که مصداق وجود زید بر تقدیر عدم او همین است که زید موجود باشد و موجود نباشد مغایر اجتماع النقیضین نیست بلکه بحسب المصداق عین اجتماع النقیضین است این قایل بر تغایر الفاظ و معانی الفاظ که منتهای همت و فهم او ست نظر کرده حکم باستلزام میکند و نمیداند که الفاظ مذکوره و معانی آن

نه محال بالذات و نه مستلزم محال بالذات، و وجود زید که ممکن است باین معنی ممکن است که زید با رتفاع
عدم او موجود شود نه باین معنی که وجودش گو مجامع عدم او باشد ممکن است که آن محال بالذات است
و این قایل سابق خود گفته است که معنی اجتماع النقیضین ممتنع بالذات النقیضان المجتمعان ممتنع
بالذات پس وجود زید که مجامع عدم او است ممتنع بالذات است و همچنان عدم زید که مجامع وجود
او ست ممتنع بالذات است خود بودن وجود زید با عدم او و بر تقدیر عدم او و موجود بودن وجود
زید و عدم او باهم اجتماع النقیضین است یا نه این قایل تا حال معنی امتناع اجتماع النقیضین
هم نفهمیده است تا بدیگر مطالب علمیه چه رسد قال الاستاذ فاطلبه اما بطلان آن ظاهر است
قال المحشی الاول اقول چون عینیت از تساوی میان هر دو قول مذکور صحیح نشد پس بطلان امکان
اجتماع النقیضین مستلزم بطلان امکان مساوی نخواهد شد چه بطلان امری موجب بطلان مغایر خود که علاقه
لزوم فیمابین نباشد نیست و بر تقدیر علاقه لزوم اگرچه موجب بطلان آن خواهد شد و لیکن استحاله
ذاتی لازم موجب استحاله ذاتی ملزوم نیست کما هو المقرر و بدون استحاله ذاتی شخص مذکور خارج
از تحت قدرت کامله نمی تواند شد و هو الظاهر اقول چون ثابت شد که مصداق مساوات آنحضرت
صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات مصداق اجتماع النقیضین و ما صدق علیه انه مساو و لیس
بمساو است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است لا محاله مصداق مساوی محال
و ممتنع بالذات است و بطلان امکان مصداق اجتماع النقیضین بطلان امکان مصداق مساوی
است مصداق مساوی که ما صدق علیه انه لیس بمساو است عین مصداق اجتماع النقیضین
است پس بطلان امکان مصداق اجتماع النقیضین بطلان امکان مصداق مساوی است
و استحاله ذاتی مصداق اجتماع النقیضین استحاله ذاتی مصداق مساوی است و آنچه این قایل
در اتحاد هر دو قول سابق بیهوده گوییها کرده است تفضیح آن سابق توضیح یافته است حاجت
اعاده آن نیست افاد استاذنا اما اینکه قول بامکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین است قال القاوی العاوی

اقول در قول سابق بوضوح پیوسته که عینیت یا اتحاد در میان این هر دو قول غلط است و دلیلش نیز مثبت عینیت و اتحاد نیست آری بر تقدیر تمامیت خود موجب استلزام است ولیکن این غیر متعرض نیست **اقول** در قول سابق بوضوح پیوسته که انکار بودن مفاد امکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مفاد امکان اجتماع النقیضین ناشی از غایت غباوت و نافهمی است و دلیل مثبت این است که مصداق مساوی مصداق اجتماع النقیضین است نه مثبت استلزام و علی تقدیر التنزل استلزام مصداق مساوی مصداق اجتماع النقیضین را بالنظر الی ذاته مثبت امتناع ذاتی مصداق مساوی است افاد استاذی العلام پس بیان آن این است که اگر فرض کرده شود که شخصی برابر آنحضرت در جمیع کمالات باشد از دو حال خالی نیست یا آن شخص خاتم الانبیاء باشد یا آن شخص خاتم الانبیاء نباشد **قال الاخلف الاخلف** چون آن شخص را در جمیع کمالات برابر فرض کرده آید و نیز خاتمیت من جمله کمالات است و داخل در جمیع پس نبودن آن شخص خاتم الانبیاء چه معنی دارد و حاصلش چنان باشد که زید را عالم فرض کرده گوییم زید عالم باشد یا جاهل و سخافت این کلام بر ظاهر است شق اول متعین و تردید قبیح و حاجت به شق ثانی هم نیست چه لزوم زعمی محال شق اول هم می‌آید چنانچه خود او ذکر کرده **اقول** چون دعوی استاذ این است که امکان مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات امکان مصداق اجتماع النقیضین است و دلیل بر این دعوی آنست که اگر مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات فرض کرده شود از دو حال خالی نتواند بود یا او خاتم الانبیاء باشد یا نه باشد بر هر دو تقدیر بر آن صادق است انه لیس بمساو و بر هر دو تقدیر او ما صدق علیه النقیضان و مصداق اجتماع النقیضین است و این بیان بی تردید و تشقیق باینکه آن مساوی مفروض خاتم الانبیاء باشد یا خاتم الانبیاء نباشد صورت نمی‌تواند بست این تردید و تشقیق برای تقریر دلیل بر اینکه مساوی مفروض مصداق اجتماع النقیضین است ضروری است این احمق بی عقل دعوی را نفهمید و دلیل را هم نفهمید و حاصل دلیل نتوانست فهمید و ندانست که تقریر دلیل مبتنی بر همین تردید است و آنچه گفته که چون آن شخص را

لعله الاخلف اول الاخلف احمق او بی عقل است منتهی الارب

برابر در جمیع کمالات فرض کرده آید و خاتمیت منجمله کمالات است و داخل در جمیع پس نبودن آن شخص
خاتم الانبیا چه معنی دارد و مؤید دلیل است چه بر تقدیر نبودن آن شخص مساوی مفروض خاتم الانبیا براو
صادق خواهد آمد انه لیس بمساو پس بر این تقدیر آن مصداق اجتماع النقیضین باشد چنانکه بر
تقدیر بودنش خاتم الانبیا براو صادق است انه لیس بمساو پس بر هر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین
است و نظیرش این است که مثلا کسی گوید که عمرو مثلا اعلم من له العلم است و زید مساوی او نیست
در علم کسی دیگر بعد تسلیم اینکه عمرو اعلم من له العلم است گوید که زید مساوی او است در ابطال قول
اینکس گفته شود که آیا زید اعلم من له العلم است یا نه اگر زید اعلم من له العلم نیست مساوی عمر نه شد
پس مساوی مفروض مساوی نشد و اگر اعلم من له العلم است عمرو در عموم من العلم داخل شد و او
اعلم من له العلم نشد بر این تقدیر هم زید مساوی عمر نشد پس مساوی مفروض مساوی نشد این
تردید قبیح نیست برای ابطال قول اینکس و اثبات اینکه صدق مفاد قول او صدق مصداق
متناقضین است این تردید بکار است و حاجت بشق ثانی از این جهت است که مقصود و اثبات
این است که مساوی مفروض بر هر تقدیر مصداق اجتماع النقیضین است این قایل بی فهمیده
مقصود مستدل و حاصل استدلال باقتضای حماقت و بلادت خود باعتراض پیش آمده خود
را نزد محصلین فضیحت می کند و هذا انتهی السطحیة والبلادة قال الاستاذ العلام و علی
التقدیرین برابر آنحضرت نشد چه اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد بر این تقدیر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم خاتم الانبیا نباشد العیاذ بالله پس در آن شخص کمالی باشد که در آنحضرت صلی الله علیه وسلم
نباشد و ذلک الکمال ختم الانبیا پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم برابر آن شخص نباشد و اگر آن شخص
خاتم الانبیا نباشد و آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلا شبهه خاتم الانبیا هستند پس در آنحضرت
صلی الله علیه وسلم کمالی یافته شد که در آن شخص بر این تقدیر نیست و هو ختم الانبیا پس آن شخص
برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فعلی التقدیرین یلزم عدم التساوی و علی تقدیر تحققه
پس بتحقیق پیوست که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم

این است که آن شخص برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نباشد قال المخالف
اقول شق اول بر تقدیری است که زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس آن شخص خاتم
الانبیا باشد و شق ثانی بر تقدیر تقدم زمان نبوت آن شخص است کما هو الظاهر پس گویا چنین گفت
که اگر زمانه مساوی مذکور موخر باشد همان مساوی فقط خاتم باشد و اگر زمانه او مقدم باشد پس
همان مساوی خاتم نباشد و لیکن میگوییم که درینجا احتمال ثالث است که زمان نبوت هر دو متساوی
یکی باشد و برین تقدیر هر دو برابر خاتم الانبیا باشند چه ممکن است که دو شخص در یک زمان نبی شده
نبوت ختم می شد پس هر دو متساوی می شدند در ین کمال و علی هذا القیاس سایر کمالات پس
هیچ محذور لازم نیاید الا آنکه این احتمال ثالث واقع نگشت و عدم وقوع منافی امکان نیست
چنانکه ظاهر است پس احتمال ممکن بالذات و ممتنع بالغیر است حاصل آنکه قضیه اگر آن شخص خاتم الانبیا
باشد الخ اگر کلیه است یعنی بر هر وضع اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم العیاذ
بالله خاتم الانبیا نباشد پس کاذب است چه منجمله جمیع تقادیر تقدیر اتحاد زمانه نبوت است و برین
تقدیر هر دو خاتم الانبیا باشند پس این مقدمه که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد الخ ممنوع خواهد بود
و اگر جزئیه گرفته شود یعنی گاهی چنین است که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد الخ پس لزوم محال
برین وضع خاص است پس این وضع خاص مستلزم محال محال باشد نه طبیعت مقدم که بودن
آن شخص خاتم الانبیا است و بر همه تقادیر و کلیه شرطیه چه بر بعض وضع که وضع متقارنت زمانه
هر دو متساوی هر دو خاتم الانبیا خواهند بود و جزئیه دیگر که اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد و بر بعض
تقادیر آنحضرت نیز خاتم الانبیا باشند نیز صادق خواهد بود پس مستحیل که وضع خاص است و وضع
تخالف زمانه هر دو متساوی است و استحاله وضع خاص بدون استحاله بر جمیع اوضاع موجب
امتناع بالغیر است برای ممکن بالذات و این عین مدعای اهل حق است که مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم ممتنع بالغیر است و ممکن بالذات پس داخل تحت قدرت کامله غیر متحقق
الوجود خواهد بود و هو المطلوب توضیحش اینکه دو قوم قرار دادیم یکی موسوم بقوم کریم و دیگری مسمی

بقوم شریف در قوم کریم کمالات علم وحفظ قرآن وخوش نویسی وکتابت وشاعریت مثلا متحقق بود
بوجود زید واتصاف او بکمالات مذکوره جمله کمالات مزبوره ختم شدند پس زید خاتم کمالات
گشت ودر قوم شریف که نیز کمالات مسطوره بودند بوجود دو کس عمرو بکر بی تقدیم یکی بر دیگری
همه کمالات ختم شدند میگوییم که در قوم کریم در مساوی زید که خالد نام نهادم با دنی تغیر وتبدیل
اسامی مقدمات دلیل مستدل جاری است چنانکه گفته شود که مساوی زید در جمیع کمالات
ممتنع بالذات است چه در صورت امکان بر تقدیر وجود خاص در آن مساوی وصف خاتم کمالات اگر
یافته شود در زید نخواهد بود واگر وصف مذکور در آن یافته نشد ودر زید بلا شبهه است بهر دو
تقدیر کمال ختم کمالات در یکی یافته شد نه در دیگری پس هر دو متساوی نشدند با وجود فرض
تساوی هر دو الی آخر ما قال وسخافت این کلام ظاهر است زیرا که شق اول اختیار کردیم که آن
وجود وصف خاتم در ان مساوی است وقول شما که در زید نخواهد بود ممنوع است بلکه بر تقدیر
وجود مساوی در هر دو موجود خواهد بود چنانکه در قوم شریف در مساوی عمرو که بکر است
بسبب بودن زمانه هر دو یکی وفرق همین قدر است که عمرو بکر هر دو خاتم متساوی هستند در
قضیه خارجیه وزید وخالد در قضیه حقیقیه وزید خاتم بالفعل در خارج وخالد بر تقدیر وجود
در زمان زید واین معنی منافی مفهوم حقیقیه نیست چنانکه کل مثلث کذا آری خاتم را تاخر و
مختوم را تقدم زمانه لازم است پس اگر مساوی خاتم که خاتم ومتاخر از مختوم خواهد بود موخر
از زید خاتم یا متقدم از وفرض کنیم محالیکه مذکور است در کلام مستدل لازم می آید زیرا که
در احتمال اول تاخر در زید ودر ثانی تاخر در مساوی یعنی خالد فوت گشت وتاخر لازم خاتم
است پس وجود ملزوم بدون لازم مفروض گشت واین محال است لهذا استلزم محال
اجتماع النقیضین گشت لیکن وجود ملزوم بدون لازم که مفروض است او خود محال است
فی نفسه ونظر استحاله لازم که اجتماع النقیضین است نه وجود مساوی زید زیرا که جایز است
که زمانه هر دو متساوی یکی باشد چنانکه در عمرو وبکر در قوم شریف وهیچ محذور لازم نمی آید اقول

چون این پلید نافهم در انیصام نافهمی را از حد گذرانیده مارا باید که اول تفصیل دلیل پردازیم بعد از ان
سوائحه مالیخولیای او سازیم اول باید دانست که او سبحانه که آنحضرت را صلی الله علیه وآله وسلم
از جمله ممکنات برگزیده با آنحضرت صلی الله علیه وسلم بعض صفات کمال آنچنان بخشیده که احتمال
اشتراک بین اثنین ندارند اثبات آن بدیگری بی سلب آن از ان حضرت صلی الله علیه وسلم
واثبات آن با آنحضرت صلی الله علیه وسلم بی نفی آن از جمیع من عداه ممکن نیست پس بعد تسلیم
اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بان صفات کما ینبغی تجویز اتصاف دیگری بان صفات تجویز
اجتماع ثبوت آن صفات با آنحضرت صلی الله علیه وسلم با سلب ثبوت آن با آنحضرت صلی الله
علیه وسلم واجتماع سلب ثبوت آن صفات بغیر آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم با ثبوت آن
صفات بان غیر است پس تجویز اجتماع النقیضین است پس آن غیر که مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وآله وسلم در آن صفات فرض کرده شود مصداق اجتماع النقیضین است ومصداق اجتماع
النقیضین محال بالذات است هرچه باشد مثلا جسمیکه مصداق ابیض ولیس بابیض معا وانسانیکه
مصداق کاتب ولیس بکاتب معا وشخصی که مصداق عالم ولیس بعالم معا باشد ممتنع بالذات است
پس شخصی که مصداق مساوی له صلی الله علیه وآله وسلم فی الکمالات است ما صدق علیه انه مساو له صلی الله
علیه وسلم فی جمیع الکمالات وانه لیس بمساو له فی الکمالات است فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو
ممتنع بالذات واز جمله آن صفات که احتمال اشتراک بین اثنین ندارند واو سبحانه آنحضرت صلی الله
علیه وسلم را من بین الممکنات بان صفات اختصاص بخشیده است خاتم النبیین است که این صفت
احتمال اشتراک بین اثنین ندارد زیرا که النبیین جمع محلی باللام از صیغ عموم واستغراق است پس معنی
خاتم النبیین آخرین همه انبیا یعنی آن نبی که پس همه انبیا مبعوث شود واین صفت بر دو نبی صادق
نتواند شد زیرا که صدق آن بر یکی از ان هر دو میخواهد که آن دیگری داخل عموم مضاف الیه یعنی
النبیین باشد وآخرین همه انبیا نباشد وصدق آن بر دیگری میخواهد که آن یکی داخل عموم مضاف الیه
یعنی النبیین باشد وآخرین همه نبیین نباشد پس فرض صدق خاتم النبیین بر دو کس فرض تناقضین

است چه صدق خاتم النبیین بر یکی ازان هر دو نبی عدم صدق خاتم النبیین بر دیگری
محتمل نیست چه خاتم النبیین یعنی آن نبی که متاخر از سائر انبیا مبعوث باشد سوای یک
نبی که دین او موید و ناسخ ادیان و ملت و ناسخ ملل باشد و همه کسان که در عهد او
یا بعد عهد او باشند امت او باشند نتواند شد بر هر دو احد از دو نبی صادق
نمی تواند شد که او متاخر از سایر انبیا مبعوث است و دین او موید و ناسخ ادیان است
و همه کسان که در عهد او یا بعد عهد او باشند امت او باشند والا هر یکی ازان
دو نبی از هر یکی ازان هر دو متاخر مبعوث باشد و دین هر یک ازان هر دو ناسخ دین
هر یک ازان و هر یکی ازان هر دو امت هر یکی ازان هر دو باشد واللازم صریح
الاستحاله و اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بصفت خاتم النبیین بمعنی اینکه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم متاخر از سایر انبیا مبعوث اند و همه کسان از ثقلین که در
عهد سعادت مهد آنجناب صلی الله علیه وسلم بوده اند یا بعد العهد بودند و هستند
و خواهند شد امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم اند و دین آنحضرت صلی الله علیه وسلم موید
و ناسخ ادیان و ملت او ناسخ ملل قطعاً ثابت است قال عز من قائل ما کان محمد
ابا احد من رجالکم ولکن رسول الله وخاتم النبیین وقال وما ارسلناک
الا کافة للناس بشیرا و نذیرا فلفظ النبیین که جمع محلی باللام است صیغه عموم و استغراق
است پس معنی خاتم النبیین آخرین همه انبیا است و قوله کافة للناس نص است بر عموم
رسالت آنحضرت صلی الله علیه وسلم همه اناسی موجودین عهد آنحضرت صلی الله علیه وسلم
و بعد عهد آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم را و روی فی حدیث معراجه صلی الله علیه وسلم
فقال تبارک وتعالی له ای للنبی صلی الله علیه وسلم سل فقال انک اتخذت ابراهیم خلیلا
واعطیته ملکا عظیما وکلمت موسی تکلیما واعطیت داود ملکا عظیما والنت له الحدید و
سخرت له الجبال واعطیت سلیمان ملکا عظیما وسخرت له الجن والانس والشیاطین واعطیته

ملکا لا ینبغی لاحد من بعدہ وعلمت عیسی التوریۃ والانجیل وجعلتہ یبرا الاکمہ والابرص واعذتہ
وامہ من الشیطان الرجیم فلم یکن لہ علیہما سبیل فقال لہ ربہ تعالی قد اتخذتک حبیبا فھو
مکتوب فی التوریۃ محمد حبیب الرحمن وارسلتک الی الناس کافۃ وجعلت امتک ھم
الاولون وھم الآخرون وجعلت امتک لا یجوز لھم خطبۃ حتی یشھدوا انک عبدی ورسولی
وجعلتک اول النبیین خلقا وآخرھم بعثا واعطیتک سبعا من المثانی ولم اعطھا نبیا
قبلک واعطیتک خواتیم سورۃ البقرۃ من کنز تحت عرشی لم اعطھا نبیا قبلک وجعلتک فاتحا وخاتما
انتھی وقال صلی اللہ علیہ وسلم کنت اول الانبیاء فی الخلق وآخرھم فی البعث وکتب عقاید
مشحون اند باینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خاتم النبیین وآخر الانبیا اند وانیکہ آنجناب
صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم مبعوث اند الی الناس کافۃ بل الی الثقلین کافۃ بل الی
الخلق کافۃ ودین آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موبد وناسخ ادیان است غالب کہ مخالف
ھم بظاہر انکار آن نکند فلا حاجۃ الی نقل الایات والاثار الواردۃ فی ہذا الباب اذا
تمہد ہذا فنقول کہ دعوی ما این است کہ شخصی کہ مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد ممتنع بالذات ست وبعد تسلیم اتصاف آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم بجمیع کمالات کہ در ذات قدسی صفات آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بودہ اند
قول بامکان مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باطل ست ودلیل آن
این ست کہ اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد از وقوع آن نظرا الی
نفس ذاتہ محال لازم نآید حال آنکہ او مصداق اجتماع النقیضین ست چہ شخصی کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد اگر موجود فرض کردہ شود یا خاتم النبیین باشد یا خاتم النبیین نباشد
علی الثانی مساوی مفروض مساوی نہ شد پس صادق آید بران انہ مساو لہ
صلی اللہ علیہ وآلہ واصحابہ وسلم فی جمیع الکمالات وانہ لیس مساولہ صلی اللہ علیہ وسلم
فی جمیع الکمالات فھو مصداق اجتماع النقیضین فھو محال بالذات وعلی الاول آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین نباشد معاذ اللہ زیرا کہ سابق محقق شدہ کہ صفت خاتم
النبیین احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و برین شق نیز آن مساوی مفروض مساوی نشد
فیصدق علیہ انہ مساو لہ صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساو لہ صلی اللہ علیہ وآلہ
وسلم فی جمیع الکمالات فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات وہم مصداق مساوی
برفرض وجودش مصداق انہ لیس بمساو ہست فوجودہ مستلزم لعدمہ وکل ما وجودہ مستلزم
لعدمہ ممتنع بالذات وبتقریر آخر اگر مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
ممکن باشد بعد فرض وجودش یا داخل عموم النبیین باشد یا نہ اگر داخل عموم النبیین باشد او
از جملہ سایر انبیا باشد کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخرین آنہمہ ہست پس لامحالہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم ازان متاخر مبعوث باشد پس مساوی مفروض آخرین انبیا نباشد پس
مساوی باشد و نباشد واگر داخل عموم النبیین نباشد پس نبی نباشد پس مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد وبتقریر آخر اگر مصداق مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد بعد فرض وجودش یا او الی الناس
کافۃ یعنی جملہ کسانیکہ در عہد وجودش و بعد عہد وجودش باشند مرسل باشد یا نہ علی الثانی
او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم الی الناس کافۃ یعنی جملہ
کسانیکہ در عہد وجود باجود آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بعد آن موجود باشند مرسل ہست
و برین تقدیر این صفت در مساوی مفروض یافتہ نشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد
وعلی الاول یا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وامت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در عموم الناس
کافۃ داخل باشد یا نہ اگر داخل باشند آن مساوی مفروض مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم نشد ضرورۃ عدم تساوی المرسل والمرسل واگر داخل نباشند عہد آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم از عہد مساوی مفروض متاخر باشد پس آن مساوی خاتم النبیین نباشد
پس مساوی باشد و نباشد و بہ تقریر آخر اگر مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ

علیه وسلم ممکن باشد بعد فرض وجودش او با در عموم الناس کافة فی قوله سبحانه وما ارسلناک الا کافة للناس داخل باشد یا نه اگر داخل باشد او از است آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس مساوی باشد و نباشد و اگر داخل نباشد وجود مفروض آن قبل عهد آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس او خاتم النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس مساوی باشد و نباشد فعلی التقادیر آن مساوی مفروض مصداق اجتماع النقیضین است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است پس آن محال بالذات است وهو المطلوب و به تقریر آخر اگر مصداق مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات ممکن باشد بعد فرض وقوع آن یا صاحب دین و کتاب باشد یا نه اگر صاحب دین و کتاب نباشد مساوی آن حضرت نشد پس مساوی شد و نشد و اگر صاحب دین و کتاب باشد دین و کتاب او مغایر دین و کتاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس دین و کتاب او یا منسوخ بدین و کتاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس او خاتم النبیین نشد پس مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع صفات کمال نشد پس مساوی شد و مساوی نشد یا دین و کتاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم معاذ الله بدین و کتاب او منسوخ باشد بر این شق آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین نشد وهو خلاف المسلم و مع ذلک بر این شق او مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نشد پس مساوی شد و نشد بهر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است پس مساوی مفروض مصداق اجتماع النقیضین است هذا تحصیل تقریر الدلیل و حاصل این است که دو کس هر چه باشند موصوف بخاتم النبیین نتوانند شد اتصاف یکی باین صفت بی سلب او از ... جمیع ما عداه باین صفت متحقق نیست این امر ناتم حاصل دلیل ... دلیل این است که اگر ... مساوی مذکور را در زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم

موخر باشد همان مساوی فقط خاتم النبیین باشد و اگر زمانه او بر زمان نبوت
آن حضرت صلی الله علیه وسلم مقدم باشد آن مساوی خاتم نباشد پس بر آن
اعتراض کرد که درینجا احتمال ثالث است که زمانه او و زمانه نبوت آن حضرت
صلی الله علیه وسلم یک باشد بر این تقدیر هر دو یعنی آن حضرت صلی الله علیه وسلم
و مساوی مفروض خاتم النبیین باشند و ندانست که معنی بودن آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین این است که آن حضرت صلی الله علیه وسلم
آخرین همه نبیین اند و بعد سایر انبیا مبعوث اند و صیغه النبیین صیغه عموم
و استغراق است و خاتم سوی النبیین بصاف است پس خاتم النبیین
همان کس تواند بود که بعثت او بعد سایر انبیا باشد و دین او ناسخ همه ادیان
و نبوت او عام و همه کسان که در عهد او و یا بعد عهد او باشند امت او باشند
اگر دو نبی در یک زمان باشند بر هیچ یکی ازان هر دو صادق نمی آید که او بعد
جمیع من عداه من الانبیا مبعوث است و نه اینکه دین او ناسخ همه ادیان است و نه
نبوت او عام است و نه همه کسان که در عهد او و بعد عهد او بند امت او باشند
دراینصورت یکی هم ازان هر دو خاتم النبیین نشد ازین کلام او مبرهن شد که این بیچاره بالغ
تا حال معنی خاتم النبیین ندانسته است و نفهمیده که اتصاف کسی بخاتم النبیین بی آنکه
در عهد نبوت او و بعد عهد او دیگری نبی نباشد محتمل نیست و نتوانست دانست که اگر نبی دیگر
در عهد سعادت عهد آنحضرت صلی الله علیه و آله وسلم مبعوث فرض کرده شود و یا او بر دین و شریعت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشد پس او آخر همه انبیا نشد و صاحب دین و کتاب نشد
پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نشد یا آن حضرت صلی الله علیه وسلم بر دین و شریعت
او باشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم آخرین همه انبیا نشد و صاحب دین و کتاب
نشد و علی هذا التقدیر هیچ گونه خلاف المسلم مساوی مساوی نشد یا دین و شریعت او مغایر

دین وشریعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس با دین وشریعت او موید باشد پس بین
وشریعت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موید نباشد برین تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
مساوی او نباشد پس او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد و مساوی نباشد یا دین و
شریعت او موید نباشد پس آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس
مساوی باشد و مساوی نباشد وعلی التقادیر فهو مصداق اجتماع النقیضین است
ونیز اگر بالفرض نبی دیگر در عہد نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث باشد یا او مرسل
الی الناس کافۃ باشد یا مرسل الی الناس کافہ نباشد اگر مرسل الی الناس کافہ نباشد
آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد لکونہ صلی اللہ علیہ وسلم مرسلا الی
الناس کافہ واگر مرسل الی الناس کافہ باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ازامت او باشد
العیاذ باللہ وبراین تقدیر با وجود بودن این خلاف مسلم آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی
او نباشد پس او مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد و مساوی آن حضرت صلی اللہ
علیہ وسلم فی جمیع الکمالات نباشد بہر تقدیر او مصداق اجتماع النقیضین است و مصداق
اجتماع النقیضین محال بالذات است فهو محال بالذات ابدای این احتمال ناشی از
غایت نادانی وبی ایمانی این سرکردہ جہال است وآنچہ گفتہ است کہ شق اول بر تقدیر
تقدم زمان نبوت آنحضرت است وشق ثانی بر تقدیر تقدم زمان نبوت شخص مفروض مساوی
است مضر مستدل نیست بلکہ مشید ارکان دلیل است زیرا کہ چون مبرہن شد کہ وصف
خاتم النبیین احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و وبودن دو کس خاتم النبیین معا محتمل نیست
پس اگر وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فرض کردہ شود آن مساوی خاتم النبیین
باشد پس زمان نبوت او متاخر از زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد وآنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین است پس زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از زمان
نبوت او متاخر باشد پس زمان نبوت آن مساوی نسبت بزمان نبوت آنحضرت صلی اللہ

علیه وسلم هم متاخر باشد و نباشد وهم متقدم باشد و نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات
پس وجود مساوی که مصداق اجتماع النقیضین هست محال بالذات است و ذلک هو
المدعی وقول او پس گویا چنین گفت الی آخره مبنی هست بر فهمیدنش حاصل دلیل التشقیق در
بودن مساوی خاتم الانبیا که در ثبوت بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم الانبیا هست
و بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم الانبیا که در ثبوت بودن آن مساوی خاتم الانبیا
است بوده هست و بنا برآ علیه فرض مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات
فرض مصداق اجتماع النقیضین هست و چون خاتم الانبیا بودن مساوی مفروض
بی تاخر زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم و خاتم الانبیا بودن آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بی تاخر زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از زمان نبوت آن مساوی
مفروض محتمل نیست اجتماع تاخر و سلب تاخر از وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم در وجود
آن مساوی لازم هست پس وجودش مصداق اجتماع النقیضین است پس محال بالذات
شد پس از کلام او تقریری دیگر مستنبط شد فهو فی هذا الایراد کالباحث عن حتفه بظلفه
وقول او میگوییم که درینجا احتمال ثالث هست که زمان نبوت هر دو یکی باشد و برین تقدیر هر دو
برابر خاتم الانبیا باشد ناشی هست از غایت جهل چه الانبیا جمع عام مستغرق است
پس خاتم الانبیا آن هست که خاتم همه انبیا باشد پس در صورت بودن دو نبی در یک زمان
هیچکی از ان هر دو خاتم الانبیا نیست چه هیچکی از ان هر دو آخرین همه انبیا نیست و قد مر آنفا
مفصلا و از ینجا ظاهر گشت که قضیه اگر آن شخص خاتم الانبیا باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم
خاتم الانبیا نباشند العیاذ بالله کلیه صادقه هست زیرا که بر تقدیر بودن آن شخص خاتم
الانبیا تاخر زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم ضروریست و بر تقدیر
اتحاد زمانه نبوت آن حضرت صلی الله علیه وسلم و نبوت آن شخص هیچکی خاتم الانبیا نتوانند
بود وقول او بانیکه برین تقدیر هر دو خاتم الانبیا باشند ناشی از جهل بمعنی خاتم الانبیا هست

پس منع صدق کلیه از غایت غباوت ناشی است پس مقدم این شرطیه بر جمیع تقادیر مستلزم
ثانی است و همچنان شرطیه دویمی یعنی اینکه اگر آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم الانبیا است
دیگری خاتم الانبیا نتواند بود بر همه تقادیر صادق است پس اعتراض این قایل که مبنی بر جهالت
از معنی خاتم الانبیا است ناشی از غایت نادانی و بی ایمانی است در صحیحین مروی است
از ابی هریره رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم مثلی ومثل الانبیاء
کمثل قصر احسن بنیانه ترک منه موضع لبنة فطاف به النظار یتعجبون من حسن بنیانه الا موضع
تلک اللبنة فکنت انا سددت موضع اللبنة ختم بی البنیان وختم بی الرسل وفی روایة وانا
اللبنة وانا خاتم النبیین در نظر این کور باطن از ان قصر موضع دو لبنه باز آید متروک مانده و
سد آن موضع از وجود باجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم نشده که سد موضع دو لبنه باز آید از ان
از یک لبنه صورت نتوانست بست از حدیث ظاهر است که از ان قصر یک لبنه متروک
مانده بود در ان گنجایش لبنه دیگر نبود و سبحانه بوجود باجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم آن موضع را
مسدود و قصر رسالت را تام و کامل فرمود اگر آن لبنه دیگر فرض کرده شود آنحضرت صلی الله
علیه وسلم آن لبنه نتواند بود و چون آن لبنه آنحضرت صلی الله علیه وسلم اند چنانچه ارشاد شده
وانا اللبنة دیگری آن لبنه نتواند بود چون شیخ نجدی و اتباع او همچو این جاهل قایل بامکان کرورها
مساویان آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اند بدانست این جمله در قصر نبوت و
رسالت کرورها لبنات متروک شده اند بلکه لبنات غیر متناهیه متروک مانده اند پس در
اعتقاد این بی ایمانان حدیث شریف مشتمل بر چند کذبات است در عقیدت ایشان الا موضع
لبنة هم کذب است چه در اعتقاد آنها در ان قصر مواضع کرورها لبنات بلکه مواضع لبنات غیر
متناهیه متروکه بدشما تا حال باقی است و ابد الدهر باقی خواهد ماند و نیز در اعتقاد ایشان فکنت
انا سددت موضع اللبنة هم کذب است چه در قصری که در آن لبنات غیر متناهیه متروک
مانده باشد از یک لبنه چه کار بر می آمد و قوله فطاف به النظار یتعجبون من حسن بنیانه الا

موضع تلک اللبنہ ہم در اعتقاد این ملحدان کذب است چہ نزد اینہا در آن قصر و عقیدت اینہا مواضع
لبنات غیر متناہیہ متروک ماندہ اند با وجود متروک ماندن لبنات غیر متناہیہ در آن قصر الا موضع
تلک اللبنہ کذب است و تعجب ناظران از حسن بیان قصری کہ در ان مواضع لبنات غیر
متناہیہ متروک مانند معنی ندارد و غایت تلبیس این ملحدان این است کہ از قول بامتناع
ذاتی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات
کمالیہ نفی قدرت او سبحانہ لازم می آید حال آنکہ این ملحدان را از التزام این لازم گریز
نیست زیراکہ از دو حال خالی نیست آیا نزد این ملحدان اکمال منصب نبوت و رسالت
و اتمام آن و رسانیدن این منصب باقصی درجات آن و تکمیل قصر نبوت بدینسان کہ در
آن موضع یک لبنہ باقی نماند تحت قدرت کاملہ او سبحانہ ہست یا نہ علی الثانی التزام
نفی قدرت او سبحانہ بر اینہا لازم و متحتم است و علی الاول چون درجہ بالاتر از اقصی درجات
ممکن نیست و ہم درجہ مساوی اقصی درجات امکان ندارد و الا اقصی درجات اقصی درجات
نباشد و ہو محال پس درجہ کہ مساوی اقصی درجات یا اعلی از ان باشد تحت قدرت کاملہ داخل
نشد بر این تقدیر این نافہمان را از التزام نفی قدرت او سبحانہ بر مساوی خاتم الرسل و الا
نبیا کہ مکمل و متمم نبوت و رسالت اند و بر اعلی از ان ہیچگونہ گریز نیست و در مثلی کہ در حدیث شریف
ارشاد شدہ است ہمین کلام جاری ہست کہ آیا اکمال آن قصر بدینسان کہ در آن ہیچ یک موضع
لبنہ متروک نماند تحت قدرت کاملہ داخل است یا نہ علی الثانی نفی قدرت کاملہ بر اکمال آن
قصر لازم آمد و علی الاول ہیچ یک موضع لبنہ بعد اکمال آن قصر در آن قصر باقی نیست پس
وضع کردن لبنہ دیگر در آن قصر کامل کہ در آن ہیچ یک موضع لبنہ نیست محال است پس تحت
قدرت داخل نیست و منشاء اشتباہ ہمین است کہ محال بالذات را ممکن بالذات وانمودہ
میخواہند کہ الحاد خود را بحیلہ عموم قدرت کاملہ رواج دہند واللہ متم نورہ ولو کرہ الکافرون
و قول او توضیحش طرفہ ہذیانی است کہ از عجائبین ہم ہیچ این ہرزہ کمتر سر نزدہ اگر در قوم کریم

مفروض خود زید را خاتم العلما و خاتم الحفاظ و خاتم الکتاب و خاتم الشعرا اقرار داده است
معنی آن این است که زید آخرین همه علمای و همه حفاظ و همه کتاب و همه شعرای قوم کریم مفروض
است و اگر خالد در زمان آینده موصوف بصفات علم و حفظ و کتابت و شاعری در قوم
کریم بوجود آید حکم بودن زید خاتم العلما و خاتم الحفاظ و خاتم الکتاب و خاتم الشعرا در قوم
کریم برین تقدیر محض کاذب بوده است در حقیقت خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا
دران قوم خالد است نه زید بعد تسلیم اینکه خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در آن
قوم زید است خالد را خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در آن قوم نتوان گفت چه
بعد تسلیم اینکه آخرین همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم زید است دیگری را خاتم همه علمای
و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم گفتن منافی آن تسلیم است که معنی آن تسلیم این است که زید
از همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم متاخر موصوف بعلم و حفظ و کتابت و شاعری نیست
و کسی دران قوم که موصوف باین صفت باشد از زید متاخر نیست و نه بزید معیت دارد
چه اگر کدامین عالم و حافظ و کاتب و شاعر در آن قوم از زید متاخر است یا بزید معیت
دارد ازین معنی صادق نمی تواند شد که زید از همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم
متاخر است قول او پس زید خاتم کمالات گشت الفاظ بمعنی است خاتم از جنس
مختوم می باشد عبارت صحیح این است زید خاتم الموصوفین باین کمالات گشت یعنی زید
آخرین همه موصوفین باین کمالات در آن قوم گشت و برین تقدیر دیگری را آخرین موصوفین
باین کمالات در آن قوم گفتن منافی قول بودن زید آخرین همه موصوفین باین کمالات
در آن قوم است قول او در قوم شریف که نیز کمالات مسطوره بودند بوجود دو کس
بعمرو و بکر پس تقدیم یکی بر دیگری همه کمالات ختم شد و اگر مراد ازان این است که در قوم شریف
مفروض قول بودن هر یک از عمرو و بکر که در یک زمان موصوف بعلم و حفظ و کتابت و شاعری
در قوم شریف اند خاتم همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم صادق است این غلط

محض است که خاتم علمای و حفاظ و کتاب و شعرای قوم مذکور همان کس است که او متاخر از
همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم متصف بعلم و حفظ و کتابت و شاعری باشد و بر
تقدیر مذکور نه عمرو از همه علمای و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم متاخر است و نه بکر بلکه عمرو
از بعض علمای و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم متاخر نیست و همچنان بکر و اگر مراد ازان این است
که کمالات مسطوره دران قوم بعد عمرو و دیگر نماند این معنی را از ما نحن فیه مساسی
نیست گفتگو در صفت خاتم النبیین است اگر فرض کرده شود که در یک زمان دو نبی باشند
و بعد آن هر دو کس نبوت منقطع شود هیچکی ازان هر دو خاتم النبیین نتواند بود چه هیچکی ازان
هر دو آخرین همه انبیا نیست این قول او یا تلبیس است یا نافهمی و قول او میگویم الی قوله و
سخافت این کلام ظاهر است دلیل بلادت و نافهمی اوست زیراکه اگر زید را خاتم همه علما
و حفاظ و کتاب و شعرای قوم کریم مسلم داشته شود مساوی زید در جمیع صفات ممتنع
بالذات است بلا شبهه زیراکه اگر مساوی زید در جمیع صفات در آن قوم ممکن باشد بعد
فرض وجود آن یا آن مساوی خاتم همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای قوم کریم باشد یا نه اگر
نباشد آن مساوی مساوی نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین است و اگر خاتم همه علما
و حفاظ و کتاب و شعرای آن قوم باشد زید در عموم همه علما و حفاظ و کتاب و شعرای
آن قوم داخل و از جمله مختومین باشد نه خاتم پس او بصفت خاتم نباشد مساوی آن
مساوی مفروض نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین است و آنچه این سخیف الرای
در بیان سخافت این کلام میگوید که بودن وصف خاتم در آن مساوی اختیار کردیم
و نبودن وصف خاتم بر این تقدیر در زید ممنوع از سخافت عقل او ناشی است چه بر این
تقدیر زید در عموم مختومین داخل و خاتم چگونه تواند بود و اگر زید در عموم علما و حفاظ و کتاب
و شعرا داخل نیست متصف بعلم و حفظ و کتابت و شاعری نیست در این صورت هم آن
مساوی مساوی زید نیست فهو مصداق اجتماع النقیضین پس بر تقدیر وجود مساوی

مفروض وبودنش موصوف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا زید خاتم العلما والحفاظ
والکتاب والشعرا نمی تواند بود برین تقدیر هم آن مساوی مساوی نیست و در قوم شریف
مفروض هیچیکے از عمرو وبکر بسبب بودن آن هردو دریک زمان وداخل بودن هر واحد
ازان هردو در عموم علما وحفاظ وشعرا بر هیچیکی ازان هردو صادق نیست که او آخرین همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای قوم شریف است زیراکه هیچیکے ازان هردو متاخر از همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم نیست پس قول بودن عمرو وبکر خاتم العلما والحفاظ
والکتاب والشعرا در قوم شریف مبنی بر نفهمیدن معنی خاتم مذکور است وبر تقدیر وجود خالد
وبودنش متصف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در قوم کریم زید خاتم علما وحفاظ
وکتاب وشعرا در قوم کریم نمی تواند بود ودر صورت بودن زید متصف بخاتم علما وحفاظ
وکتاب وشعرای قوم کریم خالد متصف بخاتم علما وحفاظ وکتاب وشعرای قوم کریم نمی تواند
بود بهر تقدیر اشتراک زید وخالد درین وصف نمی تواند شد بلکه بریک تقدیر زید فقط
متصف باین وصف خواهد بود وبر تقدیر دویم خالد فقط متصف باین وصف خواهد بود
تجویز احتمال اینکه هردو معا متصف باین وصف باشند بی حماقت وبلادت از
کسی متصور نیست ففیما نحن فیه بر تقدیر تسلیم خاتم الانبیا بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم
قول بامکان مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین
است چه برین تقدیر آن مساوی متصف باین صفت نتواند بود پس مساوی نتواند
بود وبر تقدیر فرض وجود مساوی واتصاف او باین صفت آنحضرت صلی الله علیه
وسلم متصف باین صفت نتواند بود برین تقدیر آن مساوی مفروض مساوی نتواند بود
فعلی التقدیرین او مصداق مساوی ولا مساوی است فهو علی التقدیرین مصداق اجتماع
النقیضین است وعجب تر ازین خرافات او قول اوست آری چون خاتم را تاخر ومخصوص
مرا التقدم فرمانند لازم است الی آخره خبط وجنون او ازین هذیان او پیداست اول آنکه

که خاتم آخر را گویند و مختوم مضاف الیہ آن است تاخر زمان در معنی خاتم ماخوذ است لازم آن نیست لازم در معنی ملزوم ماخوذ می باشد و ثانیا ازین جهت که او درینجا اعتراف دارد بانیکه تاخر زمان لازم خاتم است و تقدم زمان لازم مختوم است پس حالا گوید که معنی خاتم النبیین چیست شاید المحال بداند که خاتم النبیین همان نبی است که از سائر انبیا متاخر باشد پس بالفرض اگر دو نبی در یک عهد باشند و بعد آن عهد نبوت منقطع شود هر واحد ازان هر دو در عموم النبیین که مضاف الیہ است داخل است پس اگر یکی ازان هر دو بخاتم النبیین موصوف باشند لامحاله دوی در عموم النبیین المختومین داخل است پس آن یک ازان دوی متاخر باشد پس او مصداق تاخر و عدم تاخر باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین و همچنان دوی اگر موصوف بخاتم النبیین باشد آنکس که با معیت در نبوت دارد داخل عموم النبیین المختومین و برانکس متقدم باشد پس مصداق تقدم و عدم تقدم باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین این مفتون مجنون با وجود اعتراف بانیکه خاتم را تاخر زمان و مختوم را تقدم زمان لازم است تجویز میکند که در یک عهد دو نبی خاتم الانبیا باشند و تجویز میکند که در قوم شریف مفروض او عمرو و بکر هر دو خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در یک زمانه باشند و اگر از غایت بلادت و شدت غباوت چنان فهمیده است که زید در قوم کریم خاتم کمالات است و عمرو و بکر در قوم شریف خاتم کمالات اند زید را خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا در قوم کریم و عمرو و بکر را در قوم شریف خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا نگفته تاهم کلامش محض بیهوده است چه اگر کمالات را مختوم و زید را در قوم کریم خاتم و عمرو و بکر را در قوم شریف خاتم قرار داده است این حماقت دیگر است چه خاتم از جنس مختوم می باشد زید و عمرو و بکر از جنس کمالات نیستند ناچار او را اعتراف بودن مختوم علما و حفاظ و کتاب و شعرا یعنی آن جموع مستغرقه عامه لازم خواهد بود و برا و تجویز امکان مصداق اجتماع النقیضین از تجویز بودن عمرو و بکر خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا

در قوم شریف وتجویز امکان مساوی زید بعد تسلیم بودن زید خاتم العلما والحفاظ والکتاب
والشعراء در قوم کریم لازم خواهد آمد کما بینا مفصلا وجواز اتحاد زمانه او را سود می نمی بخشند بلکه
بر تقدیر اتحاد زمانه امکان مصداق اجتماع النقیضین یعنی تقدم وعدم تقدم وتاخر وعدم تاخر ومعیت
وعدم معیت بوجوه چند لازم می آید وانچه گفته است پس مساوی خاتم را الی آخره عجیب هذیانی
است چه هرگاه که زید را موصوف بخاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعراء در قوم کریم فرض کرد ضرور
است که زید از همه علما وحفاظ وکتاب والشعرای آن قوم متاخر باشد والا او خاتم العلما والحفاظ والکتاب والشعرا
در آن قوم نتواند بود وچون خالد را بدین صفت موصوف فرض کرد ضرور است که خالد از همه علما
وحفاظ وکتاب وشعرای آن قوم موخر باشد پس اگر زید در عموم علما وحفاظ وکتاب وشعرا
داخل نیست مساوی خالد نیست واگر داخل است منجمله مختومین است نه خاتم پس مساوی
خالد نیست زیرا که بدین صفت موصوف نشد وهمچنان اگر خالد در عموم مذکور داخل نیست
موصوف باین صفت نیست واگر داخل است از جمله مختومین است نه خاتم پس مساوی زید
نیست حاصل که اگر زید مقدم بر خالد است زید متصف باین صفت نیست واگر خالد
مقدم بر زید است خالد متصف باین صفت نیست واگر هر دو در یک زمان اند هیچ یکی
ازان هر دو متصف باین صفت نیست وهمچنان هر یک از عمرو وبکر در قوم شریف که
در یک زمان مفروض اند خاتم العلماء والحفاظ والکتاب والشعراء دران قوم نیست والا
هر یک خاتم وهر یک مختوم وهر یک متاخر وهر یک غیر متاخر وهر یک مقدم وهر یک غیر متقدم
ودرمیان آن هر دو معیت وعدم معیت باشد وهر یک بچند گونه مصداق اجتماع النقیضین
باشد ونیز کسیکه مجنون ومسلوب العقل نیست لزوم اجتماع النقیضین از اشد
محذورات است پس قول او و هیچ محذور لازم نمی آید شعبه از شعب جنون است وقول او
لیکن وجود ملزوم الی آخره نیز از آثار جنون است چه وجود مساوی در صفتی که در آن
احتمال اشتراک بین اثنین در نفس الامر نباشد مصداق اجتماع النقیضین است

کما صوّرنا و فصّلنا تکرار این کار با بلد من الحمار افتاد ناچار ضرورت تطویل رو داد واللّٰه
ولی السداد و قال المحاير الباير پس حال خاتم که تاخر او را لازم است و حال اول انبیا
علیہم السلام است ما اول البشر مثلاً که مشارکت در آن دیگری را نیست لیکن این مشارکت
دیگری را در ان ممکن است بی شبهه نه ممتنع بالذات مثلاً اگر حضرت حوا را بطور حضرت آدم
علیه السلام حقتعالی خلق میفرمود هر دو اول افراد بشر میشدند همچنین اگر دو کس را معاً
کرده ختم نبوت میفرمود هر دو نبی خاتم می شدند پس امکان اشتراک ثابت گشت
مثالش از علم اصول فقه اگر امام بگوید اول من دخل هذا الحصن فله من النفل کذا پس اگر یک کس
فقط اول داخل شد مستحق نفل مذکور است و اگر دو کس معاً داخل شدند هر دو مستحق
آن نفل خواهند بود پس هر یک از این دو کس اول داخل است با وجود تعدد همچنین خاتم
است و ظاهر است که ممکن بالذات ممکن است دائما در حال عدم و وجود کما هو الظاهر
پس این ممکن اگر موجود واقع نشده ممتنع شده بوجهی پس امتناعش بالغیر خواهد بود نه بالذات
و ممتنع بالغیر داخل تحت قدرت کامله است چنانکه ایمان ابولهب بنا برین قیاس و دلیل
معترض مستدل بر امتناع ذاتی مساوی خاتم النبیین صلی اللّٰه علیه وسلم بلا شبهه باطل
خواهد بود اقول این نادان بی ایمان باین کلام حماقت التیام تیشه بر پای
خود زد و سر شوریدهٔ خود را بدست خود شکست تفصیل این مقال و بیان
این اجمال آنکه لفظ اول افعل التفضیل است و گاهی بمعنی قبل مستعمل میشود و افعل
التفضیل و قتیکه باضافت مستعمل می شود مقصود ازان تفضیل موصوف آن بر مضاف
الیه می باشد افادهٔ تفضیل آن بر جمیع من عداه مما اضیف الیه میکند مثلاً گفته شود
محمد صلی اللّٰه علیه وآله وسلم افضل الانبیاء مفاد آن تفضیل آن حضرت صلی اللّٰه علیه وسلم
بر سائر انبیا است و این معنی بر بیتد بیان نحوخوان پوشیده نیست پس آنکس که بصفت
اول الانبیا موصوف است لا محاله یکی خواهد بود و اگر فرض کرده شود که دو نبی معاً پیدا

از دیگر انبیا مبعوث شده اند هیچکی ازان هر دو اول الانبیا صادق نتواند بود چه معنی اول الانبیا این است که سابق بر جمیع من عداه است و هیچیکی ازان هر دو سابق بر جمیع من عداه نیست بلکه سابق بر بعض من عداه است پس این وصف اگر در شان احدی صادق است بعد تسلیم صدق بر آن احد تجویز صدق آن بر دیگری تجویز صدق النقیضین در شیء واحد است مثلا در شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از آنحضرت باری تعالی شانہ ارشاد شده ما لنکم اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف اند باول النبیین خلقا بعد تسلیم اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت تجویز امکان اتصاف دیگری باین صفت تجویز امکان مصداق اجتماع النقیضین است چه اگر دیگری باین صفت ممکن باشد از فرض وقوع آن نظرا الی ذاته محال لازم نه آید حال آنکه از وقوع آن نظرا الی ذاته تحقق مصداق اجتماع النقیضین لازم می آید زیرا که اگر دیگری باین صفت موصوف باشد آن دیگر در عموم النبیین داخل باشد یا نه اگر در عموم النبیین داخل نباشد اول النبیین خلقا نتواند بود واگر در عموم النبیین داخل باشد و جمله مفضل علیهم باشد پس اول النبیین نباشد پس اول النبیین باشد و اول النبیین نباشد وهم بر تقدیر وجود مساوی مذکور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا داخل عموم النبیین باشند یا نه وعلی التقدیرین آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوی آن مساوی نباشند پس آن مساوی باشد ومساوی نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات وهچنان چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخر النبیین هستند دیگری موصوف باین صفت نتواند شد چه اگر دیگری موصوف باین صفت شود اگر در عموم النبیین داخل نباشد آخر النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد واگر در عموم آن داخل باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از و متاخر باشند لکونه آخر النبیین بعثا پس او آخر النبیین نباشد پس مساوی باشد و مساوی نباشد ونیز او اگر آخر النبیین باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اگر در عموم النبیین داخل نباشند العیاذ باللہ

مساوی او نباشد مساوی مساوی باشد و مساوی نباشد و اگر در عموم آن داخل باشد
آخر النبیین نباشد العیاذ باللہ بر این تقدیر ہم آن مساوی مساوی نباشد فہو علی جمیع التقادیر
مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات و ازین حدیث مبرہن شد کہ معنی خاتم النبیین
آخرہم بعثا است نہ چنانکہ این قایل گمان کردہ است کہ تاخر از لوازم خاتم است و ازینجا کہ صفت اول
النبیین خلقا از ہمان صفات است کہ احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و بعد تسلیم اتصاف آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت تجویز امکان مصداق مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات
تجویز امکان مصداق اجتماع النقیضین است و علی ہذا القیاس صفات دیگر ہمچو اول من ینشق عنہ
الارض و اول شافع و اول مشفع و اول من یحرک حلق الجنۃ و اول ما خلق اللہ نوری ہمگی ہمان صفات
اند کہ احتمال اشتراک بین اثنین ندارد و قول بامکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
درین صفات قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین است و ہمچنان دیگر صفات نیز کہ
در آن صیغ تفضیل سوی صیغ عموم و استغراق مضاف اند از ہمین قبیل اند کما بینا سابقا
و آنچہ این احمق نافہم گمان می برد کہ در صفت اول الانبیا و اول البشر مشارکت دیگری
ممکن است ناشی از غایت جہل و بلادت است چہ بعد تسلیم آنکہ حضرت آدم علیہ السلام
اول الانبیا ظہورا و اول البشر اند تجویز امکان مشارکت حضرت آدم علیہ السلام درین
صفت تجویز مصداق اجتماع النقیضین است چہ اگر مشارکت حضرت آدم علیہ السلام
درین صفت ممکن باشد و وجودش فرض کردہ شود و او یا در عموم انبیا و عموم بشر داخل
باشد یا داخل نباشد علی الثانی آن مشارک اول الانبیا و اول البشر نشد پس
آن مشارک درین صفت مشارک نشد فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات
و علی الاول حضرت آدم علیہ السلام بر او مقدم است زیرا کہ موصوف است باول الانبیا
و اول البشر کہ بمعنی متقدم علی جمیع من عداہ من الانبیاء و البشر است و ہر گاہ کہ حضرت
آدم علیہ السلام بر او متقدم است او مقدم بر جمیع من عداہ من الانبیاء و البشر نیست

پس اول الانبیا و اول البشر نیست پس او مشارک حضرت آدم علیه السلام درین صفت نیست پس
او مشارک است و مشارک نیست پس او مصداق اجتماع النقیضین است پس او محال
بالذات است و نیز اگر مشارک حضرت آدم علیه السلام درین صفت ممکن باشد و وجودش
فرض کرده شود حضرت آدم علیه السلام اگر در عموم انبیا و عموم بشر داخل نباشد اول الانبیا
و اول البشر نباشد و اگر در عموم انبیا و بشر داخل باشد آن مشارک مذکور بر حضرت
آدم علیه السلام مقدم باشد که او موصوف است باول الانبیا باول البشر و معنی این
افعل التفضیل درین استعمال متقدم علی جمیع من عداه من الانبیا و البشر است پس لامحاله
او بر آدم علیه السلام متقدم باشد پس حضرت آدم علیه السلام اول الانبیا و اول البشر
نشد پس آن مشارک مشارک نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات
و قوله مثلا اگر حضرت حوا را بطرز آدم علیه السلام حق تعالی خلق میفرمود هر دو اول افراد بشر
میشدند ناشی است از ندانستن او معنی اول البشر و جهل او بانکه مفاد افعل التفضیل
درین استعمال تفضیل موصوف آن بر جمیع من عداه ممن اضیف الیه است پس در صورتیکه
او سبحانه حضرت حوا را بطور حضرت آدم علیه السلام می آفرید نه حضرت آدم اول البشر میبودند
و نه حضرت حوا و اگر دو کس را معانی دیگر دانید و بعد ازان نبوت منقطع می شد هیچکے
ازان هر دو کس خاتم الانبیا و خاتم النبیین و آخر النبیین بمعنی ثانی بود و ازین قول بیهوده
او معلوم شد که با وجود رسیدن این ارذل قریب بارذل عمر معنی اول و آخر و استغراق
و عموم صیغ و استعمال افعل التفضیل تا حال ندانسته است و مختصرات صرف و نحو را
هم نفهمیده پس نفهمیدنش مطالب دیگر علوم را محل استعجاب نیست و قول او پس
امکان اشتراک ثابت گشت متفرع است بر هذیان او پس آنهم هذیان است
و از قول او مثالش از اصول فقه الی قوله پس هر یک ازین دو کس اول داخل است
بلاوجه و تقیید و بسبب این شد که این کول جهول از فقه و اصول جاهل و ذهول و بی خبری و غفول

دار د قال فی التوضیح ومنہا ای من صیغ العموم کل وجمیع وہما محکمان فی عموم ما دخلا علیہ بخلاف
سائر ادوات العموم فان دخل الکل علی النکرۃ فلعموم الافراد وان دخل علی المعرفۃ فللمجموع
قالوا عمومہ علی سبیل الانفراد ای یراد کل واحد مع قطع النظر عن غیرہ وہذا ان دخل علی النکرۃ
فان قال کل من دخل ہذا الحصن اولا فلہ کذا من النفل فدخل عشرۃ معا یستحق کل واحد
نفلا تاما اذ فی کل فرد اولیتہ مع قطع النظر عن غیرہ فکل اول بالنسبۃ الی المتخلف بخلاف
من دخل وہہنا فرق آخر وہو ان من دخل اولا عام علی سبیل البدل فان ہناک اذا
دخل خمسۃ معا لم یکن لہم شی فاذا اضاف الکل الیہ اقتضی عموما آخر لئلا یلغو فیقتضی العموم فی
الاول فیتعدد الاول وہذا الفرق قد تفردت بہ ایضا وتحقیقہ ان الاول عبارۃ عن الفرد السابق
بالنسبۃ الی کل واحد ممن ہو غیرہ ففی قولہ من دخل ہذا الحصن اولا یمکن حمل الاول علی ہذا المعنی وہو
معناہ الحقیقی واما فی قولہ کل من دخل اولا فلفظ کل دخل علی قولہ من دخل اولا فاقتضی التعدد
فی المضاف الیہ وہو من دخل اولا فلا یمکن حمل الاول علی معناہ الحقیقی لان الاول الحقیقی
لا یکون متعددا فیراد معناہ المجازی وہو السابق بالنسبۃ الی المتخلف انتہی وفی التلویح ان
الاول ہو السابق علی جمیع من عداہ وہو بہذا المعنی لا یتعدد فلہذا فسروہ بالفرد السابق ثم
قال ان فان الداخل متعددا فان دخلوا معا فلا شی لہم فی صورۃ من دخل اولا ولکل واحد
نفل تام فی صورۃ کل من دخل انتہی وفی المنار وشرحہ وفی کلمۃ من یبطل النفل ای
ان قال من دخل ہذا الحصن اولا فلہ من النفل کذا فدخل عشرۃ معا لا یستحق احد منہم
لان الاول اسم لفرد سابق دخل اولا ولم یوجد انتہی از ندانستن این جاہل فی اہل معنی
اول وآخر وفاتح وخاتم وصیغہ اول واستعمال افعل التفضیل را آوردن دلش این
مثال از علم اصول فقہ حال فہمیدن او لسان ولغت وصرف ونحو وفقہ واصول آن
آشکار است وفہم او مسایل کلامیہ وعقلیہ را سابق منکشف شدہ است این چیز ہا
بنوشتن این ہذیانات ناحق خود را رسوا وفضیحت گردانید انہمہ بالبداہت است وقول

ممکن بالذات ممکن است دائما الی آخره فی الواقع آنچه ممکن بالذات است دائما ممکن بالذات
است لیکن هیچیک مفهوم مع نقیضه ممکن بالذات نیست بلکه ممتنع بالذات است وجود زید
مثلا ممکن بالذات است باین معنی که موجودیت زید بارتفاع عدم او ممکن است و وجود زید
مع عدمه ممکن نیست چه این مصداق اجتماع النقیضین است وهمچنان ایمان ابولهب
ممکن بالذات است که بارتفاع کفر او از صفحه واقع ایمانش ممکن بوده است وایمان
ابولهب مع عدم ایمانه ممتنع بالذات است که آن مصداق اجتماع النقیضین است امکان
نقیضین معیت دارد مثلا وجود زید هم ممکن است باینطور که عدم او نباشد وعدم زید
هم ممکن است بدینسان که وجود او نباشد وایمان ابولهب ممکن بوده است بارتفاع بے
ایمانی او از صفحه واقع وبی ایمانی او ممکن است بارتفاع ایمان او از صفحه واقع لیکن
معیت وجود وعدم زید ممکن نیست ومعیت ایمان وبی ایمانی ابولهب امکان ندارد وفیما
نحن فیه مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات مصداق انه لیس بمساو له
فی جمیع الکمالات پس آن ممتنع بالذات است چنانکه زید الموجود المعدوم وابولهب المومن
اللاموٴمن ممتنع بالذات است پس همه هذیانات این قایل جاہل باطل ولا طایل است
قال الاستاذ العلامة ثبوت رسید که قول بامکان شخصی که برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین است قال الهادی الی
اقول ثبوت رسید که قول اول قول ثانی نیست اصلا ومطلقا ومستلزم هم نیست بر تقدیر تساوی
زمانهر دو متساوی آری استلزام بر بعض تقادیر است لیکن استلزام بطل بر بعض تقادیر
است نه مبطل امکان تساوی علی الاطلاق ونیز استلزام مقدم تالی محال بالذات را استلزام امتناع
ذاتی مقدم نیست فلا یفید المعترض ولا یضر اهل الحق اقول سابق مفصلا گذشته که
مصداق شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مصداق اجتماع النقیضین
است پس مبرهن گشت که قول بامکان مصداق شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم

در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین ہست این قایل باقتضای غایت حماقت
اتحاد قولین را بر اتحاد معنی مصدری قولین و بر اتحاد الفاظ یا معانی این الفاظ محمول نموده خود را
بنافہمی رسوا کرد و قول او مستلزم ہم نیست کہ بر تقدیر تساوی زمانہ ہر دو متساوی ثانی
است از ندانستن معنی خاتم الانبیا و خاتم النبیین کما مر مفصلا و سابق مبرہن شده است کہ
مصداق مساوی مصداق انہ لیس بمساو ہست و ازین جہت عدم امکان تساوی
مبرہن شد و بتقدیر اتحاد زمان نبوت دو خاتم النبیین کہ این احمق باقتضای غایت غباوت
برآورده است اول دلیل برجہل و نادانی اوست و لفظ تساوی زمانہ بجای لفظ اتحاد
زمانہ فلتہ[۱] لسانی او ہست و سابق بوجوه مبرہن شد کہ تساوی علی الاطلاق و علی جمیع التقادیر
محال بالذات ہست و انچہ گفتہ ہست کہ استلزام مقدم تالی محال بالذات را مستلزم
امتناع ذاتی مقدم نیست در صورتی است کہ مقدم بالنظر الی نفس ذاتہ مستلزم تالی محال
بالذات نباشد چنانچہ عدم معلول اول مستلزم عدم واجب سبحانہ است علی مذہب الفلاسفہ
و چنانچہ عدم صفات کمالیہ مستلزم عدم او سبحانہ است علی مذہب المتکلمین کہ استلزام در آن
از جہت علاقہ علیت و امتناع تخلف معلول موجب از علت موجبہ است و فیما نحن فیہ مصداق
مساوی عین مصداق لیس بمساو ہست پس آن مصداق اجتماع النقیضین ہست کہ محال
بالذات ہست استحالہ آن از جہت استلزام کدامین محال دیگر نیست و اطلاق استلزام
فیما نحن فیہ از جہت عنوانین و تعبیرین است یعنی مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع
کمالات و اجتماع النقیضین و معنون واحد ہست چہ مصداق مساوی مذکور مصداق اجتماع
النقیضین ہست کہ محال بالذات ہست و بر تقدیر تنزل مساوی آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم من جمیع الکمالات بالنظر الی نفس ذاتہ مستلزم محال بالذات ہست پس آن ہم
محال بالذات ہست چنانچہ این قایل سابق از شرح عقاید نقل کرده است[۲] و قد
اسلفنا ذلک قال الاستاذ العلامۃ و ان محال بالذات ہست قال المجیب

[۱] فلتہ بالفتح ناگاه بی اندیشہ ۱۲ منتخب

[۲] [illegible] ۱۲ منتہی الارب

المهذار مطلب اقول ظاهر الفظ آن اشاره بقول امکان شخص مذکور است لیکن این غلط وکذب
است واگر مشار الیه قول بامکان اجتماع النقیضین باشد پس مسلم است لیکن بااو مفید و بکار
نیست کما عرفت اقول سابق مبرهن شد که مصداق برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات مصداق اجتماع النقیضین است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات
است پس مصداق برابر آنحضرت صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم در جمیع کمالات محال بالذات
است غلط وکذب گفتن آن باقتضای غلط فهمی وکذب گوئی است قال الاستاذ
العلامة پس وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد محال بالذات
است قال المهذار و لهذا فناء اقول امتناع ذاتی شخص مذکور ثابت نکرد چنانکه
مکرر دریافت شد پس شخص مذکور ممکن بالذات و ممتنع بالغیر است چنانکه ایمان ابو لهب
وانچنین ممکن داخل تحت قدرت کامله است کما هو المطلوب اقول امتناع شخص مذکور
بوجوه عدیده بثبوت رسید چنانکه مکرر گذشت وقیاس آن بر ایمان ابو لهب باقتضای
حماقت است وقد مر افاد الاستاذ العلامة یا گفته شود که وجود شخصی که برابر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آن شخص است قال الوقاح
المحاح اقول سابق دریافت شد که وجود آن شخص چون در زمانه متقدم یا موخر از زمان
آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرض کرده شود در این دو صورت بسبب وجود ملزوم بدون
لازم که محال است اجتماع النقیضین لازم نمی آید پس میگوییم که در این دو صورت وجود
آن شخص مستلزم عدم آن نیست ومحال است نه در صورت وجود آن شخص در زمان آنحضرت
صلی الله علیه وسلم که هیچ محذور لازم نمی آید پس وجودش در بعض زمان ممکن باشد و در بعض
زمان محال پس محال بالغیر باشد نه محال بالذات چنانچه وجود احد النقیضین در زمان
وجود نقیض آخر ممتنع بسبب لزوم اجتماع النقیضین نه در زمانیکه غیر زمان نقیض آخر
است که در این زمان وجودش ممکن است بلکه واجب است زیرا که در این زمانه نقیض

آخر موجود نیست پس اگر آنهم موجود نباشد ارتفاع نقیضین لازم می آید فافهم پس صغری این قیاس
دوم مشتمل باطل است وکاذب اقول سابق دریافت شد که صفت خاتم النبیین
وآخر النبیین بعثا که آن حضرت صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم بآن موصوف اند مشترک
بین اثنین نمیتواند شد وثبوت آن بهیکی بی سلب آن از جمیع من عداه محتمل نیست واگر
شخص مساوی آنحضرت صلی الله علیه وآله وسلم در جمیع صفات در زمان وجود باجود آنحضرت
صلی الله علیه وآله وسلم موجود می بود محذورات چند لازم می آمد اول اینکه موصوف بودن
آن حضرت صلی الله علیه وآله واصحابه وسلم بصفت خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا که مسلم
ومفروض است براین تقدیر امکان نداشت که خاتم النبیین وآخر الانبیا بعثا آن نبی است که
پس سایر انبیا یعنی پس جمیع من عداه من الانبیا مبعوث شود وبراین تقدیر بر آن حضرت
صلی الله علیه وسلم صادق نتوانستی آمد که پس سایر انبیا یعنی پس جمیع من عداه صلی الله
علیه وسلم من الانبیا مبعوث اند فیلزم خلاف المفروض دویم اینکه شخص مساوی بعد فرض وجود
آن یا داخل عموم النبیین باشد یا نه علی الثانی نبی نباشد فضلا عن ان یکون خاتم النبیین
واگر داخل عموم النبیین باشد پس زمان نبوت او متقدم بر زمان نبوت آنحضرت صلی الله
علیه وآله واصحابه وسلم باشد پس معنی خاتم النبیین که صفت آن حضرت صلی الله
علیه وآله وسلم است آخر النبیین است چنانچه او سبحانه بآن حضرت صلی الله
علیه وسلم ارشاد فرموده جعلتک اول النبیین خلقا وآخرهم بعثا پس زمان
نبوت او زمان نبوت آن حضرت صلی الله علیه وسلم نشد فیلزم خلاف المفروض
زیراکه مفروض اتحاد زمان نبوت او ونبوت آن سرور صلی الله علیه وسلم است
علی هذا التقدیر سیوم اینکه بر تقدیر اتحاد زمان نبوت او ونبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
آن حضرت صلی الله علیه وسلم یا داخل عموم النبیین باشند یا نه علی الثانی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم نبی نباشند پس معاذ الله خاتم النبیین نباشند یا المفروض خلافه وعلی الاول

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل النبیین المختومین باشند نہ خاتم النبیین فیلزم خلاف
المفروض ونیز برین شق چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم منجملہ نبیین مختومین باشند وآن
شخص مساوی خاتم النبیین باشد لامحالہ زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر زمان
نبوت او مقدم باشد فیلزم خلاف المفروض چہ مفروض اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم ونبوت آن شخص مساوی ست چہارم اینکہ برتقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم ونبوت شخص مساوی نہ بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آخر النبیین بعثا کہ معنی خاتم النبیین
است صادق می آید ونہ بر آن شخص مساوی آخر النبیین بعثا کہ معنی خاتم النبیین است صادق
می آید فیلزم خلاف المفروض زیرا کہ مفروض این است کہ ہر دو یعنی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وآن
شخص مساوی خاتم النبیین وآخر النبیین بعثا ہستند پنجم اینکہ خاتم النبیین یعنی آخر النبیین بعثا
مبعوث الی الناس کافہ ہست پس برتقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبوت
آن شخص مساوی اگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث الی الناس کافہ نباشند آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم موصوف باین صفت نباشند والمسلم المفروض خلافہ واگر مبعوث الی الناس کافہ
باشند آن شخص مساوی از امت واتباع آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس مساوی باشد
ومساوی نباشد ششم اینکہ آن شخص مساوی برتقدیر اتحاد زمان نبوت او ونبوت آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم با آخر النبیین بعثا ومبعوث الی الناس کافہ باشد یا نہ علی الثانی
او مصداق مساوی ولیس بمساو شد فیلزم اجتماع النقیضین وخلاف المفروض وعلی الاول
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معاذ اللہ از امت او باشند نہ مبعوث الی الناس کافہ فیلزم خلاف
المفروض وہم مساوی او نباشند پس آن مساوی باشد ومساوی نباشد وبالجملہ برتقدیر
اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ونبوت شخص مساوی محاذیر شتی بوجوہ شتی
لازم می آید این احمق پلید باقتضای غایت غباوت میگوید کہ در صورت وجود آن شخص
در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہیچ محذور لازم نمی آید ونمی داند کہ در صورت وجود

شخصی دیگر که متصف به خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا و مبعوث الی الناس کافه باشد بوجوه
غیر عدیده تحقق مصداق اجتماع النبیین و استلزام وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات باشد عدم آن را لازم می آید و منشا ء جهالت او این است که از دست
ارذال عمر خود معنی خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا و مبعوث الی الناس کافه نفهمیده ربوبیت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم متصف باین صفت ایمان نه آورده چه تصدیق باینکه آنحضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا اند موقوف است بر فهمیدن معنی خاتم
النبیین و آخر النبیین بعثا و این قایل معنی آن نفهمیده است پس او تصدیق به ثبوت این
صفت با آنحضرت صلی الله علیه وسلم ندارد چه تصدیق بعد قبل فهم معنی محمول آن معنی ندارد
از این گفتگوی او بی ایمانی او متحقق گشت و اگر معنی خاتم النبیین و آخر النبیین بعثا دانستی
و ثبوت آن با آن حضرت صلی الله علیه وسلم تصدیق کردی این چنین هذیانات بر زبان ضلالت
ترجمان نیاوردی و ازین بیان ما مبرهن گشت که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آنست علی جمیع التقادیر چه اگر وجود آن شخص
مساوی فرض کرده شود اگر خاتم النبیین نباشد مساوی نباشد و اگر خاتم النبیین باشد
اگر داخل عموم النبیین نباشد خاتم النبیین نباشد پس مساوی نباشد و اگر داخل عموم النبیین
باشد منجمله مختومین باشد خاتم النبیین نباشد پس مساوی نباشد پس بهر و تقدیر وجود
آن مستلزم عدم آنست و هر چه وجود آن مستلزم عدم آن باشد محال بالذات است
پس قول این قایل که سابق دریافت شد که وجود آن شخص چون در زمانه مقدم یا زمانه
موخر فرض کرده شود درین دو صورت بسبب وجود ملزوم بدون لازم که محال است
اجتماع النقیضین لازم می آید الی قوله هیچ محذور لازم نمی آید هذیان محض است چه خاتم
النبیین که عبارت از آخر النبیین بعثا است تاخر او از سایر النبیین بعثا ضروری است
و آن نبی که در زمان او نبی دیگر مبعوث باشد متاخر از سایر النبیین بعثا نیست پس

خاتم النبیین یعنی آخر النبیین بعثاً نتوانند شد پس بهر تقدیر یعنی بر تقدیر فرض وجود مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در زمان متقدم و فرض وجود او در زمان متاخر و فرض وجود او
در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم وجود مساوی مستلزم عدم اوست اما بر تقدیر وجود
آن مساوی در زمان متقدم از زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ازین جہت کہ آن مساوی
براین تقدیر بر بعض نبیین متقدم شد پس خاتم النبیین نشد پس مساوی نشد پس وجود
مساوی براین تقدیر مستلزم عدم آن شد و اما بر تقدیر وجود آن مساوی در زمان متاخر
از زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ازین جہت کہ براین تقدیر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بر بعض نبیین متقدم شدند پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم براین تقدیر خاتم النبیین نشدند
پس آن مساوی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نشد پس برین تقدیر وجود آن مساوی
مستلزم عدم آن مساوی شد و اما بر تقدیر اتحاد زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم و نبوت آن مساوی ازینجہت کہ برین تقدیر یا آن مساوی داخل عموم مضاف
الیہ یعنی النبیین باشد یا نہ اگر داخل عموم مضاف الیہ نباشد آن مساوی نبی نباشد پس
مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد پس براین شق وجود مساوی مستلزم عدم
آن مساوی است و اگر داخل عموم مضاف الیہ باشد آن مساوی بجملہ نبیین مختومین باشد
پس زمان نبوت او بر زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مقدم باشد پس او
آخر النبیین بعثاً و خاتم النبیین نباشد پس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نباشد
پس برین شق وجود مساوی مستلزم عدم آن مساوی است و ہم براین تقدیر چون مفروض
این است کہ او خاتم النبیین ہست یا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل عموم مضاف الیہ
باشد یا نہ علی الثانی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبی نباشند العیاذ باللہ پس مساوی
آن نباشد پس آن مساوی مساوی نباشد پس وجود آن مساوی براین شق
مستلزم عدم آن مساوی است و علی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جملہ مختومین

باشد پس لامحاله زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر زمان نبوت آن مساوی مقدم
باشد ضرورة تقدم المختوم علی الخاتم پس بر این شق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین
العیاذ باللہ نباشد پس مساوی آن مساوی نباشد پس وجود آن مساوی بر این شق
هم مستلزم عدم آن است پس محقق شد که وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
فی جمیع الکمالات مستلزم عدم آنست علی جمیع التقادیر و استحالات دیگر که بر تقدیر اتحاد
زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و نبوت آن مساوی لازم می آید علاوه اینهمه است
و هرچند اینهمه مطالب سابق بشرح و بسط به بیان آمدند مگر تسجیلا علی غایة غباوة
المخاطب حاجت اعاده آن می افتد ناظران این عذر راقم بپذیرند و از جهت ملالت
ازین اطالت بر راقم خورده نگیرند عجب این است که این قایل خود گفته است که خاتم را تاخر
و مختوم را تقدم زمانه لازم است و با این تجویز می کند که دو نبی در یک زمانه خاتم النبیین
باشند و نه دانست که النبیین که جمع مستغرق و مضاف الیه خاتم است مختوم است و خاتم
النبیین همان نبی است که پس از سایر انبیا مبعوث شود پس تاخر خاتم از سایر انبیا
و بودن بعثت آن نبی که خاتم النبیین باشد بعد بعثت جمیع من عداه من الانبیاء و تقدم
بعثت جمیع من عداه من الانبیاء بر بعثت او و تاخر او از جمله مختومین ضروری است و مختوم
بودن جماعه انبیا با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در حدیث و ختم بی النبیون که این قایل
خود برای تلبیس سابق نقل نکرده است منصوص است پس اگر نبی دیگر در زمان آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم موجود فرض کرده شود بر این فرض بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم
النبیین و ختم بی النبیون صادق نتواند بود و معاذ اللہ همچنین بر آن نبی مفروض صادق
نتواند بود که او خاتم النبیین بشما است و او آخرین همه انبیا است پس در صورت وجود
آن شخص در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم آیا خاتم را تاخر و مختوم را تقدم لازم نیست
بلکه در صورت مذکور اجتماع النقیضین چند وجوه دیگر هم لازم می آید یکی آنکه اگر

آن مساوی در عموم النبیین داخل است ضرور است که زمان نبوت او بر زمان نبوت آن حضرت
صلی اللہ علیہ وسلم مقدم باشد زیرا که بر این شق او از جملہ مختومین است و تقدم زمان لازم مختوم است
باعترافه وصورت مفروض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است پس
او مقدم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بالزمان بعثا باشد و مقدم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بالزمان بعثا نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین واگر در عموم النبیین داخل نیست نبی نباشد
ومفروض این است که او خاتم النبیین است پس او نبی باشد و نبی نباشد فهو مصداق اجتماع النقیضین
دویم آنکه چون آن شخص مساوی خاتم النبیین باشد و زمان نبوت او زمان نبوت آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا در عموم النبیین داخل باشد یا نه علی الثانی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم العیاذ باللہ نبی نباشد ومفروض این است آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم خاتم النبیین است پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبی باشد و نبی نباشد و هو اجتماع
النقیضین وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم منجملہ مختومین باشد ومختوم را تقدم زمان
وخاتم را تاخر زمان لازم است باعترافه پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مقدم بر او بالزمان
بعثا باشد لکونه مختوما وکون ذلک المساوی خاتما ومتقدم بر او بالزمان بعثا نباشد لان
المفروض اتحاد الزمان وهذا اجتماع النقیضین سیوم اینکه چون آن مساوی خاتم
النبیین باشد ضرور است که از سائر نبیین متاخر باشد ضرورة تاخر الخاتم عن المختومین
باعترافه وچون مفروض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است
از بعض نبیین متاخر باشد فیصدق علیه انه متاخر عن سائر النبیین ولیس متاخرا عن سائر
النبیین وهذا اجتماع النقیضین چهارم آنکه چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم
النبیین است از سائر نبیین متاخر است ضرورة تاخر الخاتم عن المختومین باعترافه وچون
مفروض او این است که در زمان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبی دیگر مبعوث شده است از
سائر نبیین متاخر نباشد فیصدق علیه صلی اللہ علیہ وسلم انه متاخر عن سائر النبیین ولیس

متاخر است از سایر النبیین و هذا اجتماع النقیضین با وجود ظهور این استحالات ظهور استحالات
دیگر که در هر شق از شقوق خلاف مفروض لازم می آید این پلید بر آن متنبه نشده میگوید که
در صورت وجود آن شخص در زمان آن حضرت حضرت صلی اللہ علیہ وسلم هیچ محذور لازم
نمی آید و در کلام ناتمام این قایل بوجوه دیگر هم اختلال است اول اینکه او گمان کرده است
که خاتم را تاخر لازم است حال آنکه خاتم بمعنی آخر است معنی آخر از معنی خاتم خارج نیست
تا گفته آید که تاخر لازم خاتم است لازم خارج غیر منفک را گویند بایستے گفت که خاتم
بمعنی آخر است وجود خاتم بی تاخر وجود شی بدون نفس آن است نه وجود ملزوم بدون لازم
منشاء این کلام شدت غباوت اوست دوم اینکه چون او اعتراف دارد باینکه خاتم را
تاخر و مختوم را تقدم زمان لازم است هر انچه خاتم النبیین است او را تاخر از سایر نبیین
لازم است و در این لزوم فرض وجود آن را در کدام این زمان دخل نیست وجود خاتم النبیین
در هیچ زمان بی تاخر آن از سایر نبیین که مختومین اند ممکن نیست و الا خاتم النبیین خاتم
النبیین نیست پس وجود مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین در
هر زمانه که فرض کرده شود مستلزم عدم آن است چه چون بودنش خاتم النبیین مفروض
است بر این تقدیر تاخر زمان نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروری است و بر این
تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معاذ اللہ خاتم النبیین نتواند بود و پس آن مساوی مساوی
نشد و چون بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین بمفروض مسلم است تاخر آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از آن مساوی که داخل عموم النبیین است ضروری است پس
آن مساوی خاتم النبیین نتواند شد پس آن مساوی مساوی نشد با این پلید با وجود
اعترافش بلزوم تاخر بخاتم و تقدم مختوم در صورت فرض اتحاد زمان نبوت آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم و آن مساوی تاخر را لازم مختوم نمی داند و در صورت فرض مذکور از
اعتراف خود نکول می کند اینهمه اقتضای بلادت و نافهمی است سیوم اینکه قول او

هیچ محذور را لازم نمی آید دلیل شدت غباوت اوست چه استحاله استلزام وجود مساوی
عدم آن را از مجرد فرض وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفت خاتم النبیین
لازم آمده است که وجود آن بی تاخر آن از جمیع من عداه من النبیین متواتر شد
از جهت مساوات او درین صفت با آنحضرت صلی الله علیه وسلم که متصف اند بتاخر از
جمیع من عداه من النبیین و تاخر آن مساوی از جمیع من عداه من النبیین بی تاخر آن
از آن حضرت صلی الله علیه وسلم ممکن نیست و تاخر آن حضرت صلی الله علیه وسلم از جمیع
من عداه من النبیین بی تاخر آنحضرت صلی الله علیه وسلم از آن مساوی مفروض الوجود
ممکن نیست پس بودن آن مساوی خاتم النبیین بی نبودن آنحضرت صلی الله علیه
وسلم خاتم النبیین ممکن نیست و بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین بی نبودن
آن مساوی خاتم النبیین ممکن نیست و بودن آن مساوی مفروض مساوی
آن حضرت صلی الله علیه وسلم در صفت خاتم النبیین بی بودن آن
حضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین و بی نبودن آن حضرت صلی الله علیه وسلم
خاتم النبیین و بی بودن او خاتم النبیین و بی نبودن او خاتم النبیین ممکن نیست فوجوده
مستلزم لعدمه و لنقیضه و للنقیضین و ای استحالة اشد من ذلک و استحالۀ آنکه در صورت
فرض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از لزوم معیت
او با آنحضرت صلی الله علیه وسلم و سلب معیت او از جهت ضرورت تاخر او از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم لفرض کونه خاتم النبیین و لزوم تقدم زمان نبوت او از زمان نبوت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ضرورة دخوله فی عموم النبیین مع تاخر زمان نبوت او از زمان
نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم با وجود فرض اتحاد زمان نبوت او و نبوت آنحضرت
صلی الله علیه وسلم الی غیر ذلک مما اشرنا الیه فیما سبق علاوه آن است پس قول این
قائل بس وجودش در بعض زمان ممکن باشد ناشی از غایت غباوت اوست چه وجود

آن شخص مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفت خاتم النبیین بر جمیع تقادیر و در
جمیع ازمنه محال بالذات است لاستلزامه عدمه واستلزامه نقیضه واستلزامه النقیضین ولکونه
مصداق اجتماع النقیضین وانچه گفته است که وجود احد النقیضین در زمان وجود
نقیض آخر ممتنع است الی آخر ما قال نیز ناشی از حماقت اوست چه وجود احد النقیضین
در زمان وجود نقیض آخر ممتنع نیست چه وجود نقیض آخر در آن زمان واجب نیست
ارتفاع آن ازان زمان ممکن است پس وجود نقیض آن بارتفاعش ازان زمان در آن زمان
ممکن است آری وجود احد النقیضین با نقیض آخر ممتنع بالذات است که آن مصداق اجتماع
النقیضین است وآوردن این نظیر درینجا بیجاست که فیما نحن فیه وجود مساوی مستلزم عدم
آن است ومستلزم نقیض خود است ومستلزم نقیضین است تجویز امکان اولی مالیخولیا یا تناهی
فی البلادة ممکن نیست پس صدق صغرای قیاس مبرهن شد در غایت ظهور ولکن من لم یجعل الله
له نورا فما له من نور قال الاستاذ العلامه وهرچه وجود آن مستلزم عدم آن باشد
محال بالذات است قال المقدوح المقبوح اقول انچه وجود آن مستلزم عدم آن
باشد علی الاطلاق محال بالذات است اما اگر بر بعض تقادیر وجودش مستلزم عدم و بر بعض
تقادیر مستلزم عدم آن نباشد پس امتناع آنکه بر بعض تقادیر است امتناع بالغیر خواهد بود زیرا که
بر تقدیر یکه وجودش مستلزم عدم آن نیست وجودش ممکن است بلکه گاهی واجب می باشد چنانکه
النون در بیان ابطال صغری دریافت شد وما نحن فیه ازین قبیل است که وجود مساوی در زمان
مساوی خاتم دیگر یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن بود و ممکن بالذات محالیتش است
کو در بعض ازمنه محال بالغیر گردد لاستحالة الانقلاب پس کلیه کبری قیاس مذکور را و باطل گشت
اقول چون متحقق شد که وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در صفت خاتم النبیین بالنظر
نظر الی نفس ذات المساوی مستلزم عدم آنست من دون انضمام امر آخر چه خاتم النبیین
عبارت است از آخر النبیین بعثا پس اگر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین صفت

موجود باشد فی زمان من الازمنه ضرورست که آن مساوی پیشتر از سایر نبیین مبعوث
و آخر النبیین بعثا باشد پس ضرورست که او پیشتر از آنحضرت صلی الله علیه وسلم مبعوث باشد
و آنحضرت صلی الله علیه وسلم بیشتر از و مبعوث باشند پس معاذ الله آنحضرت صلی الله علیه
وسلم خاتم النبیین نباشند پس او مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس وجود
مساوی انظر بنفس یعنی مساوی مستلزم این است که مساوی نباشد و نیز چون آن حضرت
صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین است یعنی آخر النبیین بعثا است ضرورست که آنحضرت
صلی الله علیه وسلم پیشتر از سایر انبیا مبعوث باشد و آن مساوی اگر نبی نباشد مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد و اگر نبی باشد ضرورست که بیشتر از آنحضرت صلی الله
علیه وسلم مبعوث باشد و الا العیاذ بالله آنحضرت صلی الله علیه وسلم آخر همه انبیا بعثا نباشد
پس خاتم النبیین نباشد و با اینکه این خلاف مفروض مسلم است بر این تقدیر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم مساوی او نباشد پس آن مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در وصف خاتم النبیین
نباشد پس وجود آن مساوی بر این تقدیر هم مستلزم عدم آنست حاصل که وجود آن مساوی
بر جمیع تقادیر مستلزم عدم آنست پس وجود آن مستلزم عدم آن است علی الاطلاق
و هر چه وجود آن مستلزم عدم آن علی الاطلاق است محال بالذات است کما اعترف به
هذا القایل و آنچه این قایل گمان می برد که وجود آن مساوی در زمان آنحضرت صلی الله علیه
وسلم مستلزم عدم آن نیست ناشی است از جهل او بمعنی خاتم النبیین و از جهل جاهلی بمعنی
خاتم النبیین امکان مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم بر بعض تقادیر ثابت نتواند شد
و چون معلوم شد که وجود مساوی بر جمیع تقادیر مستلزم عدم آنست و وجود آن بر تقدیر
بودن زمان نبوت او از زمان نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم مستلزم عدم آن بوجوه
[illegible] بیان این جاهل بیهوده و باطل است و قول بامکان آن بر این تقادیر
از [illegible] محالین است و چون [illegible] بر هیچ تقدیر ممکن نیست بلکه محال

بالذات پس بر جمیع تقادیر محال بالذات ست و در کلام این قایل اختلالی دیگر است و آن
این ست که این قایل باقتضای جهل بمعنی خاتم النبیین صغری را منع میکند و میگوید که وجود
مساوی بر بعض تقادیر مستلزم عدم آنست و بر بعض تقادیر مستلزم نیست و نمیداند
که اگر وجود مساوی بر بعض تقادیر مستلزم عدم آن نیست وجود مساوی
مستلزم عدم آن نشد و کبری را مسلم میدارد که انچه وجود آن مستلزم عدم آن
باشد علی الاطلاق محال بالذات باشد و معهذا باقتضای حماقت می گوید که صغری
و کبری قیاس هر دو باطل گشت حالانکه حاصل کلام او منع صغری است و آن هم ناشی
از جهل او بمعنی خاتم النبیین و ما هو اول قاروره کسرت فی الاسلام قال الاستاذ
العلامه پس وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد
محال بالذات ست و هو المدعی قال ابو الفتح المقتضح اقول چون صغری و کبری
قیاس هر دو باطل گشت بطلان نتیجه که مدعای مستدل ست خود ظاهر گشت پس وجود
مساوی مذکور ممکن شد و داخل تحت قدرت کامله و ممتنع بالغیر و غیر واقع خواهد
بود و هو مدعا اهل الحق پس ظاهر و هویدا گشت که قول معترض مستدل باینکه قول بامکان
شخصے که برابر آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع
النقیضین ست اگر مرادش عینیت قول اول و قول ثانی است پس غلط محض و کذب
باطل ست بالبداهة احتیاج بیان ندارد و اگر استلزام قول اول قول ثانی را اراده
کرده بطریق مجاز چنانکه خود او بعد چند سطور میگوید پس بتحقیق پیوست که وجود شخصی که برابر آن
حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم این ست که آن شخص برابر
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نباشد پس این خود اعتراف باستلزام
مذکور نخوده بنا بر آن میگویم که منتهای تکاپوی اقدام منطقیه دوا دید انجام فلسفیت
او همین سر حد استلزام ست و بس و نمی دانند که از خود هر دو فن مذکور را الزام خطا

بر و لازم زیراکه از هر دو فن مذکور ثابت است که ملزوم مستلزم محال بالذات لازم
نیست که محال بالذات باشد بلکه گاهی ممکن بالذات محال بالغیر می باشد چنانکه
فلاسفه در مقام اثبات ازلیة و ابدیة عقول موافق اعتقاد خود می گویند ان واجب الوجود
مستجمع لجملة ما لابد منه فی تاثیره فی معلوله والا لکان له حالة منتظرة هذا خلف الی آخر ما قالوا
وظاهر است و در فلسفه نیز مبرهن است که معلول لازم علة تامه خود است و انفکاک و
تخلفش از علة مذکوره ممتنع پس درین ماده این قضیه منطقیة خواهد شد کلما وجد الواجب
وجد العقل الاول و از علم منطق عکس نقیض این قضیه چنین باشد کلما لم یوجد العقل الاول
لم یوجد الواجب تعالی شانه و تقدس وظاهر است که مقدم ملزوم ممکن بالذات است
و تالی لازم مستحیل بالذات و همچنین است نزد متکلمین که ممکن بالذات چون ممتنع بالغیر شد
استلزام او محال بالذات را جائز است کما مر فی شرح العقاید للنسفی و چون استلزام
مثبت مقصد و مرام او که فساد عقاید اهل اسلام است نمی شد بنا بر تلبیس و از صنائع
ابلیس استلزام را در صورت عینیت هر دو قول ذکر کرد تا در فهم عوام راسخ کند که
مساوی مذکور مستحیل بالذات است نعوذ بالله من شرور انفسنا و من سیئات
اعمالنا اقول قیاس مستدل این است که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم عدم آن است و هر چه وجود آن مستلزم عدم
آن است محال بالذات است و صدق صغری بوجوه یقینیه بتحقیق پیوست و ازاله
اشتباهیکه این پلید نافهم را از جهل او از معنی خاتم النبیین در گرفته تنبیهاً و بر معنی خاتم
النبیین و تبیین معنی آن بتفصیل نموده شد و بصدق کبری این نافهم هم اعتراف
نمود و چه کبری همین است که هر چه وجود آن مستلزم عدم آن باشد ممتنع بالذات است
پس آنچه وجود آن بر بعض تقادیر مستلزم عدم آن نباشد در اکبر داخل نیست که وجود
آن بر تقادیر مستلزم عدم آن نشد و اگر وجود آن مستلزم عدم آن بودی بر جمیع تقادیر مستلزم

بودی و مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که منجمله آن صفت خاتم النبیین
یعنی آخر النبیین بعثاً است در اکبر داخل ست زیراکه وجود آن بر جمیع تقادیر مستلزم
عدم آنست کما حقق فیما قبل و هرگاه که صدق هر صغری و کبری قیاس متیقن و مبرهن است
صدق نتیجه یقینی است پس امتناع ذاتی مساوی مذکور یقیناً محقق و مبرهن و دکور باطنی
این تیره درون بر اولی الابصار روشن گشت اما قول او پس ظاهر و هویدا گشت
الی قوله احتیاج ندارد ناشی از جهل و غباوت او است چه مراد از بودن قول بامکان شخصی
که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد قول بامکان اجتماع النقیضین
نه این است که الفاظ آن قول الفاظ این قول ست و نه اینکه مفهوم تعبیری قول اول مفهوم
تعبیری قول ثانی ست زیراکه از امکان الفاظ و امکان مفهوم تعبیری آن هیچ بحث و گفتگو
نیست معنی قول استاد علام این ست که محکی عنه و مصداق امکان شخصی که برابر آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات باشد محکی عنه و مصداق امکان اجتماع النقیضین است
چه آن شخص مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات و مصداق
لیس بمساو له صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات ست فهو مصداق لاجتماع النقیضین فامکانه
امکان مصداق اجتماع النقیضین پس قول بامکان آن قول بامکان اجتماع النقیضین
است و معنی قول استاد علامه پس تحقیق موجب ست که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات باشد مستلزم این ست که آن شخص برابر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات نباشد این ست که وجود آن شخص مستلزم عدم آن ست و هرچه
وجود آن مستلزم عدم آن باشد مصداق اجتماع النقیضین ست پس قول بامکان
آنچه وجود آن مستلزم عدم آن باشد قول بامکان مصداق اجتماع النقیضین ست
و مراد ازین قول نه این ست که وجود شخصی که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع
کمالات باشد مستلزم اجتماع النقیضین ست تا که توهم کرده شود وجود آن شخص

مستلزم محال بالذات است و مستلزم محال بالذات لازم نیست که محال بالذات
باشد بلکه مراد ازین قول اثبات آن است که آن شخص که وجود آن مستلزم عدم آنست مصداق
اجتماع النقیضین است و مصداق اجتماع النقیضین محال بالذات است پس آن شخص
محال بالذات است این احمق بی فهمیدن معنی کلام هرچه در وهمش میگذرد بصرفه میگوید
و ظاهر است که مفهوم ذهنی محال نیست نه بالذات و نه بالغیر محال بالذات مصداق اجتماع
النقیضین است و مساوی مذکور مصداق اجتماع النقیضین است پس بلاشبهه
محال بالذات است این قایل معنی کلام واثرگونه فهمیده بعد تسلیم استلزام وجود مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اجتماع النقیضین را بر آن اعتراض مبنی
باینکه مستلزم محال بالذات لازم نیست که محال بالذات باشد حال آنکه این اعتراض
او مبنی است بر نفهمیدنش معنی کلام را مطلوب معلوم نیست که این قایل مصداق اجتماع النقیضین
که وجود مساوی را مستلزم آن فهمیده است کدام چیز را قرار داده است اگر آن مساوی
را مصداق اجتماع النقیضین قرار داده است مدعای استاذ علامه راست آمد
و گفتگوی معترض باطل شد و اگر دیگری مصداق اجتماع النقیضین بدانست او است
آن را بیان نماید و علی التنزل اگر التزام کرده شود که مساوی آن حضرت صلی الله علیه
وسلم مستلزم اجتماع النقیضین است یعنی مستلزم محال بالذات است تاهم این اعتراض
او ناشی از نافهمی اوست زیرا که مستلزم محال بالذات بر دو گونه است یکی آنکه بالذات
مستلزم محال بالذات دویم آنکه بالذات مستلزم محال بالذات نباشد بلکه بواسطه
امر آخر چنانکه عدم المعلول الموجب عدم العلة الموجبة الواجبة را و مثل عدم صفات کمالیه
نزد عامه متکلمین مستلزم عدم واجب سبحانه است و عدم عقل اول نزد فلاسفه
مستلزم عدم واجب سبحانه است چه استلزام عدم معلول موجب عدم علت واجبه را
بجهت علاقه علیت است و اگر علاقه علیت در میان نباشد عدم صفات کمالیه مستلزم

عدم واجب سبحانه وتعالی نزد متکلمین عدم عقل اول مستلزم عدم او سبحانه نزد فلاسفه نیست پس
قسم اول یعنی آنکه بالذات ونظرا الی ذاته مستلزم محال باشد محال بالذات است
وقسم ثانی لازم نیست که محال بالذات باشد واین قایل از شرح عقاید نسفی سابق نقل کرده
است و درینجا هم حواله بر آن نموده است ان الممکن لا یلزم من فرض وقوعه محال بالنظر الی ذاته
واما بالنظر الی امر زاید علی نفسه فلا نسلم انه لا یستلزم المحال انتهی حالا نظر باید کرد که آیا وجود
مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات بالنظر الی نفسه مستلزم اجتماع النقیضین
است یا بالنظر الی امر زاید علی نفسه پس میگوییم که وجود مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بالنظر الی نفس ذاته مستلزم اجتماع النقیضین است چه اگر آن مساوی
موجود باشد یا خاتم النبیین باشد یا خاتم النبیین نباشد اگر خاتم النبیین باشد
یعنی آخر النبیین بعثا باشد لامحاله نبوت او از نبوت آنحضرت صلی الله علیه وسلم متاخر باشد
وآن حضرت صلی الله علیه وسلم معاذ الله خاتم النبیین نباشد پس آن مساوی مساوی
نباشد فیلزم اجتماع النقیضین واگر خاتم النبیین نباشد آن مساوی مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم نباشد فیلزم اجتماع النقیضین واین استلزام بنظر مساوی است مع
قطع النظر ما سواه من الامور الزایدة بخلاف استلزام عدم معلول موجب عدم علت موجبه را
که آن استلزام بنظر بنفس ذات معلول نیست بلکه بواسطه امر زاید بر آن یعنی علاقه علیت
ازینجا معلوم شد که این قایل معنی شرح عقاید نسفی هم نفهمیده است واما قوله وچون استلزام
مثبت مقصود مرام اوالی قوله مستحیل بالذات است از وساوس شیطانی است که
منشا آن جهل ونادانی ونجدیت وبی ایمانی است چه هر کس که معنی خاتم النبیین میداند
وآنحضرت صلی الله علیه وسلم را بیقین خاتم النبیین میخواند وفهمی وعقلی بهره او شده است
بادنی تامل دانستن میتواند که ثبوت این صفت بآنحضرت صلی الله علیه وسلم بی نفی آن
از جمیع من عداه ممکن نیست وثبوت آن بدیگری بی نفی آن از آنحضرت صلی الله علیه وسلم

امکان ندارد وکسیکه قایل بامکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین صفت است قایل بامکان مصداق اجتماع النقیضین است کما مر غیر مرة وسابق محقق شده است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین صفت مصداق اجتماع النقیضین است وچنین نیست که مصداق اجتماع النقیضین دیگری باشد ومساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین صفت مستلزم آن باشد چنانچه این جاهل احمق تخیل می کند پس در مفاد هردو قول اتحاد وعینیت است نه استلزام وعلی التقدیر التنزل استلزام هم مثبت مرام است کما مر القاد چون این نادان بی ایمان معنی خاتم النبیین نمی داند ایمان بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم النبیین نمی آرد چه تصدیق بعقد بی دانستن معنی مجهول معنی ندارد وباقتضای غایت نادانی وبی ایمانی برای ترویج روح شیخ نجدی که عوام اهل اسلام را گمراه وعاقبت خود وعاقبت اتباع خود تباه نمود درپی اثبات امکان مساوی آن حضرت صلی الله علیه وسلم درجمیع کمالات افتاده ذهن وعقل خود درراه آن نجدی درباخت وخود را از گفتگو دراین باب نزد اولی الالباب رسوای عالم ساخت وتلبیس آن شیخ نجدی که شاگرد رشید ابلیس ورئیس اهل تلبیس بود عوام اهل اسلام را از دایره ایمان بیرون آورده ودر بادیه ضلالت فروبرد ودام تزویرش درین باب این بود که قدرت الهی این است که عدد نامتناهی مساویان آنحضرت صلی الله علیه وسلم درجمیع کمالات دریک آن پیدا کند عوام کالانعام که معنی قدرت وبودن تعلق آن بامکان ومعنی امکان وعدم احتمال اشتراک در بعض خصایص که او سبحانه وتعالے باآنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده نمیدانند بلکه فهمیدن نمی توانند بدام تزویرش آمده این فقره او را باور وزبان ساخته دین وایمان را درباخته اند واین دون خسیس برای ترویج روح آن ابلیس دقیقه از دقایق تلبیس فرونگذاشته لیکن سعی او بجایی ودل آشفته او بتمنای نرسید ومستفاده او بقول خودش نعوذ بالله من شرور انفسنا ومن

سیئات اعمالنا که از صمیم قلب نبو و اجابت و قبول نیافت که او در شر و نفس خود ش
و سیئات اعمال خود گرفتار مانده روی ازان برتافت والله الموفق للارشاد والهادی
الی سبیل السداد قال اللباس الخناس و نیز در فتوحات مکی است الباب الثالث
والخمسون ومایة فی معرفة مقام الولایت البشریة و اسراره والباب الرابع والخمسون
ومایة فی معرفت الولایت الملکیة و اسراره الباب الخامس والخمسون ومایة فی معرفة
مقام النبوة و اسراره الباب السادس والخمسون ومایة فی معرفة مقام النبوت البشریة
و اسراره الباب السابع والخمسون ومایة فی معرفة مقام النبوة الملکیة و اسراه الباب
الثامن والخمسون ومایة فی مقام الرسالة و اسراره الباب التاسع والخمسون ومایة
فی معرفة الرسالة البشریة الباب الستون ومایة فی معرفة مقام الرسالة الملکیة انتهی
این عبارت در مقام فهرست کتاب است و اما در مقام تفصیل ابواب پس کلام بس
طویل است این اوراق گنجایش نقل آن نمی دارد پس نظر بعموم قدرت و وسعت
قدرت کامله میتوان گفت که ممکن است که حقتعالی دو نوع دیگر مثل جان و انسان
پیدا کند چنانکه حور و غلمان مشاکل انسان و جان اند پس آن دو نوع را مثل جن و
انس مکلف می فرماید و در یکی ازان دو نوع مراتب و مناصب مثل مناصب
ولایت و نبوت بشری پیدا کند و یکی را خاتم مرتبه ثانی سازد و این معنی منافی کریمه
و خاتم النبیین نباشد چنانکه تا ویلش برین تقدیر بر طبع سلیم غیر مخفی است و ثواب و
عقاب مثل جن و انس در آنها واقع کند و برای آنها یک عالم دیگر باشد چنانکه الحال عالم
برزخ برای جن و انس موجود است و از فهم اکثر عوام بیرون غایة ما فی الباب آنکه علم ادراک
ازین قاصر است حضرت رب العباد نیز چه تخصیص شمول قدرت بان بما نداده و نفی
هم نفرموده و ما از اکثر عموم و شمول دیگر صفات کامله الهی قاصر الفهم هستیم ولایحیطون
بشئی من علمه الا بما شاء و در جواهر القرآن مذکور است قال الرسول صلی الله علیه وسلم

ان للہ ارضا بیضاء مسیرۃ الشمس فیہا ثلثون یوما ہی مثل ایام الدنیا ثلثین مرۃ مشحونۃ خلقا
لایعلمون ان اللہ یعصی فی الارض ولا یعلمون ان اللہ تعالی خلق آدم وابلیس رواہ ابن عباس
فاستوسع مملکۃ اللہ تعالی انتہی سورچۂ ضعیف کہ از مسکن خود گاہی بیرون نیامدہ باشد تمام عالم را
در مسکن خود منحصر میداند چون بیرون از مسکن آید عالمے بیند کہ بمسکن خود عشر عشیر ادراسقا لیسہ در تصویر
نیاید ہمچنین تجسم اعراض غیر قارہ کہ در عقل حشروی نمی آید واعمال نیک وبد متجسم شدہ در قبر او
بروی خواہند آمد و نیز ہوای نفس در حنجرہ وگلو از قرع متکیف بصورت شدہ چون بر مخارج
میگذرد الفاظ متکون میگردد پس این معنی در دست وپا وپوست بدن کی متصور است
تا ناطق شوند وحال آنکہ نطق دست وپا وجلد منصوص علیہ است ونطق وعلم وادراک جملہ
اشیای مع جملہ جمادات وغیرہ را عقل جزوی مستحیل میداند بنصوص قطعی ثابت است
وعلی ہذا القیاس وہر کس را کہ ممارست در کتب مؤلفہ در احوال برزخ وآخرت ودوزخ
وبہشت وانعام وآلام مثل شرح الصدور وبدور سافرہ وغیرہما حاصل است بیقین
میداند کہ باکثر آنہا عقول غیر انبیا علیہم السلام نمیرسد پس باین علمک ناقصک شمول
قدرت الہی مساوی مذکور را بنابر استحالہ زعمی خود نفی نمودن بجز الحاد در صفات کمالیہ
حضرت رب العباد دیگر نیست اقول این شوریدہ سر با ستیلای مالیخولیای فرط
محبت آن نجدی ابتر وساوسی وخیالاتی می تراشد کہ در نظر ہر عاقل دلیل بر اطباق جنون
او می باشد حاصل تطویل لاطایل این قایل دو امر است یکی اینکہ ممکن است کہ او سبحانہ
وتعالی دو نوع دیگر ہمچو انسان وجان بیافریند وآن ہر دو نوع را مکلف فرماید ودر
یکی از آن دو نوع انبیا مبعوث کند ویک کس را در آن نوع خاتم النبیین گرداند پس آن
کس مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفت خاتم النبیین باشد دویم اینکہ او سبحانہ
مستحیلات عادی را خواہد آفرید کہ آن را عقل جزوی مستحیل میداند دراین ہر دو امر بغایت
حماقت وتلبیس او ودلالت وارند اما امر ثانی ازین جہت کہ ہیچ یک شی از اشیا یکہ ذکر کردہ

مصداق اجتماع النقیضین نیست و نه ممتنع ذاتی ست مصداق مساوی آنحضرت صلی الله
علیه وسلم را در صفت خاتم النبیین که مصداق اجتماع النقیضین ست و وجودش مستلزم
هم آنست آنها قیاس کردن ناشی از غایت حماقت و تلبیس ست جهله و عوام را بدین
قیاس فریب توان داد که آن بیچارگان در میان مستبعدات عادی و مستحیلات ذاتی
فرق نتوانند کرد و اما مراد از چند وجوه لغو و لاطایل ست اول اینکه شیخ نجدی مقتدای این
قایل که این جاهل در اتباع هوای او عقل و دین خود بر باد داده و سید هادی می گوید
که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم عبارت است از فرد انسانی که مشارک آنجناب علیه وعلی
آله واصحابه الصلوة والسلام باشد در ماهیت و اوصاف کمال پس پیدا شدن دو نوع
دیگر مانند انسان و مکلف شدن آن هر دو نوع و مبعوث شدن انبیا و خاتم
النبیین شدن در یکی ازان دو نوع بر تقدیر تسلیم هم با وه گوییهای این قایل شیخ نجدی
سودی کاری نبخشد که او نیز خاتم النبیین بودن فرد انسانی میکند و بر آن بزعم خود ادلهٔ می
آرد از پیدا شدن خاتم النبیین در نوع دیگر کارش بر نمی آید و دلیل او بر آن انطباق
ندارد و در اینجا این آشفته سر باقتضای غایت آشفتگی اتباع شیخ نجدی مقتدای
خود هم گذشته و دوم اینکه بر تقدیر پیدا شدن آن نوع و مبعوث شدن انبیا در یکی
ازان هر دو نوع آن انبیا یا در عموم النبیین داخل اند بر این تقدیر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم خاتم همه نبیین اند که از جمله آنها انبیای آن نوع هستند پس آخر همه انبیا بعثا باشد
کما هو مراد یا در عموم النبیین داخل نباشد پس انها انبیا نیستند و خاتم آنها خاتم النبیین
نیست نامیدن آنها به نبیین و نامیدن خاتم آنها بخاتم النبیین مبنی بر جهل است سوم توهم
اینکه نبیین جاییکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم را خاتم النبیین گفته اند افراد انسانی هستند
و نبیین جاییکه بعثت آنها در آن نوع مقدر شده است افراد آن نوع اند ساقط است
زیرا که نبیین مشتق ست و در مفهوم مشتق ذات خاصه داخل نیست پس مفهوم النبیین

درخاتم النبیین عام است دلالت علی ذات دون ذات ندارد سیوم اینکه این قایل خود حدیث مروی از حضرت ابی ہریرہ رضی اللہ تعالی عنہ فیما سبق نقل کردہ است ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال فضلت علی الانبیاء بست اوتیت جوامع الکلم ونصرت بالرعب واحلت لی الغنایم وجعلت لی الارض مسجدا وطہورا وارسلت الی الخلق کافۃ وختم بی النبیون رواہ مسلم پس آن دو نوع اگر مخلوق شوند در عموم الخلق کافۃ داخل باشند پس آنہم امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشند پس تخیل اینکہ کسی مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات باشد بر تقدیر وجود آن دو نوع نیز ساقط است یا در عموم الخلق کافۃ داخل نباشد پس بر آن تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مرسل الی الخلق کافۃ نباشند العیاذ باللہ پس ابدای این احتمال نفی این صفت از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم است نہ ثبوت مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات چہارم اینکہ ملا علی قاری در شرح شفا میفرماید انہ صلی اللہ علیہ وسلم وشرف وکرم رحمۃ لجمیع خلق اللہ فان العالمین لاشک انہ حقیقۃ فیما سواہ لاصارف بالاتفاق یصرفہ عن دلالۃ الاطلاق ثم من المعلوم انہ لولاک لما خلقت الافلاک ولما وجد الاملاک فہو مظہر للرحمۃ الالہیۃ الی کافۃ العالمین من السابقین واللاحقین من الحقایق الکونیۃ المحتاجۃ الی نعمۃ الایجاد ثم السر باستیلائی ما یمدہم من کمال مقدمۃ الاولیاء موخرتہ وسایر الخلق من اصحاب الشمال والیمین ویدل علیہ قولہ تعالی تبارک الذی نزل الفرقان علی عبدہ لیکون للعالمین نذیرا ومن جملۃ العالمین الملائکۃ لقولہ تعالی ومن یقل منہم انی الہ من دونہ فذلک نجزیہ جہنم ویقویہ قولہ صلی اللہ علیہ وسلم بعثت الی الخلق کافۃ وقد بینت وجہ ارسالہ الی الموجودات العلویۃ والسفلیۃ فی رسالتی المسماۃ بالصلات العلیۃ فی الصلوات المحمدیۃ انتہی آیا این قایل جاہل باتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین اوصاف ایمان دارد یا نہ اگر ایمان ندارد

در صفا ... نسخۃ الامداد ... بمنزلۃ قلب عسکر ... ہر عاقل ... ہر دو نوع را ... خبر دہ

هرچه خواهد برهان آرد واگر ایمان دارد بایدش که به تصحیح کلام نجدی خود همت نماید چه بر تقدیر
قول بامکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات گو از نوع دیگر هم باشد
قول به بودن آن مساوی عند فرض وجوده رحمت برای جمیع خلق الله و بودنش
متصف باینکه لولا نوره وجوده لما خلق شیء من الاشیاء و بودنش مبعوث الی کافة
العالمین من السابقین واللاحقین ضروری خواهد بود و بر این تقدیر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم موصوف باین صفات نتواند بود پس بر این تقدیر هیچ گونه خلاف المفروض المسلم
که ایشانش موصوف بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات است آن مساوی
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات نشد پس آن مساوی بر تقدیر وجودش
مصداق انه مساوله صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساوله فی جمیع الکمالات
باشد فهو مصداق اجتماع النقیضین فهو محال بالذات پس این آشفته سر را مجال
سخن هم نیست حالا نظر در بیهوده گوییهای این قایل باید کرد فهرست ابواب فتوحات
که این قایل نقل کرده است مناسبتی بمراد این قایل ندارد و این قایل از نقل آن چند
مطلب منظور داشته یکی آنکه عوام و جهله گمان کنند که این قایل بولایت حضرت شیخ اکبر
قدس سره اعتقاد دارد که کلام حضرت شیخ اکبر قدس سره را برای استناد می آرد
حال آنکه مقتدای او حضرت شیخ اکبر بلکه جمیع اولیا و صوفیه را مشرک و مبتدع میدانست
دوم اینکه عوام و جهله اعتقاد کنند که اینکس فتوحات مکیه را هم میداند حال آنکه بیچاره نمیتواند
که عبارت آن درست خواند و قول او چنانکه تاویلش بر این تقدیر غیر مخفی است علامت
عدم سلامت طبع و دماغ اوست چه صیغه النبیین عام است و این صیغه که مشتق است
بر تخصیص ذات موصوف دلالت ندارد و معنی خاتم النبیین آخر الانبیاء بعثا است
و بودن مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت مصداق اجتماع النقیضین
بر این تقدیر لازم است و قوله غایة ما فی الباب الخ بما نحن فیه ربطی ندارد چه از ان لازم

نمی آید کہ ممتنعات ذاتی ممکن شوند و حدیثی کہ از جواہر القرآن نقل کردہ است بر امکان مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دلالت ندارد و آن خلق کہ در آن ارض پیدا است تحت عموم الخلق
فی قولہ صلی اللہ علیہ وسلم بعثت الی الخلق کافۃ و در عموم العالمین فی قولہ سبحانہ لیکون
للعالمین نذیرا و فی قولہ سبحانہ وما ارسلناک الا رحمۃ للعالمین داخل اند و مبداء وجود آن
خلق نیز نور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است ذکر این حدیث در مقام بیان امکان مساوی
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم وجہی ندارد در وسعت قدرت الٰہی و عموم آن ممکنات را
گفتگو نیست گفتگو در این است کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات
کہ مصداق اجتماع النقیضین است مستحیل بالذات است تحقیق این قول او و تحقیق
تجسیم اعراض غیر قارہ الخ بما نحن فیہ ربطی ندارد و اگر این تحقیق ثابت می گردد کہ فلان مصداق
اجتماع النقیضین بوقوع خواہد آمد او را سودی می بخشید اما قولہ پس با این علمک ناقصک
شمول قدرت الٰہی مساوی مذکور را بنا بر استحالہ عقلی خود دلیل عجز نمودن الحاد در صفات
کمالیہ حضرت رب العباد دیگر نیست حاصلش این است کہ استحالہ اکثر مستحیلات ذاتیہ
بعلمک ناقصک ثابت است چنانکہ استحالہ ذاتی مصداق اجتماع النقیضین و مصداق
ارتفاع النقیضین و استحالہ ما وجود دو مستلزم لعدمہ از اوائل اولیات است و علم
ناقصک برای ایقان باوائل اولیات کافی است و کسی جز سفسطائی انکار آن
نتواند کرد و ببیانات قاطعۃ الیقینیہ مبرہن گشتہ کہ مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
در جمیع کمالات مصداق اجتماع النقیضین است پس قول بشمول قدرت الٰہی آن را
ناشی است از جہل بسیط بمعنی خاتم النبیین و اول النبیین خلقا و آخرہم بعثا و بمعنی
رحمۃ للعالمین و بمعنی لیکون للعالمین نذیرا و بمعنی ارسلت الی الخلق کافۃ و بمعنی بعثت
الی الخلق کافۃ و از جہل مرکب در مدرک سوداوی این عدیم المساوی فی السکو راسخ شدہ است الحاد
در صفات رب العباد آن است کہ شیخ نجدی مقتدای او معتقد بود در ان اللہ اصلا

سبحانه بنقایص وقبایح همچو کذب وغیر آن قایل شده واین جاهل بامکان اتصاف او سبحانه
بهمه نقایص وخسایس وفواحش وقبایح وبامکان عدم او سبحانه که حصه از عدم است وبامکان
وجود شریک الباری که حصه از وجود است وبودن او سبحانه جاهل وعاجز واصم
واعمی وابکم ومتحد بجمیع ممکنات وحوادث در مرتبه ذات احدیه حقه مقدسه علی ما مر مفصلا
قایل است سبحانه وتعالی عما یصفون این بیچاره وآن نجدی آواره از علمک ناقصک
هم بهره نیافتند واز ایقان باوایل اولیات هم رو تافتند واز جهلیات مرکبه خود دروغها
بربافتند قول بعدم شمول قدرت الهی ممتنعات ذاتیه را همچو مصداق مساو ولیس بمساو
ومصداق موجود ولیس بموجود ومصداق ابیض ولیس بابیض ومصداق اسود ولیس باسود وبالجمله
مصادیق مفهومات متناقضه لا متناهیه عین ایمان است چه بر تقدیر قول بدخول ممتنعات
ذاتیه تحت قدرت الهی از قول بدخول جمیع ممتنعات ذاتیه تحت قدرت الهی گزیر نتواند
بود وقول بمقدوریت شریک الباری وعدم او سبحانه واتحاد او سبحانه بجمیع
حوادث وممکنات الی غیر ذلک من المستحیلات لازم خواهد آمد چه میانه ممتنعات ذاتیه
در امتناع ذاتی تفاوتی نیست تا برخی از انها مقدور باشند وبرخی مقدور
نباشند مقام استعجاب این است که این جهلا ایمان فراموش واین متجاهلان ناحق
کوش بامتناع ذاتی مصادیق ابیض ولیس بابیض واسود ولیس باسود وکاتب
ولیس بکاتب وبالجمله مصادیق مفهومات متناقضه لا متناهیه عدم دخول آن مصادیق
تحت قدرت الهی اعتراف دارند پس امتناع ذاتی مصداق مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که بوجوه عدیده مذکوره بالا مصداق انه مساوله
صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات ولیس بمساوله فی جمیع الکمالات یعنی مصداق
اجتماع النقیضین است چرا انکار انیان رامی خراشد ورگ ولهای اینهامی تراشد
وچرا نمک بر ریش وردل اینها می پاشد چون عدم دخول مصادیق آن مفهومات غیر متنا

تحت قدرت الٰہی در عموم قدرت الٰہی قادح نشد عدم دخول این مصداق تحت آن
چسان در عموم آن قادح تواند بود منشاء این کج فہمیہا و کج رویہا وبال نجدیت
است والعیاذ باللہ من الالحاد وسوء الاعتقاد قال المجادل المجہول ازین سبیل تنزل
و تسلیم می گویم کہ در شخص مفروض المساوات وصف خاتمیت ممتنع بالذات است لیکن
عالم ربانی علیہ الرحمہ تصریح نکردہ کہ مساوی در جمیع کمالات ممکن و مقدور است دعوی
از خود تراشیدن و دیگری را بدان متہم کردہ در پی ابطالش بودن سوائی عصیان
بہتان از قبیل خرافات بمعنی است و از جنس ترہات لایعنی بالفرض اگر تقدیر کلامش
ہمین باشد پس از جمیع کمالات کمالیکہ تساوی در آن ممکن نباشد و مابہ التساوی
آن نتوان گفت مستثنیٰ باستثناء عقلی خواہد بود چنانچہ کمالات جزئیہ متشخصہ قائمہ
بذات ہر دو مساوی مستثنیٰ اند زیراکہ مراد کلیات آنہاست کہ در ہر دو متساوی
مشترک اند چنانچہ استثناء ذات مبارک و مقدس صلی اللہ علیہ از جمیع نبیین علیہم
السلام در لفظ خاتم النبیین زیراکہ لام برای استغراق است پس اگر گفتہ شود کہ
درین صورت ہم چشمی و ہمسری فوت شد خواہ این را فوت مساوات نام نہند یا نی زیراکہ
کمال ختم نبوت در دیگر مساوی یافتہ نشد و این شق را مستدل باطل کردہ میگویم کہ ممکن است کہ
دران مساوی دیگر یک کمال مختص بذات او قائم مقام وصف ختم یافتہ شود پس چنانکہ در یک
مساوی وصف خاتم است در دیگر مساوی وصف دیگر مختص باد در مقابل وصف خاتم
است پس درین صورت سوائی این دو وصف در اوصاف کمال دیگر ہر دو متساوی
مشترک اند و این ہر دو وصف در ہر دو موصوف بتوزیع یافتہ شدند اگر گفتہ شود کہ
این جواب دافع اعتراض نیست بلکہ موجب زیادہ اعتراض است زیراکہ چون فقدان
وصف خاتم در یکی موجب بطلان تساوی باشد لعدم الاشتراک فقدان وصفت
کہ در ہر یکی موجود و مختص بموصوف خود است و مفقود در دیگری موجب اعتراض بطریق

اولی خواهد بود چرا که بنظر هر یک وصف مختص گفته خواهد شد که تساوی باطل لعدم الاشتراک
در جوابش گفته خواهد شد که درین سوال از حیثیت استثنا و حیثیت تدارک همسری
ذهول است زیرا که حاصلش این است که سوای دو کمال مختص دیگر کمالات مشترک اند
من حیث الانواع میان هر دو متساوی و اشتراک این دو کمال من حیث النوع مستثنی
است از اشتراک نوعی دیگر کمالات و چون اشتراک مطلق ما به التساوی میان
هر دو متساوی لازم تساوی است برای تحقق این لازم تساوی اشتراک کلی عرضی
هر دو نوع کمال مختص میان هر دو متساوی کافی است و این کلی عرضی مفهوم کمال مختص است
که بر هر دو نوع مختص صادق است و در هر دو متساوی مشترک توضیحش آنکه در وصف
خاتم دو اعتبار است یکی مفهوم خاتم و دویم آنکه فردی است از کلی کمال مختص پس چون
در مساوی کمال دیگر محاذی کمال خاتم یافته شد در آن هم یک خصوصیت ذات است
دویم اینکه فردی از کمال مختص است پس چون کلی کمال مختص در هر دو مشترک است
همسری مساوات فوت نشد که خصوصیت خاتم و مقابل آن مشترک نگشت مثلا زید
و عمرو در وصف شجاعت و سخاوت مشترک اند و در زید وصف تیراندازی است و در عمرو
وصف بندوق اندازی هر دو بر وجه کمال پس میتوان گفت که زید و عمرو در جمیع
کمالات متساوی اند بایمعنی که بعضی مشترک بالنوع و بعضی اگر در یکی است در دیگر
همسر آن بعضی است و کلی مختص در هر دو مشترک است پس در زید و عمرو سه
کمال یافته شد شجاعت و سخاوت و کمال مختص و هیچ یکی از زید و عمرو کم از دیگری
یا افضل از و نیست و هر دو را متساوی گفته خواهد شد شاهد صدق این مقال عند
العلما را تفاق اقوال است از فقها بر تساوی عراب و براذین با آنکه در هر یک وصفی
است مختص که در دیگری مفقود است لیکن کلی عرضی هر دو وصف که آن منفعت معتبره است
در هر یکی مشترک است و موجود بنا بر آن هر دو را متساوی گفته خواهد شد در هدایه

و دیگر کتب فقه مذکور ست ان العربی و ان کان فی الطلب و الهرب اقوی فالبرذون
اصبر والین عطفا ففی کل منهما منفعة معتبرة فاستویا طلب و هرب قوی در براذین
وصبر ولین قوی از روی عطف در عراب مفقود ست ولیکن باعتبار منفعة معتبره هر دو مستوی
شدند پس این قسم مساوی ممکن و مقصد در اینجا خواهد بود که واقع شدنی نیست اگر گفته
شود که ازین توجیه بر یک احتمال تساوی ثابت شد و بر احتمال دویم که اعتبار اشتراک
نوعی هر یک کمال مختص ست تساوی ثابت نمی شود چنانچه خود موجه بران اعتراف کرده
و مراد معترض که نافی تساوی است احتمال دویم است جوابش داده خواهد شد که
این اعتراض خارج از آداب مناظره است چراکه معترض اصل مدعی و معلل نیست اصل
مدعی امکان مساوات عالم ربانیست و معترض سایل پس بیان مراد از طرف مدعی
اصل برای دفع اعتراض کافیست و تعیین مراد او از طرف خود و انکار مراد مدعی که
این مراد تو نیست بعد ازان اعتراض بر آن خلاف قانون مناظره ست اقول
حاصل این هذیانات که بی تابانه ازین سودازده هوای شیخ نجدی سرزده عقل و
دین این ملعبه شیاطین را بر باد داده دو امرست یکی اینکه مراد شیخ نجدی از مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی در جمیع کمالات نیست نسبت دعوی مقدوریت
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات سوی او بهتان ست دویم
اینکه اگر بالفرض دعویش همین باشد محتمل ست که در شخص مفروض المساوات کمالی
دیگر که موازن و معادل وصف خاتم النبیین باشد یافته شود و آن کمال در آن
کمال در آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس آن شخص مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در جمیع کمالات بدین معنی باشد که در آن حضرت صلی الله علیه وسلم وصف خاتم النبیین
بالاختصاص و در آن شخص کمال معادل و موازن این وصف بالاختصاص و دیگر کمالات
و تساوی بین بالاشتراک موجود باشند پس مساوات متحقق شد و ازین گونه مساوات

مشارکت آن شخص با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین کہ صالح اشتراک
نیست لازم نیاید ہذا خلاصۃ کلامہ چون شیخ نجدی کہ این سرگشتہ تیہ حیرانی باقتضای نادانی
دین ایمانی او را لقب عالم ربانی بخشیدہ است خود تصریح کردہ است کہ برابر آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم عبارت است از فرد انسانی کہ مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در
ماہیت و اوصاف کمال است و بر امکان آن دلیل آورد باینکہ امتناع ذاتی آن
یا از جہت امتناع اشتراک ماہیت خواہد بود یا از جہت امتناع اتصاف باوصاف
مذکورہ بالنظر الی نفس الذات و ظاہر است کہ اشتراک ماہیت انسانی در الوف الوف
افراد ممتنع نیست والا اتصاف آنجناب صلی اللہ علیہ وسلم باوصاف مذکورہ ممتنع
بودی فان حکم المثلین واحد فیما یثبت ویسلب بالنظر الی نفس الماہیۃ والا لزم عدم
اشتراک الماہیۃ بینہما فیلزم عدم المماثلۃ ہف پس وجود مساوی مذکور ممتنع نباشد
انتہی دلیلہ از این کلام شیخ نجدی ظاہر و آشکار است کہ مدعای او ہمین است کہ برابر آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم یعنی مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و جمیع
اوصاف کمال ممتنع بالذات نیست و دلیل او در جمیع اوصاف کمال کہ آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم بآن اوصاف متصف اند جاری است و دلیل آن ضلیل نزد
این ذلیل قابل وثوق و تعویل است بلکہ این پلید برای تشئید و تائید آن عرقریزیہا
بلکہ جانفشانیہا نمودہ است ہرچند مآل عرقریزی و جانفشانی او بجز خیبت و خسران
و ناکامی و حرمان ہیچ نیست کما سیلوح عنقریب انشاء اللہ تعالی پس از این
ہر دو امر کار شیخ نجدی بر نمی آید و گرہ از کار فروبستہ اش نمی کشاید تصحیح کلام ضلالت
التیام او بی اثبات اینکہ وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف کمال مختصہ ذات
افضل ممکنات علیہ افضل الصلوات صالح اشتراک بین الذوات اند رو نمی نماید
تسلیم اینکہ وصف خاتم النبیین در شخص مفروض المساوات ممتنع بالذات است و مساوی

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات ممکن ومقدور نیست دعوی او را باطل میکند
ونجدیت را از بیخ بر میکنند وسر سودائیش می شکنند ولیلش را از پا می افگند حاصل که
این هر دو امر بکار آمد شیخ نجدی نیست برای کار آن بیچاره آواره هیچکاره اگر ممکن
باشد چاره دگر باید جست او باین هذیانات از مضایقی که در آن افتاده است نتواند
رَست حالا اولاً نظر اجمالی در این هر دو امر بقطع نظر از اینکه این هر دو امر را با کلام شیخ نجدی
ربطی نیست وثانیاً نظر تفصیلی در هذیانات این شوریده سر ضرور است پس می گویم
که امر اول یعنی قول او اکنون بر سبیل تنزل وتسلیم می گویم که در شخص مفروض المساوات
وصف خاتمیت ممتنع بالذات است لیکن عالم ربانی تصریح نکرده که مساوی در جمیع
کمالات ممکن ومقدور است بمعنی محض است زیرا که مرادش از شخص مفروض المساوات
اگر شخص مفروض المساوات فی جمیع الکمالات است بعد تسلیم امتناع ذاتی وصف
خاتمیت در آن شخص آن شخص را مفروض المساوات گفتن هذیان دیوانگی است واگر مراد
از آن شخص مفروض المساوات فی الماهیة وفی بعض الاوصاف است کو آن شخص نظر بدیگر
کمالات مفضول باشد ومساوی نباشد پس در امکان آن بلکه در وجود این
چنین اشخاص کثیره که مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماهیت انسانی ودر توحید
وایمان ونبوت ورسالت اند کلام نیست واگر مرادش این است که در شخص مفروض
المساوات اگرچه وصف خاتمیت ممتنع بالذات است مگر وصفی دیگر معادل وموازن
وصف خاتمیت در آن موجود است وازین جهت او را مساوی توان گفت این آیل
بامر ثانی است که آن را بعد این قول تطویل لاطایل بیان نموده است برین تقدیر
این قول محض لغو وبمعنی است. دیگر وجوه فضوح این قول در نظر تفصیلی وضوح خواهد یافت
وامر ثانی وسوسه شیطانی است که در خواطر مومنین خطور هم نمی کند چه جائی آنکه از
زبان مسلمانی هیچ یاوه سر زند وذلک بوجوه اول اینکه عقیده ما مومنین این است

که او سبحانه بفضل عظیم خود جمیع محاسن صوریه و معنویه و جمله فضایل دینیه و دنیویه و جمیع خصال حمیده
جبلیه و مکتسبه و جمیع مکارم اخلاق و محاسن افعال ظاهره و باطنه و اعلی مراتب عبادت و
تقوی و اقصی درجات قرب و زلفی و غایت مدارج خلت و محبت و اصطفا و اسنی
مناصب شرف و عز و اعتلا ما لا یعد و لا یحصی بآنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده
و هیچ یک فضیلتی و کمالی را که شایان شان والای آنحضرت صلی الله علیه وسلم که افضل
رسل اولی العزم اند بوده باشد نگذاشته که بآنحضرت صلی الله علیه وسلم ارزانی
نداشته چنانچه قاضی عیاض قدس سره باب ثانی قسم اول کتاب شفا را در ذکر
محاسن و فضایل آنحضرت صلی الله علیه وسلم مدون و آن باب را باین عبارت معنون
نموده اند الباب الثانی فی تکمیل الله له المحاسن خلقا و قرانه جمیع الفضایل الدینیه
والدنیویه فیه نسقا پس توهم اینکه در مساوی آنجناب خلایق مآب صلی الله علیه وسلم
فضیلتی و کمالی موازن و موازی وصف خاتم النبیین باشد که آن فضیلت
و کمال بوجود در ذات فایض الجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم شرف نیافته
باشد در خاطر هیچ یک مومن خطور نتواند کرد برای خطور هیچ وساوس شیطانی زندقه
و بی ایمانی شرط است دویم اینکه او سبحانه در شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم
میفرماید و یتم نعمته علیک و نیز میفرماید و کان فضل الله علیک عظیما پس آن فضل
و کمال که این قایل آن را معادل و موازن وصف خاتم النبیین قرار داده اختصاص
آن بمساوی فرض کرده خود و مقتدای خود نبودنش در آنحضرت صلی الله علیه
وسلم تجویز میکنند آیا از جمله نعم و افضال حضرت ذو الجلال هست یا از آن جمله نیست
علی الثانی تخییل بودن آن معادل و مقابل وصف خاتم النبیین از کسی بی جنون
مطلق متصور نیست معتوه هم تجویز آن نتواند کرد و علی الاول آن فضل و کمال که هم
پایه وصف خاتم النبیین هست بلاشبه در ذات جامع جمیع حسنات آن افضل

ممکنات علیه افضل الصلوات موجود نخواهد بود والا اتمام او سبحانه نعمت خود را بر آن حضرت وعظیم بودن فضل او سبحانه بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم راست نخواهد والعیاذ باللہ من ذلک هیچ خطرات شیطانی منجر بتکذیب آیات قرآنی است سیوم اینکه او سبحانه میفرماید وانک لعلی خلق عظیم وعن جابر رضی اللہ عنہ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال ان اللہ بعثنی لتمام مکارم الاخلاق وکمال محاسن الافعال از آیه کریمه غایت عظمت خلق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم واز حدیث شریف بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم جمیع مکارم اخلاق ومکمل جمیع محاسن افعال ثابت است چه آیه کریمه توصیف خلق بعظمت با تنکیر موصوف بصفت که این تنکیر برای تعظیم است و در حدیث شریف اضافت مکارم ومحاسن که هر دو جمع اند سوی الاخلاق والافعال که هر دو جمع محلی باللام اند آمده افاده غایت عظمت خلق وعموم مکارم الاخلاق ومحاسن الافعال نمود وازین رو متحقق است که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جامع جمیع مکارم اخلاق ومحاسن افعال ومتمم ومکمل آنها هستند وهیچ فضل وکمال از جمله مکارم اخلاق ومحاسن افعال وشریف شیم وکرایم خصال آنچنان نیست که آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باکمل واتم آن موصوف نباشند حالامی گوییم که آن کمال که این قایل بودن آن در مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم معادل وصف خاتم النبیین وبودن آن در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تجویز می کند یا از قبیل اصطفا وقرب الہی است یا ازان قبیل نیست علی الاول آن کمال منحصر در رسالت ونبوت و در ولایت بی نبوت است اگر آن کمال از باب نبوت و رسالت است معادل وصف خاتم النبیین نمی تواند شد چه خاتم النبیین مکمل نبوت و رسالت است هیچ نبوت و رسالت که ورای ختم نبوت و رسالت باشد معادلت وموازنت ختم نبوت که عبارت از کمال نبوت و رسالت است نتواند کرد واگر آن کمال ولایت بی نبوت است معاوات

آن با وصف خاتم النبیین متصور نیست وعلی الثانی آن کمال اگر از جنس مکارم اخلاق
ومحاسن افعال است نبودن آن در آنحضرت صلی الله علیه وسلم محتمل نیست موجود بودن
آن در آنحضرت صلی الله علیه وسلم باکمل وجوه ضرور است واگر از جنس مکارم اخلاق
ومحاسن افعال نیست کمال نیست چه جای آنکه معادل وصف خاتم النبیین باشد
چهارم اینکه کمال وفضل وشرف مخلوقات محصور است در قرب حضرت خلاق سبحانه
وامریکه بقرب حضرت او سبحانه تعلق ندارد وفضل وشرف وکمال نیست ومراتب
فضل وکمال بحسب تفاوت مراتب قرب باهم متفاوت اند واعلی اجناس وانواع
فضل وکمال مخلوقات نبوت ورسالت است واعلی مراتب نبوت ورسالت ختم
نبوت ورسالت است که عبارت است از کمال نبوت ورسالت پس هیچ کمال
از کمالات که مخلوقات وماسوی الله را حاصل تواند شد در صورت بودن آن ورای
نبوت معادل نبوت تواند شد ودر صورت بودنش ورای رسالت معادل رسالت
نتواند شد ودر صورت بودنش از باب نبوت ورسالت معادل ختم نبوت ورسالت
نتواند شد توهم امکان مخلوقی که خاتم النبیین نباشد ودر آن کمالی موجود باشد
که معادل وصف خاتم النبیین باشد ناشی از جهل ونادانی وزندقه وبی ایمانی است
پنجم اینکه موصوف بخاتم النبیین همان نبی باشد که مکمل قصر نبوت ورسالت ومجدد جهات
عدالت ومتمم مکارم اخلاق ومحاسن افعال وجامع جمیع خصال فضل وکمال ودین
او ناسخ ادیان وشریعت او مؤبد تا بقای جهان ورسالت او عام کافه انس وجان
وفیض هدایت او فایض بر جمیع انام ودین او کامل بلا افراط وتفریط در غایت اقتصاد
علی وجه التمام باشد ودین او الی یوم الدین شایع وملت بیضای او ظاهر بر همه
ملل وشرایع بود در این معنی مجال کلام وگنجایش شکوک واوهام نیست حاصل کم
عموم هدایت جمهور واخراج ثقلین من الظلمات الی النور وتهذیب خلایق باعمال صالحات

ومحاسن افعال ومکارم خلایق واشاعت حسنات وکف عن السیئات الی یوم النشور
از لوازم وصف مذکو رست وموصوف آن بفحوای من سن سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل
بها الی یوم القیمه بدین ہدایت عامه وعنایت تامه ازایمان واعمال صالحه واتقای
ہر واحد ازاحاد مومنین ومسلمین متقین وصالحین وشہدا وصدیقین ازاست اومثاب
وماجورست ولہذا آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم فرموده اندانا اکثر الناس تبعا یوم
القیمه ونیز فرموده اند اطمع ان اکون اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمه اذا تمہد ہذا
فنقول آن کمال که این قایل ابدای احتمال بودن آن درمساوی آنحضرت صلی اللہ
علیه وسلم معادل ومقابل وصف خاتم النبیین ونبودن آن کمال درآنحضرت صلی اللہ
علیه وسلم نموده است یا ہمچنین ست که موصوف آن مکمل رسالت وصاحب شریعت
بوده عامه ہادی ثقلین الی یوم النشور ومستحق مثوبات واجور مذکور باشد یا چنین
نیست علی الاول آن کمال وصف خاتم النبیین ست که این قایل امتناع ذاتی
بودن آن در شخص مفروض المساوات تسلیم کرده است وعلی الثانی تخییل بودن
آن کمال معادل ومقابل وصف خاتم النبیین از صبیان ومعتوہین ہم متصور نیست
ششم اینکه آن کمال آیا شایسته منصب نبوت ورسالت ست یا نه علی الثانی
معادل وصف خاتم النبیین نتواند شد وعلی الاول آیا آن کمال درکسی از انبیا
ورسل گاہی بود یا نه اگر آن کمال درکسی از انبیا ورسل علیہم السلام بود تو ہم
بودن آن کمال در آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم باقتضای بی ایمانی ست لما روی
ان النبی صلی اللہ علیه وسلم حاز خصال الانبیاء کلہا واجتمعت فیه اذ ہو عنصرہا
ومنبعہا وسیاتی انشاء اللہ العزیز مفصلا واگر آن کمال که شایسته منصب نبوت
ورسالت ست درہیچ یک نبی از انبیا علیہم السلام گاہی نبود ونیست وگاہی نخواہد بود
آن کمال از قبیل انیاب الاغوال ست نه جنس فضل وکمال واین تخییل که رب جلیل

همه انبیا و رسل علیهم السلام را ازان کمال که با وصف خاتم النبیین موازن و عدیل است محروم گذاشته آن را برای کرور ها لاشی محض که شیخ نجدی و پیروانش آنها را مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم پنداشته نگاه داشته آن را ازلا و ابدا محض معدوم داشته است از فنون جنون است پس ابدای این احتمال که خیال محال است باقتضای غایت غوایت و ضلال برای اضلال عوام جهال است و این همه وبال اتباع نجدی وخیم المال است هفتم اینکه آن شخص مفروض المساوات که موصوف بکمال موازن و معادل وصف خاتم النبیین باشد بر تقدیر امکانش و فرض وجودش یا نبی باشد یا نبی نباشد اگر نبی نباشد محال است که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم گو در وصد هزار کمال دیگر سوای نبوت باشند و اگر نبی باشد پس وجود او بصفت نبوت در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بعد آن مستلزم سلب صفت خاتم النبیین ازان حضرت صلی الله علیه وسلم است حال آنکه بعد تسلیم اختصاص وصف خاتم النبیین بآنحضرت صلی الله علیه وسلم کلام است و گفتگو بعد تسلیم امتناع ذاتی اشتراک آنست پس فرض وجودش در زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بعد آنکه مستلزم خلاف مسلم مفروض است فرض نقیضین است فهو فرض محال و بر تقدیر وجود او قبل زمان آنحضرت صلی الله علیه وسلم پایه او با صد هزار کمال در فضل و شرف از پایه آنحضرت صلی الله علیه وسلم فروتر خواهد بود که نبوت او که اعلی کمالات اوست بکمال نرسیده غیر کامل با کامل برابر نتواند شد گو در غیر کامل صد هزار وصف باشد غیر کامل بهر حال غیر کامل است هشتم اینکه انچه این قایل تجویز می کند که آنحضرت صلی الله علیه وسلم و آن شخص مفروض المساوات در جمیع اوصاف کمال سوای وصف خاتم النبیین که مختص بآنحضرت صلی الله علیه وسلم است و سوای آن وصف معادل وصف خاتم النبیین که مختص بآن شخص مفروض المساوات باشد مشارک باشند

محض باطل است چه بسیاری از کمالات مختصه با آنحضرت صلی الله علیه آنچنان هستند
که هرگز مشترک بین اثنین نتواند شد وهیچ کس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن
کمالات نتواند شد از آن جمله است مبعوث بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم سوی عالمین
کافه کما قال عز من قایل لیکون للعالمین نذیرا وقال صلی الله علیه وسلم وبعثت الی الخلق کافة
وارسلت الی الخلق کافة این صفت صالح اشتراک بین اثنین نیست چه اگر دو کس متصف
باین صفت باشند هر واحد از ان هر دو داخل عموم العالمین وعموم الخلق باشند پس هر واحد از ان هر دو
از امت دیگری باشد وهذا مما لا یعقل واز انجمله است بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم رحمة للعالمین
این وصف هم مشترک بین اثنین نتواند شد واز انجمله است بودن نور آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اول ما خلق الله وبودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول النبیین خلقا اول من [illegible]
الارض واول من یفیق من الصعقة واول من یؤذن له فی السجود واول من یرفع [illegible]
واول من ینظر الله تعالی واول شافع واول مشفع واول من یحرک حلق الجنة
من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول من یخیر علی السائی تخترا این سیزده صفات
صالح اشتراک بین اثنین نتواند شد که اول افعل التفضیل [illegible] وی صیغه عموم
در این صفات هست پس سبق موصوف آن بر جمیع من [illegible] بما اضیف الیه الاول
قطعی و ضروری است وقد سبق ما نقلنا من التوضیح والتلو[illegible] وکان الاول لا یکون
متعددا واگر دیگری مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم فر[illegible] کرده شود آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در عموم مضاف الیه داخل باشد پس سلب [illegible] این صفات از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم لازم آید پس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفات مشارک
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فوجوده مستلزم لعدمه واز ان جمله است بودن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نایل وسیله که آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرموده اند
فانها منزلة لا ینبغی الا لعبد من عباد الله وارجو ان اکون انا هو ونیز چون صحابه

پرسیدند ما الوسیلة فرمودند اعلی درجة فی الجنة لا ینالها الا رجل واحد پس نیل وسیله که نمی سزد
مگر برای یک بنده و نخواهد یافت آن را مگر یک مرد یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم صالح
اشتراک بین اثنین نیست و ازان جمله است قیام آنحضرت صلی الله علیه وسلم علی یمین الله
وعن یمین العرش مقاما لا یقومه غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون کما سیاتی عنقریب
انشاء الله العزیز ولهذا حضرت شیخ عبد الحق محدث دهلوی قدس سره در تکمیل الایمان
در اثنای ذکر حدیث شفاعت کبری میفرماید خبر او را ایستادن درین مقام ممکن نباشد
وازانجمله است بودن سایر انبیا علیهم السلام در روز قیامت زیر لوای آنحضرت
صلی الله علیه وسلم کما قال صلی الله علیه وسلم وبیدی لواء الحمد ما من نبی آدم فمن سواه
الا تحت لوائی معلوم نیست که آن شخص مفروض المساوات طایفه نجدیه در اعتقاد
این طایفه در صورت امکان او بعد فرض وجودش در عرصه قیامت خواهد بود یا نه وعلی
الاول آیا او تحت لوای آنحضرت صلی الله علیه وسلم خواهد بود یا خود صاحب لوا خواهد بود
استکشاف اعتقاد این طایفه درین باب توان کرد وازان جمله است شفاعت
کبری که احادیث آن عنقریب می آید خلاصه آن این است که آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در روز قیامت ملجاء و ملاذ سایر اولین و آخرین اند و شاه ولی الله دهلوی شیخ
مشایخ این نجدی در قصیده بائیه بآن اعتراف دارد حیث یقول ملاذ عباد الله
ملجاء خوفهم اذا جاء یوم فیه تشیب الذوائب چه عباد الله که جمع مضاف است از صیغ عموم
است و ظاهر است که این صفت هم مشترک بین اثنین نتواند شد والا هر واحد ازان
اثنین ملاذ و ملجاء جمیع من عداه من الاولین والاخرین ومن عباد الله نباشد پس بتقدیر
بودن هر واحد از اثنین ملجاء و ملاذ جمیع من عداه هر واحد ازان اثنین ملجا و ملاذ جمیع
من عداه نباشد فهو تقدیر محال مگر شاید این نجدی باتباع شیخ نجدی باحادیث شفاعة
ایمان نه آرد و قول شیخ مشایخ خود را از قبیل اکاذیب شعریه شمارد وازانجمله است

بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ چہ بر تقدیر بودن دیگری اکرم الاولین والآخرین علی اللہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ نتواند بود پس مشارکت دیگری با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت ہم ممکن نیست و وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت مستلزم عدم آنست فہو محال بالذات وازانجملہ ست بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سید الناس یوم القیمۃ بر تقدیر بودن دیگری سید الناس یوم القیمۃ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سید الناس یوم القیمۃ نتواند بود پس مشارکت دیگری با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت ہم ممکن نیست و وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت مستلزم عدم آنست فہو محال بالذات وازانجملہ ست بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم امام النبیین وصاحب شفاعتہم یوم القیمۃ بر تقدیر بودن دیگری امام النبیین وصاحب شفاعتہم یوم القیمۃ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در عموم النبیین کہ جمع محلی باللام است داخل باشند وامام النبیین وصاحب شفاعتہم نباشند وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درین صفت ہم مستلزم عدم آنست فہو محال بالذات وازانجملہ ست بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم مکارم الاخلاق ومکمل محاسن الافعال بر تقدیر بودن دیگری متمم مکارم الاخلاق ومکمل محاسن الافعال آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متمم مکارم الاخلاق ومکمل محاسن الافعال نتواند بود کہ تتمیم تام وتکمیل کامل وتحصیل حاصل محال بالذات وغیر معقول ست بالجملہ صفات مذکورہ ودیگر انچہ بمانند ہمچو صفت خاتم النبیین صالح اشتراک بین اثنین نیست تخئیل بودن مساوی مفروض مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در سایر کمالات واختصاص او بکمال ہوازن ومعادل صفت خاتم النبیین کہ مختص با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ست ناشی از جہل ونادانی والحاد وبی ایمانی ہست این قایل اگر از اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بصفات مذکورہ انکار دارد ربقۂ اسلام از رقبۂ خود برآرد واگر

باین اعتراف می نماید باید که از کیش نجدیت و اتباع شیخ نجدی برآید و اگر با وجود این
اعتراف تجویز مشارکت درین اوصاف در افتد از اهلیت مخاطبت برافتد که
هیچ تجویز بی فقد فهم و تمیز نتواند شد هر یکی ازین صفات کمال هیچ وصف خاتم النبیین آنچنان
فضل کلیست که محتمل اشتراک بین اثنین نیست و هیچیک فضیلت از فضایلی که در دیگری
سوای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باختصاص یا بلا اختصاص یافته شدند یا یافته شوند
یا یافته توانند شد نسبت بهر یکی ازین صفات کمال فضایل جزئیه اند معادل هیچیکی
ازین صفات نتوانند شد و وجود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در یکی هم ازین
صفات مستلزم عدم آن است و مشارک مذکور مصداق اجتماع النقیضین است
فهو محال بالذات اقول حالا نظر تفصیلی در هذیانات این قایل باید کرد قول او اکنون
بر سبیل تنزل و تسلیم می گوییم که در شخص مفروض المساوات وصف خاتمیت ممتنع بالذات
است ترقی در سخافت و خرافت است چه بعد تسلیم امتناع ذاتی وصف خاتمیت در
شخص مفروض المساوات آن شخص را مفروض المساوات گفتن از آثار جنون است
که بر تقدیر نبودن آن شخص خاتم النبیین مساوی بودن او معنی ندارد و پس این تسلیم
خرق مساوات است و اگر بنای مساوات او برادای احتمال اختصاص کمالے
معادل وصف خاتم النبیین باآن شخص است مآل این قول همان می شود که بعد ازین گفته
است برین تقدیر این قول لغو و هدر است و قول او لیکن عالم ربانی تصریح نکرده که مساوات
در جمیع کمالات ممکن و مقدور است بدان ماند که ابلهی تمام مثنوی یوسف و زلیخا
خوانده می پرسید که زلیخا زن بود یا مرد آیا دعوی شیخ نجدی که این قایل لقب عالم
ربانی با و لطف فرموده است این بوده که شخصی که مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم فی امر من الامور و فی وجه من الوجوه باشد ممکن و مقدور است اگر همین دعوی
او است ظاهر است که هزاران هزار اشیا که مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

در شیئیت و وجود و در انسانیت و در ایمان اند و نیز مشارکان آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم در نبوت و رسالت موجود بوده اند در امکان و وجود ہمچو اشیا و اشخاص
چہ کلام است و شیخ نجدی تصریح نموده بدینکہ برابر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
عبارت است از فرد انسانی کہ مشارک آنجناب باشد در ماہیت و اوصاف کمال
و برامکان آن دلیل می آرد چنانکہ بالا گذشت و آن دلیل در جمیع اوصاف کمال
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جاری است و این قایل برای اتمام آن دلیل بسیار دست و
پا زده حرکات مذبوحی کرده است درینجا این مدہوش گم کرده ہوش ناحق کوش دعوی
و دلیل را فراموش ساختہ خود را در مخمصہ دیگر انداختہ است معلوم شد کہ این پلید واہی
با این بلادت نا متناہی بغایت ناشی و ساہی ست بلادت و نسیان خود را بر طاق
نسیان گذاشتہ تہمت افترا و بہتان بر دیگران برداشتہ این فرتوت مبہوت خود
بہتان نموده در خرافت افزوده لب بہمچو خرافات کشوده . و قول او بالفرض اگر تقدیر
کلامش ہمین باشد پس از جمیع کمالات کما لیکہ تساوی در آن ممکن نباشد و ما لہ التساوی
آن رانتوان گفت مستثنے باستثنای عقلی خواہد بود طرفہ ہذیانی است چہ دلیل
آورده شیخ نجدی کہ بالا مذکور شده ست و این خاکپای نجدیان برای اتمام آن
بسیار خاک بر سر خود ریختہ است در جمیع کمالات جاری ست چہ حاصل آن دلیل
این ست کہ مشارکت در ماہیت ممتنع نیست و اتصاف با وصاف مذکوره نیز
بالنظر الی نفس الماہیۃ ممتنع نیست والا اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہم
بآن اوصاف ممتنع می بود و این کلام در ہمہ اوصاف جاری ست اگر کدامین کمال
بکدامین وجہ مستثنے شد این دلیل ہمان کمال منقوض ست بر تقدیر مستثنے بودن کمالی
از کمالات از کلیہ عدم امتناع اتصاف بان بالنظر الی نفس الماہیۃ دعوی
شیخ نجدی و دلیل از بیخ برکنده ست و سعی این قابل در اتمام دلیل رایگان است

و معہذا از دو حال خالی نیست آیا مستثنیٰ شدن باستثنای عقلی مخصوص بوصف خاتم النبیین ست یا دیگر کمالات مختصہ بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کہ در وجہ ہشتم مذکور شدہ اند نیز ازان کلیہ مستثنیٰ اند اول باطل است چہ مبرہن شدہ است کہ آن کمالات ہم محتمل اشتراک بین اثنین نتوانند بود و مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در آن کمالات مصداق اجتماع النقیضین و وجودش مستلزم عدم اوست پس استثنای آن کمالات ہم ازان کلیہ ضروریست و علی الثانی متحقق شد کہ مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ہمہ آن کمالات مختصہ ممتنع بالذات است وہو المطلوب پس نجدیت مستاصل و دلیل شیخ نجدی باطل و مختل است ازینجا انکشاف یافت کہ توجیہ قول شیخ نجدی بہ تجویز اینکہ در مساوی مفروض کمالی مختص موازن وصف خاتم النبیین یافتہ شود توجیہ القول بما لا یرضی بہ قایلہ است و قول او بمستثنیٰ بودن وصف خاتم النبیین ازان کلیہ بنای نجدیت برہمی کند و دلیل او را از پا می افگند و کفی اللہ المؤمنین القتال و قول او چنانکہ کمالات جزئیہ متشخصہ بذات ہر دو متساوی مستثنیٰ اند زیرا کہ مراد کلیات آنہاست کہ در ہر دو متساوی مشترک اند بہ شیخ نجدی و دلیل او مضرت تمام میرساند چہ ملتنای دلیل او این است کہ چون اتصاف نفس ماہیت بوصفی در فردی ممکن باشد اتصاف نفس ماہیت بہمان وصف در افراد دیگر بالنظر الی نفس الذات ممتنع نتواند بود اگر این کلیہ صادق است اتصاف نفس ماہیت بکمالات جزئیہ متشخصہ بذات ہر دو متساوی بالنظر الی نفس الذات ممتنع نتواند بود پس کمالات جزئیہ متشخصہ بذات ہر دو متساوی ازان کلیہ مستثنیٰ نتوانند بود و اگر آن کلیہ کاذب ست دلیل شیخ نجدی ساقط است در مقدمات کلیہ عقلیہ از تخصیصات بہ بیان مراد کاری برنمی آید در حقیقت کلیہ صادق این است کہ ہر وصفی کہ صلح اشتراک بین اثنین در نفس الامر باشد

اتصاف نفس ماهیت بآن وصف در فردی مستلزم امکان اتصاف ماهیت بآن
وصف در فرد دیگر هم هست و چون کمالات جزئیه مشخصه مخصوصیات موصوفات
صالح اشتراک بین اثنین نیست آن کمالات داخل این کلیه نیست و همچنان
وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم که در وجه
هشتم مذکور شده اند صالح اشتراک در نفس الامر بین اثنین نیست کما سبق
مرا ابلیس مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در ان کمالات ممتنع بالذات است
چنانکه مشارک تشخص خاص در اوصاف جزئیه مختصه بآن تشخص ممتنع بالذات است
و قول او و چنانچه ذات مبارک و مقدس صلی الله علیه و علی آله وسلم از جمیع نبیین علیهم
السلام در لفظ خاتم النبیین زیرا که لام برای استغراق است دلالت وارد
بر اینکه بیچاره تا حال معنی خاتم النبیین نفهمیده است خاتم النبیین عبارت است
از واحد اخیر جماعت انبیا علیهم السلام پس یکی از جماعت مستثنی باشد واحد
اخیر الجماعت نتواند بود و داخل بودن واحد اخیر در آنجماعت ضروری است و جماعتی
که ما ورای آنحضرت صلی الله علیه وسلم است آنحضرت صلی الله علیه وسلم واحد اخیر
الجماعت نیستند آنحضرت صلی الله علیه وسلم واحد اخیر جماعت جمیع انبیا اند مثلا
واحد صدم خاتم مجموع صد است و اگر واحد صدم از مجموع صد مستثنی کرده شود
باقیماند نود و نه واحد صدم واحد اخیر نود و نه نیست بلکه آن واحد اخیر مجموع صد
خاتم مجموع صد است پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم خاتم همه انبیا علیهم السلام اند
باین معنی که مجموع احاد انبیا باین واحد او حد یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم تمام شد
کما قال صلی الله علیه وسلم ختم بی النبیون و اگر آنحضرت را صلی الله علیه وسلم از ان مجموع
مستثنی کنند آنحضرت صلی الله علیه وسلم واحد اخیر و خاتم الجماعت که بعد استثنای
آنحضرت صلی الله علیه وسلم باقیمانده نیستند خاتم جماعت باقیمانده آن نبی است که قبل

آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلا واسطہ است لیکن آن نبی خاتم النبیین نتواند بود زیرا کہ آن
نبی آخر ہمہ انبیا نیست پس مستثنی بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از عموم النبیین
در خاتم النبیین معنی ندارد شاید این قایل توہم کردہ کہ اگر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
داخل عموم النبیین باشند و ازان مستثنی نباشند لازم آید کہ خاتم ذات خود باشند
منشاء این توہم فاسد غایت غباوت است خاتم جماعت احاد متعددہ را می باشد
کہ آن جماعت بیک واحد اخیر تمام شود آن واحد اخیر خاتم الجماعت است بودن کسی
واحد خاتم یک واحد معنی ندارد مثلاً اگر کسی گوید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم
حضرت موسی علیہ السلام اند این قول او بےمعنی است بودن کدامین واحد واحد اخیر کدامین
واحد معنی ندارد واحد اخیر جماعت احاد را می باشد واحد بماہو واحد را خاتم
و واحد اخیر نمی تواند بود پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم داخل ہمہ انبیا اند و واحد
اخیر جماعت ہمہ احاد نبیین ہستند داخل بودن آخر انبیا در ہمہ انبیا و تاخر آخر انبیا
عن جمیع من عداہ من الانبیا در معنی خاتم النبیین ماخوذ است کسیکہ نبی نیست آخر الانبیا
نتواند بود و آن نبی کہ متاخر از سائر انبیا نیست آخر الانبیا نیست و آنچہ این
قایل گفتہ است کہ لام در النبیین برای استغراق است درست است فی الواقع
لام در النبیین برای استغراق است و معنی خاتم النبیین آخر ہمہ انبیا است و داخل
بودن آخر ہمہ انبیا در ہمہ انبیا ضروریست کسیکہ نبی نیست آخر ہمہ انبیا نتواند بود
عجب این است کہ پیش ازین کہ این قایل تجویز تعدد خاتم النبیین کردہ می گفت
کہ جایز است کہ دو نبی در یکزمان باشند و ہر دو خاتم النبیین باشند بودن لام
النبیین برای استغراق از یادش رفتہ بود حین آن تجویز نتوانست دانست کہ
لام النبیین برای استغراق است و معنی خاتم النبیین آخر ہمہ انبیا است و
ہیچیکے ازان دو نبی کہ در یکزمان باشند آخر ہمہ انبیا نتواند بود چنانچہ سابق

مفصلا گذشت سبحان الله این قایل با این غباوت که معنی الفاظ درست نمی تواند
فهمید در دقایق علمیه دست اندازی کردن میخواهد و قول او میگوییم که ممکن است که در آن
مساوی دیگر یک کمال مختص بذات او قایم مقام وصف ختم یافته شود وسوسه
شیطانی است که بطلان آن آنفا بوجوه شتی مبرهن گشته این پلید عنید معنی
خاتم النبیین ندانسته و قدر این وصف که از اعلی کمالات و فضایل کلیه است
نشناخته هرچه از وسوسه شیطانی در خاطرش خطور میکند هرزه می سراید خاتم
النبیین وصفی است که بعثت موصوف آن الی الخلق کافة و تابید شریعت و بکمال و
تمام رسیدن منصب نبوت و رسالت بوجود فایض الجود او و شیوع فیض
هدایت او در هفت اقلیم در اقطار و امصار علی مر الدهور والاعصار در ثقلین الی یوم
القیام و استحقاق او باجور و مثوبات ایمان و اسلام و اعمال صالحه مومنین انام علی
الخلود والدوام و بودن ملت او ناسخ ملل و ظهور دین او بر ادیان و اکمال او سبحانه
دین او را و اتمام او نعمت را برا و براءت او بر آن وصف مترتب است اگر اینهمه
امور بر وصفی که این قایل اختصاص آن بمساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
بمعاولت وصف خاتم النبیین تجویز کرده است مترتب اند آن وصف وصف
خاتم النبیین است گو این قایل باقتضای حماقت یا جهل مرکب یا بددینی و تعنت
بر آن اطلاق این اسم نکند و اگر این همه امور بر آن مترتب نیست تخییل بودن
آن وصف معادل وصف خاتم النبیین یا باقتضای غایت سفاهت و بیخردی
است یا از مکابرة و بدکیشی یا از آثار مالیخولیا قیاس معاولت آن وصف با وصف
خاتم النبیین بر تیراندازی زید و بندقه اندازی عمر از غایت حماقت ناشی است
چه اموریکه بر تیراندازی مترتب اند و اموریکه بر بندقه اندازی مترتب اند باهم
متقارب اند اگر تیراندازی را معاول بندقه اندازی شمارند بعید نیست بخلاف

وصف خاتم النبیین و وصف دیگر که فرض کرده شود وهیچنان قیاس ا حضرت موصوف وصف خاتم النبیین راصلی الله علیه وسلم ومساوی مفروض موصوف وصف فرض کرده خود رابر عراب وبراذین که منافع آن هر دو بهیمه باهم متقارب اند بخلاف مانحن فیه اما تقبیح وتهجین ایراد این هجان هجین بنظر معاولت خاتم المرسلین سید العالمین علیه افضل صلوات المصلین وازکی تسلیمات المسلمین المسلین با مساوی فرض کرده خود بسوء ظن وتخمین یا معاولت عراب با براذین که ذکر این بهایم در هیچ مقام از این حیوان لا یعقل از باب استخفاف وتهوین است مستغنی از تبیین وتوهین است این خرابتر که ابلد من الحمار واکفر من حمار است معاولت کدام دو حیوان لا یعقل در تنظیر معاولت حضرت عدیم المماثل افضل الاماثل من الآخرین والاوایل علیه افضل الصلوات الفواضل بایک لاشی محض بفرض کردن آن مساوی ومعادل با وصف بودن این تنظیر قیاس مع الفارق بچه بیباکی می آرد وبرفتن دین وایمان هیچ بیباکی باکی ندارد اینهمه وبال بخدیت است وسوال مصدر بقول او اگر گفته شود که براین توجیه بریک احتمال تساوی ثابت شد الخ محض هیچ ولوچ است چه بدلایل ساطعه وبراهین قاطعه مبرهن گشته که بر هیچیک احتمال تساوی محتمل وممکن نیست برجمیع احتمالات تساوی باطل ومحال است وخود آن احتمال که این قایل ابدای آن نموده است خیال محال است عجیب تر این است که آن احتمال فرضی محض است این قایل امکان آن احتمال هم ثابت نکرده ومع هذا باقتضای تلبیس از جانب معترض اعتراف به ثبوت تساوی بر آن احتمال در سوال می نماید بر تقدیر امکان آن احتمال محال امکان تساوی است نه ثبوت آن وجواب مصدر بقوله جوابش داده خواهد شد الی آخره از سوال سخیف تر است چه مقتدای این قایل که این قایل لقب عالم ربانی باو بخشیده است خود تصریح نموده است باینکه مراد از برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم فرد انسانی است که مشارک آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و دراوصاف کمال ہست و برآن بزعم باطل خود دلیل آورده است پس ابدای احتمال اینکه در فردی از افراد انسان که مشارکت او با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین ممتنع بالذات باشد کمالی دیگر معادل وصف خاتم النبیین یافته شود بکار آن نابکار نمی آید وانچه بکار آمدا دست اثبات امکان مشارکت مساوی مفروض با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین و دیگر اوصاف کمال مختصه بذات مقدسه آن افضل ممکنات است صلی اللہ علیہ وسلم ونیز در صورتیکه مقتدای این قایل مدعی امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ماہیت و دراوصاف کمال ہست ابدای احتمال وجود وصفی که معادل وصف خاتم النبیین تواند شد در مساوی مفروض او با وسودی نمی دہد چه ابدای احتمالی ہیچ را کفایت نمی کند مدعی را برای اثبات دعویش می باید که اولا این معنی ثابت نماید که فلان وصف معادل و موازن وصف خاتم النبیین ہست بعد ازان امکان وجود آن وصف در مساوی مفروض خود با ثبات رساند وبعد آن امتناع اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم با آن وصف بمقابله امتناع اتصاف مساوی مفروض او بوصف خاتم النبیین مبرہن کند انگاه از عہده اثبات دعوی خود تواند برآمد صرف این بیہوده سرائی که جایز است که در شخص مفروض المساوات کمالی مختص بذات او قایم مقام وصف خاتم النبیین یافته شود برای مدعی کافی نیست ازینجا معلوم شد که بی ادب بی بصر را بر داب و آداب مناظره ہم نظر نیست واین مخالفت تجربت را از قوانین علم خلاف ہم خبر نیست قال الخایل الخاطل بازمی گویم که کلام عالم ربانی علیہ الرحمة چاہی تو کرد رون نبی اور جن اور فرشتے جبرئیل اور محمد کے برابر پیدا کر ڈالے محتمل ہست که مراد تساوی و برابری در شرف وعزت باشد کو وجوه واسباب آن در ینہا وبین مختلف باشند

[illegible]

چنانکه زید که مهتم ملک است و عمر که مهتم عسکر است و نزد بادشاه هر دو شرف و عزت برابر
میدارند پس می توان گفت که هر دو نزد بادشاه برابر و متساوی اند یا آنکه بسبب هر دو
وصف در هر دو موصوف مختلف است پس ابطال اشتراک در اسباب و وجوه
شرف و عزت چنانکه معترض از نافهمی خود می نماید بادپیمائی است اقول ظاهر انشاء
این هذیان فرط جنون و جوش سوداست این سودازده خود کلام خود را نفهمد چه حاصل
این قول همین است که جایز است که در دیگری وصفی یافته شود که آن وجه و سبب
مساوات آن دیگر در شرف و عزت با آن حضرت صلی الله علیه وسلم باشد چنانکه
در آنحضرت صلی الله علیه وسلم وصف خاتم النبیین مثلا وجه و سبب شرف و عزت
است و همین حاصل کلام اول اوست که بطلان آن بوجوه عدیده مبرهن
گشته و چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم اکرم الاولین والآخرین علی الله اند اگر
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در شرف و عزت عند الله سبحانه ممکن
باشد و وجودش فرض کرده شود یا آن مساوی اکرم الاولین والآخرین علی الله باشد
یا اکرم الاولین والآخرین علی الله نباشد علی الثانی او در شرف و عزت عند الله
سبحانه برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد پس وجود آن مستلزم عدم آن
باشد فهو محال بالذات و علی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم داخل عموم مفضل
علیهم باشند و اکرم الاولین والآخرین نباشند العیاذ بالله پس مساوی آن
مساوی نباشند پس آن مساوی مساوی نباشد پس وجود مساوی در شرف
و عزت عند الله سبحانه مستلزم عدم اوست فهو محال بالذات مگر این قایل
شاید از جوش سودای خود و برای ترویج روح مقتدای خود بر انکار از بودن
آنحضرت صلی الله علیه وسلم اکرم الاولین والآخرین علی الله اقدام جسارت
و التزام هلاک و خسارت نماید و این صفت بمساوی مفروض خود ثابت کنند

براین تقدیر مساوی متواند شد وعلاوه براین این است که آن وجوه
واسباب شرف وعزت که در متساوین مختلف اند اوصاف کمال اند یا نه علی
الثانی آن اسباب ووجوه اسباب و وجوه شرف وعزت نتواند بود وعلی
الاول حسب تصریح مقتدای ایشان برای اثبات دعوی اثبات امکان مشارکت
مساوی مفروض او با آن حضرت صلی الله علیه وسلم در آن وجوه واسباب که اوصاف
کمال اند ضروری است وابطال امکان اشتراک آن بین اثنین برای ارغام انف او وارغام
انوف پیروان ایشان بس است قال اللاعی الطاغی و نیز میتوان گفت که حضرت
خاتم النبیین حبیب رب العالمین صلی الله علیه وعلی آله وسلم چون مساوی جناب
شان مستحیل نباشد مفضول نخواهند بود بلکه افضل واکمل از سایر انبیا علیهم
السلام اند علیه انعقد الاجماع همچنین بعض رسل از بعض دیگر افضل اند تلک الرسل
فضلنا بعضهم علی بعض الایة وهمچنین اولو العزم افضل از غیر خود اند بالاجماع ایضا
واتفاق لغت وعرف براین است که مفضل نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را
جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد ودر این هم شک نیست که با وجود
تفاضل فیما بین انبیا ورسل علیهم السلام اختصاص بعضی بخصایص وبعضی دیگر
بخواص دیگر متحقق است چنانچه در آدم علیه السلام سجده ملایک ووجودی توالد
وابو البشریت مثلا ودر حضرت ادریس علیه السلام اجتماع نبوت وحکمت وسلطنت
ودخول جنت در حیات دنیا ودر نوح علیه السلام تحمل ایذائی است تا نهصد وپنجاه
سال در تبلیغ احکام الهی وغرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب وابقای
نسل آدم بتوسط ایشان علیهما السلام وقصه نار وذبح فرزند جگر گوشه خود در
حضرت ابراهیم علیه السلام وعلی هذا القیاس پس اگر خصوص اسباب فضیلت
در مساوات شرط باشد نفی افضلیت از افضل لازم خواهد بود لعدم الاشتراک

بوجود الخصایص الموجبة للفضیلة لهذا حضرت مالک معطی فضایل جل شانه بعد ذکر تفضیل
بذکر وجوه مختلف در رسل متفاضل علیهم السلام در کریمه تلک الرسل تخصیص فرمود
تنبیها علی ذلک واللازم باطل لثبوت التفاضل بینهم بالنص فالملزوم مثله پس
ثابت شد که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی
بر ذهول از قاعده تفضیل است و منبی از تضلیل و پیشر و جمله کمالات کثرت
ثواب و قرب حضرت رب الارباب است که منجمله ثواب است پس معتبر در تفاضل
و تساوی همین معنی است پس بنظر قوت و وسعت قدرت کامله ممکن و مقدور الهی است
که هر مفضول را که در کمالات دیگر مفضول است یعنی در ماسوای کثرت ثواب مفضول
است او را مساوی بلکه افضل از افضل او گرداند در این مطلب بزرگ و مقصد
سترگ مومنین ممکن التساوی اند در این معنی و مقدوریت قدرت کامله گو واقع نشود زیراکه کلام
در وقوع نیست بلکه در امکان و تعلق قدرت کامله است چنانکه حدیث صحیح
بخاری دال است بر این معنی اقول حاصل تطویل لاطایل که این قایل جاهل دست
از دین و ایمان کشیده تلبیسات عجیبه برای اضلال جهله و عوام در ضمن آن پوشیده
است این است که وجود مساوی بلکه اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کثرت ثواب
و قرب حضرت رب الارباب ممکن است بلکه جمله مومنین در این فضل مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی از آنجناب درین باب توانند شد گو اشتراک دیگری
در خصوص خاتمیت انبیا ممکن نباشد زیراکه کثرت ثواب و مزیت قرب منوط
بفضل الهی است برای نیل آن قابلیت شرط نیست در این معنی جمله مومنان
ممکن التساوی نظر بقدرت الهی اند گو تساوی واقع نشود کلام در وقوع نیست
کلام در امکان و مقدوریت است هذا خلاصة کلامه و منشا این همه وساوس شیطانی
غایت الحاد و بی ایمانی و نهایت جهل و نادانی است چند وجه وجه اول اینکه این

کلام ضلالت التیام کار شیخ نجدی برنمی آید برای اثبات دعوی او و اتمام دلیل
او و اثبات امکان مشارکت دیگر افراد انسانی با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در وصف
خاتم النبیین و دیگر اوصاف کمالیہ مختصہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ضروری ست ازین
گفتگوی خارج از بحث کارش برنمی آید و گرہ از کار فروبستہ اش نمی کشاید ایمان این
سودا زدہ محبت شیخ نجدی مفت برباد رفت و کارش برنامد ع آن ہم نشد میسر و
سودای خام شد + نہایت کار این ست کہ این نجدی از غایت رشد و اتباع شیخ
نجدی برای استخفاف شان والا آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلکہ سایر انبیا علیہم السلام
بجواز مساوات جملہ مومنین گو فساق باغلظ فسوق و فجار باشد فجور باشند با آنحضرت
و با آنحضرت علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات در مراتب قرب و درجات ثواب
بلکہ اعلی بودن آنان از آنحضرت و از ان حضرات علیہ و علیہم السلام و در این باب
قایل شدہ راہ دیگری بپیماید و در پردہ در آہنگ استخفاف موافق و ہم آہنگ
شیخ نجدی بودہ بنوای مخالف نوای او بیہودہ میسراید و بساز او در طنبور سخافت
نغمہ دیگری می افزاید و در تشیید بیہودہ سرائی بزبان ناپاک خود بعض القاب مستطاب
آنجناب می آلاید تا پردہ از روی آہنگ زشت او نکشاید تا باین تلبیس جہلہ
و عوام بنماید کہ آنچہ می گوید بیان عقیدہ اسلام ست نہ بقصد استخفاف ارجح
الثقلین علیہ الصلوۃ والسلام وجہ دویم اینکہ عقیدہ ما مومنین ست کہ او
سبحانہ عز مجدہ بفضل عظیم و رحمت تامہ خود آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم از جملہ ممکنات
برگزید و باقصی درجات قرب در ترقی در دنیا و عقبی و اعلی مراتب اجور و مثوبات
در نشاء اخری کہ ممکن را فوز بآن درجات و نیل آن مثوبات ممکن بودہ است
آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم اختصاص بخشید و باقتضای غایت محبت و عنایت
و اعظم مراتب فضل و رحمت آنچنان نعوت کمال و صفات عز و جلال و شرف و جمال

باآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمود کہ آن نعوت وصفات محتمل اشتراک بین اثنین نتوانند بود مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در آن نعوت وصفات غیر محتمله اشتراک بین اثنین مصداق اجتماع النقیضین ست یا ہیچک مرتبہ عز وشرف وہیچک درجہ ثواب وقرب وزلف کہ ممکن رانیل آن ممکن باشد آنچنان نیست کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نامل آن یا نایل اعلی ازان نباشند وبعد تسلیم بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نایل اقصی مراتب ثواب وقرب وزلفی ومتصف بآن نعوت وصفات علیا قول بامکان فوز دیگری بآن مراتب قصوی واتصاف دیگری بآن صفات کبری قول بامکان ممتنعات ذاتی است وبرتقدیر نیل دیگری بآنمراتب واتصاف دیگری بآن صفات نفی آن نعوت وصفات از ذات آن سرور ممکنات علیہ افضل الصلوات ضروری است پس تجویز امکان مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل آن درجات واتصاف بآن صفات بی تجویز سلب آنہمہ از ذات آن افضل ممکنات علیہ افضل التحیات امکان ندارد وباتجویز سلب آن درجات وصفات آزان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نیز تجویز امکان مساوی ومشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ممکن نیست کہ بران تقدیر مشارکت ومساوات معنی ندارد وہرگاہ کہ مشارکت ومساوی ممکن نشد اعلی اولی بالامتناع است چہ این قابل خود می گوید کہ مفضل مرتبہ مساوات را جایز شدہ بمرتبہ زیادت فایز می باشد پس چون جایز شدن مرتبہ مساوات جایز نباشد فایز شدن بمرتبہ زیادت بطریق اولی جایز نتواند بود اما بیان اینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باقصی درجات قرب وزلفی فایز واعلی اجور ومثوبات را جایز اند بندی ازان این ہست کہ او سبحانہ میفرماید دنا فتدلی فکان قاب قوسین اوادنی قال ابن عباس رضی اللہ عنہ ہو محمد دنا فتدلی من ربہ وعنہ رضی اللہ عنہ ہو الرب دنا من محمد فتدلی الیہ ای نزل الیہ صلی اللہ علیہ وسلم

عن الحسن البصری رض دنا ای الرب من عبده محمد صلی اللہ علیہ وسلم فتدلی فقرب منہ
فاراہ ماشاء ان یریہ من قدرتہ وعظمتہ قال ابن عباس رضی اللہ عنہ ہو ای قولہ دنا فتدلی
مقدم وموخر ای فیہ تقدم وتاخر تدلی الرفرف لمحمد صلی اللہ علیہ وسلم لیلۃ المعراج فجلس
علیہ ثم رفع فدنا من ربہ قال صلی اللہ علیہ وسلم فارقنی جبرئیل وانقطعت عنی الاصوات
وسمعت کلام ربی وعن انس فی الصحیح عرج بی جبرئیل الی سدرۃ المنتہی ودنا الجبار رب
العزۃ فتدلی ای الجبار فکان منہ ای من سید الابرار قاب قوسین او ادنی فاوحی
ماشاء واوحی الیہ خمسین صلوٰۃ ثم خفف حتی قال یا محمد ہی خمس وہی خمسون لا یبدل
القول لدی وعن ابن کعب محمد دنا من ربہ فکان قاب قوسین وقال جعفر ابن
عنہما ادناہ ربہ منہ حتی کان منہ کقاب قوسین وعن ابن عباس رضی اللہ
علیہ وسلم فی قولہ دنا فتدلی قال فارقنی جبرئیل فانقطعت الاصوات عنی
ربی وہو یقول لیہدا روعک یا محمد ادن ادن وعن ابن عباس رضی
ای محمد صلی اللہ علیہ وسلم راہ ای اللہ سبحانہ بعینہ وبہ قال انس وعکرمہ
وروی عطاء عنہ بقلبہ وعن ابی العالیۃ عن ابن عباس رضی اللہ عنہ راہ بفؤادہ
مرتین وذکر ابن اسحاق ان ابن عمر رض ارسل الی ابن عباس رض یسال ہل رای محمد
ربہ فقال نعم والاشہر عن ابن عباس رض انہ رائ ربہ بعینہ وروی ذلک من
طرق وروی الحاکم والنسائی والطبرانی ان ابن عباس قال ان اللہ اختص موسی
بالکلام وابراہیم بالخلۃ ومحمدا بالرؤیۃ وحجتہ قولہ ما کذب الفؤاد ما رای فالمعنی ما اعتقد قلب
محمد خلاف ما راہ ببصرہ قال فی شرح الشفا الراجح کما قالہ النووی عند اکثر العلماء
انہ راہ بعینی راسہ لیلۃ الاسراء وروی عبد اللہ ابن الحارث قال اجتمع ابن
عباس وکعب فقال ابن عباس انا بنو ہاشم نقول ان محمدا رائ ربہ مرتین فکبر کعب
حتی جاوبتہ الجبال وقال ان اللہ قسم رؤیتہ وکلامہ بین محمد وموسی فکلمہ موسی وراہ محمد

بقلبه وروى لقي ابن عباس كعبا فسأله عن شئ فكبر حتى جاوبته الجبال فقال ابن عباس انا بنو هاشم
نقول ان محمدا رأى ربه فقال كعب ان الله قسم رؤيته وكلامه بين محمد وموسى فكلم موسى
مرتين ورآه محمد مرتين وعن معاذ عن النبي صلى الله عليه وسلم قال رأيت ربي وذكر كلمة
فقال يا محمد فيم يختصم الملاء الاعلى قلت انت اعلم يا رب مرتين قال فوضع كفه وفي
روايته يده بين كتفي فوجدت بردها بين ثديي وفي روايته قد وجدت بردانا مله بين ثديي
فعلمت ما في السماء والارض وفي الرواية الثانية فتجلى لي كل شئ وعرفت ما في السماء
والارض ثم تلا هذه الاية وكذلك نري ابراهيم ملكوت السموات والارض الحديث
وحكى عبد الرزاق ان الحسن اي البصري كان يحلف بالله لقد رأى محمد ربه وحكاه
ابو عمر عن عكرمة وحكى بعض المتكلمين هذا المذهب عن ابن مسعود وحكى ابن اسحاق صاحب
المغازي ان مروان سأل ابا هريرة هل رأى محمد ربه قال نعم وحكى النقاش عن احمد ابن
حنبل انه قال انا اقول بحديث ابن عباس بعينه رآه رآه حتى انقطع نفسه اي نفس احمد وحكى
عبد الله ابن احمد ابن حنبل عن ابيه انه قال رآه وعن عطاء في قوله الم نشرح لك صدرك
قال شرح صدره للرؤية وشرح صدر موسى للكلام وقال الشيخ ابو الحسن الاشعري
وجماعة من اصحابه انه اي النبي صلى الله عليه وسلم رأى الله ببصره وعيني رأسه وقال اي الشيخ
الاشعري كل آية اوتيها نبي من الانبياء عليهم السلام فقد اوتي مثلها نبينا صلى الله عليه وسلم
وخص من بينهم بتفضيل الرؤية وفي حديث الاسراء انه صلى الله عليه وسلم رأى موسى في
السماء السابعة ثم علا صلى الله عليه وسلم فوق ذلك بما لا يعلمه الا الله فقال لم اظن ان يرفع
علي احد وفي الصحيحين في حديث الاسراء من رواية مالك ابن صعصعة عنه صلى الله عليه
وسلم قال فلما جاوزته يعني موسى بكى فنودي ما يبكيك قال رب هذا غلام بعثته بعدي
يدخل من امته الجنة اكثر مما يدخل من امتي وفي احاديث الشفاعة عن ابن عباس
رضي الله عنه صلى الله عليه وسلم يوضع للانبياء منابر يجلسون عليها ويبقى منبري لا اجلس

علیہ قائماً بین یدی ربی منتصبا فیقول اللہ تبارک و تعالی ما ترید ان اصنع بامتک فاقول
یا رب عجل حسابہم فیدعی بہم فیحاسبون فمنہم من یدخل الجنۃ برحمتہ ومنہم من یدخل الجنۃ
بشفاعتی ولا ازال اشفع حتی اعطی سکا کا برجال قد امر بہم الی النار حتی ان خازن النار
لیقول یا محمد ما ترکت لغضب ربک فی امتک من نقمۃ وعن انس ان رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم قال انا اول من تنشق الارض عن جمجمتہ ولا فخر وانا سید الناس یوم القیمۃ ولا
فخر ومعی لواء الحمد یوم القیمۃ وانا اول من یفتح لہ الجنۃ ولا فخر فاتی فاخذ بحلقۃ الجنۃ فیقال
من ہذا فاقول محمد فیفتح لی فیستقبلنی الجبار تعالی فاخر لہ ساجدا وعن حذیفۃ فیاتون ای الاولون
والاخرون محمدا فیشفع فیضرب الصراط فیمرون اولہم کالبرق ثم کالریح والطیر وشد الرجال
ونبیکم علی الصراط یقول اللہم سلم سلم حتی یجتاز الناس وذکر اخرہم جوازا وفی روایۃ ابی ہریرۃ
فاکون اول من یجیز وعن ابن مسعود رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم
انی لقائم المقام المحمود قیل وما ہو قال ذلک یوم ینزل اللہ تبارک وتعالی علی کرسیہ
فیئط کما یئط الرحل الجدید من تضایقہ بہ وہو لسعۃ ما بین السماء والارض ویجاء بکم حفاۃ عراۃ
غرلا فیکون اول من یکسی ابراہیم یقول اللہ تعالی اکسوا خلیلی فیوتی بریطتین بیضاوین من رباط
الجنۃ ثم اکسی علی اثرہ ثم اقوم عن یمین اللہ مقاما یغبطنی فیہ الاولون والاخرون وعن ابی ہریرۃ
رضی اللہ عنہ عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال فاکسی حلۃ من حلل الجنۃ ثم اقوم عن یمین العرش
لیس احد من الخلائق یقوم ذلک المقام غیری وعن ابن مسعود رضی اللہ عنہ صلی اللہ علیہ
وسلم انہ ای المقام المحمود قیامہ عن یمین العرش مقاما لا یقومہ غیرہ یغبطہ فیہ الاولون والاخرون
وعن عبد اللہ ابن عمرو ابن العاص انہ سمع النبی صلی اللہ علیہ وسلم یقول اذا سمعتم المؤذن
فقولوا مثل ما یقول ثم صلوا علی فانہ من صلی علی مرۃ صلی اللہ علیہ عشرا ثم سلوا اللہ لی
الوسیلۃ فانہا منزلۃ لا ینبغی الا لعبد من عباد اللہ وارجوا ان اکون انا ہو وعن ابی ہریرۃ
عنہ صلی اللہ علیہ وسلم قال سلوا اللہ لی الوسیلۃ قالوا یا رسول اللہ ما الوسیلۃ قال

اعلی درجۃ فی الجنۃ لا ینبا لہا الا رجل واحد ارجو ان اکون انا ہو وقال صلی اللہ علیہ وسلم انا اکثر الناس تبعا یوم القیمۃ وانا اول من یقرع باب الجنۃ وقال صلی اللہ علیہ وسلم انا سید ولد آدم یوم القیمۃ ولا فخر وبیدی لواء الحمد ولا فخر ما من نبی آدم فمن سواہ الا تحت لوائی وانا اول من تنشق عنہ الارض ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع وقال صلی اللہ علیہ وسلم الا وانا حبیب اللہ ولا فخر وانا حامل لواء الحمد یوم القیمۃ تحتہ آدم فمن دونہ ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع یوم القیمۃ ولا فخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ فیفتح اللہ لی فیدخلنی ومعی فقراء المومنین ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین علی اللہ ولا فخر وقال صلی اللہ علیہ وسلم اذا کان یوم القیمۃ کنت امام النبیین وخطیبہم وصاحب شفاعتہم غیر فخر وقال صلی اللہ علیہ وسلم انا اول الناس خروجا اذا بعثوا وانا قایدہم اذا وفدوا وانا خطیبہم اذا انصتوا وانا شفیعہم اذا حبسوا وانا مبشرہم اذا ابلسوا الکرامۃ والمفاتیح بیدی ولواء الحمد یومئذ بیدی وقال صلی اللہ علیہ وسلم اتی باب الجنۃ یوم القیمۃ فاستفتح فیقول الخازن من انت فاقول محمد فیقول بک امرت لا افتح لاحد قبلک وقال صلی اللہ علیہ وسلم انا سید الناس یوم القیمۃ وتدرون لم ذلک فقال یجمع اللہ الاولین والآخرین وذکر حدیث الشفاعۃ علی ما یاتی انشاء اللہ تعالی قال فی الشفاء ہو سیدہم فی الدنیا ویوم القیمۃ لکن اشار علیہ السلام لانفرادہ بالسود والشفاعۃ دون غیرہ اذ لجاء الناس الیہ فی ذلک فلم یجدوا سواہ والسید ہو الذی یلجاء الناس الیہ فی حوایجہم فکان حینئذ سیدا منفردا من بین البشر لم یزاحمہ احد فی ذلک ولا ادعاہ وہذا سنہ صلی اللہ علیہ وسلم کما قال تعالی لمن الملک الیوم للہ الواحد القہار والملک لہ تعالی فی الدنیا والآخرۃ لکن فی الاخرۃ انقطعت دعوی المدعین لذلک فی الدنیا وکذلک لجاء الی محمد جمیع الناس فی الشفاعۃ فکان سیدہم فی الاخری دون دعوی انتہی وقال فی الشفاء وشرحہ لاخلاف فی انہ صلی اللہ علیہ وسلم اکرم البشر

لما في الترمذي والدارمي انا اکرم الاولين والاخرين ولافخر کذا ذکره الديحي وکانه ذهب به
الی ان اللام في الاولين والاخرين للجنس والمراد بهم البشر والاظهر ان اللام للاستغراق
وانه اکرم الخلايق بالاتفاق ولاعبرة بخلاف المعتزلة وارباب الشقاق وسيد ولد
آدم بحديث الترمذي انا سيد ولد آدم يوم القيمة وبيدي لواء الحمد ولافخر وما من نبي
يومئذ آدم فمن دونه الاتحت لوائي وانا اول من ينشق عنه الارض ولافخر وافضل الناس
منزلة عند الله اي مرتبة ومکانة واعلاهم درجة وارفعهم قربة واقربهم زلفی اي تقربا واکثرهم
حبا لکونه حبيب رب العالمين انتهی واما اينکه مساوي مشارک آنجناب خلايق باشد
در درجه قرب وثواب ممتنع بالذات است فاولا ازينوجه که اگر مساوي ومشارک مذکور
ممکن باشد بعد فرض وجودش يا اول من ينفلق الارض عن جمجمة باشد يا نه اگر نباشد
مساوي نباشد پس مساوي باشد ونباشد فهو مصداق اجتماع النقيضين واگر
باشد آنحضرت صلی الله عليه وسلم اول من ينفلق الارض عن جمجمة نباشند پس بالزوم خلاف
مفروض مسلم آنحضرت مساوي او نباشند پس او مساوي باشد ومساوي نباشد
فهو مصداق اجتماع النقيضين ووجودش بر هر تقدير مستلزم عدم اوست فهو محال
بالذات وثانيا ازينکه او بعد فرض وجودش اگر سيد الناس باشد آنحضرت صلی الله
عليه وسلم در عموم الناس داخل باشند وسيد الناس نباشند العياذ بالله پس
مساوي او نباشند پس آن مساوي مساوي نباشد فهو مصداق
اجتماع النقيضين واگر سيد الناس نباشد مساوي نباشد پس مساوي
باشد ومساوي نباشد فهو مصداق اجتماع النقيضين وعلی التقديرين وجوده مستلزم
لعدمه فهو محال بالذات وثالثا ازينکه اگر او حامل لواء الحمد يوم القيمة نباشد مساوي
نباشد واگر باشد آنحضرت صلی الله عليه وسلم تحت لوائي او باشند ودر داخل عموم
ثمن سواه فمن دونه باشد پس باوجود لزوم خلاف مسلم مفروض مساوي او نباشد

پس او مساوی باشد و مساوی نباشد فہو مصداق اجتماع النقیضین و وجودہ مستلزم لعدمہ علی التقدیرین فہو محال بالذات ورابعًا از انیکہ او بعد فرض وجودش اگر اول من یفتح لہ الجنۃ باشد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول من یفتح لہ الجنۃ نباشند پس مساوی او نباشد پس آن مساوی مساوی نباشد واگر او اول من یفتح لہ الجنۃ نباشد آن مساوی مساوی نباشد فعلی التقدیرین وجودہ مستلزم لعدمہ فہو مصداق اجتماع النقیضین فہو محال بالذات وخامسًا از انیکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اول من یجیز علی الصراط اند اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا اول من یجیز علی الصراط باشد بران تقدیر آنحضرت صلعم اول من یجیز علی الصراط نباشد وہو خلاف المسلم المفروض یا اول من یجیز علی الصراط نباشد پس مساوی مساوی و اعلی نتواند شد وسادسًا از انیکہ آنحضرت صلعم موصوف اند لقیام عن یمین العرش بمقامی کہ در آن غیر او قایم نخواہد شد اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلعم در قرب وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا متصف لقیام ان مقام باشد یا نہ علی الثانی مساوی مساوی و اعلی اعلی نتواند بود فہو مصداق اجتماع النقیضین و وجودہ مستلزم لعدمہ فہو محال بالذات وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متصف بقیام آن مقام نتواند بود فیلزم خلاف الفرض فیلزم عدم اتصافہ صلی اللہ علیہ وسلم بقیام ذلک المقام علی تقدیر تسلیم اتصافہ بہ فہذا الشق محال بالذات وسابعًا از انیکہ اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب وثواب ممکن باشد بعد فرض وجودش یا داخل عموم الاولون والآخرون باشد یا نہ علی الثانی بر تقدیر وجودش معدوم باشد چہ موجودات منحصر اند در اولون وآخرون وہرچہ بر تقدیر وجودش معدوم باشد ممتنع بالذات است فہو علی ہذا الشق ممتنع بالذات وعلی الاول از جملہ غابطین در مقام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باشد پس آن مساوی مساوی وآن اعلی اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

در درجات قرب وثواب نتواند بود فالمساوی مساو ولیس بمساو والاعلی اعلی ولیس
باعلی فهما مصداقا اجتماع النقیضین و وجودهما مستلزم لعدمها فهما محالان بالذات
و بوجه آخر اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در درجات قرب و ثواب ممکن
باشد بر تقدیر وجودش یا مغبوط اولین و آخرین در مقام قرب و ثواب باشد یا نه
علی الثانی مساوی مساوی و اعلی اعلی نتواند بود فهما مصداقا اجتماع النقیضین
وجودهما مستلزم لعدمها فهما محالان بالذات وعلی الاول آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم در عموم اولین و آخرین داخل واز جملہ غابطین او باشند العیاذ باللہ پس مغبوط
سایر اولین و آخرین نباشند فیلزم خلاف المفروض المسلم فهذا الشق ایضاً محال
بالذات چہ براین شق عدم اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت بر تقدیر
اتصاف آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم باین صفت لازم است وعدم الشئ علی تقدیر
وجوده محال بالذات و بوجه آخر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف اند بقیام عن
یمین العرش بمقام لیس احد من الخلایق یقوم ذلک المقام غیره کما رواه ابو ہریرة
رضی اللہ عنہ پس اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در درجات قرب
وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا موصوف بقیام آن مقام باشد یا نہ علی الثانی
مساوی مساوی و اعلی اعلی نتواند بود فهما محالان بالذات وعلی الاول لایکون
ذلک المقام الذی لیس احد من الخلایق یقوم غیره صلی اللہ علیہ وسلم ذلک المقام
الذی لیس احد من الخلایق یقوم غیره صلی اللہ علیہ وسلم و ہذا سلب الشئ عن نفسہ
فهو محال بالذات مگر شاید آن مساوی و اعلی بر تقدیر وجودش داخل عموم احد
من الخلایق نزد این نافهم بی ایمان نباشد و ثانیاً از آنکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم صاحب منزلتی اند کہ نمی سزد مگر برای یک بندہ از بندگان خدا تعالی
کما رواه عبد اللہ ابن عمرو ابن العاص رض پس اگر مساوی یا اعلی از آنحضرت

صلی اللہ علیہ وسلم ممکن باشد بر تقدیر وجودش آن منزلت کہ بجز یک بندہ بدیگری نمی سزد
یا سزاوار برای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است نہ برای آن مساوی یا اعلی بر این تقدیر آن
مساوی مساوی وآن اعلی اعلی نتواند بود فہو مصداق اجتماع النقیضین و وجودہ مستلزم
لعدمہ فہو محال بالذات یا سزاوار برای آن مساوی یا اعلی است نہ برای آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم العیاذ باللہ وہذا خلف چہ کلام بعد وضع وتسلیم بودن آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم صاحب آن منزلت است واگر این قایل این را مسلم نمی دارد وازین انکار
می آرد درین مقام با او کلام نیست در مقام کلام با نصاری ویہود با او ہم گفتگو خواہد
بود وبا اینہمہ برین تقدیر ہم امکان مساوات کہ مدعای این قایل است صورت نمی تواند
بست وبوجہ آخر وسیلہ برترین درجات جنت است کہ برابران یا برتر ازان ہیچ یک
درجہ در جنت نیست کما قال صلی اللہ علیہ وسلم فی وصفہا اعلی درجۃ فی الجنۃ واعلی افعل
التفضیل است ومضاف است سوی نکرہ ونکرہ کہ افعل التفضیل سوی آن مضاف
باشد عام مستغرق می باشد وآن افعل التفضیل افادہ تفضیل موصوفش بر جمیع
ما عداہ مما اضیف الیہ می کند پس اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی
در درجات قرب وثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش درجہ او در قرب وثواب یا
مساوی وسیلہ باشد یا اعلی ازان واین ہر دو احتمال باطل است چہ وسیلہ اعلی از
سایر درجات است یا کمتر از وسیلہ باشد پس نایل آن درجہ کمتر مساوی نایل وسیلہ
کہ آنحضرت اند صلی اللہ علیہ وسلم یا اعلی ازان نتواند بود پس مساوی مساوی واعلی اعلی
نتواند بود وحاصل کہ ثبوت نیل درجہ اعلی بدیگری بی سلب نیل آن از آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم ممکن نیست وبوجہ آخر چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نایل آن درجہ علیا مستلزم
کہ نایل آن نیست مگر یکی واگر مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و
ثواب ممکن باشد بر تقدیر وجودش اگر نایل آن درجہ نباشد مساوی مساوی واعلی

اعلی نتواند بود واگر نایل آن درجه باشد آنحضرت صلی الله علیه وسلم نایل اندرجه نباشند
فیلزم خلاف المسلم المفروض وهمذا براین تقدیر هم مساوات ممکن نیست بالجمله اشتراک
آن درجه اعلی که نمی سزد مگر برای یک بنده ونایل آن نیست مگر یکمرد میان دو کس
وتساوی دو کس دران درجه ممکن نیست این قایل تساوی وتشارک جمله مومنین در آن
درجه و شیخ او تساوی کرور یا در آن درجه که نمی سزد مگر برای یک بنده ونایل آن نیست
مگر یک مرد که آن بنده وآنمرد متعین است یعنی آنحضرت صلی الله علیه وسلم تجویز میکنند این
سست فهم ایشان وهمین است عقیده این بیدینان وتاسعا از بنکه پوشیده نیست که قرب
وثواب کسیکه بطفیل او دیگران فایز بقرب وثواب شوند نسبت بقرب وثواب کسیکه
چنین نباشد زاید وافزون است وقرب کسیکه بطفیل او اکثر کسان بقرب وثواب
شوند از قرب وثواب کسیکه کمتران بطفیل او بقرب وثواب رسند زاید واکثر است
وآنحضرت صلی الله علیه وسلم اکثر الناس تبعا یوم القیمة اند کما سبق وکما قال صلی الله
علیه وسلم ما من نبی من الانبیاء الا قد اعطی ما مثله امن علیه البشر وانما کان الذے
اوتیت وحیا اوحی الله الی فارجوان اکون اکثرهم تابعا یوم القیمة وقال صلی الله علیه وسلم
انا اول شفیع فی الجنة لم یصدق نبی من الانبیاء ما صدقت وان من الانبیاء نبیا
ما صدقه من امته الا رجل واحد پس ظاهر است که ثواب وقرب آنحضرت صلی الله
علیه وسلم از قرب وثواب من عداه افزون تر است ولهذا قال صلی الله علیه وسلم اطمع ان
اکون اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمة پس اگر مساوی آنحضرت در قرب وثواب یا اعلی
ممکن باشد بر تقدیر وجودش یا او اکثر الناس تبعا یوم القیمة باشد یا نه علی الثانی
مساوی واعلی نتواند بود وعلی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم
اکثر الناس تبعا یوم القیمة نتوانند بود فیلزم خلاف المسلم المفروض حاصل اینکه
وصدق اکثر الناس تبعا که ملزوم وصدق اکثر الناس قربا وثوابا است حاصل اشتراک

بین اثنین نیست کالاوصاف المذکوره سابقا وعاشرا آنکه اوصاف مختصه آنحضرت
صلی الله علیه وسلم از باب قرب وثواب که مصدر باول اند چو اول من ینشق عنه الارض
واول شافع واول مشفع واول من یحرک حلق الجنة واول من یقرع باب الجنة واول
من یفتح له الجنة صالح اشتراک بین اثنین نیستند پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه
وسلم درین اوصاف محال است وهرگاه که مساوی محال است اعلی اولی بالامتناع
است چه این قابل اعتراف دارد که مفضل نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را
جایز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد وحادی عشر آنکه سید ولد آدم وصاحب
لواء الحمد وبودن آدم علیه السلام ومن سواه تحت لوایه وامام النبیین واکرم الاولین
والآخرین علی الله که اوصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم اند صالح اشتراک بین
اثنین نیستند پس مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین اوصاف مختصه ممتنع
بالذات است واعلی اولی بالامتناع است تجویز آنکه کرورها کسان مساوی
ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم درین اوصاف باشند چنانکه شیخ نجدی
گفته وتجویز آنکه جمیع مومنین درین اوصاف که مراتب قرب وثواب اند مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بلکه اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم باشند بی جنون
مطبق یا الحاد مطبق از کسی ممکن نیست این گول جهول اینقدر نتوانست فهمید که جمله
مومنین سید الناس یوم القیمة وقایم مقامی که دران خیر یک کس قایم نخواهد بود اولون
وآخرون غبطه آنکس خواهند کرد ونایل درجه اعلی که بجز یک کس برای دیگری نسزد
وبجز یک کس دیگری نایل آن نخواهد بود واکثر الناس تبعا یوم القیمة واول من یقرع
باب الجنة وحامل لوائی که آدم ومن سواه تحت آن باشند واول من ینشق عنه الارض
واول شافع واول مشفع واول من یحرک حلق الجنة وامام النبیین وخطیبهم وصاحب
شفاعتهم واول الناس خروجا اذا بعثوا وقایدهم اذا وفدوا وخطیبهم اذا انصتوا وشفیعهم

اذا حبسوا و مبشرهم اذا ابلسوا و مخاطب خازن جنت بدین خطاب یک امرت لا افتح لاحد قبلک و اکرم الاولین والآخرین علی الله چنانچه تو انشاء الله بالیستی که اول تصویر ان بیان می کرد بعد از ان در پی اثبات امکان آن می افتاد و انشاء الله العزیز در نظر تفصیلی در اقوالش زیاده ازین کشف فضائح و فظائع او نموده می شود و هر چند در بیان این مطالب تکرار محل بوقوع آمد لکن راقم را در تکریر تقریر معذور توان داشت که کار با بلیدی نافهمی بدیهی افتاده لهذا استجیلا علی غباوته و الحاده و قطعا لفساد لداده اطناب و تکریر روا داده - وجه ثالث اینکه از جمله درجات قرب و ثواب که او سبحانه بفضل عظیم خود آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بآن اختصاص بخشیده است شفاعت کبری است قال حذیفة رضی الله عنه یجمع الله الناس فی صعید واحد حیث یسمعهم الداعی وینفذهم البصر حفاة عراة کما خلقوا اسکوتا لا تکلم نفس الا باذنه فینادی محمد الحدیث وفی روایة انس وابی هریرة رضی الله عنهما وغیرهما یجمع الله الاولین والآخرین یوم القیمة فیهتمون فیقولون لو استشفعنا الی ربنا و تدنو الشمس فیبلغ الناس من الغم ما لا یطیقون ولا یحتملون فیقولون الا تنظرون من یشفع لکم فیاتون آدم فیقولون انت ابو البشر خلقک الله بیده و نفخ فیک من روحه و اسکنک جنته و اسجد لک ملائکته و علمک اسماء کل شیء اشفع لنا عند ربک حتی یریحنا من مکاننا الا تری ما نحن فیه فیقول ان ربی غضب الیوم غضبا لم یغضب قبله مثله ولا یغضب بعده مثله ونهانی عن الشجرة فعصیت نفسی نفسی اذهبوا الی غیری اذهبوا الی نوح فیاتون نوحا فیقولون انت اول الرسل الی اهل الارض وسماک الله عبدا شکورا الا تری ما نحن فیه الا تری ما بلغنا الا تشفع لنا الی ربک فیقول ان ربی غضب الیوم غضبا لم یغضب قبله مثله ولا یغضب بعده مثله نفسی نفسی قال فی روایة انس ویذکر خطیئته التی اصاب سواله ربه بغیر علم وفی روایة ابی هریرة وقد کانت لی دعوة دعوتها علی قومی اذهبوا الی غیری اذهبوا الی ابراهیم فانه خلیل الله تعالی فیاتون ابراهیم

فیقولون انت نبی الله وخلیله من اهل الارض اشفع لنا الی ربک الا تری ما نحن فیه فیقول
ان ربی غضب الیوم غضبا فذکر مثله ویذکر ثلث کلمات کذبهن نفسی نفسی لست لها ولکن
علیکم بموسی فانه کلیم الله وفی روایة فانه عبدا اتاه الله التوریة وکلمه وقربه نجیا قال
فیاتون موسی فیقول لست لها ویذکر خطیئته التی اصاب وقتله النفس نفسی نفسی ولکن
علیکم بعیسی فانه روح الله وکلمته فیاتون عیسی فیقول لست لها ولکن علیکم بمحمد عبد غفر الله
له ما تقدم وما تاخر فیاتونی فاقول انا لها فانطلق فاستاذن علی ربی فیوذن لی فاذا
رایته وقعت ساجدا وفی روایة فاتی تحت العرش فاخر ساجدا وفی روایة فاقوم بین
یدیه فاحمده بمحامد لا اقدر علیها الا ان یلهمنیها الله تعالی وفی روایة فیفتح الله
علی من محامده وحسن الثناء علیه شیئا لم یفتحه علی احد قبلی وقال فی روایة ابی هریرة
فیقال یا محمد ارفع راسک سل تعطه واشفع تشفع فارفع راسی فاقول یا رب امتی امتی
فیقول ادخل من امتک من لا حساب علیه من الباب الایمن من ابواب الجنة وهم شرکاء
الناس فیما سوی ذلک من الابواب ولم یذکر فی روایة انس هذا الفصل وقال
مکانه ثم اخر ساجدا فیقال لی یا محمد ارفع راسک وقل یسمع لک واشفع تشفع وسل
تعطه فاقول یا رب امتی امتی فیقال انطلق فمن کان فی قلبه مثقال حبة من برة او شعیرة
من ایمان فاخرجه فانطلق فافعل ثم ارجع الی ربی فاحمده بتلک المحامد وذکر مثل الاول وقال فیه
مثقال حبة من خردل قال فافعل ثم ارجع وذکر مثل ما تقدم وقال فیه من کان فی قلبه ادنی ادنی من
مثقال حبة من خردل فافعل وذکر فی المرة الرابعة فیقال ارفع راسک وقل یسمع واشفع تشفع وسل
تعطه فاقول یا رب ائذن لی فیمن قال لا اله الا الله قال لیس ذلک لک ولکن وعزتی وکبریائی و
عظمتی وجبریائی لاخرجن من النار من قال لا اله الا الله ومن روایة ابی قتادة عنه قال
فلا ادری قال فی الثالثة او الرابعة فاقول یا رب ما بقی فی النار الا من حبسه القرآن ای
وجب علیه الخلود ومن روایة انس قال سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم

یقول لاشفعن یوم القیمه لاکثر مما فی الارض من حجر و شجر و فی الصحیحین عن النبی یحبس المومنون یوم القیمة حتی یهموا بذلک فیقولون لو استشفعنا الی ربنا فیریحنا من مکاننا فیاتون آدم فیقولون انت آدم ابو الناس الحدیث و فیهما عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذا کان یوم القیمه ماج الناس بعضهم فی بعض فیاتون آدم فیقولون اشفع الی ربک فیقول لست لها الحدیث حضرت شیخ عبد الحق محدث دهلوی قدس سره در تکمیل الایمان خلاصه این احادیث را بزبان فارسی بیان نموده اند ایراد عبارت تکمیل الایمان برای افاده کسانیکه سواد عربیت ندارند مناسب می نماید قال قدس سره اول کسیکه فتحیاب شفاعت کند محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خواهد بود فردا ظاهر شود که اورا در درگاه خداوندی چه قدر جاه و عزت بوده است روز روز اوست و جاه جاه اوست اللهم بجاه محمد اغفر لنا و تمامه عالمیان چون از شدت هول موقف بجان آیند و حیران شوند و بطلب شفیع بر آیند تا از ایشان را درمان کند نزد آدم صفی الله روند و گویند که تو ان آدمی که پدر تمام آدمیانی و پروردگارت بدست خود پیدا کرده و در بهشت برینت جا داده و مسجود ملائکه گردانیده و اسماء تمامه اشیا ترا آموخت شفاعت کن که مارا سخت روزی در پیش آمده است آدم صفی الله علیه السلام گوید که ایستادن درین مقام و دم زدن درین حضرت حد من نیست از من هنوز آن شرمندگی که اکل شجره کرده بودم و در فرمان الٰهی براه خطا رفتم از خاطرم نرفته است این کار کار از نوح بر آید پس آدم علیه السلام حواله بنوح علیه السلام کند و ایشان نزد نوح علیه السلام بروند و نوح بابراهیم علیه السلام و ابراهیم بموسی علیه السلام و موسی بعیسی علیه السلام تمام این رسل اولوا العزم صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین شرمنده زلات خود باشند هیچکس از دهشت این مقام

قدم پیش نتوانند نهادتا در خاتمہ حضرت محمدیہ کہ سید رسل و شفیع روز محشر و مکرم بخطاب لیغفر لک اللہ ما تقدم من ذنبک وما تاخر ہست بآیند و عرض حال خود نمایند پس وی برخیزد و در سراپردہ جلال درآید و در مقام محمود کہ در دنیاش وعدہ کردہ بود عسیٰ ان یبعثک ربک مقاما محمودا دخیر او را ایستادن درین مقام ممکن نباشد بایستد و بسجدہ در رود و حکم شود کہ سر از سجدہ بردار و ہرچہ خواہی بخواہ و ہرچہ گوئی بگو پس سر از سجدہ بردارد و بزبانیکہ درآنوقت آموزیدش پروردگار خود را حمد و ثنا گوید و قسمی از عاصیان را بہ بخشاید باز بسجدہ رود و قسمی دیگر را شفاعت کند و از سجدہ ثالثہ کہ سر بردارد تمامہ گنہگاران را بہ بخشاید پس ہیچکس باقی نماند الا آنکہ قرآن بخلود او حکم کردہ ہست یعنی کافران و منکران این مضمون حدیثی است کہ در صحیح بخاری و مسلم مذکور ہست و ازینجا خود ظاہر شد کہ گناہان ہمہ راوی درخواہد و احتیاج شفاعت دیگری نماند مگر آنکہ گویند کہ این مخصوص بامت وی باشد یا دیگران را شفاعت در حضرت وی بود و ویرا در حضرت حق واللہ اعلم و در حدیثی دیگر آمدہ ہست کہ بعد شفاعت آنحضرت صلی اللہ علیہ و علی آلہ وسلم کسی نماند خبر کسانیکہ در ایشان خبر لا الہ الا اللہ ذرہ نیکی نبود و سراسر معصیت و گناہ باشد پس اذن شفاعت ایشان درخواہد از درگاہ رب العزت حکم آید کہ ای محمد اینہا خاصگان من اند ایشان من خود بخود شفاعت کنم و از آتش دوزخ ایشان را برآورم و بالجملہ روز روز محمد ہست و جای جای اوست و مقام مقام اوست و سخن سخن اوست او مہمان ہست و دیگران ہمہ طفیلی اند کہ در قرآن خطاب میرود ولسوف یعطیک ربک فترضیٰ ترا ای محب من وای محبوب من وای مطلوب من وای بندہ خاص من چندان نعمت دہم و رحمت کنم کہ راضی شوی ازین تا ہیچ آرزو در دل تو نہ نشیند ای محمد ہمہ کس رضای من می طلبند و من رضای تو میخواہم کلام

وقدسی کلهم یطلبون رضائی وانا اطلب رضاک یا محمد وی صلی اللہ علیہ وسلم گویدکہ من راضی
نشوم تا یک یک را از امت من بیامرزی و نہ بخشی انتہی بالفاظہ قال فی الشفا بعد ذکر
احادیث الشفاعۃ فقد اجتمع من اختلاف ہذہ الآثار ان شفاعۃ صلی اللہ علیہ وسلم
ومقامہ المحمود من اول الشفاعات الی آخرہا من حین یجتمع الناس للحشر وتضیق بہم الحناجر
ویبلغ منہم العرق والشمس والوقوف مبلغہ وذلک قبل الحساب فیشفع حینئذ لاراحۃ الناس
من الموقف ثم یوضع الصراط ویحاسب الناس کما جاء فی الحدیث عن ابی ہریرۃ وحذیفۃ
وہذا الحدیث اتقن فیشفع فی تعجیل من لاحساب علیہ من امتہ الی الجنۃ کما تقدم فی الحدیث
ثم یشفع فیمن وجب علیہ العذاب ودخل النار منہم حسب ما تقتضیہ الاحادیث الصحیحۃ
ثم فیمن قال لا الہ الا اللہ ولیس ہذا سواہ انتہی چون حال وکیفیت شفاعت کبری
کہ او سبحانہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بفضل خود از جہت محبوبیت وجاہ ووجاہت
تامہ بآن اختصاص بخشیدہ است مبین شد حالا میگویم کہ آیا این نجدی نجید واین پلید
پلید کہ مساوات جملہ مومنین با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بلکہ اعلی شدن جملہ مومنین
از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب وثواب تجویز میکند باختصاص مضمون این احادیث
با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ایمان دارد یا نہ علی الثانی در اینجا با و گفتگو نیست چنانکہ
با یہود ونصاری وغیرہم از منکران نبوت آنحضرت صلی اللہ علیہ گفتگو خواہد شد
با این نجدی ہم گفتگو درمیان خواہد آمد وعلی الاول اگر این نجدی این شفاعات را اعلی
درجات قرب وثواب نمیداند استحقاق مخاطبت واہلیت مجاوبت ندارد واگر این
شفاعات را اعلی درجات قرب وثواب میداند صورت حصول مرتبہ این شفاعات
جملہ مومنین را اول تصویر کند وبیان نماید کہ بر تقدیر حصول این شفاعات بجملہ مومنین
محبوس کدام کس خواہد شد چنانکہ در حدیث حبس المومنون آمدہ ویہتمون چسان صادق
خواہد آمد فیبلغ الناس من الغم ما لا یطیقون ولا یحتملون را چہ معنی خواہد بود واستشفاع

کدام کس خواهد کرد و کدام کس شفیع کدام کس خواهد شد و کسانیکه بر آنها حساب نیست
کدام کسان خواهند بود چه ظاهر است که برین تقدیر جمله مومنین خود صاحب شفاعت
کبری برای تعجیل ادخال انان در جنت شفاعت خواهند کرد کافران خواهند بود و
همچنان کسانیکه بشفاعت از عذاب وارهند واز دوزخ بیرون آیند کفار خواهند بود
و نیز برین تقدیر جمله مومنین ملاذ و ملجا محتاج الیه و جمله مومنین ملتجی و محتاج و مستشفع خواهند
بود چه مساوات جمله مومنین با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در درجات شفاعت بی آنکه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ملاذ و ملجای سائر مومنین بلکه سایر اولین و آخرین اند و سائر
مومنین و سایر اولین و آخرین در رستگاری خودها از شداید موقف محتاج باستشفاع از آنحضرت صلعم
اند جمله مومنین ملاذ و ملجا جمله مومنین بلکه جمله اولین و آخرین در رستگاری خودشان
از شداید موقف باشند و چنانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم برای تعجیل من لا حساب
علیه الی الجنة و عفو من وجب علیه العذاب و اخراج من دخل النار شفاعت خواهند
فرمود و شفاعت آنجناب صلی الله علیه وسلم در هر باب مقبول خواهد شد جمله مومنین
شافع جمله مومنین در اینهمه باشند و شفاعت جمله مومنین در حق جمله مومنین مقبول باشد
متصور نیست این تجدی را بعد بیان صورت حصول درجه شفاعت کبری بجمله مومنین
که تخیل آنهم از کسی بی جنون مطلق متصور نیست باید که امکان آن باثبات رساند
بلکه مع تسلیم اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بشفاعت کبری قول بامکان اتصاف
یک کس دیگر هم بشفاعت کبری از کسیکه ادنی فهم دارد متصور نیست چه اگر کسی دیگر
از اولین و آخرین متصف بشفاعت کبری شود آنحضرت صلی الله علیه وسلم ملاذ و ملجا
سایر مومنین و سایر اولین و آخرین و اول کسیکه فتح باب شفاعت کند نباشد و سایر المومنین و سایر
اولین و آخرین در رستگاری از شداید موقف و دخول جنت و رهائی از عذاب مستحق و خروج از دوزخ محتاج
باستشفاع از آنحضرت صلعم نباشند فیلزم خلاف المسلم المفروض و هم البطلان مساوات لازم آمد چه

برابن تقدیر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم متصف باین صفات نتواند بود چہ جائی آنکہ مع مساوی متصف باین صفات باشند ظاہر این نجدی باین احادیث ایمان ندارد معتقد او ہمان ہست کہ شیخ نجدی سہ صورت اختراع کردہ یک صورت را شفاعت وجاہت وصورت دویم را شفاعت محبت وصورت سیوم را شفاعت بالاذن نام نہادہ ہست وآن ہر سہ صورت درحقیقت شفاعت نیست درحقیقت آن تلبیس باقتضای الحاد ہست چنانکہ استاد در تحقیق الفتوی بتفصیل مذکور نمودہ وجہ رابع اینکہ اصطفا وبرگزیدن خدای عزوجل بندہ را بنبوت ورسالت بی آنکہ او سبحانہ آن بندہ را بمنزلت قرب ووجاہت ودرجہ مزید مثوبت از دیگر بندگان خود امتیاز واختصاص بخشد ممکن نیست وازاجلی بدیہیات ہست کہ غیرنبی وغیررسول درقرب وثواب برابرنبی ورسول یابرتر ازنبی ورسول نمی تواند بود والانبوت وعدم نبوت ورسالت وعدم رسالت یکسان وبرابر باشد ونبوت ورسالت محض لغو وبیکار واختصاص بندہ بنبوت واختصاص بندہ برسالت سفہ وعبث باشد مختص فرمودن او سبحانہ آن بندہ را بنبوت مختص فرمودن او سبحانہ آن بندہ را بدرجہ خاص از قرب وثواب ہست ومختص فرمودن او سبحانہ بندہ را برسالت مختص فرمودن او سبحانہ آن بندہ را بمنزلتی از قرب ودرجہ از ثواب ہست کہ آن منزلت وآن درجہ بغیرنبی ورسول حاصل نتواند شد پس غیرنبی بانبی وغیررسول با رسول ورسل غیر اولوالعزم با رسل اولوالعزم در درجہ قرب وثواب برابر نتوانند شد فضل رسل اولوالعزم بر غیر اولوالعزم وفضل مرسلین بر غیر مرسلین وفضل نبی بر غیرنبی در قرب و ثواب از ضروریات آن مناسب ہست وسلب آن فضل در قوت سلب آن منصب است تجویز مساوات جملہ مومنین کو فساق وفجار باشند با انبیا ومرسلین ورسل اولوالعزم خصوصًا با فضل رسل اولوالعزم یا تجویز

افضلیت جملہ مومنین از آنحضرت علیہم السلام در قرب و ثواب غایت غوایت و
ضلالت است و منشاء آن فرط جہالت بجلالت منصب نبوت و رسالت است
بر تقدیر ہیچ تجویز قول بعصمت انبیا علیہم السلام و نفی عصمت از غیر انبیا لغو و لاطائل است
و چون او سبحانہ بفضل و رحمت خود بفحوائی و کان فضل اللہ علیک عظیما و یتم نعمتہ علیک
و انا اطلب رضاک یا محمد و لسوف یعطیک ربک فترضی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را
از جملہ ممکنات برگزیدہ بر سایر انبیا و رسل و سایر ممکنات فضل کلی بخشیدہ نبوت و
رسالت را کہ اعلی درجات فضایل ممکنہ ممکنات است بوجود باجود آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم باتمام و اکمال رسانیدہ و قصر نبوت را بذات کامل الصفات آن افضل
ممکنات علیہ افضل الصلوات تام و کامل گردانیدہ کما قال صلی اللہ علیہ وسلم مثلی و مثل
الانبیاء کمثل قصر احسن بنیانہ ترک منہ موضع لبنۃ الحدیث و بعث و ارسال
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکمال دین نمودہ و اتمام نعمت فرمودہ کما قال عز من قایل
الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و آنحضرت را بارسال الی الخلق کافۃ
کما قال عز مجدہ لیکون للعالمین نذیرا و کما قال صلی اللہ علیہ وسلم و ارسلت الی
الخلق کافۃ بر سائر انبیا و رسل و ملائکہ و من سواہم و ما سواہم جمیعا فضل کلی کرامت
فرمودہ چنانچہ حضرت امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ بعد روایت حدیث اسراء میفرمایند
الکل للہ لمحمد الشرف علی اہل السموات و الارض و عن ابن عباس رضی اللہ عنہ ان اللہ فضل محمدا
صلی اللہ علیہ وسلم علی اہل السماء و علی الانبیاء صلوات اللہ علیہم و او سبحانہ ببعث آنحضرت صلعم مکارم
اخلاق و محاسن افعال را بتکمیل و اتمام رسانیدہ کما قال صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ بعثنی لتمام
مکارم الاخلاق و کمال محاسن الافعال و قال صلی اللہ علیہ وسلم طمع ان اکون اعظم الانبیاء اجرا
یوم القیمۃ و بمعنی ظاہر ہست کہ اختصاص او سبحانہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بارسال الی الخلق
کافۃ و فضل بر ملائکہ و انبیاء علیہما السلام و غیرہم و اکمال نبوت و رسالت و اکمال دین

واتمام نعمت اوجود فایض الجود آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم و بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکثر الناس اتباعا و اعظم الانبیاء اجرا یوم القیمۃ در قوت اختصاص او سبحانہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم باعلی درجات قرب و اقصی مراتب ثواب ہست واگر مساوات جملہ فساق و فجار مومنین در عین اتصاف باشد انحاء فسق و اغلظ وجوہ فجور با آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم یا افضل بودن آنہا از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و ثواب جایز باشد چنانکہ عقیدہ این قایل ہست رسالت عامہ الی الخلق کافۃ و ختم و اکمال نبوت و رسالت و اکمال دین و اتمام نعمت و تتمیم مکارم اخلاق و تکمیل محاسن افعال بہ بعثت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و کثرت اتباع و اعظمیت اجر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نسبت با جور انبیاء علیہم السلام و اشرف و افضل گردانیدن او سبحانہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر سایر اہل سموات و ارض محض لغو و سفہ و عبث باشد العیاذ باللہ من ذلک در تجویز این قایل کمال رسالت با کمال فجور برابر بلکہ کمال فجور از کمال رسالت بہتر باشد این زندقہ والحاد ناشی از غایت فساد اعتقاد ہست و عند العاقل قرآن ہیچ خرافات قول بامکان اجتماع متنافیات و متضادات ہست وجہ خامس آنکہ در شرح عقاید نسفی می گوید ولا یبلغ ولی درجۃ الانبیاء لان الانبیاء معصومون مامونون من خوف الخاتمۃ مکرمون بالوحی ومشاہدۃ الملک مامورون بتبلیغ الاحکام وارشاد الانام بعد الاتصاف بکمالات الاولیاء فما نقل عن بعض الکرامیۃ من جواز کون الولی افضل من النبی کفر و ضلال و الحاد و جہالۃ انتہی و در شرح فقہ اکبر می گوید ومنہا ان الولی لا یبلغ درجۃ النبی لان الانبیاء معصومون مامونون عن خوف الخاتمۃ مکرمون بالوحی حتی فی المنام و بمشاہدۃ الملائکۃ الکرام مامورون بتبلیغ الاحکام وارشاد الانام بعد الاتصاف بکمالات الاولیاء العظام فما نقل عن بعض الکرامیۃ من جواز کون الولی افضل من النبی کفر و ضلالۃ والحاد و جہالۃ انتہی این قایل باقتضائی وسعت ظرف و فراخی حوصلہ

بران چه بعض کرامیه از تجویز بلوغ ولی بدرجه نبی و تجویز فضل ولی بر نبی کمال برده اند
قناعت واکتفا نکرده تجویز مساوات جمله فساق و فجار مومنین گو متناهی فی الفسق
والفجور باشند در عین اتصاف بکمال فسق و فجور با افضل الانبیاء والمرسلین
صلوات الله علیه وعلیهم بلکه تجویز افضل بودن بر فاسق و فاجر از مومنین از آنجناب
در درجات قرب و ثواب اعتقاد می کنند و این را کمال دین و ایمان می پندارند
هیچ اعتقاد از و مستبعد نیست چه این مدقق بامکان اتصاف او سبحانه بجمیع
نقایص و قبایح و فواحش و همه صفات حوادث قایل شده بتدقیق نظر بران دلایل
آورده است که از ان اتصاف او سبحانه بجمیع نقایص و قبایح و فواحش و اتحاد
او بجمیع ما عداه من الممکنات والممتنعات در مرتبه ذات احدیه مقدسه و امکان
عدم او سبحانه و امکان وجود شریک الباری لازم می آید کما مر سابقا پس از
قول بجواز افضلیت هر فاسق و هر فاجر بر افضل الرسل علیه افضل الصلوات
او را چه باک تواند بود وجه سادس آنکه این قایل و خواجه تاشان او که اتباع
شیخ نجدی اند و خود شیخ نجدی با آنحضرت صلی الله علیه وسلم را متصف بفوز اعلی درجات
قرب و ثواب میدانند یا نه علی الاول مساوی یا اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب و
ثواب ممکن نتواند بود چه بر این تقدیر درجه قرب و ثواب آنحضرت صلی الله علیه وسلم از دیگر
همه درجات قرب و ثواب اعلی است و در صورت بودن کدامین درجه دیگر مساوی آن
یا اعلی از ان آن اعلی درجات نتواند بود و هذا خلف وعلی الثانی لازم است که این نجدیان
اعتقاد کنند که درجه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب و ثواب از درجات غیر متناهیه
فروتر است و او سبحانه با اینکه فرموده است وکان فضل الله علیک عظیما ویتم نعمته
علیک ولسوف یعطیک ربک فترضی وکلهم یطلبون رضائی وانا اطلب رضاک یا
محمد آنحضرت را صلی الله علیه وسلم با وجود غایت محبوبیت از فضل عظیم و اتمام نعمت و عطای

مرضی که کرامت فرمودن دیگر درجات علی که از درجه آنحضرت صلی الله علیه وسلم برتر اند باشد
محروم داشت وآنحضرت صلی الله علیه وسلم بسبب تنگ ظرفی وپست همتی بدرجه که از درجات
غیر متناهیه فروتر است همی راضی شده آنرا اعلی درجه که افعل التفضیل مضاف سوی نکره عامه
است باآنکه آن درجه از درجات غیر متناهیه فروتر است دل خود را خوش کرد بر این تقدیر
این نجدیان را ازین اعتقاد گزیر نیست و این اعتقاد محض الحاد وبدینی است العیاذ بالله من
ذلک وجه سابع آنکه این نجدیان باقتضای سوء اعتقاد وخبث باطن بقصد غرضی که
انشاء الله العزیز بنظر تفصیلی دراین قول ایمای بآن خواهد رفت درپی اثبات امکان
مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اوصاف کمال افتاده حیله اجرای خود را تمسک
بعموم قدرت الٰهی قرار داده اند وچون این قایل براین معنی متنبه شد که بعض اوصاف کمال
همچو خاتم النبیین صالح اشتراک بین اثنین نیست تا مساوات در آن ممکن باشد اول
برای تحریف معنی خاتم النبیین دست وپا زده حرکات مذبوحی کرد چون از آن دست و
پا زدنش بجز دست برسر زدنش کاری برنامد از دعوی امکان مساوات در جمیع
اوصاف درگذشته بدعوی امکان مساوات در قرب وثواب که درجات آن از
جنس ما لا عین رأت ولا اذن سمعت ولا خطر علی قلب بشر است تشبث کرده همان
حیله یعنی عموم قدرت الٰهی را متمسک گردانیده چون بدلایل قاطعه وبراهین ساطعه امتناع
ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم واعلی از آن حضرت صلی الله علیه وسلم در درجات
قرب وثواب هم مبرهن شد این گمراهان سوی این بیراهه روی نتوانند رفت وحیله
اینها را سا منقطع و وساوس اینها یکسر مندفع است چه خود این قایل بعدم شمول
قدرت الٰهی بعض ممکنات را همچو صفات الٰهی معترف شده است چه جای ممتنعات
ذاتیه واندرین صورت ضرورت بیان دیگر برای تبکیت اینها نبوده است الا برای
افحام مکابرین وافهام ناظرین میگوییم که آیا در اعتقاد این نجدیان حضرت باری جلت

قدرته قادر نیست براینکه یک ممکن را در اوصاف کمال و درجات قرب وثواب افضل ممکنات
واعلی از وسایر ما سوی الله گرداند یا در اعتقاد اینان براین قادر نیست علی الثانی نفی قدرت
او سبحانه براینان لازم آمد واینان را از التزام نفی قدرت الٰهی بران براین شق گریز نیست
فیلزمهم الفرار علی ماعنه الفرار وعلی الاول چون او سبحانه قادر است براینکه یک ممکن را
افضل ممکنات گرداند گردانیدن ممکنی دیگر مساوی آن ممکن مفروض افضل ممکنات
یا اعلی ازان ممکن مفروض افضل ممکنات مقدور نتواند بود چه معنی قادر بودن او سبحانه
بر گردانیدن ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و درجه قرب وثواب این است
که او سبحانه قادر است براینکه ممکنی را اوصاف کمالیه بخشد که برابران اوصاف کمالیه
وافضل ازان ممکن نبود وبآن ممکن درجه از قرب وثواب کرامت فرماید که مساوی
آن درجه واعلی ازان امکان نداشته باشد زیرا که اگر مساوی آن اوصاف کمالیه
وآن درجه واعلی از انها ممکن باشد آن ممکن مفروض افضل ممکنات در اوصاف
کمال و درجه قرب وثواب نتواند شد بلکه بعض ممکنات مساوی و بعض ممکنات
اعلی از و در اوصاف کمال وقرب وثواب تواند شد پس درین صورت بودن
ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و در قرب وثواب ممکن نتواند بود پس او سبحانه
بر گردانیدن ممکنی افضل ممکنات در اوصاف کمال و در قرب وثواب قادر نتواند بود
لان المصحح للمقدوریته هو الامکان پس خلف لازم آمد زیرا که شق اول این است که او سبحانه
قادر است براینکه یک ممکن را در اوصاف کمال و در قرب وثواب افضل ممکنات گرداند
یا حاصل اینکه این نجدیان را گریز نیست از احد الامرین یا بگویند که او سبحانه بر گردانیدن ممکنی
افضل الممکنات قادر نیست وعلی التقدیرین این نجدیان را از محذوری که آنرا حیله
بیباکی گردانیده اند گریز نیست فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد لله رب العالمین حالا
در اقوال این قایل نظر تفصیلی باید تا تفاصیل ضلالت وجهالت او انکشاف یابد قول

چون مساوی جناب شان مستحیل نباشد مفضول نخواهند بود بلکه افضل واکمل از سایر
انبیا علیهم السلام اند ناشی از نافهمی و بیدینی است چه اگر مساوی آنجناب در جمیع کمالات
ممکن باشد از فرض وقوع آن نظر الی ذاته محالی لازم نخواهد آمد پس بر فرض وجود آن
مساوی اگرچه مفضول نخواهند شد مگر افضل واکمل از سایر انبیا نتوانند شد چه آن
مساوی مفروض الوجود از جمله انبیا است پس وجودش مستلزم نفی این صفت کمال یعنی
افضل الانبیا از آنحضرت صلی الله علیه وسلم است پس مشارکت او با آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در جمیع کمالات که این صفت هم از انجمله است مستلزم سلب مشارکت در جمیع
کمالات است وانچه مستلزم نقیض خود است محال بالذات است پس مشارکت
ومساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات محال بالذات است و چون مساوات
محال بالذات است افضلیت از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات اولی بالامتناع
است چه این قایل خودمی گوید که اتفاق عرف واهل لغة بر این است که مفضل
نسبت بمفضل علیه مرتبه مساوات را جایز شده بمرتبه زیادت فائز می باشد حال آنکه
معتقد این نجدی وشیخ او وهم کیشان او این است که اعلی از آنحضرت صلی الله علیه
وسلم در جمیع کمالات ممکن است وظاهر است که بر تقدیر امکان آن وفرض وجودش آن
حضرت صلی الله علیه وسلم مفضول خواهند بود بلکه این قایل بجواز افضلیت جمله مومنین
گو فساق وفجار باغلظ انحای فسق وفجور باشند بر آن حضرت صلی الله علیه وسلم در قرب
ثواب است پس او بمفضول بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم از هر فاسق وفاجر با اعتراف
باتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بصفت خاتم النبیین و سایر اوصاف کمالیه مختصه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم وکمالات مخصوصه بانبیا علیهم السلام در عین حال اتصاف
بآن در عین حال اتصاف فساق وفجار مومنین بانحای فسق وفجور تجویز میکند و با اینهمه دعای اسلام
میکند والعیاذ بالله من ذلک قوله اتفاق عرف ولغت بر این است الی قوله فائز

می باشد تا دسودی نمی دہد بلکہ بیخ بخدیت را بر می کند چہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم جامع
جمیع کمالات سایر انبیا علیہم السلام اند و بر سایر انبیا و رسل در قرب و ثواب و در فضایل
دینی و دنیوی و محاسن صوری و معنوی فضل و مزیت دارند کما سیاتی عنقریب و مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات کمال محال بالذات است چہ آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم اول النبیین خلقا اند و اول ماخلق اللہ نوری آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
واول النبیین خلقا واول ماخلق اللہ صالح اشتراک بین اثنین نیست و متاخر در
خلق مساوی اول نتواند شد و آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم برای تمام مکارم اخلاق
وکمال محاسن افعال مبعوث اند پس اگر مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صفات
کمال ممکن باشد با تمام مکارم اخلاق وکمال محاسن افعال با دمنوط باشد یا نہ علی
الثانی ان مساوی مساوی نتواند شد وعلی الاول چون آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
متمم مکارم اخلاق ومکمل محاسن افعال اند بودن آن مساوی متمم مکارم اخلاق ومکمل
محاسن افعال محال بالذات است زیرا کہ تتمیم متمم وتکمیل مکمل محال بالذات است وہرگاہ کہ
مساوات محال است افضلیت اولی بالامتناع است چہ این قابل اعتراف میکند
باینکہ افضل مرتبہ مساوات را جایز شد و مرتبہ زیادت قایز می باشد ہر چند برای اثبات
امتناع ذاتی اعلی ازان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم حاجت باین بیان نیست چہ متاخر
افضل از اول نمی تواند بود و غیر متمم مکارم اخلاق از متمم آن و غیر مکمل محاسن افعال
از مکمل آن افضل نتواند شد مگر این بیان برای تبکیت این قایل آوردہ شد و قول
او و درایشہم شک نیست الی آخرہ بچند وجہ بر غایت جہالت وضلالت او دلالت
دارد اول اینکہ ہر فضیلتے کہ در نبی من الانبیاء بودہ است بوجہ اکمل در آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم موجود است قال فی الشفا بعد ذکر قولہ تعالی تلک الرسل فضلنا بعضہم علی بعض
الایۃ قال اہل التفسیر فی قولہ سبحانہ ورفع بعضہم درجات اراد محمد صلی اللہ علیہ وسلم

لانہ بعث الی الاحمر والاسود واحلت لہ الغنائم وظہرت علی یدیہ المعجزات ولیس احد من الانبیاء اعطی فضیلۃ وکرامۃ الا وقد اعطی محمد صلی اللہ علیہ وسلم مثلہا انتہی وقال الشیخ ابو الحسن الاشعری رح کل آیۃ اوتیہا نبی من الانبیاء علیہم السلام فقد اوتی مثلہا نبینا صلی اللہ علیہ وسلم وخص من بینہم بتفضیل الرؤیۃ وفی مواہب اللدنیہ فی القسم الرابع من المقصد الرابع اخص نبی لشئی من المعجزات والکرامات الا ولنبینا صلی اللہ علیہ وسلم مثلہ کما نصوا علیہ انتہی وقال فی شرح الشفا قال التلمسانی روی ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم حاز خصال الانبیاء کلہا واجتمعت فیہ اذ ہو عنصرہا ومنبعہا فاعطی خلق آدم ومعرفۃ عیسی وشجاعۃ نوح وخلۃ ابراہیم ولسان اسمٰعیل ورضی اسحاق وفصاحۃ صالح وحکمۃ لوط وبشری یعقوب وجمال یوسف وشدۃ موسی وصبر ایوب وطاعۃ یونس وجہاد یوشع وصورت داؤد وحب دانیال ووقار الیاس وعصمۃ یحیی وزہد عیسی وانغمس صلی اللہ علیہ وسلم فی جمیع اخلاق الانبیاء لیقتبسوا منہ صلوات اللہ علیہم اجمعین وقد افصح بذلک البوصیری حیث قال وکل آی اتی الرسل الکرام بہا فانما اتصلت من نورہ بہم وقال الامام البغوی رح ما اوتی نبی آیۃ الا اوتی نبینا صلی اللہ علیہ وسلم مثل تلک الآیۃ وفضل علی غیرہ بآیات مثل انشقاق القمر باشارۃ وحنین الجذع علی مفارقتہ وتسلیم الحجر والشجر علیہ وکلام البہائم والشہادۃ برسالتہ ونبع الماء من بین اصابعہ وغیر ذلک من المعجزات والآیات التی لا تحصی واظہرہا القرآن الذی عجز اہل السماء والارض عن الاتیان بمثلہ ثم روی بسندہ عن ابی ہریرۃ رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال ما من نبی الا وقد اعطی من الآیات ما آمن علی مثلہ البشر وانما کان الذی اوتیتہ وحیا اوحاہ اللہ تعالی الی فارجو ان اکون اکثرہم تابعا یوم القیمۃ متفق علیہ بالجملہ در ہیچ نبی از انبیاء علیہم السلام فضیلتی وکرامتی وآیتی نبودہ کہ مثل ان فضیلت وآن کرامت وآن آیت

براکمل وجوه در آن حضرت صلی الله علیه وسلم نباشد وازین مبرهن شد که هیچیک نبی
از انبیا وهیچیک رسول از رسل باعتبار خصوصیات فضایل هم فضلی بر آنحضرت صلی الله
علیه وسلم ندارد پس قول این قایل که با وجود تفاضل فیما بین انبیا و رسل علیهم السلام
اختصاص بعضی بخصایص وبعضی دیگر بخواص دیگر متحقق است ناشی از سوء اعتقاد اوست
چه میانه هیچیک نبی ومیانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم تفاضل نیست یعنی تفاضل این است
که آنحضرت صلی الله علیه وسلم از دیگر انبیا و رسل من وجه افضل باشند ودیگر انبیا ورسل
ازان حضرت صلی الله علیه وسلم من وجه آخر افضل باشند حال آنکه هیچیک نبی ورسول
بوجه من الوجوه از آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل نیست آنحضرت من کل الوجوه
از همه انبیا ورسل افضل اند وآنحضرت را بر سایر خلایق کافه فضل کلی است چه هیچیک فضیلت
در هیچیک نبی از انبیا آنچنان نیست که مثل آن باکمل وجوه در آنحضرت صلی الله علیه
وسلم موجود نباشد پس هیچیک نبی را هیچیک وجه بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم فضل نیست
وازینجا بطلان قول این قایل پس اگر خصوص اسباب فضیلت در مساوات شرط
باشد نفی افضلیت از افضل لازم خواهد آمد لعدم الاشتراک لوجود الخصایص
الموجبة للفضیلة انکشاف یافت چه بنای این قول بر این است که در بعض انبیا علیهم
السلام بعض فضایل آنچنان بوده اند که مثل آن در آنحضرت صلی الله علیه وسلم نبوده
واین مبنی باطل است وآن فضایل که خصایص آن انبیا شمرده می شوند نسبت بآنحضرت
صلی الله علیه وسلم خواص آن انبیا نیستند آن خواص اضافیه بنسبت دیگر انبیا
هستند مثلا اول البشر فضیلت خاصه حضرت آدم علیه السلام است لیکن این فضیلت
خاصه حضرت آدم علیه السلام نسبت بآنحضرت صلی الله علیه وسلم نیست چه آنحضرت صلی
الله علیه وسلم اول النبیین خلقا هستند پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم از حضرت آدم
علیه السلام در اولیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم است محتاج بیان نیست وعلی هذا القیاس

دیگر خصایص دیگر حضرات انبیا علیهم السلام چنانچه مینذی ازان عنقریب می آید حاصل کلام آنحضرت
صلی الله علیه وسلم جامع جمیع اجناس انواع فضایل اند که در دیگر انبیا علیهم السلام فرادی فرادی
بوده اند مصرع آنچه خوبان همه دارند تو تنها داری .: بلکه جمله فضایل خاصه و عامه
و جمیع کمالات کلیه و جزئیه که در حضرات سایر انبیا علیهم السلام بوده اند از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم مقتبس بودند توهم اینکه بعض فضایل کسی از انبیا علیهم السلام در آن
حضرت نبود ناشی از نجدیت و بی ایمانی است وجه و وهم اینکه آنچه این قایل از آیة
تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض فهمیده است که هر یک از رسل علیهم السلام
بر من عداه من الرسل بعض وجوه فضل دارد تا ازان لازم آید که هر واحد از دیگر رسل
علیهم السلام در بعض وجوه فضایل از آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل باشد محض
غلط فهمی اوست معنی این آیة کریمه همین قدر است که او سبحانه بعض رسل را بر بعض دیگر
از رسل فضل بخشیده است چنانکه او سبحانه رسل اولو العزم بر رسل غیر اولو العزم
و در رسل اولو العزم آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر رسل اولو العزم فضل و کرامت
فرموده همچنان او سبحانه بعض انبیا را بر بعض دیگر از انبیا علیهم السلام فضل داده
کما قال سبحانه ولقد فضلنا بعض النبیین علی بعض وازین مفهوم نمی شود که هر یک نبی افضل
است از جمیع من عداه من الانبیاء چنانکه این قایل از آیة تلک الرسل فضلنا بعضهم
علی بعض فهمیده است فی الشفاء و شرحه قال الله تعالی ولقد فضلنا بعض النبیین علی
بعض فالتفضیل ثابت مقطوع به فی الجملة بین ارباب النبوة وکذا بین اصحاب الرسالة
لقوله وقال ای سبحانه تلک الرسل فضلنا بعضهم علی بعض قال بعض اهل العلم والتفضیل المراد لهم
ههنا فی الدنیا ای غیر مقصور فی العقبی لانه غیر موجود فی الاخری وذلک ای سبب تفضیلهم فی
الدنیا بثلثة احوال ان یکون آیاته ومعجزاته ابهر واشهر ولا شک ان معجزات نبینا صلی
الله علیه وسلم اظهر واشهر ولو لم یکن الا القرآن لکفی بالله وکیلا للبرهان او تکون امته ازکی

واکثر ای ازید من غیرہم کیفیۃ وکمیۃ اما الکیفیۃ فقد قال تعالی کنتم خیر امۃ واما الکمیۃ فقد ثبت انہ صلی اللہ علیہ وسلم قال صفوف المومنین مائۃ وعشرون وامتی منہم ثمانون او یکون ای النبی المفضل فی ذاتہ افضل واطہر ثم مما یدل علی افضلیۃ نبینا صلی اللہ علیہ وسلم فی ذاتہ انہ سبحانہ خلقہ قبل جمیع موجوداتہ بل جعلہ کالعلۃ الغایۃ فی مراتب مخلوقاتہ وجعلہ اولا واخرا فی مقامات کائناتہ وجعل نور مشکواتہ محل فیوض انوار ذاتہ واسرار صفاتہ ومعدن ظہور تجلیاتہ وفضلہ ای فضل کل نبی فی ذاتہ راجع الی ما خصہ اللہ بہ من کرامتہ اختصاصہ من کلام ای کما وقع لموسی فی الطور ولنبینا فی مقام قاب او ادنی فی معرض الظہور او خلۃ ای کما ثبت للخلیل ولنبینا الجلیل مع زیادۃ المحبۃ الخاصۃ او لحالۃ الجامعۃ بین المحبۃ والمحبوبیۃ بل الوسیلۃ لکل محب ومحبوب فی المرتبۃ المطلوبۃ والمجذوبیۃ او رویۃ ای بصریۃ کما اختص بہ نبینا صلی اللہ علیہ وسلم علی ما تقدم او رویۃ بصریۃ وہی مقام المشاہدۃ برفع الحجب الجسمانیۃ کما یحصل للکل من الافراد الانسانیۃ او ما شاء اللہ من الطائفۃ تحت ولایۃ واختصاصہ انتہی این قایل معنی آیت وا رکونہ فہمیدہ تفضیل ہر یک نبی بر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم من وجہ قابل شدہ این آیت را مستند میگرداند فہمیدن شیخ او معانی آیات قرآنی واحادیث نبوی غلط فہمیدہ بندگان خدا تعالی را گمراہ میکرد و شاید منشاء غلط فہمی این قایل آنست کہ او از تفسیر مظہری فیما سبق منہ نقل کردہ است الفضل ہو زیادۃ احد الشیئین علی الآخر فی وصف مشترک بینہما وفی العرف والاصطلاح یختص ذلک بالکمال وہو ما یقتضی مدحا فی الدنیا وثوابا فی الآخرۃ فان کان احدہما مختصا بوصف کمال والآخر بوصف کمال آخر فلکل واحد منہما فضل جزئی علی الآخر فی مطلق الکمال اعنی فی استحقاق المدح والثواب انتہی این قایل از جملہ شرطیۃ فان کان الی آخرہ گمان برد کہ ہر یکی از رسل علیہم السلام بر جمیع من عداہ من الرسل فضل جزئی وارد و این گمان او را در این ضلالت انداخت کہ گمان برد کہ ہر یک رسول را بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جہتہ

بعض فضایل فضل جزئی ہست و نزد النست کہ این جملہ شرطیہ است و در ہیچ یک نبی از انبیا
در ہیچ یک رسول از رسل علیہم السلام فضیلتی و کمالی و کرامتی آنچنان نبود کہ در آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم مثل آن بوجہ اکمل موجود نباشد کما سبق واین جملہ شرطیہ معنی آیۃ کریمہ
نیست وصاحب تفسیر مظہری در معنی این آیۃ نگفتہ است کہ ہر یک رسول را بر جمیع من عداہ
فضل جزئی ہست بلکہ او می گوید در تفسیر آیۃ ورفع بعضہم درجات علی بعضہم او علی کلہم اما رفع درجات
بعضہم علی بعضہم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی الانبیاء والوا العزم
من الرسل علی غیرہم ونحو ذلک واما رفع درجات بعضہم علی کلہم فذلک مختص بنبینا صلی اللہ علیہ
وسلم ثبت ذلک لوحی غیر متلو وانعقد علیہ الاجماع انتہی واینکلام صریح ہست در خلاف
مزعوم این قایل باقی ماند خدشہ در کلام صاحب تفسیر مظہری بدو وجہ یکی اینکہ مدلول کلامش
این است کہ ضمیر ہم فی بعضہم در قول او سبحانہ ورفع بعضہم راجع ہست سوی انبیا کما یدل
علیہ قولہ اما رفع درجات بعضہم علی بعضہم ففی کثیر من الانبیاء والرسل حیث فضل الرسل علی
الانبیاء حال آنکہ مرجع مذکور قریبا قبل تلک الرسل وتفضیل رسل بر انبیا مدلول این ایت
نیست مدلول این ایت تفضیل بعض رسل بر بعض آخر از رسل است دویم اینکہ تفضیل او
رفع بعضہم را بقولہ اما رفع درجات بعضہم علی بعضہم الی آخرہ مبنی ہست بر اینکہ مراد از بعضہم
فی قولہ ورفع بعضہم درجات بعض مبہم ہست حال آنکہ دیگر اہل تفسیر گفتہ اند کہ مراد از آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم واین ابہام برای تفخیم شان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ہست اعتماد
اعلی انہ لا یتبادر منہ الا الفرد الاکمل الافضل درجات من عداہ من الرسل واین کلام
استطرادا مذکور شدہ پس معلوم شد کہ قول این قایل لہذا حضرت مالک معطی فضایل
جل شانہ بعد ذکر تفضیل بلا ذکر وجوہ مختلف در رسل تفاضل علیہم السلام در آیۃ تلک الرسل
تفضیص فرمود تنبیہا علی ذلک الخ مرادش این ہست کہ او تعالی بعض رسل را بر بعضی
دیگر فضل بخشیدہ بعض وجوہ فضل بیان فرمودہ ہست مفید مطلب او نیست چرا زینقدر

لازم نمی آمد که کسی را از رسل بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم من وجه فضل باشد واگر مرادش ازان
این است که او سبحانه هر یکی را از رسل بر جمیع من عداه من الرسل فضل بخشیده بذکر وجوه
مختلف در هر یک رسل متفاضلین تخصیص فرموده است این غلط فهمی اوست او سبحانه
هر یکی را از رسل بر جمیع من عداه من الرسل فضل نه بخشیده است وازین کریمه همین قدر
فهمیده میشود که او سبحانه بعض رسل را همچو رسل اولو العزم بر بعض دیگر از رسل همچو رسل
غیر اولو العزم فضل داده است وبعض رسل اولو العزم را بر بعضی دیگر از رسل اولو العزم
همچو آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بر سایر رسل اولو العزم فضل بخشیده است وانچه
او سبحانه از وجوه فضل ذکر فرموده است وهو قوله سبحانه منهم من کلم الله وقوله تعالی
وآتینا عیسی ابن مریم البینات وایدناه بروح القدس چنین نیست که ازان تفضیل کسی
از سایر رسل اولو العزم بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم مستفاد شود در من کلم الله
آنحضرت صلی الله علیه وسلم داخل اند چنانچه مفسران گفته اند که هو موسی علیه السلام
ومحمد صلی الله علیه وسلم فکلم موسی لیلة الحیرة وفی الطور ومحمد لیلة المعراج حین قاب قوسین
او ادنی وبر تقدیر اینکه مراد از من کلم الله موسی علیه السلام باشد نفی این صفت از
آنحضرت صلی الله علیه وسلم نتوان کرد چه تکلم او سبحانه با آنحضرت صلی الله علیه وسلم
لیلة المعراج ثابت است وهمچنان او سبحانه بینات با آنحضرت صلی الله علیه وسلم
کرامت فرموده وآنحضرت صلی الله علیه وسلم را بروح القدس موید گردانید پس ازین
وجوه تفضیل حضرت موسی یا حضرت عیسی علیهما السلام بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم لازم نتواند
آمد چنانکه مزعوم این قایل است وازینجا معلوم شد که قول این قایل اگر خصوص اسباب
تفضیلات و مساوات شرط باشد نفی افضلیت از افضل لازم خواهد بود لعدم الاشتراک
مبنی است بر جهل او باینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم جامع جمیع کمالات اند که در حضرت
انبیا علیهم السلام بودند. قول او واللازم باطل لثبوت التفاضل بینهم بالنص مبنی است

بر تفہیم آن معنی آیت کریمہ چہ معنی آیت کریمہ تفضیل بعض رسل بر بعض ہست نہ تفضیل ہر واحد
از رسل بر جمیع من عداہ من الرسل کما عرفت وجہ ثالث اینکہ انواع و اجناس فضایل
باہم متفاوت اند بعض فضایل از بعض دیگر از فضایل افضل اند و بعض کمالات نسبت
بعض دیگر از کمالات مفضول اند مثلا رسالت از نبوت بی رسالت افضل است
و ولایت بی نبوت از نبوت مفضول ہست و از اجلی بدیہیات ہست کہ کسیکہ با
متصف باشد بفضیلتے کہ افضل ہست از فضیلتے دیگر افضل ہست از کسیکہ متصف باشد
بآن فضیلت دیگر مفضولہ بلکہ بعض فضایل نسبت بعض اشخاص فضایل اند و نسبت
بعض اشخاص دیگر فضایل نیستند مثلا نبوت بی رسالت نسبت با انبیاء غیر مرسل
از کمالات ہست و نسبت بمرسلین از کمالات نیست بلکہ دون درجہ آنحضرات ہست
و اینہم ظاہر و ضروری ہست کہ شخصی کہ واسطہ افاضہ کمالی بشخص دیگر باشد از ان شخص
دیگر افضل ہست چہ تفاوت میانہ مستفیض کمال و مفیض آن گو ان مفیض علت
مستقلہ نباشد ضروری است و اینہم از اجلی ضروریات است کہ ہمہ کمالات و فضایل
و سایر اوصاف ہر گونہ کہ باشد توابع وجود موصوفات اند لاشی محض کہ ہیچگونہ بہرہ
از وجود ندارد متصف بکمالی و فضیلتی نتواند شد پس کسیکہ بطفیل دیگری بوجود آمدہ
باشد بہر حال از ان دیگر مفضول ہست و توہم افضل بودنش از ان دیگر غیر معقول
و در اینمقدمات کسی را گو عقل و ایمان نداشتہ باشد جای کلام نیست بعد تمہید
اینمقدمات می گوییم کہ او سبحانہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم آنچنان فضایل فاضلہ
بفضل عظیم خود کرامت فرمودہ ہست کہ ہیچکس را از سایر انبیا و رسل علیہم السلام
دران فضایل با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مساوات و مشارکت نیست چہ جای
آنکہ کسی را از انبیاء و رسل بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ فضل باشد
یکی از انجملہ این ہست کہ خلق و ایجاد ہمہ ممکنات بطفیل آنحضرت ہست و اول ما خلق اللہ

نور آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ست اگر نبودی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نہ آدم بودی
و نہ بنی آدم بلکہ نہ عالم و نہ اجزای عالم فنشا نہ انہ لولاہ لم یکن فلک ولا دوار نہ ولا زمن
ولا احوالانہ ولا آدم ولا ولدانہ ولا ادریس ولا نبوتہ وحکمتہ ولا سلطانہ ولا جنۃ وخلہا ولا علا
ولا امکانہ ولا نوح ولا طوفانہ بل ولا ماء ولا طغیانہ ولا من حمل معہ لا فلکھم ولا قوسہ ولا
غرقھم وہلکھم ولا ابراہیم ولا آلہ ولا ملکھم نعم ولا داؤد ولا سلیمانہ ولا موسی ولا ثعبانہ ولا
فرعون ولا ہامانہ ولا عیسی ولا حواریوہ ولا رہبانہ ولا الدنیا ولا احوالہا ولا الارض ولا
زلزالہا ولا القیمۃ ولا اہوالہا ولا جنۃ ولا رضوانہا ولا جہنم ولا نیرانہا کما قال فی شرح
الشفا ان من المعلوم انہ لولا نور وجودہ وظہور کرمہ وجودہ لما خلق الافلاک ولا وجد
الاملاک فہو مظہر للرحمۃ الالہیۃ التی وسعت کل شئ من الحقایق الکونیۃ المحتاجۃ الی نعمۃ
الایجاد ثم الی منحۃ الامداد الی آخر ما قال وقد سبق نقلہ پس ہرچہ بوجود آمدہ است
از فضایل وصحاب فضایل بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از کمن عدم بمنصہ
شہود آمدہ ست تفہیم اینکہ کسی از انبیا و رسل علیہم السلام کہ بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم بوجود آمدہ اند از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ افضل اند
بدان مانند کہ بعض غلاۃ بیدین گویند کہ حضرت حسنین رضی اللہ عنہما از آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند و بران استدلال می کنند کہ مادر حضرت حسنین
رضی اللہ عنہما از مادر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم و پدر حسنین رضی اللہ عنہما از پدر
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند ونمی دانند کہ فضل پدر و مادر حضرت حسنین
رضی اللہ عنہما از جہت کدام کس و بطفیل کدام کس بود و ویمی از انجملہ این ست
کہ او سبحانہ میفرماید واذ اخذ اللہ میثاق النبیین لما آتیتکم من کتاب وحکمۃ
ثم جاءکم رسول مصدق لما معکم لتؤمنن بہ ولتنصرنہ قال أأقررتم واخذتم علی ذلکم
اصری قالوا اقررنا قال فاشہدوا وانا معکم من الشاہدین قال امیر المؤمنین علی ابن

ابیطالب رضی اللہ عنہ لم یبعث اللہ نبیًا من آدم فمن بعدہ الا اخذ علیہ العہد فی محمد صلی اللہ علیہ
وسلم لئن بعث وہو حیٌّ لیومننّ بہ ولینصرنہ ویاخذ العہد بذلک علی قومہ ونحوہ عن السدی
وقتادۃ قال ابو الحسن القابلی اختص اللہ محمدا صلی اللہ علیہ وسلم بفضل لم یوتہ غیرہ ابانہ
وہو ما ذکرہ فی ہذہ الایۃ قال المفسرون اخذ اللہ المیثاق بالوحی فلم یبعث نبیًا الا ذکر لہ
محمدا ونعتہ واخذ علیہ ای علی کل نبی میثاقہ وہو ان ادرکہ یومن بہ وقیل ان یبیّنہ
لقومہ ویاخذ میثاقہم ان یبیّنوہ لمن بعدہم وہکذا الی ان یبعث فیومنوا بہ وقال اللہ سبحانہ
واذ اخذنا من النبیین میثاقہم ومنک ومن نوح وابراہیم وموسی وعیسی ابن مریم واخذنا
میثاقا غلیظا قال امیر المومنین عمر ابن الخطاب رضی اللہ عنہ فی کلام بکی بہ النبی صلی اللہ علیہ
وسلم بابی انت وامی یا رسول اللہ لقد بلغ من فضیلتک عند اللہ ان بعثک آخر الانبیاء
وذکرک فی اولہم فقال واذ اخذنا من النبیین میثاقہم ومنک ومن نوح الایہ وقال
قتادۃ ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال کنت اول الانبیاء فی الخلق وآخرہم فی
البعث فلذلک وقع ذکرہ مقدما ہہنا قبل نوح وغیرہ وقال الامام ابو اللیث السمرقندی
فی ہذا تفضیل نبینا صلی اللہ علیہ وسلم لتخصیصہ بالذکر قبلہم وہو آخرہم والمعنی اخذ اللہ علیہم
المیثاق اذا اخرجہم من ظہر آدم کالذر قال فی شرح الشفا والمعنی ان للانبیاء میثاقا
خاصا بعد دخولہم فی المیثاق العام المعنی بہ قولہ الست بربکم قالوا بلی تبلیغ الرسالہ
داخص من ہذا المیثاق میثاق الانبیاء اصالۃ وامہم تبعًا انہ صلی اللہ علیہ وسلم لو فرض
انہ وجد فی ای زمان من الازمنۃ لتبعہ جمیع الانبیاء وجمیع امہم من الاولیاء والعلماء
والاصفیاء فکانہم تابعون لہ بالقوۃ وعلی فرض وقوعہ بالفعل انتہی ثم قال وفی کتاب
القصص لوثیمۃ ابن الفرات برفعہ الی ابی موسی الاشعری انہ قال لما خلق اللہ سبحانہ آدم
علیہ السلام قال لہ آدم علیہ السلام فقال نعم یا رب قال من خلقک فقال انت یا رب
خلقتنی قال فمن ربک قال انت لا الٰہ الا انت قال فاخذ علیک المیثاق بہذا قال نعم

فاخرج اللہ سبحانہ الحجر الاسود من الجنۃ وہو اذ ذلک ابیض ولولا ما سودہ المشرکون بمسہم ایاہ لما اشتفی بہ ذو عاہۃ الا شفی بہ فقال اللہ سبحانہ امسح یدک علی الحجر بالوفار ففعل ذلک فامرہ بالسجود فسجد اللہ سبحانہ ثم اخرج من ظہرہ ذریتہ فبدأ بالانبیاء منہم وبدأ من الانبیاء بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم فاخذ علیہ العہد کما اخذہ علی آدم ثم اخذ العہد علی الانبیاء والرسل کذلک ان یومنوا بمحمد صلی اللہ علیہ وسلم وان ینصروہ ان ادرکہم زمانہ فالتزموا ذلک وشہد بعضہم علی بعض وشہد اللہ سبحانہ بذلک علی جمیعہم اخذ بعد ذلک العہد علی سایر بنی آدم فسجد واکلہم الا الکافرین والمنافقین لم یطیقوا ذلک لصیاص خلقت فی اصلابہم الحدیث وقال صلی اللہ علیہ وسلم بعثت الی الخلق کافۃ وقال صلی اللہ علیہ وسلم وارسلت الی الخلق کافۃ فہو صلی اللہ علیہ وسلم مبعوث الی کافۃ العالمین من السابقین واللاحقین پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درحقیقت نبی الانبیاء اند وازینجا است کہ فرمودہ اند لوکان موسی حیا لما وسعہ الا اتباعی وحضرت ابراہیم وحضرت عیسی علیہما السلام کہ از رسل اولو العزم اند در روز قیامت درامت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خواہند بود وہمہ انبیاء از حضرت آدم ومن سواہ زیر لوای آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دران روز خواہند بود وافاضہ کمالات وکرامات بر ارواح حضرات انبیا علیہم السلام بوساطت روح مقدس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم شدہ است ونسبت سایر انبیا علیہم السلام سوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نسبت امت سوی رسول ان امت است ونسبت مستفیض سوی مفیض پس توہم اینکہ ہریک نبی ورسول بوجہ من الوجوہ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل است توہم این است کہ افراد امت از رسول خود افضل اند ومستفیض از مفیض افضل است ایچنین توہم باطل در دلی کہ ایمانی دارد نتواند گنجید سیومی ازانجملہ این است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم اکرم الاولین والآخرین علی اللہ [illegible]

ہمہ انبیا و رسل علیہم السلام داخل اند و نیز آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خیر اصحاب الیمین
وخیر السابقین اند کما روی عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم ان اللہ قسم الخلق قسمین فجعلنی من خیرہم قسما فذلک قولہ اصحاب الیمین و اصحاب
الشمال فانا من اصحاب الیمین و انا خیر اصحاب الیمین ثم جعل القسمین ثلاثا فجعلنی من خیرہا
ثلثا و ذلک قولہ فاصحاب المیمنۃ و اصحاب المشامۃ والسابقون السابقون فانا من
السابقین وانا خیر السابقین ثم جعل الاثلاث قبایل فجعلنی من خیرہا قبیلۃ و ذلک قولہ
وجعلناکم شعوبا و قبایل لتعارفوا الآیہ فانا اتقی ولد آدم واکرمہم علی اللہ ولا فخر ثم جعل
القبایل بیوتا فجعلنی من خیرہا بیتا فذلک قولہ انما یرید اللہ لیذہب عنکم الرجس اہل
البیت ویطہرکم تطہیرا و ظاہر است کہ در عموم اصحاب الیمین و عموم دیگر مضاف الیہ خیر
درین حدیث رسل وانبیا داخل اند و نیز ارشاد شدہ است انا سید الناس یوم
القیمۃ و در عموم الناس حضرت آدم فمن سواہ داخل اند توہم افضل بودن ہر یکی از انبیا
و رسل از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بوجہ من الوجوہ ناشی است از سوء فہم و سوء عقیدت
چہارم از انجملہ این است کہ در حدیث اسرا است فقال تبارک وتعالی لہ ای للنبی
علیہ السلام سل فقال انک اتخذت ابراہیم خلیلا واعطیتہ ملکا عظیما وکلمت موسی تکلیما و
اعطیت داود ملکا عظیما والنت لہ الحدید وسخرت لہ الجبال واعطیت سلیمان ملکا عظیما
وسخرت لہ الجن والانس والشیاطین واعطیتہ ملکا لا ینبغی لاحد من بعدہ وعلمت عیسی التورۃ
والانجیل وجعلتہ یبری الاکمہ والابرص واعذتہ وامہ من الشیطان الرجیم فلم یکن لہ
علیہما سبیل فقال لہ ربہ تعالی قد اتخذتک حبیبا فہو مکتوب فی التوریۃ محمد حبیب
الرحمن وارسلتک الی الناس کافۃ وجعلت امتک ہم الاولون وہم الآخرون وجعلت
امتک لا یجوز لہم خطبۃ حتی تشہد وا انک عبدی ورسولی وجعلتک اول النبیین خلقا
وآخرہم بعثا واعطیتک سبعا من المثانی ولم اعطہا احد قبلک واعطیتک خواتیم سورۃ البقرۃ

من کنز تحت عرشی لم اعطہا نبیا قبلک وجعلتک فاتحا وخاتما پس از فرمودہ او سبحانہ صراحۃ
بیّن ہست کہ فضایلی کہ او سبحانہ بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمودہ افضل اند از
فضایلی کہ او سبحانہ بحضرت ابراہیم وحضرت موسی وحضرت داؤد وحضرت سلیمان وحضرت
عیسی علیہم السلام بخشیدہ واو سبحانہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بہمان فضایل کہ
آنحضرت را صلی اللہ علیہ بآن اختصاص بخشیدہ از سایر انبیا و مرسلین افضل گردانیدہ
بخصوص خاتمیت وفاتحیت واعطای خواتیم سورہ بقرہ وسبع مثانی واوّلیت در خلق
وآخریت در بعث وتشریف امت باولیت وآخریت کہ فرع اولیت وآخریت آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم است وارسال الی الناس کافہ کہ از لوازم ختم نبوت ہست ومحبوبیت
خاصہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بر دیگران تفضیل دادہ وچون فضایل آنحضرت علیہم
السلام نسبت بفضایل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مفضول اند لامحالہ آنحضرات علیہم
السلام نسبت بآنحضرت مفضول اند تخییل فضیلت دیگری از انبیا و مرسلین علیہم
السلام بوجہ من الوجوہ از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تخییل خالی از تحصیل معنی تفضیل
ومبنی بر ضلالت وتضلیل ہست وازینجا منکشف شد کہ قول این قایل پس ثابت
شد کہ نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذہول
از قاعدہ تفضیل ہست ومبنی از تضلیل مفضی سوی تجہیل رب جلیل از قاعدہ تفضیل
واز موجبات کفر این جاہل ضلیل ہست اگر وصف خاتمیت وآخریت در بعث
وارسال الی الناس کافہ کہ از لوازم خاتمیت ہست مفید فضل آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم بر دیگر انبیا و رسل ومفید نفی مساوات دیگران بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
نمی بود اینکلام قدسی وجہی نداشت حال آنکہ اینکلام مسوق ہست برای تبیین تفضیل
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر آن رسل کہ در کلام آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم مذکور اند
این جاہل بیباک ہرچہ در دلش می آمد بیہودہ می سراید پنجم از انجملہ این است کہ در

حدیث اسرا از روایت ابوہریرۃ رضی اللہ عنہ آمدہ ثم لقوا ای النبی وجبرئیل ومن معہ من الملائکۃ ارواح الانبیاء فاثنوا علی ربہم و ذکر کلام کل واحد منہم وہم ابراہیم وموسی وعیسی وداؤد وسلیمان ثم ذکر کلام النبی صلی اللہ علیہ وسلم فقال ای ابو ہریرۃ وان محمدا اثنی علی ربہ فقال کلکم اثنی علی ربہ وانا اثنی علی ربی فقال الحمد للہ الذی ارسلنی رحمۃ للعالمین وکافۃ للناس بشیرا ونذیرا وانزل علی الفرقان فیہ تبیان کل شی وجعل امتی خیر امۃ وجعل امتی امۃ وسطا وجعل امتی ہم الاولون وہم الآخرون وشرح لی صدری ووضع عنی وزری ورفع لی ذکری وجعلنی فاتحا وخاتما فقال ابراہیم بہذا فضلکم محمد ازین حدیث ثابت است کہ حضرت ابراہیم علیہ السلام از جہت وصف خاتمیت ودیگر فضایل خاصہ آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر دیگر انبیا و رسل علیہم السلام تفضیل دادند و فرمودند بہذا فضلکم محمد اگر بدانست این قایل نفی مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذہول از قاعدہ تفضیل ومبنی از تضلیل است باری این قول ابراہیم علیہ السلام کہ بخصوص خاتمیت وخصوص اسباب فضیلت آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر رسل وانبیا علیہم السلام تفضیل دادند ونفی مساوات کردند بر کدام قاعدہ مبنی واز کدام چیز مبنی است شاید در اعتقاد این جہول حضرت ابراہیم علیہ السلام را ہم از قاعدہ تفضیل ذہول وتضلیل ماول ومعمول بود والعیاذ باللہ ہمچو کلمات این قایل مفضی بکفر اوست ششم از انجملہ این است کہ در شرح شفا مذکور است کہ روی عن ابن عباس رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم نزل علی جبریل فسلم علی فقال فی سلامہ السلام علیک یا اول السلام علیک یا آخر السلام علیک یا ظاہر السلام علیک یا باطن فانکرت ذلک علیہ وقلت یا جبریل کیف یکون ہذہ الصفۃ لمخلوق مثلی وانما ہذہ صفۃ الخالق الذی لا یلیق الا بہ فقال یا محمد اعلم ان اللہ امرنی ان اسلم بہا علیک لانہ قد فضلک بہذہ الصفۃ وخصک بہا علی جمیع

النبیین والمرسلین فشتق لک اسما من اسمہ و وصفا من وصفہ وسماک بالاول لانک اول
الانبیاء خلقا وسماک بالآخر لانک آخر الانبیاء فی العصر وخاتم الانبیاء الی آخر الامم و
سماک بالباطن لانہ تعالیٰ کتب اسمک مع اسمہ بالنور الاحمر فی ساق العرش قبل ان یخلق
اباک آدم بالفی عام الی ما غایۃ لہ ولا نہایۃ فامرنی بالصلوٰۃ علیک فصلیت علیک
یا محمد الف عام بعد الف عام حتی بعثک اللہ بشیرا ونذیرا و داعیا الی اللہ باذنہ وسراجا
منیرا وسماک بالظاہر لانہ اظہرک فی عصرک ہذا علی الدین کلہ وعرف شرعک وفضلک اہل
السموات والارض فما منہم احد الا وقد صلی علیک وسلم فربک محمود وانت محمد وربک الاول
والآخر والظاہر والباطن وانت الاول والآخر والظاہر والباطن فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ
وسلم الحمد للہ الذی فضلنی علی جمیع النبیین حتی فی اسمی وصفتی ازین حدیث ثابت است کہ آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جمیع النبیین افضل اند من جمیع الوجوہ والا قول آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم حتی فی اسمی وصفتی بیمعنی باشد العیاذ باللہ معلوم نیست کہ در اعتقاد این
قایل قول حضرت جبریل علیہ السلام لانہ قد فضلک بہذہ الصفۃ وخصک بہا علی جمیع
النبیین والمرسلین وقول آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم الحمد للہ الذی فضلنی علی جمیع النبیین
حتی فی اسمی وصفتی نیز مبنی بر ذہول از قاعدۂ تفضیل ومبنی از تضلیل است قاعدہ این
قایل او را بمقصدی از نار خواہد نشانید وتلبیسات ننا فقانہ او را بدرک اسفل
خواہد رسانید ہفتم از انجملہ این است کہ از حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما مروی است
ان اللہ فضل محمدا صلی اللہ علیہ وسلم علی اہل السماء وعلی الانبیاء صلوات اللہ وسلامہ علیہم
قالوا فما فضلہ علی اہل السماء قال ان اللہ قال لاہل السماء ومن یقل منہم انی الہ من دونہ
الآیہ وقال لمحمد صلی اللہ علیہ وسلم انا فتحنا لک فتحا مبینا قالوا فما فضلہ علی الانبیاء قال
ان اللہ تعالیٰ قال وما ارسلنا من الرسول الا بلسان قومہ وقال لمحمد صلی اللہ علیہ و
سلم وما ارسلناک الا کافۃ للناس فارسلہ الی الجن والانس ازین قول حضرت ابن عباس

که مستنبط از آیهٔ قرآنی ست تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم از جهت رسالت عامه
بر سایر رسل وانبیا ثابت ست وازان ظاهر ست که هیچ نبی و رسول را بر آن
حضرت صلی الله علیه وسلم بوجهی فضل نیست چه اعلی فضایل آنحضرات علیهم السلام رسالت
است ونبوت و رسالت آنحضرات بنسبت برسالت عامه تامه آنحضرت صلی الله علیه
وسلم که خاتمه رسالات ومنبع سایر کمالات ست مفضول است پس لامحاله اهل آن
رسالات بنسبت بصاحب این رسالت کامله مفضول اند حضرت ابن عباس از جهت
خصوص سبب فضیلت یعنی عموم رسالت که یکی از شعب ختم نبوت ست تفضیل آنحضرت
صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا قایل اند شاید در اعتقاد این جاهل حضرت ابن عباس هم
از قاعده تفضیل ذواهل وتفضیل مخاطبین نا اهل اند چون از قول این جاهل تضلیل تجهیل رب
جلیل وآنحضرت وحضرت ابراهیم خلیل وحضرت جبریل از قاعده تفضیل وانتساب این
حضرات بتضلیل لازم ست این لباس تجهیل ابن عباس چرا مبالات خواهد کرد و برای
کشف عوار این ناهنجار وجوه بسیار اند وفیما ذکرناه کفایة لاولی الابصار وجه رابع
اینکه فضیلت بر دو گونه است یکی آنکه موصوف آن بوجود آن فی نفسه کامل باشد وکمال
او متعدی بغیر او نشود واز ونفعی بدیگری نرسد وکمال او بدیگری سودی نه بخشد دویم
آنکه فضل وکمال موصوف آن متعدی بغیر باشد ودیگران بفیض فضل وکمال موصوف
آن از فضایل وکمالات متمتع وبهره اندوز شوند و این قسم بحسب مراتب عموم فیض
ومدارج تعدیه افضال متفاوت بحسب المراتب است ودر این شک واشتباه نیست
که قسم ثانی از قسم اول افضل واعلی است. وفضل متعدی بنسبت بفضل غیر متعدی
باسم فضل احق واولی است واز ینجا است که خیر الناس من ینفع الناس وظاهر است
که هادی از مهتدی ومجدی از مجتدی وفضل مکمل بر کامل ومنجی بر ناجی
اجلی واظهر است وچنانکه درکمالات ظاهره وباطنه وفضایل دینیه ودنیویه میانه

متعدی و غیر متعدی تفاوت است و متعدی ازان کمالات و فضایل از غیر متعدی افضل
است ہمچنان در باب قرب و ثواب کسی که قرب و ثواب او ذریعه قرب و ثواب دیگران
نباشد و قرب و ثواب اول افضل است از قرب و ثواب ثانی و علی هذا القیاس
مراتب قسم ثانی در فضیلت متفاوت اند ان فضیلت متعدیه که تعدیهٔ ان اکثر و عموم
آن بیشتر است افضل است ازان فضیلت متعدیه که تعدیهٔ آن کمتر و افاضه ان
اقل و اندر است چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم رحمة للعالمین و مبعوث الی کافة
الخلق الی یوم الدین اند افاضه آن رحمت تمام عالم و عالمیان را عام و افاده آن
هرگونه کمالات دینیه و دنیویه و صوریه و معنویه و جمع فضایل اولویه و اخرویه را بجمیع
عوالم و عالمیان تام و مستدام است تخئیل اینکه کسی را از انبیا و رسل بوجه من الوجوه
بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم فضل است ناشی از غایت غوابت و بی ایمانی است
و باقتضای جهالت و نادانی است ہمچو تخئیل بدان ماند که کسی بگدای یک فلس دهد
و بادشاہی بہزاران ہزار کسان صره های زر بخشد ابلهی آنکس را که یک فلس به یک گدا
داده است بران بادشاه تفضیل دهد باین وجه که صفت دادن یک فلس بیک
گدا در بادشاه یافته نشد ہمچو ابله را چه توان گفت وجه خامس آنکه تفضیل آدم بسجود
ملایک و وجود بی تولد و ابوت بشر و حضرت ادریس باجتماع نبوت و حکمت و سلطنت
و دخول جنت و حضرت نوح بتحمل ایذای امت تا نهصد و پنجاه سال در تبلیغ احکام الهی
و غرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب و ابقاء نسل آدم متوسط ایشان و حضرت
ابراهیم بقصه نار و ذبح ولد بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم باقتضای غایت سفاہت است
اما اجمالا فلما روی عن ابن عباس رضی الله عنهما ان النبی صلی الله علیه وسلم کانت روحه
بین یدی الله قبل ان یخلق آدم بالفی عام یسبح ذلک النور و یسبح الملایکة بتسبیحه فلما خلق
الله آدم القی ذلک النور فی صلبه فاهبطنی الی الارض فی صلب آدم و جعلنی فی صلب

نوح فی السفینة وقذف بی فی صلب ابراہیم ثم لم یزل ینقلنی من الاصلاب الکریمة الارحام الطاہرة
حتی اخرجنی من ابوی لم یلتقیا علی سفاح قط قال القاضی فی الشفاء ویشہد بصحة ہذا الخبر
شعر العباس المشہور فی مدح النبی صلی اللہ علیہ وسلم وروی ایضا عن ابن عباس عنہ علیہ
السلام لما خلق اللہ آدم اہبطنی فی صلبہ الی الارض وجعلنی فی صلب نوح فی السفینة
وقذف بی فی النار فی صلب ابراہیم ثم لم یزل ینقلنی فی الاصلاب الکریمة الی الارحام
الطاہرة حتی اخرجنی بین ابوی لم یلتقیا علی سفاح قط قال فی الشفاء والی ہذا اشار العباس ابن
عبد المطلب رضی اللہ عنہ بقولہ شعر من قبلہا طبت فی الظلال وفی ✤ مستودع حیث
یخصف الورق ✤ ثم ہبطت البلاد لا بشر ✤ انت ولا مضغة ولا علق ✤ بل
نطفة ترکب السفین وقد ✤ الجم نسرا واہلہ الغرق ✤ تنقل من صالب الی رحم ✤
اذا مضی عالم بدا طبق ✤ ثم احتوی بیتک المہیمن من ✤ خندف علیاء
تحتہا النطق ✤ پس خلق آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از خلق حضرت آدم علیہ السلام مقدم
است اگر حضرت آدم اول البشر اند حضرت اول الخلق اند اول البشر را ابا اول الخلق
گفتن تواند بود وہر گاہ کہ وجود حضرت آدم علیہ السلام وصفات شان بطفیل آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم است حضرت آدم علیہ السلام را ہیچگونہ تفضل بر آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم نتواند بود وہمچنان وجود حضرت ادریس علیہ السلام وکمالات شان ونجات حضرت
نوح علیہ السلام از غرق وحضرت ابراہیم علیہ السلام از حرق بطفیل آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم بودہ است وہمین برای ابطال ہیچ تخییل حدیث وبیدی لواء الحمد ولا فخر ما من نبی
یومئذ آدم فمن دونہ الا تحت لوائی کافی است واما التفصیل فلما روی عن ابی ہریرة
رضی اللہ عنہ قال قالوا یا رسول اللہ متی وجبت لک النبوة قال وآدم بین الروح
والجسد وعن العرباض ابن ساریة رضی اللہ عنہ قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ
علیہ وسلم یقول انی عبد اللہ وخاتم النبیین وان آدم لمنجدل فی طینتہ وسأخبرکم باول امری

ابو اللیث السمرقندی وغیرہما ان آدم عند معصیتہ قال اللہم بحق محمد اغفر خطیئتی ویروی تقبل
توبتی فقال لہ اللہ من این عرفت محمدا قال رایت فی کل موضع من الجنۃ مکتوبا لا الٰہ
الا اللہ محمد رسول اللہ ویروی محمد عبدی ورسولی فعلمت انہ اکرم خلقک علیک فتاب
علیہ وغفر لہ وفی روایۃ فقال آدم لما خلقتنی رفعت راسی الی عرشک فاذا فیہ مکتوب
لا الٰہ الا اللہ محمد رسول اللہ فعلمت انہ لیس احد اعظم قدرا عندک ممن جعلت اسمہ مع اسمک
فاوحی اللہ الیہ وعزتی وجلالی انہ لآخر النبیین من ذریتک ولولاہ لما خلقتک قال
فی شرح الشفاء وتقرب منہ ما روی لولاک لما خلقت الافلاک وروی البیہقی عن علی
کرم اللہ وجہہ انہ کان آدم یکنی بابی محمد و وجہ تخصیصہ کونہ صلی اللہ علیہ وسلم افضل اولادہ
والتشرف باسنادہ بالجملہ چون اجل فضایل حضرت آدم علیہ السلام تشرف شان
بابوت آنحضرت ہست تفضیل حضرت آدم علیہ السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
بوجہ من الوجوہ باقتضای جہل وبی ایمانی ہست چنانکہ بعض جہلہ حضرات حسنین رضی اللہ عنہما را
بسبب بنوت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم تفضیل میدہند وآنچہ
این قایل از فضل حضرت ادریس علیہ السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جہت اجتماع
نبوت وحکمت وسلطنت ودخول جنت در حیات ذکر کردہ است منشاء آن نیز جہل
ونادانی والحاد وبی ایمانی است چہ ظاہر است کہ نبوت حضرت ادریس علیہ السلام از
نبوت ورسالت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بمراتب مفضول است وحکمت آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم از حکمت ادریس علیہ السلام بمراتب زایدہ است قال سبحانہ وانزل اللہ
علیک الکتاب والحکمۃ وعلمک ما لم تکن تعلم وکان فضل اللہ علیک عظیما وقال سبحانہ
ہو الذی بعث فی الامیین رسولا منہم یتلو علیہم آیاتہ ویعلمہم الکتاب والحکمۃ وقال صلی
اللہ علیہ وسلم فی حدیث شرح صدرہ صلی اللہ علیہ وسلم ثم تناول احدہما ای احد
الملکین الذین شرحا صدرہ صلی اللہ علیہ وسلم شیئا فاذا الخاتم فی یدہ من نور یحار الناظر

و ونه فختم به قلبي فامتلأ ايمانا وحكمة ثم اعاده مكانه وامر الآخر يده على مفرق صدري فالتأم
وفي رواية قال قلب وكيع اي شديد له عينان تبصران واذنان سميعتان ومعنى شديد
متين في العلم ومحكم في الفهم ومعنى تبصران يدركان الامور العقلية ومعنى اذنان سميعتان
انهما تعيان العلوم النقلية وفي حديث ابي ذر رضي الله عنه صلى الله عليه وسلم فما هو الا ان
وليا اي الملكان فكانما ارى الامر معاينة وعن معاذ عن النبي صلى الله عليه وسلم قال صلى
رسول الله صلى الله عليه وسلم صلوة الغداة ثم اقبل علينا فقال اني ساحدثكم اني قمت
من الليل فصليت ما قدر لي فنمت وفي رواية فوضعت جنبي فاذا انا بربي في احسن صورة
فقال يا محمد فيم يختصم الملأ الاعلى قلت انت اعلم يا رب مرتين قال فوضع كفه وفي
رواية يده بين كتفي فوجدت بردها بين ثديي وفي رواية قد وجدت برد انامله بين ثديي
فعلمت ما في السماء والارض وفي رواية الثانية فتجلى لي كل شيء وعرفت ما في السماء والارض
ثم تلا هذه الآية وكذلك نري ابراهيم ملكوت السموات والارض وليكون من الموقنين وقال
وهب ابن منبه قرأت في احد وسبعين كتابا فوجدت في جميعها ان النبي صلى الله عليه و
سلم ارجح الناس عقلا وافضلهم رايا وفي رواية اخرى فوجدت في جميعها ان الله لم
يعط جميع الناس من بدء الدنيا الى انقضائها في جنب عقله صلى الله عليه وسلم الا كحبة
رمل من رمال الدنيا قال في الشفاء ومن معجزاته الباهرة ما جمعه من المعارف
والعلوم وخصه من الاطلاع على جميع مصالح الدنيا والدين ومعرفة بامور شرائع
وقوانين دينه وسياسة عباده ومصالح امته وما كان في الامم قبله وقصص الانبياء
والرسل والجبابرة والقرون الماضية من لدن آدم الى زمنه وحفظ شرائعهم
وكتبهم ووعي سيرهم وسرد انبائهم وايام الله فيهم وصفات اعيانهم واختلاف
آرائهم والمعرفة بمددهم واعمارهم وحكم حكمائهم ومحاجة كل امة من الكفرة ومعارضة كل
فرقة من الكتابيين بما في كتبهم واعلامهم باسرارها ومخبآت علومهم واخبارهم الى الاخرة

علی لغات العرب وغریب الفاظ فرقها والاحاطة بضروب فصاحاتها والحفظ لایامها واشعارها
وحکمها ومعانی اشعارها والتخصص بجوامع کلمها الی المعرفة بضرب الامثال الصحیحة والحکم البینة
لتقریب التفهیم للغامض والتبیین للمشکل الی تمهید قواعد الشرع الذی لاتناقض فیه ولا
تخاذل مع اشتمال شریعته علی محاسن الاخلاق ومحامد الآداب وکل شیء مستحسن مفصل
لم ینکر منه ملحد ذو عقل سلیم شیئا الا من جهة الخذلان بل کل جاحد له وکافر من الجاهلیة به اذا
سمع ما یدعو الیه صوبه واستحسنه دون طلب اقامة برهان علیه ثم ما احل لهم من الطیبات
وحرم علیهم من الخبائث وصان به انفسهم واعراضهم واموالهم من المعاقبات والحدود
عاجلا والتخویف بالنار آجلا مما لایعلم ولایقوم به ولایبعضه الا من مارس الدرس والعکوف
علی الکتب ومثافنة بعض هذا الی الاحتواء علی ضروب العلم وفنون المعارف کالطب
والعبارة والفرائض والحساب والنسب وغیر ذلک من العلوم مما اتخذ اهل هذه المعارف
کلامه صلی الله علیه وسلم قدوة واصولا فی علمهم انتهی وقد سبق انه صلی الله علیه وسلم قال
بعثنی الله لتمام مکارم الاخلاق وکمال محاسن الافعال پس مبرهن شد که هر دو قسم حکمت
یعنی حکمت نظریه وحکمت عملیه با نواعها واصنافها در ذات ان اعلم ممکنات علیه افضل
الصلوات باکمل مراتب رسیده وحکمت ادریس علیه السلام ذره از ان ضیا و قطره
از ان دریا بود وهچنان سلطنت حضرت ادریس علیه السلام با سلطنت آن شاه
رسل کرام که در مشارق ومغارب ارض با شاعت دین اسلام تا قیام قیامت باقی
علی الدوام است نسبتی معتد بها ندارد وفی صحیح مسلم عن ثوبان عنه صلی الله علیه وسلم ان
الله زوی لی الارض فرأیت مشارقها ومغاربها وسیبلغ ملک امتی ما زوی لی منها قال فی
الشفاء ولذلک امتدت امته صلی الله علیه وسلم فی المشارق والمغارب ما بین
ارض الهند اقصی المشرق الی بحر طنجة وهی بلدة عظیمة بساحل بحر المغرب حیث لاعمارة وراءه
وذلک ما لم تملکه امة من الامم وایضا فی صحیح مسلم عن سعد ابن ابی وقاص رضی الله عنه صلی الله

علیہ وسلم لا یزال اہل الغرب ظاہرین علی الخلق حتی تقوم الساعۃ وروی احمد والطبرانی
عن ابی امامۃ رضی اللہ عنہ عنہ صلی اللہ علیہ وسلم لا تزال طایفۃ من امتی ظاہرین علی الخلق
قاہرین لعدوہم حتی یاتیہم امر اللہ وہم کذلک قیل یا رسول اللہ واین ہم قال بیت المقدس
واما دخول جنت وحیات دنیا کہ از خصایص حضرت ادریس علیہ السلام فروتر است از دخول
مقام قاب قوسین او ادنی ونیز وسیلہ کہ خاص باآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم است از درجہ
کہ در جنت برای حضرت ادریس علیہ السلام است ارفع واعلی است حاصل کہ فضایل
حضرت ادریس علیہ السلام بنسبت فضایل آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم بمراتب مفضول اند وفضل
اہل فضایل مفضولہ بر اہل فضایل فاضلہ معنی ندارد وآنچہ این قایل از فضل حضرت نوح علیہ
السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جہت تحمل ایذای امت تا نہصد وپنجاہ سال
در تبلیغ احکام الٰہی وغرق تمام روی زمین در انتقام آنجناب وابقای نسل آدم بتوسط
ایشان علیہما السلام گمان می کند از نافہمی او ناشی است چہ فضایل مذکورہ نسبت
بفضایل آن سید الاواخر والاوائل مفضول اند حضرت امیر المومنین عمر بن الخطاب
رضی اللہ عنہ در کلامیکہ با آن بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم میگریست میفرماید بابی انت
وامی یا رسول اللہ لقد دعا نوح علی قومہ فقال رب لا تذر علی الارض من الکافرین
دیارا ولو دعوت علینا لہلکنا من عند آخرنا فلقد وطئ ظہرک وادمی وجہک وکسرت رباعیتک
فابیت ان تقول الا خیرا فقلت اللہم اغفر لقومی فانہم لا یعلمون بابی انت وامی یا رسول
اللہ لقد اتبعک فی قلۃ سنک وقصر عمرک ما لم یتبع نوحا فی کثرۃ سنہ وطول عمرہ فلقد
آمن بک الکثیر وما آمن معہ الا القلیل بابی انت وامی یا رسول اللہ لو لم تجالس الا کفوا
لک ما جالستنا ولو لم تنکح الا الی الاکفاء ما نکحت الینا ولو لم تواکل الا الاکفاء ما واکلتنا
ولبست الصوف ورکبت الحمار ووضعت طعامک بالارض تواضعا منک صلی اللہ علیک
وسلم انتہی وفی کہ میانہ دعای اغراق ودعای آمرزش وانجاست وفرقی کہ مابین مراتب ایشان است

که مقصود و مراد از بعثت رسل وانبیا است بقلب ابتدا و کثرت اهتدا و میانه هر دو وادی رہنما است ظاہر و آشکار است و این تفاوت فرق در کلام حضرت فاروق اعظم مراد مدعا است و فی الصحیحین انه لما کذبه کفار قریش من کفار مکة اتاه جبرئیل فقال له ان الله قد سمع قول قومک لک وما ردوا علیک وقد امر ملک الجبال لتامره بما شئت فیهم فناداه ملک الجبال وسلم علیه وقال مرنی بما شئت ان شئت فناداه ملک الجبال وسلم علیه وقال مرنی بما شئت ان شئت اطبق علیهم الاخشبین فقال النبی صلی الله علیه وسلم بل ارجو ان یخرج الله من اصلابهم من یعبد الله وحده ولا یشرک به شیئا و روی ان جبرئیل علیه السلام قال للنبی صلی الله علیه وسلم ان الله امر السماء والارض والجبال ان تطیعک فمرها بما شئت فقال اوخر عن امتی لعل الله ان یتوب علیهم و در روایت ابی ہریرہ رضی اللہ عنہ در حدیث شفاعت آمدہ کہ چون مردمان از نزد آدم علیہ السلام نزد حضرت نوح علیہ السلام آمدہ استشفاع کنند حضرت نوح علیہ السلام فرمایند وقد کانت لی دعوة دعوتها علی قومی اذهبوا الی غیری و از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در صحیحین مرویست لکل نبی دعوة یدعو بها واختبأت دعوتی شفاعة لامتی قال فی الشفا قال اہل العلم معناه لکل منهم دعوة اعلم انها تستجاب لهم ویبلغ فیها مرغوبهم والا فکم لکل نبی منهم من دعوة مستجابة ولنبینا صلی الله علیه وسلم منها ما لا یعد لکن حالهم عند الدعاء بها بین الرجاء والخوف وضمنت لهم اجابة دعوة فیما شاؤا یدعون بها علی الیقین من الاجابة وقد قال محمد ابن زیاد وابو صالح عن ابی هریرة وعائشة فی هذا الحدیث لکل نبی دعوة دعا بها فی امته فاستجیب له انا ارید ان اؤخر دعوتی شفاعة لامتی یوم القیمة وفی روایة ابی صالح عن ابی هریرة لکل نبی دعوة مستجابة فتعجل لکل نبی دعوته وانی اوخرت شفاعتی لامتی کذا فی الصحیحین وزاد فی صحیح مسلم فهی نائلة ای واصله وشامله ان شاء الله من مات لا یشرک بالله شیئا ثم قال فی الشفا وعن انس مثل روایة ابن زیاد عن ابی هریرة فیکون هذه الدعوة المذکورة مخصوصة بالامة مضمونة الاجابة والا فقد اخبر صلی الله علیه وسلم انه سال لامته اشیاء من

امور الدین و الدنیا اعطی بعضها و منع بعضها و ادخرلهم هذه الدعوة لیوم القیامة و خاتمة المحن وعظم السئول والرغبة جزاه الله احسن ما جزی نبیا عن امته و صلی الله علیه وسلم کثیرا انتهی پس از تفاوتی که میانه دعوت مستجابه مضمونه الاجابة حضرت نوح علیه السلام که ازان است ایشان غریق طوفان شده داخل درکات نیران خواهند شد و دعوت مضمونة الاجابة آنحضرت صلی الله علیه وسلم که ازان است آنحضرت صلی الله علیه وسلم با وجود عصیان غریق رحمت در ریاض رضوان خواهند شد پی بتفاوتی که ما بین صاحبین دعوتین است تو آن بر و آری دعوت مضمونة الاجابت حضرت رحمة للعالمین همچنین باید که عالمیان را غریق رحمت نماید و لبشارت حضرت فاتح همین شاید که ابواب رحمت بر روی دلبستگان خود کشاید سفینه حضرت نوح علیه السلام تنی چند را از طوفان رهانید و سفینه اهلبیت اطهار حضرت سید الابرار هزاران هزار گنهگار و عاصیان افزون از شمار را از عذاب نار نجات داده بجنات تجری تحتها الانهار خواهد رسانید و بقای نسل آدم علیه السلام بتوسط حضرت نوح علیه السلام از جهة آن سید الامجاد که محبوب و مطلوب از ایجاد اند بوده است کما مر مرارا و اما تفضیل حضرت ابراهیم علیه السلام بر آن حضرت صلی الله علیه وسلم بقصه نار و ذبح ولد منشاء آن نیز جهل یعنی قائل است حال قصه نار از شعر حضرت عباس ابن عبد المطلب رضی الله عنه در نعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم که سیعند باید یا برونار الخلیل یا سبب العصمة اذ النار تحرق روشن است و حال قصه نار و ذبح ولد این است که اینهمه از فروع و آثار مرتبه خلت است که او سبحانه بحضرت ابراهیم علیه السلام کرامت فرموده بود و ابتلای حضرت ابراهیم علیه السلام بالقاء در نار و بذبح ولد امتحان خلت بود و گردانیدن نار برد و سلام و فدای ولد بذبح عظیم از جهت بودن آنحضرت علیه الصلوة والتسلیم در صلب حضرت ابراهیم و حضرت ذبیح علیهما السلام بوده است معنی خلیل منقطع الی الله یا مختص بخدمت مولی یا مختص بصداقت و محبت یا برگزیده یا فقیر و محتاج منقطع عن الاخوان والاعوان است و حضرت ابراهیم علیه السلام باین صفات بر وجه کمال اتصاف داشت

که بود منقطع الی الله و مختص بعبادت و محبت او و برگزیده او سبحانه و محتاج او سبحانه بدبیان که حاجت خود برا او سبحانه مقصور داشت چنانچه مروی است که چون او علیه السلام در آتش می انداختند جبرئیل علیه السلام از و علیه السلام پرسید الک حاجة او علیه السلام فرمود اما الیک فلا حضرت جبرئیل علیه السلام گفت فاسال ربک حضرت ابراهیم علیه السلام فرمود حسبی من سوالی علمه بحالی و محبت الٰهی در حضرت ابراهیم علیه السلام باقتضای مرتبه خلت بحدی بود که بوحی رویا بر ذبح ولد اقدام فرمود و چنانکه او سبحانه بحضرت ابراهیم علیه السلام درجه خلت بخشیده بود با نحضرت صلی الله علیه وسلم نیز درجه خلت کرامت فرمود در احادیث اسرا و در حدیث ابی هریرة رضی الله عنه مروی است که او سبحانه با نحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود انی اتخذتک خلیلا و قال صلی الله علیه وسلم کنت متخذا خلیلا غیر ربی لاتخذت ابابکر خلیلا و فی روایة لکن اخی و صاحبی و قد اتخذ الله صاحبکم خلیلا و فی حدیث آخر و ان صاحبکم خلیل الله و او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بدرجه محبوبیت مزید فضل بخشید و از جهة محبوبیت هیچ ابتلا نفرمود و از ینجاست که گفته اند که وصول خلیل بواسطه است او سبحانه میفرماید و کذلک نری ابراهیم ملکوت السموات و الارض و وصول حبیب بلا واسطه چنانچه میفرماید فکان قاب قوسین او ادنی و مغفرت خلیل که مرید و طالب است در حد طمع است چنانکه او سبحانه حکایة عن الخلیل علیه السلام میفرماید و الذی اطمع ان یغفرلی خطیئتی یوم الدین و مغفرت حبیب که مراد و مطلوب است در حد یقین است چنانچه میفرماید لیغفرلک الله ما تقدم من ذنبک و ما تاخر و خلیل گفت و لا تخزنی یوم یبعثون و حبیب را پیش از سوال خود فرمود یوم لا یخزی الله النبی و خلیل بوقت ابتلا گفت حسبی الله و حبیب را خود فرمود یا ایها النبی حسبک الله و خلیل دعا کرد و گفت واجعل لی لسان صدق فی الآخرین و حبیب را بی سوال فرمود و رفعنا لک ذکرک و خلیل بدعا خواست و اجنبنی و بنی ان نعبد الاصنام و اهل بیت حبیب را بی سوال فرمودند انما یرید الله لیذهب عنکم الرجس اهل البیت و یطهرکم

تطہیرا حاصل کہ ہیچک مخلوق را بوجہ من الوجوہ بر آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم فضل نیست
اگر کرا این فضیلت مفضولہ در دیگری آن چنان باشد کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم
از جہۃ علو درجت وسمو منزلت بتصف بآن فضیلت مفضولہ نباشد صاحب آن فضیلت
مفضولہ افضل از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند بود مثال ایہ احاد امت آنحضرت صلی اللہ
علیہ وسلم فضیلت بودن از خیر امۃ وامۃ وسط موجود است واین فضیلت در آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم نیست نتوان گفت کہ احاد امت آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم
از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل اند ازین جہۃ کہ در احاد امت فضلی است کہ در آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نیست یا مثلا در احاد امت آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم فضیلت
خوش نویسی یافتہ میشود کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم نبود نتوان گفت کہ خوش نویس
بفضیلت خوش نویسی از آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل است چہ امی بودن فضیلت
ومعجزہ آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم است وخوش نویسی بمراتب لاتحصی از ان مفضول است
صاحب فضیلت مفضولہ افضل از صاحب فضیلت فاضلہ نمیتواند بود بلکہ صاحب
فضیلت فاضلہ از صاحب فضیلت مفضولہ قطعًا افضل است گو در صاحب فضیلت
فاضلہ آن فضیلت مفضولہ یافتہ نشود چنانچہ در روایت ابن وہب در حدیث اسرا
آمدہ قال قال اللہ تعالی سل یا محمد فقلت ما اسال یا رب اتخذت ابراہیم خلیلا
وکلمت موسی تکلیما واصطفیت نوحا واعطیت سلیمان ملکا لاینبغی لاحد من بعدہ
فقال اللہ تعالی ما اعطیتک خیر من ذلک اعطیتک الکوثر وجعلت اسمک مع اسمی
ینادی بہ فی جوف السماء وجعلت الارض طہورا لک ولامتک وغفرت لک ما تقدم
من ذنبک وما تاخر فانت تمشی فی الناس مغفورا لک ولم اصنع ذلک لاحد قبلک وجعلت
قلوب امتک مصاحفہا وخبأت لک شفاعتک ولم اخباہا لنبی غیرک از ین حدیث افضل
بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت ابراہیم وحضرت موسی وحضرت نوح وحضرت

سلیمان علیہم السلام از جہۃ بودن آنچہ او سبحانہ بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کرامت فرمودہ
افضل از آنچہ بآنحضرات علیہم السلام بخشیدہ وہذا ما قال سبحانہ ما اعطیتک خیر من ذلک
پس مبرہن شد کہ حاجت فضیلت فاضلہ از صاحب فضیلت مفضولہ افضل است
از جہۃ افضلیت فضیلت او از فضیلت مفضولہ وروی عن ابن عباس رضی اللہ
عنہما قال جلس ناس من اصحاب النبی صلی اللہ علیہ وسلم ینتظرونہ فخرج حتی اذا دنا منہم
سمعہم یتذاکرون فسمع حدیثہم فقال بعضہم عجبا ان اللہ اتخذ من خلقہ خلیلا وقال آخر ماذا باعجب
من کلام موسی کلمہ اللہ تکلیما وقال آخر فعیسی کلمۃ اللہ وروحہ وقال آخر آدم اصطفاہ اللہ
فخرج علیہم وقال قد سمعت کلامکم وعجبکم ان اللہ اتخذ ابراہیم خلیلا وہو کذلک وموسی نجی
اللہ وہو کذلک وعیسی روح اللہ وہو کذلک الا وانا حبیب اللہ ولا فخر وانا حامل
لواء الحمد یوم القیمۃ ولا فخر وانا اول شافع واول مشفع ولا فخر وانا اول من یحرک حلق الجنۃ
فیفتح اللہ لی فیدخلنیہا ومعی فقراء المؤمنین ولا فخر وانا اکرم الاولین والآخرین ولا فخر
ازین حدیث متحقق است کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت ابراہیم وحضرت موسی
وحضرت عیسی وحضرت آدم علیہ السلام افضل اند از جہۃ افضل بودن صفات آن
حضرت صلی اللہ علیہ وسلم از صفات آنحضرات علیہم السلام ودر حدیث آخر آمدہ
اما ترضون ان یکون ابراہیم وعیسی فیکم یوم القیمۃ ثم قال انہما فی امتی یوم القیمۃ اما ابراہیم
فیقول انت دعوتی وذریتی واما عیسی فالانبیاء اخوۃ بنو علات امہاتہم شتی وان
عیسی اخی لیس بینی وبینہ نبی وانا اولی بہ وحکی السمرقندی عن الکلبی فی قولہ تعالی وان
من شیعتہ لابراہیم ان الہاء عائدۃ الی محمد صلی اللہ علیہ وسلم ای ان من شیعۃ محمد لابراہیم
ای علی دینہ ومنہاجہ واختارہ الفراء وحکی عنہ مکی بالجملہ ہیچیک را از رسل وانبیا بر آنحضرت صلعم فضل نیست
وفضائل سائر رسل وانبیا علیہم السلام نسبت بفضائل آنحضرت صلعم مفضول اند وآنحضرت
صلعم من جمیع الوجوہ از سائر انبیا ورسل علیہم السلام واز سائر خلائق وانام من جمیع الوجوہ افضل اند

وجه سادس آنکه چون ظاهر و بین و متحقق و مبرهن است که بعض فضائل افضل از بعض دیگر است
و درجه بعض فضائل نسبت بدرجه بعض دیگر فروتر مثلاً فضیلت نبوت نسبت بصحابت
نبی که اهم فضیلتی است افضل و درجه صحابت نبی نسبت بدرجه نبوت اسفل است
وکسیکه موصوف باشد بفضیلتی که افضل است افضل است از کسیکه موصوف باشد بفضیلت
مفضوله که در آن افضل این فضیلت مفضوله یافته نشود و مثلا نبی از صحابی نبی افضل است
که در نبی صحابت نبی یافته نشود و پس در افضلیت جایز شدن مرتبه مساوات مفضول
بمعنی اتصاف افضل بفضیلتی مفضوله که مفضول بآن متصف باشد ضرر نیست بودن
افضل متصف بفضیلتی که افضل باشد از فضیلتی که در مفضول است برای افضلیت
افضل بس است و چون وصف خاتم النبیین از جمیع اوصاف و فضائل که در سائر
انبیاء و رسل بوده اند افضل است کسیکه متصف بوصف خاتم النبیین است افضل
است از سائر انبیا و رسل لما مر فی المقدمة الممهدة اما اینکه وصف خاتم النبیین
از جمیع اوصاف و فضایل سائر انبیاء و رسل افضل است ظاهر و باهر است که اعلی
فضائل انسانی اصطفای ربانی و برگزیدگی یزدانی است که نبوت و رسالت عبارت از آن
است و هر کمالی و فضیلتی که در هر یکی از انبیا و رسل علیهم السلام بوده است بحسب درجه نبوت
و رسالت او بوده است او سبحانه هر کمالی و هر فضیلتی که شایان شان مرتبه نبوت
هر یک نبی و رسول بوده است هر یکی از انبیا و رسل کرامت فرموده است و همچنان آیات
و معجزات هر یک نبی و رسول باندازه مرتبه نبوت و رسالت او بحسب حال عهد نبوت و رسالت
او بر دست او ظهور نمود چنانچه بر دست حضرت موسی علیه السلام که در عهد ایشان
سحر رایج و غالب بود آیت ید بیضا و قلب العصا [illegible] ثعبانا ظاهر شد و بر دست حضرت عیسی
علیه السلام که در عهد ایشان رواج طب بیشتر بود آیت ابرای اکمه و ابرص و احیای
موتی پیدا کرد و علی هذا القیاس و چون او سبحانه نبوت و رسالت را بوجود فایض الجود

حضرت خاتم النبیین رحمة للعالمین بغایت کمال آن رسانید آنحضرت صلی الله علیه وسلم را
مبعوث الی الخلق کافه و دین آنحضرت را صلی الله علیه ناسخ ادیان و شریعت وملت
ایشان را موبد تا آخر اینجهان و فیض رحمت و هدایت ایشان در عالم و عالمیان دایم
الفیضان گردانید و معجزات آنحضرت صلی الله علیه وسلم از هر قسم زاید از اضعاف مضاعفه
نسبت بمعجزات سائر رسل و انبیا بر دست مبارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بر دست
اولیای امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم که کرامات آنان معجزات آنحضرت صلی الله علیه
وسلم اند همچو اجابت دعوات و تکلم جمادات و احیای اموات و نطق حیوانات عجم و اسماع
احجار صم و جوشیدن آب از اصابع و فیض ینابیع و تکثیر قلیل و شق قمر و رد شمس و قلب
اعیان چنانکه روز بدر عصا تیغ بران شد و حنین جذع و اطلاع بر غیبیات و سایه کردن
ابر بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم و شفای اسقام و ابرای الآلام و ظهور دین بر سایر ادیان
در مشارق و مغارب الی غیر ذلک مما لا تعد ولا تحصی و تا قیام قیامت باقی خواهد داشت
و عمده آن معجزات باقیه قران مجید است که وجوه اعجاز آن از بودن آن در درجه اعلی
از فصاحت و بلاغت که خارج از طوق بشر است و نظم عجیب و اسلوب غریب و حسن
تالیف و تناسب کلمات و جزالت و وجازت الفاظ و کثرت و غزارت معانی
و حسن مطالع و مقاطع که همه فصحا و بلغای عرب با وجود براعت و دعوای بلاغت و افراط
حمیت و شدت جاهلیت از معارضه آن باز ماندند و تن بعجز در دادند و اشتمال آن
بر اخبار بمغیبات ماضیه و آتیه و شرایع سابقه و قرون لاحقه و اسرار منافقین و اهل
کتاب و هواجس نفسانی مومنین و اسرار نجوای کفار مشرکین و احتوای آن بر مصالح
عباد در معاش و معاد و حکم بالغه و احکام محکمه و علوم و معارف ظاهره و باطنه و اسباب
اجابت دعوات و نیل سعادات و دفع آفات و دعاهات و شفای امراض روحانی
و جسمانی الی غیر ذلک مما هو مذکور فی مقامه غیر محصور و نا متناهی است و چون خاتم النبیین

و آخرالانبیا را مؤبد بودن دین او و بقای شریعت او الی آخر الدنیا ضروریست لاجرم می بایست که معجزات او و کتاب شریعت او تا آخر اینجهان باقی باشد بنابرآن او سبحانه قرآن مجید را که عدد آیات آن شش هزار و سیصد و شصت و شش است و اقصر سوره از آن که بمقدار سه آیت است معجزه بالاستقلال بوجوه غیر محصوره است و بدین حساب این کتاب کریم بر دو هزار و دو صد و بست و دو معجزه مستقل مشتمل است و تطریه وجوه اعجاز حاوی معجزات نامحصور است در مصاحف و تفاسیر و صدور حفاظ در امصار و اقطار اقالیم از عهد سعادت مهد آن حضرت صلی الله علیه وسلم برمرور اعوام و شهور و انقضای اعصار و دهور محفوظ داشته چنانکه فرموده انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون و محفوظ ماندن آن تا اینمدت مدید بدین گونه که در آن در متون مصاحف و صدور حفاظ فرقی و تفاوتی و اختلافی بیک حرف و یک نقطه و یک اعراب باوصف غایت جد و جهد ملاحده و قرامطه و معطله و دیگر اعدای دین در تحریف و تغییر آن رو نداده از اعظم معجزات است این چنین حفظ از غیر او سبحانه امکان نداشت وقوع مصداق آیه کریمه انا نحن نزلنا الذکر و انا له لحافظون از اجل معجزات بینات است و چون ادیان و شرایع انبیا و رسل سابقین مؤبد نبود بلکه آنهمه بدین دین متین منسوخ شدند حفظ زبر اولین هیچ توراة و انجیل از تحریف و تبدیل ضرورت نداشت بالجمله رسالت عامه و نبوت تامه ملت دایمه و شریعت قایمه و معجزات باقیه و مثوبات متوالیه متتالیه اجور غیر متناهیه از لوازم ضروریه وصف خاتم النبیین است اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین وصف جمیل جلیل برای تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سائر انبیا و مرسلین من جمیع الوجوه کافی و وافی است چه موصوف را باین صفت ضرور است که نبوت و رسالت او از سایر نبوات و رسالات اعم و اشمل و دین و شریعت او از سایر ادیان و شرایع اتم و اکمل و ملکات اخلاق او از اخلاق سایر خلق ازکی و اعدل

وشیم وشمایل او از سایر شیم وشمایل اسنی واجل وملت او قایم واقوام ومعجزات او از معجزات سایر انبیا ومرسلین اظهر وابهر واد وم وطریقه او از سایر طرق اهدی واشمل وامت او از سایر امم اکثر وافضل باشد پس این وصف جامع فضایلی است که هر فضیلتی را از ان فضایل برهمه فضایل سایر انبیا ومرسلین علیهم السلام فضل کلی است واز ینجا است که او سبحانه در تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر دیگر انبیا ومرسلین فرمود وجعلتک فاتحا وخاتما وحضرت ابراهیم علیه السلام فرمود بهذا فضلکم محمد وحضرت جبرئیل علیه السلام با آنحضرت صلی الله علیه وسلم گفت لانه فضلک بهذه الصفه وخصک بها علی جمیع النبیین والمرسلین وآنحضرت صلی الله علیه وسلم فرمود الحمد لله الذی فضلنی علی جمیع النبیین حتی فی اسمی وصفتی وحضرت ابن عباس رضی الله عنهما بعموم رسالت آن حضرت صلی الله علیه وسلم که شعبه از شعب وصف خاتم النبیین است بر تفضیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر جمیع انبیا ومرسلین استدلال فرموده واز ینجا تحقق شد که از امتناع اشتراک در خصوص خاتمیت انبیا امتناع مساوات آنحضرت صلی الله علیه وسلم متحقق ومبرهن است پس قول این قایل که نفی امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل است ومبنی از تضلیل ناشی از فرط جهالت وضلالت این ضلیل ذلیل است واز جهت تضمن آن تجهیل حضرت رب جلیل ومبنی نبیل وابراهیم خلیل وروح امین جبرئیل علیهم السلام را برالحاد قائل آن دلیل است وجه سابع اینکه قاعده تفضیل کسی بر دیگری این است که اگر مفضل ومفضل علیه در فضیلتی خاص متشارک باشند باید که آن فضیلت در مفضل بوجه اکمل زیادت بر آن مرتبه فضیلت که در مفضل علیه موجود باشد یافته شود واگر مفضل ومفضل علیه در فضیلتی خاص متشارک نباشند باید که فضیلتی که در مفضل باشد افضل باشد از فضیلتی که در مفضل علیه است مثلا بودن زید افضل از عمرو بدو وجه می تواند شد یکی آنکه زید وعمرو در فضیلتی مثلا علم متشارک باشند وعلوم این

نسبت بعلوم عمرو زاید باشند دوم این که در زید فضیلتی یافته شود که از فضیلتی که در عمرو
است افضل باشد و آن هر دو فضیلت از هر یک جنس نباشند مثلا در زید فضیلت علم
و در عمرو فضیلت کتابت یافته شود در اینصورت هم زید افضل است از عمرو زیرا که فضیلت
زید یعنی علم افضل است از فضیلت عمرو یعنی کتابت و فیما نحن فیه این قاعده تفضیل متحقق است
چه وصف خاتم النبیین که مختص بآن حضرت صلی الله علیه وسلم از جمیع اوصاف کمال که در سایر
انبیا و مرسلین علیهم السلام بوده اند افضل است پس لامحاله موصوف وصف خاتم النبیین
از سایر انبیا و مرسلین افضل است این قایل بیان کند که آن قاعده کدام است که این تفضیل
و نفی مساوات بر ذهول از ان مبنی است و آن قاعده کدام کس مقرر کرده است و در کدام
علم آن قاعده مقرر شده است و در کدام کتاب از کتب معتبره تصریح بآن قاعده و تصریح
باینکه از عدم اشتراک در فضیلتی که افضل فضایل باشد نفی مساوات لازم می آید مرقوم است
غالبا منشا ضلالت این گول آن باشد که اهل سنت و شیعه باهم اختلاف کردند در اینکه
افضل اصحاب آنحضرت صلی الله علیه وسلم حضرت ابوبکر صدیق اند یا حضرت علی مرتضی رضی الله
عنهما اهل سنت گفتند که افضل الاصحاب حضرت صدیق اند و شیعه گفتند که افضل اصحاب
حضرت مرتضی اند چون شیعه استدلال کردند باین که حضرت مرتضی اشجع و اقوی و اعلم و
اتقی و اشرف و اقرب الی الرسول و ابو الحسنین و بعل حضرت سیده بتول اند الی
غیر ذلک من فضائله التی لا تحصی و مناقبه التی لا تستقصی اهل سنت جواب دادند که
مراد ما از افضلیت افضلیت من حیث الثواب والکرامة عند الله است نه فضلیت
من حیث آحاد الفضایل او من حیث مجموع الفضایل از این جواب این گول فهمید که
این قاعده افضلیت است و بنا بر این فهم نفی مساوات را از جهت عدم اشتراک
در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده تفضیل انگاشت و از عقل و ایمان دست
بر داشت حال آنکه این جواب بیان قاعده نیست بیان مراد از دعوی افضلیت است

و این جواب را دو محل است یکی آنچه محقق دوانی در حاشیه جدید شرح تجرید جدید تفصیلا
و در شرح عقائد عضدیه اجمالا بیان کرده قال فی شرح العقائد فان صیغة افضل موضوعة
للزیادة فی معنی المصدر بوجه ما اعم من ان یکون من جمیع الوجوه او بجمیع صفات الفضایل
من حیث المجموع والذی وقع الخلاف فیه هو الرجحان بهذا الوجه ای من حیث الثواب
لا الرجحان من الوجوه الآخر فلا ینافی ذلک رجحان الغیر فی احاد الفضایل الآخر ولا فی مجموع
الفضایل من حیث المجموع انتهی دویمی آنکه فضل کثرت ثواب از دیگر همه فضایل افضل
است و حضرت صدیق رضی اللہ عنہ موصوف است بفضیلت کثرت ثواب که افضل
است از دیگر فضایل و کسی که موصوف است بافضل فضایل افضل است از من عداه
که موصوف باشد بجمیع فضایل مفضوله این جواب براین محل مبنی است بر قاعده که ما بیان کرده
ایم و بنا بران قاعده از عدم اشتراک در وصف خاتم النبیین نفی مساوات لازم است
کما بینا و بعد تحقیق و تدقیق نظر تفضیل حضرت شیخین یعنی صدیق اکبر و فاروق اعظم رضی اللہ
عنہما بر همه بشر بعد الانبیا علیہم السلام که همه اهل سنت از اسلاف و اخلاف بلا خلاف
بران اتفاق دارند مبنی است بر افضلیت وصف خاتم النبیین بر جمیع فضایل و کمالات
تفصیل این اجمال و توضیح اینمقال این است که مسئله تفضیل حضرت شیخین رضی اللہ
عنہما بر همه بشر بعد الانبیا از مسایل اعتقادیه است و در مسایل اعتقادیه جزم اعتقاد
می باید در اعتقادیات ظن بکار نمی آید و افضلیت حضرت شیخین رضی اللہ بر جناب
مرتضوی رضی اللہ عنہ من حیث کثرت الثواب باعتراف علمای اهل سنت امر ظنی
است فی المواقف و شرحه اعلم ان مسئلة الافضلیة لا طمع فیها فی الجزم والیقین
اذ لا دلالة للعقل بطریق الاستقلال علی الافضلیة بمعنی الاکثریة فی الثواب بل مستندها
النقل ولیست هذه المسئلة مسئلة یتعلق بها عمل فیکتفی فیها بالظن الذی هو کاف فی
الاحکام العملیة بل هی مسئلة علمیة یطلب فیها الیقین والنصوص المذکورة من الطرفین بعد

تعارضها لا یفید القطع علی ما لا یخفی علی منصف لانها باسرها اما احاد او ظنیة الدلالة
مع کونها متعارضة ولیس الاختصاص بکثرت اسباب الثواب موجبا لزیادة
قطعا بل ظنا لان الثواب تفضل من الله کما عرفته فیما سلف فله ان لا یثیب المطیع ویثیب
غیره وثبوت الامامة وان کان قطعیا لا یفید القطع بالافضلیة بل غایة الظن کیف
ولا قطع بان امامة المفضول لا تصح مع وجود الفاضل لکنا وجدنا السلف قالوا
بان الافضل ابوبکر ثم عمر ثم عثمان ثم علی وحسن ظننا بهم یقضی بانهم لو لم یعرفوا ذلک
لما اطبقوا علیه فوجب علینا اتباعهم فی ذلک القول وتفویض ما هو الحق الی الله
تعالی انتهی واین اعتراف است باینکه بافضلیت من حیث الثواب جزم نیست
وقول بافضلیت که بتقلید اسلاف است مبنی بر حسن ظن است وپیدا است که در اعتقادیات
ظن بکار نیست ثم قال فی الشرح قال الآمدی قد یراد بالتفضیل اختصاص احد الشخصین عن
الآخر اما باصل فضیلة لا وجود لها فی الآخر کالعالم والجاهل واما بزیادة فیها لکونه اعلم مثلا
وذلک غیر مقطوع به فیما بین الصحابة اذ ما من فضیلة یبین اختصاصها بواحد منهم الا ویمکن
مشارکة غیره له فیها وبتقدیر عدم المشارکة فقد یمکن بیان اختصاص الآخر بفضیلة اخری
ولا سبیل الی الترجیح بکثرة الفضایل لاحتمال ان یکون الفضیلة الواحدة ارجح من
فضایل کثیرة اما لزیادة شرفها فی نفسها او لزیادة کمیتها فلا جزم بالافضلیة بهذا
المعنی ایضا انتهی ازینجا ظاهر شد که در مسئلهٔ تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما
بیان مراد باینکه مراد افضلیت من حیث الثواب است بکار نمی آید برای آن وجهی
قاطع باید که موجب جزم باین مسئلهٔ اعتقادیه متفق علیها باشد وآن وجه قاطع این
است که چون کمال نبوت ورسالت که ختم نبوت عبارت ازان است واکمال وتابید
این دین الی یوم الدین وعموم ودوام هدایت ودعوت الی الخلق وبقای آن تا آخر
اینجهان وشیوع عبادات وایمان در هر مکان در همه اعصار وازمان واقامت

عدل و عدو و اجرای احکام شرعیه و ایصال حقوق و کف از مظالم و امر بالمعروف
ونهی عن المنکر الی غیر ذلک از آثار مرتبه بران است افضل فضایل همه خلایق است وموصوف
بوصف خاتم النبیین باتصاف باین افضل فضایل از همه آخرین و اوایل افضل است
کما حققنا فیما سبق وتمکین این دین واعلاء کلمة الله وتکثیر سواد مسلمین وتایید واشاعت
آن و هدایت کافه انام سوی اسلام وتطهیر عباد و اقطار و بلاد از عبادت اصنام
واجلای اهل کتاب ومشرکین واطفای فروغ آتش پرستان وفتح بلاد و امصار
وقهر جبابره کفار اقطار و اقامت حدود الله بر فسقه و فجار و انتظام ممالک بر وفق
احکام شرعیه که اینهمه وجوه اظهار دین است افضل فضایل افضل الامم است چه اینهمه
اظهار دین متین علی الادیان واکمال آثار ختم نبوت وابقای آن تا آخر زمان است و ظاهر
و باهر است که اینهمه قسمیکه از دست حضرت شیخین رضی الله عنهما حسن انجام یافت از دست
دیگر کسی صورت نه بست حضرت صدیق اکبر اول من اسلم من الرجال البالغین بلا خلاف
است و بدعوت او حضرت عثمان بن عفان وحضرت زبیر ابن العوام وحضرت عبد الرحمن
ابن عوف وحضرت سعد ابن ابی وقاص وحضرت طلحه ابن عبد الله رضی الله عنهم
ایمان آوردند واو از بدو اسلام در نصرت آنحضرت صلی الله علیه وسلم ببذل نفس
ومال دقیقه فرو نگذاشت و در صحیح بخاری از عبد الله ابن عمرو ابن العاص مروی است
قال بینما النبی صلی الله علیه وسلم یصلی فی حجر الکعبة اذ اقبل عقبة ابن ابی معیط فوضع
ثوبه فی عنقه فخنقه خنقا شدیدا فاقبل ابو بکر حتی اخذ بمنکبیه ودفعه عن النبی صلی الله علیه وسلم
وقال اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله الآیه واز علی مرتضی رضی الله عنه مروی است
که او رض حضرت صدیق اکبر را بدین وجه بر مومن آل فرعون تفضیل داد و فرمود که مومن
آل فرعون کتمان ایمان کرده گفت اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله وصدیق رضی الله
اعلان ایمان نمود وگفت اتقتلون رجلا ان یقول ربی الله و رفاقت حضرت صدیق

اکبر رضی الله عنه با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در ہجرت که مقدمهٔ ظهور دین و مبدأ ظهور
قوت مسلمین است و صحابت او با آن حضرت صلی الله علیه وسلم در غار که منصوص کتاب
مبین است و صبر و تمکن و استقلال و ثبات بعد وفات حضرت سرور کائنات علیه افضل
الصلوات و جزم عزم قتال اہل ردة و مانعین زکواة و قتل مسیلمه کذاب و دیگر مدعیان
نبوت که از حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه بوقوع آمده موجب قوام و دوام و شیوع دین
اسلام شد فضیلتی است که ہیچ فضیلت از فضایل این امت معادل آن نمی تواند شد
روی الترمذی عن ابی ہریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ما لاحد
عندنا ید الا و قد کافیناه ما خلا ابا بکر فان له عندنا یدا یکافیه الله بها یوم القیمة و ما نفعنی مال احد ما نفعنی
مال ابی بکر و لو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابا بکر الا و ان صاحبکم خلیل الله و روی عن عمر رضی
الله عنه ذکر عنده ابو بکر فبکی و قال وددت ان عملی کله مثل عمله یوما واحدا من ایامه و لیلة واحدة
من لیالیه اما لیلته فلیلة سار مع رسول الله صلی الله علیه وسلم الی الغار فلما انتهیا الیه
قال والله لا تدخله حتی ادخل قبلک فان کان فیه شیء اصابنی دونک فدخل فکسحه و وجد
فی جانبه ثقبا فشق ازاره فسدها به و بقی منها اثنان فالقمها رجلیه ثم قال لرسول الله صلی الله
علیه وسلم ادخل فدخل رسول الله صلی الله علیه وسلم و وضع راسه فی حجره و نام فلدغ ابو بکر
فی رجله من الجحر و لم یتحرک مخافة ان یتنبه رسول الله صلی الله علیه وسلم فسقطت دموعه
علی وجه رسول الله فقال مالک یا ابا بکر قال لدغت فداک ابی و امی فتفل رسول الله
صلی الله علیه وسلم فذہب ما یجده ثم انتقض علیه و کان سبب موته و اما یومه فلما قبض
رسول الله صلی الله علیه وسلم ارتدت العرب و قالوا لا نؤدی زکوة فقال لو منعونی عقالا
لجاہدتهم علیه فقلت یا خلیفة رسول الله تالف الناس و ارفق بهم فقال لی اجبار
فی الجاہلیة و خوار فی الاسلام انه قد انقطع الوحی و تم الدین اینقص و انا حی و اما
مجاہدات و فتوحات فاروقیه که باعث شیوع دین اسلام در کافهٔ انام و در آمدن

ممالک وسیعه و اقطار فسیحه از فارس و روم و شام در حوزهٔ تصرف مسلمین بغایت تسلط و انتظام و انهدام آتشکده ها و معابد اصنام و ابتنای مساجد با استحکام و جریان حدود و احکام و سیاست و جبر گیری رعایا و عمال و حکام و در آمدن اکثر بدکیشان در دین و بازماندن انها از ارتکاب مظالم و مآثم و قوت گرفتن مسلمانان از یافتن انفال و مغانم الی غیر ذلک مما شاع من الخیرات فی الممالک از غایت اشتهار کالشمس فی رابعة النهار مستغنی از بیان و اظهار است بالجمله انجاز مواعید یکه او سبحانه بحضرت خاتم النبیین از اظهار دین اسلام بر هر دین و تسلیط و استخلاف و تمکین مومنین و اغنای آنان از مغانم و انظفار بجاهدین بر مرتدین و دیگر کافرین و اجلای یهود مرة ثانیه از جزیرهٔ عرب در آیات کتاب مبین کقوله سبحانه هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله و قوله وعد الله الذین امنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض کما استخلف الذین من قبلهم و لیمکنن لهم دینهم الذی ارتضی لهم و لیبدلنهم من بعد خوفهم امنا یعبدوننی لا یشرکون بی شیئا و قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا من یرتد منکم عن دینه فسوف یأتی الله بقوم یحبهم و یحبونه اذلة علی المومنین اعزة علی الکافرین یجاهدون فی سبیل الله و لا یخافون لومة لائم ذلک فضل الله یوتیه من یشاء و الله ذو الفضل العظیم و قوله تعالی و لقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ان الارض یرثها عبادی الصالحون و قوله سبحانه وعدکم الله مغانم کثیرة فعجل لکم هذه و قوله تعالی هو الذی اخرج الذین کفروا من اهل الکتاب من دیارهم لاول الحشر که مبنی است بحشر ثانی و جلای اهل کتاب مرة ثانیه فرموده بود بر دست حضرت شیخین و بجد و جهد و حسن سعی و تدبیر حضرتین رضی الله عنهما جلوه ظهور گرفت و شیوع اکمال دین و اتمام نعمت الهی بر مسلمین بمجاهدات و مشاق حضرت شیخین رضی الله عنهما حسن انجام پذیرفت و تا کہ بسیرت شیخین عمل رفت اختلالی راه نیافت و فسادی رونما نشد بالجمله انچه در باره اشاعت دین خاتم النبیین صلی الله

علیه وسلم از دست شیخین رضی الله عنهما سرانجام یافت از دست دیگری میسر نشد
و بر وقوع نامد سبب آن هرچه باشد و این عظیم نفع فی الاسلام که حضرت شیخین را رضی الله عنه
بفضل الهی میسر شد نسبت به سایر احاد و فضائل عظمای این امت فضل کلی است میان
این فضیلت کلیه و دیگر فضایل افاضل این امت نسبتی است که ظل و خلف آن نسبت
است که فیما بین فضیلت ختم نبوت و دیگر نبوات است پس چنانکه فضیلت ختم نبوت بالای
سائر نبوات است همچنان این فضیلت شیخین رضی عنه بالای سائر فضایل است و چنانکه
اجور ایمان و اسلام و اعمال صالحات جمیع احاد این امت الی یوم القیمة بآن حضرت
صلی الله علیه وسلم خواهند رسید همچنان اجور ایمان و اسلام و اعمال صالحات اهل یاریکه
بحسن سعی شیخین رضی الله عنهما دران دیار دین اسلام شیوع یافته الی یوم القیمة بشیخین
رضی الله عنه خواهد رسید و این فضل شیخین رضی الله عنهما قطعی و یقینی است ارتیاب در آن
مکابره و بدیهی است کدام کس تواند گفت که دفعه یمامه و قتال اهل ردة از صدیق اکبر
رضی الله عنه و وقائع قادسیه و یرموک و فتح بلاد از فاروق اعظم رضی الله عنه بوقوع
نامده و شیوع اسلام در طوایف انام بحسن سعی حضرت شیخین رضی الله عنه بظهور نرسیده
افضلیت حضرت شیخین رضی الله عنه باین فضل کلی بر سائر صحابه رضی الله عنهم قطعی است
پس بتحقیق پیوست که مسئله تفضیل شیخین که از عقائد دینیه است از مسائل قطعیه یقینیه است
و این مسئله متفرع است بر افضلیت وصف خاتم النبیین بر جمیع فضایل و کمالات سائر
انبیا و مرسلین اما بخشم تفضیل حضرت شیخین رضی الله عنهما بر حضرت امیر المومنین یعسوب الدین
علی مرتضی کرم الله وجهه در احاد فضایل آنجناب که افزون از شمار و بیرون از حساب اند
و آنهمه فضایل نیز از باب مزید قرب و ثواب اند مبنی است بر غایت تعصب درین باب
والله الموفق للصواب • ازین تفصیل مبرهن شد که این قایل جاهل باین قول خود که نفی
امکان مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت مبنی بر ذهول از قاعده

تفضیلی است و بنی از تضلیل قطعیت تفضیل حضرت شیخین رضی اللہ عنہما کہ نزد اہل سنت
مجمع علیہ است بہم زد چہ تفضیل حضرت شیخین رضی اللہ عنہما منوط است بانیکہ کار اظہار آثار
ختم نبوت و مصالح مترتبہ بر آن و اشاعت آن چنانکہ از دست حضرت شیخین رضی اللہ عنہما
بر آمدہ از دست دیگری سرانجام نیافتہ و این کار افضل فضایل امت است پس مصدر
این کار افضل امت است و بتقدیر نبودن ختم نبوت افضل فضایل خلق و نبودن اختصاص
آن بآنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم سبب بودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم افضل الخلق و نبودن
عدم امکان اشتراک در خصوص خاتمیت دلیل نفی امکان مساوی عظیم نفع در اظہار آثار خاتمیت
و اشاعت مصالح و لوازم مرتبہ بران افضل فضایل امت نتواند بود و پس موصوف بآن افضل
امت نتواند بود و افضلیت باعتبار کثرت ثواب مجہول است حکم بقطعیت آن نتوان کرد
کما فی المواقف و شرحہ فالحق ما ذکرنا بالتفصیل فی امر التفضیل فی الکلام و ان قضی الی التطویل
لکنہ لا یخلو عن التحصیل واللہ الہادی الی سواء السبیل وجہ ثامن آنکہ چون ختم نبوت و رسالت
افضل کمالات و فضایل ممکنہ ممکنات است کما سبق اختصاص او سبحانہ بندہ را بدین افضل
کمالات و فضایل بی اختصاص او سبحانہ آن بندہ را بغایت قرب و ثواب متصور و ممکن
نیست تجویز این کہ بندہ کہ او را او سبحانہ باین افضل فضایل اختصاص بخشیدہ است
نائل اعلی درجات قرب و ثواب نباشد تجویز متنافیین است وجہ تاسع اینکہ چون او
سبحانہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم را بچنان درجات قرب و ثواب کرامت اختصاص
بخشیدہ است کہ صالح اشتراک بین اثنین نیست و مشارکت دو کس باہم دران اوصاف
و درجات ممکن نیست منجملہ آن ہست اول من تنشق الارض عن جمجمتہ و اول من تنشق عنہ
الارض و اول الناس خروجا اذا بعثوا و اول من یفیق من الصعقۃ و اول من یحرک
حلق الجنۃ و اول من یقرع باب الجنۃ و اول من یفتح لہ الجنۃ و اول شفیع فی الجنۃ و اول من
یؤذن لہ فی السجود و اول شافع و اول مشفع و اول من یجیز علی الصراط اشتراک این اوصاف

بین اثنین ممکن نیست چه اول مضاف است بسوی جمیع عموم پس موصوف باین صفات
همان است که بر جمیع من عداه در انشقاق ارض از وی و در خروج وقت بعث و در تحریک
حلق جنت و قرع باب آن و مفتوح شدن آن برای وی و در شفاعت و ترتیب
و در ماذونیت بسجود بودن و در شافع و مشفع بودن و در جواز بر صراط سابق و مقدم باشد
اگر دو کس در این امور شیست دارند هیچکی از آن هر دو کس سابق علی جمیع من عداه
در این امور نیست پس موصوف باین صفات نیست و سابق گذشته که اول متعدد
نتواند شد و هرگاه یکه دو کس در این صفات متشارک نتواند شد و بر هیچیک کس
از آن دو کس که متشارک در این صفات بفرض محال فرض کرده شوند صادق
نتواند شد که اول از جمیع من عداه و سابق بر جمیع من عداه مما اضیف الیه الاول
است پس تساوی جمله مومنین در این صفات اولی بالامتناع است اذا تمهد هذا فنقول
آیا این صفات از باب قرب و ثواب اند یا نه اگر بدانست این قایل از باب قرب و
ثواب اند مشارکت و مساوات کسی با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفات که صالح
اشتراک بین اثنین نتواند شد محال بالذات است چه جای آنکه جمله مومنین در اینها
صفات ممکن التساوی باشند و اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در قرب و ثواب
بر این تقدیر اولی بالامتناع است زیرا که اگر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن
باشد اول در خروج و افاقه از صعقه و دخول جنت و جواز بر صراط و بار و نیت بسجود و
شفاعت و مقبولیت شفاعت باشد یا نه علی الثانی اعلی از آنحضرت صلی الله
علیه وسلم نتواند بود چه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این امور از جمیع من عداه اول
و مقدم است و ظاهر است که با وصف مقدم بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینها
همه امور بر جمیع من عداه هر کس از جمله من عدا آنحضرت صلی الله علیه وسلم متاخر از آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در اینهمه امور خواهد بود و اگر کسی از جمله من عدا آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینها امور

از جمیع من عداه اول باشد از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینهمه امور اول باشد چه بر این
تقدیر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در عموم من عدا آنکس مما اضیفت الیه الاولیة یعنی در عموم
مفضل علیه داخل است پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم اول من عداه در این همه امور نتواند
بود فیلزم خلاف المفروض المسلم وعلی الاول آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اینهمه امور اول
از جمیع من عداه نتوانند بود فیلزم خلاف مفروض المسلم ومع هذا چون مشارکت ومساوات
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفات ممکن نیست اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در این صفات ممکن نتواند بود چه این قائل خود اعتراف دارد که مفضل نسبت بمفضل علیه
مرتبه مساوات را جائز شده بمرتبه زیادت فایز می باشد پس چون مساوات
در این همه امور ممکن نیست افضل ممکن نتواند بود واگر این صفات بدانست
این قائل از باب قرب وثواب نیستند این قائل اهلیت مخاطبت ندارد واین گفتگوی
او از جمله هذیانات مجانین است وجه عاشر این که شفاعت کبری وصفت سید الناس
یوم القیمة واکرم الاولین والآخرین علی الله وقائم مقامیکه لا یقوم له الا رجل واحد ونائل درجه
که لا ینبغی الا لعبد من عباد الله ولا ینالها الا رجل واحد وبودن صاحب لوای که آدم
فمن سواه تحته واکثر الناس تبعا یوم القیمة واعظم الانبیاء اجرا یوم القیمة از صفات آنحضرت
صلی الله علیه وسلم اند اگر این قائل انکار اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم
باین صفات بکند از دعوی ایمان دست بردارد و هرچه خواهد بر زبان آرد و اگر
این قائل بر اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین اوصاف اعتراف است مشارکت
ومساوات کسی با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این اوصاف ممکن نیست چه جای تساوی
جمله مومنین در این صفات این قائل مشارکت ومساوات دیگری را با آنحضرت صلی الله علیه
وسلم تصور کند بعد از ان امکان آن باثبات رساند تصور آن از کسیکه بهره از
فهم داشته باشد متصور نیست چه جای آنکه امکان آن باثبات رساند وجه حادی عشر

اینکه غالباً منشا جسارت این قایل برین ہذیان این است که نزد اہل سنت تعذیب مطیع و تعذیب عاصی بر خدا تعالی واجب نیست و ازین عقیده اہل سنت کار این قایل بر نمی آمد در عقیده ما اہل سنت خلق آنحضرت صلی الله علیه وسلم و بعث آنحضرت صلی الله علیه وسلم و اختصاص آنحضرت صلی الله علیه وسلم بختم نبوت و افضلیت بر سایر خلق عموما و بر سایر انبیا و رسل خصوصاً و دیگر فضایل که بالا مذکور شده اند و شفاعت کبری و قیام بمقامیکه لایقوم به احد غیره و نیل وسیله که درجه ایست در جنت که لاینبغی الا لعبد من عباد الله و لاینالها الا رجل واحد بر حضرت باری جلت کبریائه واجب نبود و وجوب ہیچ شئ بر او سبحانه جل شانه ہیچ معنی ندارد این ہمه ممکن بوده است که او سبحانه آنحضرت را نافریدی و برسالت و محبوبیت نه برگزیدی و بآن فضایل و کمالات و بشفاعت کبری و آنددرجات اختصاص نه بخشیدی اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم و عدم اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات ممکن بوده است مگر چون آن صفات صالح اشتراک بین اثنین نیستند کما وغیره مرة مشارکت و مساوات دو کس دران صفات ممکن نیست و از امکان آن صفات و امکان اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات امکان اشتراک تقدیراً بین اثنین فصاعدا لازم نمی آید مثلا زید و تشخص زید ممکن است و اشتراک تشخص زید بین اثنین ممکن نیست ہمچنان صفت اول النبیین خلقا مثلا ممکن است امکان داشت که او سبحانه ہیچ نبی نمی آفریدی یا دو کس یا ہزار کسان را پیش از دیگر انبیا نبی میگردانید علی التقدیرین ہیچ کسی اول النبیین خلقا نمی بود مگر اشتراک دو کس در صفت اول النبیین خلقا ممکن نیست چه اگر او سبحانه دو کس را پیش از دیگر انبیا نبی میگردانید بر ہیچ کس از آن ہر دو اول النبیین خلقا صادق نتوانست شد که معنی اول النبیین خلقا سابق بر جمیع من عداه من الانبیا در آفرینش است و بر تقدیر مذکور ہیچ کس را از آن

هر دو سابق بر جمیع من عداه من الانبیا نیست بلکه بعض من عداه من الانبیا با او در آفرینش
معیت دارد. و همچنان وصف خاتم النبیین ممکن است امکان داشت که او سبحانه کسی را
نبی نگردانیدی یا دو کس یا چند کس را متعاقب نبی گردانیده بعد آن دو کس یا چند کس نبوت
را منقطع گردانیدی بر این هر دو تقدیر کسی خاتم النبیین نبودی چه خاتم النبیین آخرین
همه انبیا است بر تقدیر اول کسی نبی نبودی چه جای آنکه کسی آخرین همه انبیا باشد و بر تقدیر
ثانی هیچ یکی ازان دو کس نبی یا چند کس نبی که بعد ازان نبوت منقطع میشد آخرین همه انبیا
نیست تا مصداق خاتم النبیین باشد بلکه بعض انبیا با هر یکی ازان هر دو نبی یا چند نبی معیت
دارد پس وجود و عدم خاتم النبیین ممکن است لیکن اشتراک خاتم النبیین در دو کس
ممکن نیست تساوی و تشارک دو کس در وصف خاتم النبیین ممتنع بالذات است چه این
وصف صالح اشتراک بین اثنین نیست و هم برین قیاس دیگر صفات که او سبحانه بفضل
عظیم خود بآنحضرت صلی الله علیه وسلم اتمام نعمت نموده آنحضرت صلعم را بان صفات
اختصاص بخشیده است ممکن بود امکان داشت که آن صفات و موصوف آن صفات را نمی آفرید
تا اشتراک آن صفات بین اثنین ممکن نیست که آن صفات صلوح اشتراک بین اثنین
ندارند کما مر سابقا و مستحق ذکر تکرار است پس ازین عقیده اهل سنت قول بامکان مساوات
و مشارکت کسی با آنحضرت صلی الله علیه وسلم لازم نمی آید و چون آن صفات اعلی مراتب
قرب و ثواب اند و او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآن اعلی مراتب قرب و ثواب
اختصاص بخشیده است و آن صفات که اعلی مراتب قرب و ثواب اند صلوح اشتراک
بین اثنین ندارند و اشتراک انها بین اثنین ممکن نیست بلکه ممتنع بالذات است مساوات
و مشارکت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن اعلی مراتب قرب و ثواب ممکن نیست و ممتنع
بالذات است و هو الحق اما آنکه آن صفات اعلی مراتب قرب و ثواب اند ظاهر
است چه [illegible] اول من تنشق عنه الارض و اول من یفیق من الصعقة و اول من یجوز

علی الصراط و اول من یقرع باب الجنة و اول من یفتح له الجنة و اول من یوذن له فی السجود
و اول شافع و اول مشفع و اول شفیع فی الجنة و قایم عن یمین العرش بمقام لا یقومه احد
غیره و نایل وسیله ای درجة لا ینبغی الا العبد من عباد الله و انیا لها الا رجل و احد افضل
است در قرب و ثواب از کسیکه اول در انهمه نباشد و آنا انیکه این صفات صلوح
اشتراک ما بین اثنین ندارند فلما مر غیر مرة انچه از عقیده اهل سنت لازم است همین قدر
است که سلب این صفات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است بامکان ذاتی
و این مسلم و معتقد ما مومنین است لیکن در امکان وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم
و امکان اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم باین صفات و امکان سلب آن اتصاف
کلام نیست کلام در امکان اشتراک این صفات ما بین آنحضرت صلی الله علیه وسلم
و فردی دیگر از افراد انسان است و در امکان مساوی و مشارک آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در این صفات است و براهین قاطعه باثبات رسید که این صفات صلوح
اشتراک ما بین اثنین ندارند و مساوات و مشارکت دیگری با آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در این صفات ممتنع بالذات است این قایل که تساوی جمیع مومنین در این درجات
قرب و ثواب که صلوح اشتراک ما بین اثنین ندارند و تشارک اثنین در انهمه ممتنع بالذات
است تجویز میکند بیان نماید که هر یکی از جمیع مومنین چسان اول من ینشق عنه الارض و اول
من یفیق من الصعقة و اول من یجوز علی الصراط و اول من یقرع باب الجنة و اول من
یفتح له الجنة و اول من یوذن له فی السجود و اول شافع و اول مشفع و اول شفیع فی الجنة
تواند شد اگر هر یکی از جمله مومنین اول باشد هر یکی از جمله مومنین در انهمه بر جمیع من عداه
من المومنین مقدم باشد و هر یکی از جمله مومنین در انهمه بر جمیع من عداه من المومنین مقدم نباشد
پس اول باشد و نباشد پس هر یکی از مومنین مصداق اجتماع النقیضین باشد
پس در اعتقاد این قایل اعتقاد امکان مصداق اجتماع النقیضین از جمله عقائد

اہل سنت است حاشاہم عن ذلک وعلی ہذا القیاس درجۂ شفاعت کبری اعلی درجات
قرب وثواب است کہ صاحب آن درجہ آن باشد کہ ہمہ اولین وآخرین بوی التجا دارند و
بحضرت او پناہ آرند و بوجاہت وشفاعت او از شدا ید موقف نجات یابند وبسفارش او
کسانی کہ محاسب نباشند بزودی بہشت بشتابند وگنہگاران از دوزخ بر آیند
وبجنت در آیند تخییل این کہ جملہ مومنین در آن درجہ ممکن التساوی اند بلی رسوخ بالغ لیاقت ان
از کسی ممکن نیست وہمچنان در صفت سید الناس یوم القیمۃ واکرم الاولین والآخرین علی اللہ
وہمچنان بودن صاحب لوای کہ ما من نبی آدم فمن سواہ الا تحتہ جملہ مومنین ممکن التساوی
نتوانند شد مگر این قایل شفاعت کبری واین صفات را از باب قرب وثواب نفہمیدہ اند
و در اعتقادش صفت خاتم النبیین الحمیل صفت تقاشی است کہ با قرب وثواب
تعلق ومناسبتی ندارد کو بجائی خود صفت کمال است چہ خیال کہ سراسر خیال است
وبال اتباع شیخ نجدی وخیم المآل است وجہ ثانی عشر اینکہ اگر این قایل بنای ہذیانات
خود در زعم باطل خود بر این عقیدہ اہل سنت کہ برای سبحانہ تثویب مطیع وتعذیب
عاصی واجب نیست نہادہ است باوصف این کہ ہذیانات او باین عقیدہ مساسی
ندارند وجہ تخصیص جملہ مومنین بامکان تساوی در کثرت ثواب قرب رب الارباب
چہ باشد زیرا کہ نزد اہل سنت تعذیب کفار ومشرکین بر خدا تعالی واجب نیست
واگر این ہذیانات را بنای دیگر است بایستی کہ آن بنای ہذیانات خود را ذکر نمودہ
امکان تساوی جملہ مومنین وامتناع شرکت مشرکین وکفار در آن باثبات میرسانید
وجہ ثالث عشر اینکہ کلام او عند التامل متہافت وبیمعنی است چہ خلاصہ کلام او این
است کہ معتبر در فضیلت فضلیت من حیث کثرۃ الثواب والقرب است وجملہ
مومنین در این فضیلت ممکن التساوی اند واین کلام محض بی معنی است افضل بودن جملہ
مومنین من حیث کثرۃ الثواب والقرب متضمن این است کہ ہیچکی از مومنین افضل من عداہ

من المؤمنین من حیث کثرة الثواب والقرب نباشد زیرا که هر یکی از مومنین داخل عموم مضاف
الیه افضل یعنی عموم مفضل علیه است ومعنی تساوی جمله مومنین در افضلیت عدم افضلیت
وعدم مفضولیت هر یکی از مومنین ممن عداه من المؤمنین در کثرت قرب وثواب و نقیض اول
بودن هر یکی از مومنین ممن عداه من المؤمنین در کثرت قرب وثواب است واین کلام متهافت
بمعنی است چون این قایل جاهل سخن خود نمیفهمد و نمیداند که سخنی که از زبانش بر آمده بمعنی
است یا بامعنی آن را امید فهمیدن سخن دیگری چسان توان داشت وجه رابع عشر اینکه
آیا آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اعتقاد این نجدی افضل الخلق من حیث کثرة الثواب والقرب
یا نه علی الثانی قول او فیما سبق به بودن آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل واکمل از سائر
انبیا علیهم السلام که در باره آن این قایل وعلیه انعقد الاجماع گفته است در اعتقادش
باطل است وایمانش نزد همه مومنین زایل است زیرا که نزد او معتبر در معنی افضل افضل
من حیث القرب والثواب است ونزد همه مومنین آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الخلق
من حیث کثرة القرب والثواب بلا ریب وارتیاب اند وانکار آن کفر است وعلی
الاول مشارکت ومساوات دیگری با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این وصف محال
است چه اگر دیگری افضل الخلق من حیث کثرة القرب والثواب فرض کرده شود آن
حضرت صلی الله علیه وسلم در عموم مفضل علیه داخل باشد پس افضل الخلق من حیث کثرة القرب
والثواب نباشد هذا خلف ونیز چون آنحضرت صلی الله علیه وسلم برین تقدیر افضل الخلق
من حیث کثرة القرب والثواب است آن دیگر داخل عموم مفضل علیه باشد پس افضل
الخلق من حیث کثرة القرب والثواب نباشد هذا خلف فعلی التقدیرین مساوی مساوی
نشد ومشارک مشارک نشد فهو مصداق اجتماع النقیضین وهو بدیهی الاستحاله پس
مبرهن شد که مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در افضلیت من حیث القرب و
الثواب ممتنع بالذات است وهو المدعی وجه خامس عشر قول این قایل پس نظر

بر قوت و وسعت قدرت کامله ممکن و مقدور الٰهی است که هر مفضول را که در کمالات دیگر مفضول
است یعنی در ما سوای کثرت ثواب مفضول است او را مساوی بلکه افضل از افضل
او گرداند صریح است در این که اگر مفضول در کثرت ثواب مفضول باشد گردانیدن
آن مفضول مساوی کسیکه از و در کثرت ثواب افضل باشد یا افضل از و در کثرت
ثواب بدانست این قایل هم ممکن و مقدور نیست والا قول او که هر مفضول را که در کمالات
دیگر مفضول است یعنی در ما سوای کثرت ثواب مفضول است لغو و بیمعنی باشد چون
هر واحد از سایر خلق در کثرت ثواب از آنحضرت صلی الله علیه وسلم مفضول است
گردیدن هیچکی از خلق و هیچکی از مومنین مساوی یا افضل از آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در کثرت ثواب باعتراف این قایل هم ممکن و مقدور نتواند بود پس همه سعی این قایل رایگان
رفت و حق هرگز قرار گرفت و بتحقیق پیوست که او سبحانه بفضل عظیم و رحمت تامه آنحضرت را صلی الله
علیه وسلم آفریده و از جمله ممکنات برگزیده بصفاتی از باب قرب و ثواب اختصاص بخشیده
که آن صفات صالح اشتراک بین اثنین نتوانند شد و وجود مشارک و مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در ان صفات مستلزم عدم آن است و مشارک و مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم مصداق اجتماع النقیضین و محال بالذات و وجود آنحضرت صلی الله
علیه وسلم و اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات و وجود آن صفات در ذات
آن سرور کائنات علیه افضل الصلوات ممکن بالذات و متحقق باراده حضرت خالق
الکائنات واهب العطیات است و امکان آن صفات مستلزم امکان اشتراک
آن صفات بین اثنین نیست امکان شیئ دیگر و امکان اشتراک آن دیگر و اینهمه یعنی
آفریدن آنحضرت صلی الله علیه وسلم و برگزیدن بر سایر ممکنات و اختصاص بصفات ممتنعه
عن الاشتراک محض فضل عظیم او سبحانه است آن نه از جهة قابلیتی و استحقاقی ذاتی بود
نه مزد کاری و نه اجر عملی و نه جزای عبادتی استحقاق و قابلیت و نیکوکاری و اعمال

حسنه وعبادات مقبوله که شایسته منصبی که او سبحانه بفضل عظیم خود آنحضرت را صلی الله علیه
وسلم بآن اختصاص کرامت فرموده بودند هم کرامت فرموده او سبحانه بوده اند وهمین
مدلول حدیث صحیح بخاری است کما یاتی انشاء الله تعالی باید دانست که ازین قایل
تا این مقام چند موجبات کفر او سر زد شده اند در اثنای ابطال اقوال او ایما بآن رفته
است مناسب می نماید که درینجا بطریق فذلکه تعداد موجبات کفر او مذکور نموده شود اگر
این قایل بعد متنبه شدن بران موجبات کفر باعلان تمام توبه نصوح نماید در دین اسلام
باز درآید واگر اختیار نار بر عار کند روسیاه جهنم رود وما علینا الا البلاغ نخستین
از موجبات کفر او این است که در اوایل خرافات نامه خود گفته است که این کلیه هیچ
ممتنع ذاتی داخل تحت قدرت الهی نیست محل کلام است پس او تجویز دخول ممتنعات ذاتی
تحت قدرت الهی میکند وبراین تجویز لازم است که عدم الواجب سبحانه وشریک الباری
ودیگر ممتنعات ذاتی داخل تحت قدرت الهی باشند وقول باین لازم کفر است پس
ازین قول او تجویز اغلظ انحای کفر براو لازم است وغایت جهل او از ندانستن او معنی
امتناع ذاتی ومعنی قدرت ازین تجویز پیدا است وجهل او عذر کفر نمیتواند شد دوم اینکه
او قایل شده است بامکان اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح وفواحش غیر متناهیه
وقول بامکان اتصاف او سبحانه بیک فاحشه وبیک نقیصه هم کفر است پس این اعتقاد
او مشتمل است بر انحای غیر متناهیه کفر چه اعتقاد امکان اتصاف او سبحانه بیک یک
فاحشه ویک یک نقیصه کفری جداگانه بالاستقلال است سیوم اینکه این
قائل قاعده اختراع کرده است که اگر یک حصه از کلی این معنی مصدری ممکن ذاتی باشد
ضرور است که جمیع حصص آن معنی مصدری ممکن باشند وبر اعتقاد این قاعده اصرار
تمام دارد وکما سبق این اعتقاد متضمن وجوه غیر متناهیه کفر است چه وجود وعدم معنی مصدری است
وبعض حصص آن هردو هیچو وجود انسان وعدم انسان ممکن ذاتی است پس بنا براین

اعتقاد او ضرور است که جمیع حصص وجود و عدم ممکن ذاتی باشد پس وجود واجب
سبحانه وهم عدم واجب سبحانه ممکن ذاتی باشد و وجود شریک الباری وهم عدم شریک
الباری ممکن ذاتی باشد و حدوث واجب الوجود سبحانه و ترکب واجب الوجود
وغیرها که تبلفظ آن زبان نمی آلایم ممکن ذاتی باشد الی غیر ذلک من اللوازم الباطلة الغیر
المتناهیة که قول بهر یک ازان لوازم کفر مستقل جدگانه است چهارم اینکه این
قایل بران قاعده مخترعه خود امکان اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح متفرع نموده
است این تفریع او بجای خود کفر است فالاصل والفرع والموصل والمفرع
والتاصیل والتفریع کلها فی النار پنجم اینکه او گفته است که سلب اتصاف او سبحانه
بنقایص وقبایح وفواحش ممکن ومعلول او سبحانه است وذات واجب الوجود
چنانکه مقتضی اتصاف خود بصفت کمال است همچنین مقتضی سلب اتصاف خود
بمقابل آن صفت است واین را بغایت شدومد بیان کرده است واین اعتقاد
او کفر است زیرا که نفس ذات حقه احدیه براین تقدیر مصداق سلب اتصاف
بنقایص وقبایح وفواحش نتواند بود مصداق این سلب براین تقدیر از نفس ذات
احدیه مصداق ایجابات نقایص وقبایح وفواحش غیر متناهیة باشد ضرورة استحالة
ارتفاع صدق الموجبات وسوالبها واین متضمن انحائی غیر متناهیه کفر است ششم اینکه
در اعتقاد او میانه اتصاف او سبحانه بصفات نقص معیت ذاتی است این قائل
در بیان این چند صفحه همچو صفحه روی خود سیاه کرده است وخود ش اعتراف دارد
که صفات کمال واتصاف بصفات کمال متاخر بالذات از ذات حقه است پس او را
از اعتراف تاخر سلب اتصاف بنقایص وفواحش وقبایح غیر متناهیه از ذات حقه
بنا بر اعتقاد او معیت ذاتیه میانه اتصاف بصفات کمال وسلب اتصاف
بنقایص وفواحش وقبایح گزیر نیست پس نفس ذات حقه واجبه مصداق سلوب اتصافات

م بصفات کمال وسلب اتصاف او سبحانه

نقایص و فواحش و قبایح غیر متناهیه حسب این اعتقاد دور اعتقاد و نیست پس این نجدی را از اعتقاد
نبودن نفس ذات حقه مقدسه مصداق ایجابات غیر متناهیه که نقایص آن این سلوب غیر
متناهیه اند گزیر نیست و این اعتقاد او متضمن وجوه غیر متناهیه کفر است هفتم اینکه این
قایل اعتقاد دارد باینکه علم و قدرت وغیره صفات الهیه وهم اتصاف با آن صفات
ممکن ذاتی و معلول او سبحانه اند و بااین اعتقاد میگوید که عدم علم و قدرت از ذات
حقه مقدسه که از شان او علم و قدرت است بعینه جهل و عجز است و میگوید که چون صفت
علم و قدرت او سبحانه ممکن بالذات است وجود و عدم این هر دو صفت ممکن خواهد
بود و عدم هر دو صفت مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است
بعینها جهل و عجز است پس برا و لازم است اعتقاد ثبوت جهل و عجز بنفس ذات حقه مقدسه
قبل از اتصاف آن ذات حقه بعلم و قدرت و این اعتقاد کفر است و متضمن انحای کفر است
چه همین کلام او در دیگر صفات کمالیه جاریست مثلا حیات صفت زائده است ممکنه
پس وجود و عدم آن ممکن است و عدم حیات از ذات مقدسه که از شان آن حیات
است موت است پس موت او سبحانه ممکن است و چون ثبوت حیات از ذات
حقه مقدسه متاخر است عدم حیات در مرتبه متقدسه ضروریست و سبحان الحی الذی
لایموت عما یقول الظالمون علوا کبیرا و چون سابق وجه بطلان قول این قایل بیان کرده
ایم درینجا حاجت اعاده آن نیست هشتم اینکه او گفته است که عدم علم از
حضرت باری جلشانه مستلزم جهل است چه سلب بسیط نزد وجود موضوع
مستلزم سلب عدولی است کما لا یخفی علی المنطقی انتهی و این قول او از موجبات
کفر او است زیرا که علم نزد او از صفات زائده علی الذات است پس سلب آن
از مرتبه ذات احدیه حقه ضروریست و او خود اعتراف دارد باینکه صفات او سبحانه محتاج
ذات حقه اند و تاخر محتاج از محتاج الیه ضروری است پس سلب بسیط علم از ذات احدیه

ضروری ہست وسلب بسیط نزد وجود موضوع کہ ذات احدیہ است مستلزم سلب عدولی ہست وسلب عدولی علم نزد او جہل است پس این قول در اعتراف است باعتقاد او باتصاف او سبحانہ در مرتبہ ذات احدیہ بجہل و آن کفر است واین بر متکلمین قائلین بزیادت صفات لازم نمی آید زیراکہ جہل نزد آنان عبارت است از قوت استعدادیہ علم نہ از سلب بسیط علم و نہ از سلب عدولی علم و ذات حقہ از قوت استعدادی منزہ است وزعم این قایل بودن جہل سلب عدولی علم ناشی از جہل ہست چہ سلب عدولی علم در جمادات موجود و متحقق است حال آنکہ جمادات متصف بجہل نیستند وقد مر تفصیل ذلک نہم اینکہ این قایل در معنی خاتم النبیین تحریف کرد ظاہر ہست کہ معنی خاتم النبیین آخر ہمہ انبیا بعثا است ولام النبیین برای استغراق ودر عقائد ہمہ مسلمانان ہست ان محمدا صلی اللہ علیہ وسلم آخر الانبیاء این قایل معنی دیگر برای خاتم النبیین تراشد وبحسب معنی تراشیدۂ خود تجویز تعدد خاتم النبیین نمود پس از دو حال خالی نیست یا این قایل معنی خاتم النبیین نمیداند وبراین تقدیر ظاہر ہست کہ او اعتقاد باینکہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین اند ندارد چہ تصدیق بعقد بی دانستن معنی محمول معنی ندارد وبراین تقدیر کفر او ثابت ہست وجہل در کفر عذر نمیتواند بود یا این قایل دیدہ و دانستہ بغرض تضلیل جہلہ معنی خاتم النبیین را تحریف میکند براین تقدیر این کفر او از اغلظ وجوہ کفر ہست دہم اینکہ این قایل بمستثنی بودن ذات مبارک مقدس آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از جمیع نبیین علیہم السلام در لفظ خاتم النبیین کہ لام برای استغراق ہست قایل شدہ است وپر ظاہر ہست کہ کسیکہ از جمیع نبیین خارج ہست خاتم النبیین نمی تواند بود پس این قول او مستلزم قول بہ نبودن آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین ہست واین کفر است وعذر اینکہ این قایل ازین معنی کہ کسیکہ از جمیع نبیین خارج ہست خاتم النبیین نمیتواند شد

بجهل داشت سودی ندارد جهل در کفر عذر نتواند بود یازدهم اینکه این قایل بعد
تسلیم امتناع اتصاف دیگری بوصف خاتم النبیین و استحاله اشتراک این صفت
بین اثنین ابدای احتمال بودن وصفی دیگر همتا و عدیل وصف خاتم النبیین در مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم و نبودن آن وصف در آنحضرت صلی الله علیه وسلم نموده است
و ابدای اینچنین احتمال محال کفر است زیراکه وصف خاتم النبیین اعلی اوصاف کمالیه
ممکنات است تجویز بودن کدامین وصف مجهول همتا و عدیل این وصف از ورای شان
کمال نبوت و رسالت است و تجویز لغو و بیکار بودن بعض کمال نبوت و رسالت
است و این کفر است و وجوه بودن این تجویز از ورای شان کمال نبوت و رسالت
سابق ازین بتفصیل تمام مذکور اند دوازدهم اینکه این قایل در تنظیر تساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم که مختص بوصف خاتم النبیین اند و مساوی مفروض خودش که آنرا
مختص بوصفی که آنرا همتای و عدیل وصف خاتم النبیین تجویز کرده قرار داده تساوی
زید و عمرو بدین گونه که در زید صفت تیراندازی و در عمرو وصف بندقه اندازی بعد اشتراک زید
و عمرو در کمالات دیگر همچو سخاوت شجاعت یافته شود و نیز تساوی عراب و براذین که در هر یکی ازین
هر دو منفعتی معتبره بالاختصاص یافته میشود آورده است آوردن همچو تنظیرات
در همچو مقام موجب استخفاف و ازرای شان آنحضرت صلی الله علیه وسلم و منصب آن
حضرت صلی الله علیه وسلم یعنی ختم نبوت و رسالت است پس در بودن آن از موجبات
کفر قایل اشتباهی نیست این قایل جاهل در این تنظیر نیاندیشید که کدام کس را
بجای زید و کدام کس را بجای عمرو و کدام کس را بجای عراب کدام کس را بجای براذین می نهد و وصف خاتم
النبیین را بجای تیراندازی یا بجای بندقه اندازی یا بجای قوت هرب و طلب که در
عراب است یا بجای کین عظمت که در براذین است قرار میدهد اینچنین تنظیر از غلط
وجوه کفر است علمای اعلام آن ابیات را که در آن تشبیه ممدوحین شعرا با آنحضرت صلعم

صلی اللہ علیہ وسلم آمدہ است ہمچو قول ابو العلا معرّی لولا انقطاع الوحی بعد محمد
قلنا محمد من ابیہ بدیل ہو مثلہ فی الفضل الا انہ لم یاتہ برسالۃ جبریل وہمچو قول حسّان
اندلسی در مدح محمد ابن عاد و وزیر ادابی بکر ابن زیدون کان ابا بکر ابو بکر الرضی
وحسان حسان وانت محمد از باب استخفاف از موجبات کفر شمردہ اند چہ جائی تشبیہ
آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم بزید یا عمرو یا بعراب یا براذین وتشبیہ منصب خاتم
النبیین بہ تیر اندازی و بندقہ اندازی یا با وصاف آن دو بہیمہ اینچنین تنظیر
کفر صریح است وسہل انکاشتن آن کفر دیگر است سیزدہم اینکہ قایل بفضل دیگر
انبیا علیہم السلام بر آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم ببعض وجوہ قایل است و این کفر
خرق اجماع است وقد مرّ نزد ما ہمہ مومنین آنحضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بر سائر انبیاء
و مرسلین من جمیع الوجوہ فضل کلی است چہاردہم اینکہ قول این قایل کہ نفی امکان
مساوی بسبب عدم اشتراک در خصوص خاتمیت بنی بر ذہول از قاعدہ
تفصیل است ومبنیٔ از تضلیل منجر بتجہیل حضرت رب جلیل وحضرت جبریل وحضرت
ابراہیم خلیل وآنحضرت علیہ وعلیہما الصلوۃ والتسلیم میشود کما سبق مفصلا پس
این قول بوجوہ چند از موجبات کفر است پانزدہم اینکہ قول او بجواز
مساوات جملہ مومنین با آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب وثواب بلکہ بجواز فضیلت
جملہ مومنین از آنحضرت در قرب وثواب کفر است واشنع است از کفر بعض
کرامیہ کہ بجواز افضل بودن ولی از نبی تجویزی کنند چہ این قایل بجواز افضل
بودن افجر فجار وافسق فساق مومنین از افضل الانبیاء والمرسلین در قرب و
ثواب قایل شدہ است شانزدہم اینکہ قول او پس بنظر قوت ووسعت
قدرت کاملہ ممکن ومقدور الٰہی است کہ ہر مفضول را کہ در کمالات دیگر مفضول
است یعنی در ماسوائی کثرت ثواب مفضول است او را مساوی بلکہ افضل از

افضل او گرداند دراین مطلب بزرگ و مقصد معتبر که جمله مومنین ممکن التساوی اند
دراین معنی و مقدوریت قدرت کامله او واقع نشود صریح است دراینکه در اعتقاد
او آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم افضل از جمیع من عداه در قرب و ثواب نیستند و من
عداه اگرچه در دیگر کمالات از آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم مفضول باشد در قرب و
ثواب از آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم مفضول نیستند و این اعتقاد کفر است
هشتم هم قول مذکور صریح است در اینکه جمله مومنین گو فساق و فجار باشند
در قرب و ثواب از آن حضرت صلی اللہ علیه وسلم مفضول نیستند و در کمالات
دیگر یعنی ماسوای کثرت ثواب مفضول اند و ازین قول لازم است قول باینکه نبوت
و رسالت محض لغو است چه در قرب و ثواب نبی و غیر نبی و رسول و غیر رسول بنابر
این قول برابر اند پس هیچ اعتقاد اعتقاد لغو و بیکار بودن نبوت و رسالت است
و آن بی شبه کفر است نهم هم اینکه قول باینکه جمله مومنین در قرب و ثواب
افضل از حضرت افضل المرسلین خاتم النبیین صلی اللہ علیه وسلم توانند شد متضمن
استخفاف شان آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم است بقطع نظر ازینکه این کلام صادق
باشد یا کاذب اشتمال کلام بر استخفاف منوط بکذب آن نیست بسا کلام
کاذب مشتمل بر استخفاف نمی باشد و بسا کلام صادق متضمن استخفاف میباشد و استخفاف
شان آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم بهر کلامی که باشد کفر است نوزدهم اینکه این قایل
تجویز می کند که کد این مساوی آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم بدین وجه باشد که در یک
کمال مختص معادل وصف خاتم النبیین که وصف مختص آنحضرت صلی اللہ علیه و
سلم است یافته شود و در دیگر کمالات آنحضرت صلی اللہ علیه وسلم و آن مساوی
متشارک باشد حال آنکه بسیاری از کمالات و نعوت کمالیه آنحضرت صلی اللہ
علیه وسلم آن چنان هستند که صالح اشتراک بین اثنین هستند و برخی از ان کمالات

ولغویت دراثنای ابطال قول ابن قایل سابق مذکور شده اند پس تجویز اینکه آن مساوی
در همه کمالات وصفات کمالیه آنحضرت صلی الله علیه وسلم سوای وصف خاتم النبیین بشارک
باشد یعنی انکار اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدان صفات کمالیه ممکن نیست
وآن انکار محض زندقه وکفر است لستم اینکه تکلف اینچنین تمحلات بیمعنی وابدای اینچنین
احتمالات باطله کسیکه برای تصحیح کلام شیخ نجدی وانداختن خود را در مهالک گفتگو وکلام
درشان آن حضرت صلی الله علیه وسلم برای اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه
وسلم فی جمیع الکمالات باوصف اینکه مفهومات غیر متناهیة آنچنان هستند که مصادیق
آنها ممکن نیستند واز عدم امکان آنها عموم قدرت الٰهیه برهم نمی شود از عدم امکان
مصداق مفهوم مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم فی جمیع الکمالات چسان برهمی عموم قدرت
الٰهیه متصور تواند شد بدون زندقه وسوء اعتقاد وبغیر بدکیشی و بدباطنی والحاد متصور نیست
اینهمه از علامات کفر است اعاذ بالله من ذلک کله بحرمة حبیبه وخلیله صلی الله علیه وعلی آله
وصحبه قال الوسواس الخناس در بخاریست عن سالم ابن عبد الله عن ابیه انه اخبره
انه سمع رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول انما بقاءکم فیما سلف قبلکم من الامم کما بین صلوٰة
العصر الی غروب الشمس اعطی اهل التوراة التوراة فعملوا بها حتی انتصف النهار ثم
عجزوا فاعطوا قیراطا قیراطا ثم اعطی اهل الانجیل الانجیل فعملوا به حتی صلوٰة العصر ثم عجزوا
فاعطوا قیراطا قیراطا ثم اعطیتم القرآن فعملتم به حتی غروب الشمس فاعطیتم قیراطین قیراطین
فقال اهل الکتابین ای ربنا اعطیت هولاء قیراطین قیراطین واعطیتنا قیراطا قیراطا
ونحن اکثر عملا قال الله هل ظلمتکم من اجرکم من شیٔ قالوا لا قال فذلک فضلی اوتیه من اشاء
و در حدیث دوم متصل این است عن ابی موسی عن النبی صلی الله علیه وسلم قال مثل
المسلمین والیهود والنصاری کمثل رجل استاجر قوما یعملون له عملا یوما الی اللیل علی اجر
معلوم فعملوا له الی نصف النهار فقالوا لا حاجة لنا الی اجرک الذی شرطت لنا وما عملنا

باطل فقال لهم لا تفعلوا اكملوا بقية عملكم وخذوا اجركم كاملا فابوا وتركوا فاستاجر آخرين
بعدهم فقال اكملوا بقية يومكم هذا ولكم الذي شرطت لهم من الاجر فعملوا حتى اذا كان
حين صلواة العصر قالوا لك ما عملنا باطل ولك الاجر الذي جعلت لنا فيه فقال اكملوا
بقية عملكم فانما بقي من النهار شيء يسير فابوا فاستاجر قوما ان يعملوا له بقية يومهم فعملوا له
بقية يومهم حتى غابت الشمس فاستكملوا اجر الفريقين كليهما - از حدیث ابی موسی
رضی الله عنه ثابت شد که حق تعالی از فضل خود طفیل حضرت خاتم النبیین صلی الله
علیه وسلم امت را بر عمل ناقص و ناتمام که از وقت عصر تا شام است اجر عمل کامل و
تام که عمل تمام روز است عنایت فرموده پس چنانکه این امت را بشرف فضل
مذکور خود سرفراز فرموده ممکن است و او تعالی قادر است برینکه دیگری را مساوی این
امت بفضل خود گرداند گو واقع نفرماید و در حدیث ابن عمر رضی الله عنه حال این
امت بشمول ذات اقدس و بنفس نفیس در کثرت ثواب بیان و اخبار بر وجه اتم و اکمل
فرموده که باوجود قلت عمل نسبت یهود و امت این امت را اجر عمل مضاعف
مرحمت شده و چون یهود و امت معترض کردند که عمل ما کثیر و اجر ما یسیر و عمل این
امت اقل و اجر آن اکثر و اکمل است ارشاد شد که از اجر شما چیزی کم نکرده شد
و یهود و امت تسلیم کردند باز فرمودند اینکه زیاده از عمل عطا کردم فضل من است
بیده فرمودند می بخشم هر کرا بخواهم مومن صادق را بعد ملاحظه معانی این حدیث شکی
نمی ماند در اینکه هر کرا بشرف عزت و کثرت ثواب و قرب منزلت سرفراز فرموده
اند محض فضل است اگر بجای او دیگری را در این فضیلت قایم و منصوب میفرمودند
کیست که مانع میشد و چه بعید است که مزاحم میگردید و حالا اگر مساوی یا افضل
او و مساوی ایشان [illegible] هست و ثابت است چنانکه عنقریب از کلام بعض کمل اولیا
خواهد آمد چنانکه مولوی روم قدس سره میفرماید ع داد حق را قابلیت شرط نیست

ونیز می فرماید ؎ بلکه شرط قابلیت داد اوست ۔ عقیده اسلام این است که حضرت سید المرسلین صلی الله علیه وسلم را بمقام قاب قوسین او ادنی در دنیا و بمقام محمود وقت شفاعت و بمقام وسیله بعد دخول جنت و دیگر فضایل چون شندی از تفسیر مظهری نقل شده مخصوص فرموده دیگری سهیم و عدیل جناب اقدس نیست و نخواهد شد و هر سه مقام ارفع و اعلی از سایر منازل و مقامات است و این عقیده اسلام نیست که حق تعالی را قدرت بر تسویه دیگری در انها نیست معاذ الله

اقول سابق بیان کرده ایم که آفریدن او سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم و برگزیدن او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بر سایر ممکنات و اختصاص بخشیدن آنحضرت بصفات ممتنعة الاشتراک از محض فضل عظیم او سبحانه بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم بوده است نه از جهت قابلیتی و استحقاقی ذاتی و نه مزد کاری و اجر عملی و نه جزای عبادتی استحقاق و قابلیت و نیکو کاریها و اعمال حسنه و عبادات مقبوله که شایسته آن منصب جلیل که او سبحانه بفضل عظیم خود آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآن اختصاص کرامت فرموده بودند هم کرامت فرموده او سبحانه بوده اند و از بودن آنهمه محض از فضل او سبحانه صالح اشتراک بودن آن صفات کمالیه که او سبحانه آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بآنها شرف اختصاص بخشیده است لازم نمی آید همه تشخصات و تعینات و همه آن صفات که صالح اشتراک بین اثنین نیستند از فضل الٰہی پیدا شده اند و از پیدا شدن آنها بفضل الٰہی بودن آنها صالح اشتراک بین اثنین لازم نمی آید امکان شئی دیگر و امکان اشتراک آن شئی دیگر ہست و سابق مکرر بارها مبرہن شده که وصف خاتم النبیین و اول النبیین خلقا واول ما خلق نوره و اول من تنشق عنه الارض و اول من یفیق من الصعقة و اول من یجوز علی الصراط و اول من یقرع باب الجنة و اول من یفتح له الجنة و اول من یؤذن له

فی السجود واول شافع واول مشفع واول شفیع فی الجنة وقایم بیمین العرش بمقام المقوبه
احد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون ونایل وسیله ای درجه لاینبغی الا لعبد من عباد لله
ولاینالها الا رجل واحد وشافع بشفاعت کبری که این همه اوصاف کمالیه را او سبحانه
بفضل عظیم خود بآنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده است صالح اشتراک بین
اثنین نیستند تجویز اشتراک این اوصاف کمالیه بین اثنین از کسی بی تناهی در حمات وثبت
وبلادت یا جنون مطلق ممکن نیست واز جمله اوصاف کمالیه غیر صالحة الاشتراک این
است که امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الامم است چنانکه آنحضرت صلی الله علیه
وسلم افضل الرسل اند واین فضیلت امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم کرامت فرموده
او سبحانه است که بفضل عظیم خود بوجاهت ومحبوبیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم این است را
کرامت فرموده است قال الله سبحانه کنتم خیر امة اخرجت للناس وفی التوریة فی
صفاته صلی الله علیه وسلم وجعل امته خیر امة اخرجت للناس وفی التوریة ایضا انک
خیر الانبیاء وان امتک خیر الامم واسمک احمد وامتک الحمادون قربانهم دماؤهم
واناجیلهم صدورهم لایحضرون قتالا الا وجبریل معهم یتحنن علیهم تحنن الطیر علی فراخه وفی حدیث
الاسراء ان محمدا صلی الله علیه وسلم اثنی علی ربه فقال کلکم اثنی علی ربه وانا اثنی علی ربی
الحمد لله الذی ارسلنی رحمة للعالمین وکافة للناس بشیرا ونذیرا وانزل علی الفرقان
فیه تبیان کل شیء وجعل امتی خیر امة وجعل امتی امة وسطا وجعل امتی هم الاولون
وهم الآخرون بالجمله بودن امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم خیر امة بنص قطعی ثابت
است وخیر افعل التفضیل مضاف الی النکره است ونکره که افعل التفضیل سوی
آن مضاف باشد از صیغ عموم است پس معنی خیر امة بهترین همه امم وافضل از سایر
امم واین صفت صالح اشتراک بین اثنین نیست چه اگر امت دیگر خیر امة باشد ومشارک
این امت در این صفت باشد آن امت دیگر یا در عموم مضاف الیه ومفضل علیه

داخل باشند یا نه علی الاول آن است خیر امة نتوانند بود بلکه از امم موصوله مفضل علیها است
فیلزم خلاف المفروض وعلی الثانی این است بهترین همه امم وافضل از سایر امم نتوانند بود پس
خیر امة نتوانند بود فیلزم خلاف المفروض المسلم ونیز بر تقدیر بودن امت دیگر مشارک
این امت در این صفت این است یا داخل عموم مضاف الیه ومفضل علیه باشد یا نه
علی الاول این است خیر امة نتوانند بود بلکه مفضول نسبت ببعض امم خواهد بود وعلی الثانی
آن است بهترین همه امم نتوانند بود پس خیر امة نتوانند بود ونیز او سبحانه امت آنحضرت
را صلی الله علیه وسلم صفت هم الاولون وهم الآخرون بطفیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم محض
بفضل عظیم خود کرامت فرموده واین هر دو صفت هم قابل اشتراک بین اثنین نیست
چه معنی این صفت این است که امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در دخول جنت از سایر
امم اول است ودر وجود وخلقت از سایر امم متاخر است کما فی صحیح مسلم نحن الاخرون من
اهل الدنیا والاولون یوم القیمة المقضی لهم قبل الخلایق نحن اول من یدخل الجنة اگر این صفت
در امت دیگر یافته شود امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در دخول جنت از سایر امم اول
باشد ودر وجود وخلقت از سایر امم متاخر نباشد وبر این تقدیر امت دیگر مشارک امت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت نتوانند شد بلکه بر این تقدیر این صفت نه در امت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم موجود است ونه در امت دیگر پس مشارکت امت دیگر با امت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت مستلزم عدم مشارکت آن امت دیگر با امت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت هست وهرچه وجود آن مستلزم عدم آن است
محال بالذات است ونیز او سبحانه میفرماید وکذلک جعلناکم امة وسطا لتکونوا شهداء علی
الناس ویکون الرسول علیکم شهیدا ونیز میفرماید لیکون الرسول شهیدا علیکم
وتکونوا شهداء علی الناس ازین آیات مبرهن است که او سبحانه امت آنحضرت
صلی الله علیه وسلم را بفضل خود بر سایر امم شهید گردانیده اگر مشارکت امت دیگر

با است آنحضرت صلی الله علیه وسلم دراین صفت فرض کرده شود بر این تقدیر این امت
بر سایر امم شهید نتوانند بود و آن امت دیگر هم بر سایر امم شهید نتوانند بود پس این
تقدیر مستلزم سلب مشارکت آن امت دیگر با این امت دراین صفت است
و هرچه وجود آن مستلزم عدم آن امت است محال بالذات است بالجمله چنانکه او سبحانه
بفضل عظیم خود بر آنحضرت صلی الله علیه وسلم اتمام نعمت نموده آنحضرت را صلی الله علیه و
سلم بفضایلی اختصاص بخشیده است که آن فضایل صلاحیت اشتراک بین اثنین
نتوانند داشت همچنان بطفیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم امت آنحضرت صلی الله علیه و
سلم را بفضایلی اختصاص بخشیده است که آن فضایل صلوح اشتراک میان دو
امت هم ندارند پس چنانکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الانبیاء والرسل اند همچنان
امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل الامم است افضلیت این امت بر سایر امم
مسبب است از افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا و رسل علیهم السلام
استدلال از افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از سایر انبیا و رسل بر افضلیت
این امت بر سایر امم استدلال لمی است و استدلال از افضلیت این امت بر سایر امم که از
قول او سبحانه کنتم خیر امة ثابت است بر افضلیت آنحضرت صلی الله علیه وسلم از سایر انبیا و رسل
استدلال انی است و بهر دو وجه استدلال واقع است حاصل این است که افضلیت
آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر سایر انبیا علیهم السلام و افضلیت امت آنحضرت صلی الله علیه
وسلم بر سایر امم محض از فضل الهی است نه از جهت استحقاق و نه ذکاری و نه اجر عملی و نه
جلدوی عبادتی و از بودن افضلیت از محض فضل الهی لازم نیست که این افضلیت قابل
اشتراک بین اثنین باشد امکان شیئی و بودن وجود آن بفضل الهی دیگر است و بودن آن صالح
اشتراک بین اثنین امر دیگر است کسی که فرق میانه هر دو نکند از فهمید اهلیت مخاطبت ندارد
پس از بودن زیادت اجر این امت بر عمل ناقص نسبت با اجر اهل کتابین که عمل آنان زاید

بوده است که از هر دو حدیث صحیح بخاری متحقق است حسب امکان مساوات و مشارکت
امت دیگر با امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در فضل لازم نمی آمد از ین هر دو حدیث همین قدر
ثابت است که افزودن اجر بر عمل ناقص بفضل الٰهی منوط است و ما اہل سنت اعتقاد داریم
که فضل بخشیدن بکسی که عمل ناقص هم نداشته باشد منوط بعنایت الٰهی است سبب بعمل منوط
باستحقاق وقابلیت نیست اما اعتقاد آن نداریم که اشتراک اوصافیکه صالح اشتراک
بین اثنین نیستند ممکن است همچو اعتقاد منوط بسوفسطائیت است برای همچو اعتقاد شدت غباوت
و بی ایمانی و جهل مرکب و نافهمی شرط است عوام و جهله این چنین اعتقاد را باقتضای غباوت
و غوایت از ارباب ایمان میدانند غافل ازینکه این اعتقاد سوفسطائیت است و غایت بی ایمانی
است اعتقاد صحیح این است که وجود باجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم و نبوت و رسالت و آن
حضرت صلی الله علیه وسلم و سایر فضایل آنحضرت صلی الله علیه وسلم و درجات قرب و ثواب آن
حضرت صلی الله علیه وسلم ممکن اند تحقق و عدم تحقق آن ضرور نبوده است او سبحانه بفضل عظیم خود
آنحضرت را آفرید و با آنحضرت صلی الله علیه وسلم ختم نبوت و رسالت که اعلی درجات فضل ممکنات
است و دیگر فضایل الٰهیی که بعض از آنها صالح اشتراک بین اثنین نیستند کرامت فرمود
و امت آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضل عظیم خود افضل امم گردانید اگر میخواست آن
حضرت را نمی آفرید و آن فضایل نمی بخشید و این امت را نا آفریدی و آنرا افضل الامم نگردانید
سلب اینهمه ممکن بوده است و ازین لازم نمی آید که مشارکت و مساوات در فضایلی که صلوح
اشتراک بین اثنین ندارند ممکن باشد و از جمله آن فضایل مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم
که صالح اشتراک بین اثنین نیستند آن فضایل اند که سابق مذکور شده اند عدم آن
فضایل از آنحضرت صلی الله علیه وسلم و عدم آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است الا اشتراک
آن فضایل بین اثنین ممکن نیست و بطفیل آنحضرت صلی الله علیه وسلم سبحانه این امت را
بعض فضایل چنین کرامت فرموده است که صالح اشتراک درمیان دو امت نیست

کما مر آنفاً حال این قایل درین بیهوده سرائیها که از قلم و زبانش سر زده اند از این احتمالات خالی نیست یا آن فضایل و اوصاف را که صالح اشتراک بین اثنین نیستند و سابق بارها عدم صلوح آنها برای اشتراک بین اثنین بیش مبرهن شده است صالح اشتراک بین اثنین می انگارد و بیانه امکان صفتی و امکان اشتراک آن فرق نمیتواند دانست یا حصول که این فضیلت را بکسی بفضل الٰهی مستلزم صالح اشتراک بودن آن فضیلت بین الکثیرین می پندارد برین تقدیر او متناهی فی البلادة والحماقت است امید صحت پذیرفتن او نتوان داشت ؎ لکل داء دواء یستطب به ، الا الحماقة اعیت من یداویها ، از حضرت مسیح علیه السلام روایت کنند که میفرموده ابرأت الاکمه و الابرص واعیانی علاج الاحمق یا او دیده و دانسته برای اغوائی جهله و عوام تلبیس می کند که آن بیچارگان در بیان امکان شی و امکان اشتراک آن و در صلوح و عدم صلوح صفات برای اشتراک تمیز نمیتوانند کرد و آنان ممتنعات ذاتی و مستحیلات عقلی را نیز ممکن و مقدور دانند برین تقدیر او از شیاطین الانس است نعوذ بالله منهم و من شیاطین الجن حالا نظر تفصیلی در کلمات بیهوده این قایل باید کرد قول او پس چنانکه الی قوله کو واقع نفرماید اگر مراد او ازان این است که او سبحانه قادر است برانیکه است دیگر را در فضایلی که ممکن الاشتراک بین کثیرین اند مساوی و مشارک این است گرداند این مسلم است و باوسودی نمی بخشد که ازان امکان مساوات و مشارکت است دیگر باین است در فضایلی که صالح اشتراک بین اثنین نیست لازم نمی آید و اگر مراد او ازان این است که او سبحانه قادر است برانیکه است دیگر را مساوی و مشارک این است در جمیع اوصاف و فضایل گرداند کو آن اوصاف و فضایل صالح اشتراک نباشد این خود باطل است مشارک گردانیدن کسی یا کسی در صفتی که صالح اشتراک نیست متهافت و متناقض است قول این قایل بدان ماند که کسی گوید که چون وجود

زید وتشخص او محض از فضل الهی است او سبحانه قادر است بر اینکه دیگر آن را در وجود و
تشخص زید مشارک زید گرداند کسی بی فرط حماقت و بلادت یا اطباق جنون تجویز آن نتواند
کرد وقول او بشمول ذات اقدس ونفس انفس رجم بالغیب است در حدیث ابن عمر رضی
الله عنهما ذکر اجور یهود ونصاری و ذکر اجر است آنحضرت صلی الله علیه وسلم است دیگر اجور
انبیای بنی اسرائیل و ذکر اجر آنحضرت صلی الله علیه وسلم نیست وقول او مومن صادق
را از ملاحظه معانی این حدیث شکی نمی ماند در اینکه هر که را شرف عزت وکثرت ثواب و قرب
برکت سرفراز فرموده اند محض فضل است درست است مومن صادق را که هیچ چیز بر
خدائیتعالی واجب نمیداند هرگز در این معنی شک نیست که هر ممکن که بوجود آمده است از
فیض وفضل او سبحانه بوجود آمده است وهر که را شرف وعزت وکثرت ثواب و قرب
ومنزلت حاصل شده است بفیض وجود او سبحانه حاصل شده است لیکن مستحیلات
ذاتیه وممتنعات عقلیه که صلوح قبول فضل وفیض ندارد هیچگونه واقع نمی تواند شد از ین
کلام امکان مساوی که مصداق اجتماع النقیضین و وجود آن مستلزم عدم آن است
ثابت نتواند شد وقول او اگر بجائی او دیگری را در این فضیلت قایم ومنصوب می فرمود
کیست که مانع میشد وچیست که مزاحم میگردید درست است لیکن باین التباس
خناس سودی نمیدهد هرچه ممکن بوده است که او سبحانه آنحضرت را نا فریدی یا خاتم النبیین
نگردانیدی یا دیگر صفات مختصه غیر صالحه الاشتراک نه بخشیدی دیگری را آن صفات
بخشیدی لیکن آن دیگر بر آن تقدیر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم نبودی وآنحضرت
صلی الله علیه وسلم مساوی آن دیگر نبودی این کلام برای اثبات امکان آنحضرت صلی الله
علیه وسلم در صفات مختصه مراتب قرب وثواب که صالح اشتراک بین اثنین نیستند
سودی ندارد حاصل این کلام بعد تدقیق همین قدر است که عدم این صفات از آن
حضرت صلی الله علیه وسلم ممکن بوده است ودر این کلام نیست مدعائی ما این است

که مساوی و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفات محال و ممتنع بالذات از
امکان عدم این صفات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم امکان مساوی و مشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در این صفات ثابت نتواند شد اما قول او و حالا اگر مساوی یا افضل
از و سازند مانع و مزاحم کیست و چیست وسوسهٔ شیطانی است چه اگر آن فضیلت و آن
درجه قرب و منزلت صالح اشتراک بین اثنین باشد مساوات و مشارکت دیگری در
هیچ فضیلت و هیچ درجه ممتنع و محال نیست پس ممکن است که دیگری را مساوی یا افضل
در هیچ فضیلت و هیچ درجه قرب و منزلت سازند اگر آن فضیلت و آن درجه قرب و منزلت
صالح اشتراک بین اثنین نباشد مشارکت و مساوات اثنین در هیچ فضیلت و هیچ درجه
ممتنع ذاتی و مستحیل عقلی است امتناع ذاتی مانع وجود مساوی و افضل است قول این
قایل بر آن ماند که کسی گوید که چون او سبحانه زید و تشخص زید را بفضل خود آفریده است اگر
دیگران را مساوی زید در تشخص زیدی کند یا دیگران را در تشخص زیدی از زید افضل گرداند مانع
کیست و مزاحم چیست سامع این هذیان را جز اینکه صدور این هذیان را از قایل بر جنون
مطبق قایل محمول کند چاره نتواند بود سابق مکرر مبرهن شده است که فضایلی که او سبحانه
بفضل عظیم خود از آنحضرت را صلی الله علیه وسلم بدان اختصاص بخشیده است صالح
اشتراک بین اثنین نیستند تا مساوات و مشارکت کسی دیگر با آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در آن فضایل ممکن و متصور باشد آری عدم وجود آنحضرت صلی الله علیه وسلم و عدم آن فضایل
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ممکن است در امکان آن کلام نیست کلام در این است که مساوی
و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در آن فضایل ممکن و متصور نیست این قایل اول تصویر نماید
که دو کس اول من خلق نوره واول النبیین خلقا وآخرهم بعثا واول من ینشق عنه الارض و
اول من یفیق مع الصعقة واول من یؤذن له فی السجود واول شافع واول مشفع واول
من یجوز علی الصراط واول من یقرع باب الجنة واول من یفتح له الجنة واول شفیع فی الجنة

وقایم بمقام لا یقوم به احد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون ونایل درجه لا ینبغی الا لعبد
من عباد الله ولا ینالها الا رجل واحد وصاحب شفاعت کبری چسان توانند شد و بعد
تصویر آن امکان مشارکت در این اوصاف ثابت نماید تا مدعای پیش بر آید والا همه
بیهوده گوییها و یاوه سراییهای اولغو و هذیان است عجب تر آن است که این کلام
او بعد تسلیم امتناع ذاتی اشتراک وصف خاتم النبیین بین اثنین است و ظاهر است
که اختصاص آنحضرت صلی الله علیه وسلم بدین صفت محض از فضل الهی است پس بر تقدیر
استلزام بودن اختصاص باین صفت از فضل الهی اشتراک این صفت را بین اثنین
او اگر تسلیم امتناع اشتراک این صفت بین اثنین چه معنی دارد این فرو مایه که دراک
پایه او از هر چهار پایه فروتر است کلام خود هم نفهمد فهم کلام دیگری از او چسان امید توان
داشت و آنچه این قایل برای تلبیس گفته است که حق تعالی از فضل خود بطفیل حضرت
خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم بر عمل ناقص و ناتمام که وقت عصر تا شام است اجر عمل کامل و تمام
که عمل تمام روز است عنایت فرموده خلاف عقیده باطنه اوست چه عقیده او همان است
که عقیده شیخ نجدی بوده است و شیخ نجدی تطفل و توسل آنحضرت را صلی الله علیه وسلم از وجوه
شرک میدانسته است و همچنان قول او چنانکه عنقریب از کلام بعض کمل اولیا خواهد آمد چه شیخ نجدی
دشمن اولیا قدس الله اسرارهم بود و در عقیده او همه اولیاء الله مشرک و مبتدع بوده اند و آنچه
این قایل از کلام بعض کمل اولیا فهمیده است غلط فهمی اوست چنانچه عنقریب انشاء الله تعالی
می آید و قول او و عارف رومی قدس سره می فرماید ؛؛ داد حق را قابلیت شرط نیست ؛؛ و نیز
میفرماید ؛؛ بلکه شرط قابلیت داد اوست ؛؛ سود نمی بخشد ما خود اعتقاد داریم که اختصاص
بخشیدن او سبحانه آنحضرت صلی الله علیه وسلم را بفضایلی که صالح اشتراک بین اثنین
نیستند از محض فضل عظیم او سبحانه است نه از جهت استحقاق و قابلیت استحقاق و قابلیت
آن فضایل هم بخشیده او سبحانه است کسی دعوی این معنی نمی کند که اختصاص آنحضرت صلی الله

علیه وسلم بآن فضایل واختصاص است آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات ,,ا از جهة
استحقاق وقابلیت بوده است تا برد آن گفته آید که داد حق را قابلیت شرط نیست
آنچه حضرت مولانا قدس سره فرموده است عین عقیدهٔ ماست اما استناد بقول مولانا
قدس سره این نجدی را نمی بایست چه شیخ نجدی حضرت مولانا را در تقویت الایمان
که آنرا تقویة الایمان نامیده است باین بیت مولانا قدس سره تکفیر میکند ه
فی الجمله همین بود که می آمد و میرفت هر قرن که دیدی در عاقبت آن شکل عرب وار بر آمد
دارای جهان شد این نجدی برای تلبیس مولانا را بتعظیم یاد میکند وبقول مولانا استناد
میکند تا مردمان را بفریب نماید که او بحضرات اولیا قدس سرهم سوء اعتقاد ندارد
درین جا دقیقه است فهمیدنی که شیخ نجدی حضرت مولانا قدس سره را به بیت مرقوم
اکفار نمود حالانکه اگر او توحید وجودی نمی توانست فهمید یا آنرا کفر میدانست بایستی که
اکفار حضرت مولانا قدس سره به ابیات دیگر از همین ستنزاد که نسبت به بیت مذکور
عوام وجهله را موحشتر اند میکرد همچو قول حضرت مولانا قدس سره ه خود کوزه وخود
کوزه گر وخود گل کوزه ؛ خود رند سبوکش خود برسر آن کوزه خریدار بر آمد ؛ بشکست
در وان شد لیکن چون بیت مذکور در نعت آنحضرت صلی الله علیه وسلم است ان بر دل شیخ
نجدی گران تر بود ازین جهة اکفار حضرت مولانا بهمان بیت نمود ومقطع این ستنزاد از کرامات
مولانا قدس سره است که میفرماید ه رومی سخن کفر نگفته است ونگوید منکر مشویدش
کافر شده آنکس که بانکار بر آمد و جهان شد ؛ وقول این قایل عقیده اسلام این است
الی قوله وهر سه مقام ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات است درست است واز همین
قول که عقیده اسلام است قول بامتناع ذاتی مشارک ومساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در فضایل وکمالات لازم است زیراکه چون هر سه مقام ارفع واعلی از سایر منازل
ومقامات است پس اگر مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در فضایل

وکمالات ممکن باشد بعد فرض وجودش آیا مقام او ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات
باشد یا نه اگر مقام او ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات نباشد آن مساوی
ومشارک مساوی ومشارک نباشد فوجوده مستلزم لعدمه فهو محال بالذات واگر
مقام او ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات باشد هر سه مقام آنحضرت صلی الله علیه
وسلم داخل عموم مفضل علیه منجمله سایر منازل ومقامات باشد پس ارفع واعلی از سایر
منازل ومقامات نباشد پس آنحضرت صلی الله علیه وسلم مساوی ومشارک او که مقام
او ارفع واعلی از مقامات آنحضرت صلی الله علیه وسلم بر این تقدیر است نباشد پس او
مساوی ومشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم نباشد فوجوده مستلزم لعدمه علی هذا التقدیر
ایضا فهو محال بالذات پس وجودش بر جمیع تقادیر مستلزم عدم اوست پس او
بر جمیع تقادیر محال بالذات، این احمق بدین درهوای وجا جاله شیاطین آنچنان بهوش
و بدمست است که معنی کلام خود نمی فهمد ونمیداند که هیچیک منزلت ومقام مساوی
مقامیکه ارفع واعلی از سایر منازل ومقامات باشد نمیتواند شد ونه اعلی وارفع
ازان تواند شد چه اگر منزلتی ومقامی مساوی آن یا اعلی ازان باشد آن مقام
اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات نباشد فیلزم خلاف المفروض وهو محال
واگر کدا این مقام مساوی مقامیکه آنرا اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات مسلم
داشته هست ممکن باشد یا اعلی ازان ممکن باشد بر تقدیر وقوع آن مقامیکه اعلی
وارفع از سایر منازل ومقام مسلم داشته شده اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات
نتواند بود پس این تقدیر تقدیر سلب صفت اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات
ازان مقام که اعلی وارفع از سایر منازل ومقامات مسلم شده بوده است
نه تقدیر مساوی ومشارک آن مقام دراین صفت چه مساوی ومشارک درصفت
آن باشد که درود در همتای او آن صفت یافته شود واین صفت آنچنان هست که

که اگر کسی مشارک و مساوی فرض کرده شود و سلب این صفت از موصوف آن وهم
از مساوی مفروض لازم می آید بر تقدیر وجود مساوی و اعلی نسبت با علی منازل
و مقامات اعلی منازل و مقامات اعلی منازل و مقامات نتواند بود پس تقدیر مساوی
آن یا اعلی ازان تقدیر بطلان آن است نه تقدیر مساوی آن یا اعلی ازان پس بعد
تسلیم اینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم نائل آن سه مقام اند که آن هر سه مقام ارفع
و اعلی از سایر منازل و مقامات است تقدیر مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم
و تقدیر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم تقدیر سلب نیل آن هر سه مقام از آنحضرت
صلی الله علیه وسلم است نه تقدیر مساوی و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اعلی
و ارفع از سایر منازل و مقامات و نه تقدیر اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نیل
آن هر سه مقام پس تقدیر مساوی و اعلی از آنحضرت صلی الله علیه وسلم که مشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در اعلی و ارفع از سایر منازل و مقامات باشند تقدیر عدم مساوی
و اعلی مذکور است پس مساوی و اعلی که وجودش مستلزم عدم آن است محال بالذات
است و فقه امر این است که آن اوصاف مختصه آنحضرت صلی الله علیه وسلم صالح
اشتراک بین اثنین نیستند تقدیر اشتراک آنها تقدیر بطلان آنها است نه تقدیر
اشتراک آنها و از جهت عدم امکان اشتراک آنها مساوی و مشارک آنحضرت
صلی الله علیه وسلم دران اوصاف ممکن نیست ولنعم ما قال صاحب البردة منزه عن
شریک فی محاسنه فجوهر الحسن فیه غیر منقسم چون صفات کمالیه آنحضرت صلی الله علیه و
سلم که سابق بارها مذکور شده اند صالح انقسام و اشتراک نیستند شریک آن
حضرت صلی الله علیه وسلم دران صفات ممتنع ذاتی است این احقر فرق از جهت تناهی
فی البلاده با وجود اعتراف بهودن مقامانی که آنحضرت صلی الله علیه وسلم نایل آن هستند
ارفع و اعلی از سایر منازل و مقامات تجویز مساوات و مشارکت دیگری دران مقامات

میکنند و فہمیدہ اند کہ تجویز شراکت درآنہا تجویز بطلان ارفع واعلی بودن آنمقامات از سایر
منازل ومقامات است نہ تجویز اشتراک آن ازینجا بطلان قول او واین عقیدہ اسلام
نیست کہ حق تعالی را قدرت بر تسویہ دیگری درانہا نیست سہر ہمین است این بلید پلید
نخواہنست دانست کہ تسویہ دیگری درارفع واعلی منازل ومقامات ابطال ارفع واعلی
منازل مقامات است پس معنی قدرت بر تسویہ دیگری درارفع واعلی منازل ومقامات
قدرت برجمع نقیضین یعنی اثبات ارفع واعلی منازل ومقامات وابطال ارفع واعلی
منازل ومقامات است واعتقاد بقدرت برجمع نقیضین عقیدہ اسلام نیست ہمچو
عقیدہ سوفسطائیہ است عقیدہ این خرابتر از عقیدہ سوفسطائیہ ہم خرابتر است
این بلید احمق را بنابر اقوالش از اثبات قدرت برجمیع مصادیق ممتنعات ذاتیہ گریز نخواہد
بود واین نجدیان بہ حیلہ عموم قدرت الہی ہمیخواہند کہ عقاید اسلام را برہم زنند ـ یریدون
ان یطفئوا نور اللہ بافواہہم ویابی اللہ الا ان یتم نورہ ولو کرہ الکافرون الحمد للہ کہ بیخ
نجدیت برکندہ وجمعیت نجدیان پراگندہ شد فقطع دابر القوم الذین ظلموا والحمد للہ
رب العالمین **قال الاستاد** وبرای اثبات استحالہ ذاتی وجود شخصی کہ برابر
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم درجمیع کمالات باشد دیگر حجتی قاطع ودلیلی ساطع است
کہ بنای آن برمسئلہ وحدت وجود کہ مختار حضرات ائمہ کشف وشہود است
قال البلید المشہور اول صدور صدر کلامش از وبدین نمط کہ سراسر غلط وخبط
برغباوت او حجتی است قاطع وبربلادت او دلیلی است ساطع چہ مراد از حضرات ائمہ
کشف وشہود جمیع وہمہ آن حضرات اند یا بعض فقط شق اول کذب وبہتان است
وموجب نقصان ایمان چہ مسئلہ وحدۃ الوجود مختلف فیہا ست بعضی بوحدۃ الوجود قایل
اند وبعضی دیگر نافی آن ومثبت وحدۃ شہود چنانکہ حضرت علاء الدولہ سمنانی وحضرت
امام ربانی مجدد الف ثانی قدس اسرارہم از حضرت علاء الدولہ سمنانی رح مرویست

که فرموده اند در آن وقت که مرا حال کرم بود بزیارت حسین منصور حلاج رفتم روح
او را در علیین یافتم در مقام عالی گفتم خداوند فرعون انا ربکم الاعلی گفت و حسین
انا الحق هر دو دعوی خدائی کردند اکنون روح منصور در علیین و روح فرعون در
سجین در این چه حکمت است در سر من ندا کردند که فرعون بخود در افتاد و همه خود را
دید و ما را گم کرد و حسین منصور همه را دید و خود را گم کرد بنگر چه فرق است انتهی یکی بدر تمام
همه انور است و یکی خفاش و شوشکی کو یکی نهر مالا مال زلال و یکی سراب سیراب ضلال
ازینجاست که گفته اند که مقلد شریعت و احوالش مومن است و موحد و مقلد طریقت
یعنی مقلد صاحب حالتش زندیق و ملحد انچه از سوال و جواب مروی مذکور است او
اثبات و نفی وحدت شهود و وحدت وجود بر ناقد بصیر مخفی نیست و نیز کتب کلامیه
مملو و مشحون از ان است تا آنکه در وحدت شهود که مشعر از مغایرت وجود است
از ظاهر شریعت که دال بر معیت و اتصال و قرب حضرت خالق با مخلوق بلا کیفیت است
تعدی نیست الله معکم ان الله معنا ان معی ربی سیهدین نحن اقرب الیه من حبل الورید
نحن اقرب الیه منکم ولکن لا تبصرون و امثال ذلک و این قرب و اتصال را ارباب وحدت
وجود هم مثبت اند ؎ اتصالی بی تکیف بی قیاس ٭ هست رب الناس باجان ناس
و سایر المخلوقات علی هذا القیاس پس بر تقدیر اختلاف هر دو فریق ارباب کشف و شهود
چون ثالث که خارج از هر دو فریق است و غیر آنها و از ارباب کشف و شهود نیست
چون نظر با ختلاف هر دو فریق نماید نزد او قول هر یک محتمل نقیض است و علم و یقین
که محتمل نقیض نبود باشد نخواهد بود پس نام نهاد برهان قاطع و دلیل ساطع که فرع و مبنی
بران است بر هوتی از هوسات محترق است و طرفه این که به لفظ مختار که اعتراف
و اشعار با ختلاف است تخصیص کردن و باز قاطعیت برهان و ساطعیت دلیل
او بیان نمودن خود گفتن است وجه نفهمیدن توضیحش اینکه شخصی نه حنفی است و نه شافعی

پیش ابوحنیفه گفت که مسح ربع راس فرض است و شافعی گفت نی بلکه ادنی ما یطلق علیه
اسم المسح در فرض کافی است پس از شنیدن هر دو قول آن شخص را یکی جزم حاصل نخواهد شد
باز حنفی گفت که نص مسح مجمل است در مقدار و حدیث مسح ناصیه که ربع راس است
بیان مجمل واقع گشت پس فرض همان ربع خواهد بود و شافعی گفت نه نص مسح مطلق
است نه مجمل پس ادنی ما یطلق علیه اسم المسح مؤدی فرض خواهد شد از شنیدن دلیل
هر دو فریق باز او را قطع بیک جانب دست نخواهد داد تا وقتی که قدح در یکی از دو دلیل
نکند همچنین چون شخص ثالث از حضرات قایلین وحدت وجود و از ایمه کرام دیگر قایلین
وحدت شهود قول هر دو شنید این شخص را جزم بیکی از هر دو قول حاصل نخواهد شد و چون
یک فریق تمسک بشهود و الهام مدعای خود خواهد نمود فریق دویم نیز دست بکشف و الهام
در دعوی خود خواهد زد باز قطع بیک طرف حاصل نگشت چنانکه در نظر فقهی بانکه آنچه فقها
و متکلمین بدان استدلال میکنند از اصول شرعی حجت است بر حضرات کرام اهل شهود
و الهام بخلاف تمسک این طایفه از کشف و شهود که آن حجت نیست بر دیگران زیرا که
کشف و الهام بجز از انبیا علیهم السلام از اسباب علم نیست آری شهود و الهام
حضرت انبیا علیهم السلام که قسمی است از اقسام وحی حجتی است بر کافه انام این است
حال مبنی و اصل اما خود مبنی و فرع پس تا وقتی که ذکر کرده نشود حالش مستور و مشکوک
اقول این بهر حرف آنا فانا در خرافت و سخافت می افزاید در هر دم که از قعر شکم بر می آید
حماقتش جلوه بوقلمون می نماید چه ظاهر است که مراد او ستاو از حضرات آنکه کشف و شهود
جمهور آن حضرات اند جمهور آن حضرات بر وحدة وجود اجماع دارند خلاف حضرت
علاء الدوله سمنانی قدس سره مر این اجماع را که بخلاف حضرت سعد ابن عباده رضی
الله عنه اجماع صحابه را بر خلافت حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه یا ناست بمنزله لا اثر
تعویل است و قول حضرت شیخ احمد سرهندی درین مسئله از قبیل دیگر اقاویل متعدده النها

ان شیخ نبیل است این قایل اول چاره دیگر تاویل شان کند بعد ازان ذکر شیخ موصوف
درمیان آرد مسئله وحدت وجود مابین حضرات ائمه کشف وشهود مختلف فیها نیست
قول حضرت علاء الدوله سمنانی درآن ازباب خلاف است نه از باب اختلاف و فهم
اختلاف از لفظ مختار در کلام استاذ باقتضای غباوت است معنی کلام استاد
همین است که مسئله وحدت وجود مختار حضرت ائمه کشف وشهود است نه مختار اشاعره
متکلمین و نه مختار معتزله وغیرهم از فرق اسلامیه مثلا اگر کسی گوید که در مسئله امامت وخلافت
مختار اهل سنت این است که خلیفه اول حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه اند نتوان فهمید
که اهل سنت درین مسئله باهم اختلاف دارند بلکه مدلول این کلام این است که مذهب
شیعه است این احموقه بفحوای المرء یقیس علی نفسه فهم دیگران را بر فهم خود قیاس میکند درین
مسئله دو فریق نیستند صرف علاء الدوله سمنانی قدس سره دران خلاف کرده
اند وخلاف شان در مقابله سایر حضرات ائمه کشف وشهود تعویل را نشاید وشیوخ
این مرید مرید شاه ولی الله وشاه عبد العزیز بر توحید وجودی اصرار دارند تحقیقی که بران
مبنی است در حق او بهرحال مهلکت است وعلی التسلیم از وقوع اختلاف در مسئله
اعتقادی قطعیت آن باطل نمیشود ونشاید این بی ایمان عقاید اسلامیه که اکثر مختلف
فیها اند جزم ندارد و قیاس این مسئله بر مسئله مسح راس ناقت بر حماقت است در
فروع عملیه مجتهد را ظن او و مقلد را قول مجتهد کافی است جزم بکار نیست و در اعتقادیات
ظن لغو است این حرف باقتضای خرافت نموده در دلش می آید بهیود ه میسراید شهود
والهام اولیای کرام هم نزد محققین از قطعیات است مخافت این سراپا خرافت در
کلام بر اصل مبنی علیه ظاهر شد وحماقت وجهالت او در کلام او بر فرع مبنی علیه جلوه
مینماید و پرده از عوار او می کشاید قال الاستاذ و اصل مبنی علیه یعنی توحید
وجودی ببرهان عقلی و دلایل نقلی ثابت است قال الاحموقه الفروقه اقول

احمق بالغ ۱۲

چون اصل مبنی علیه مختلف فیه بود واختلاف آن مانع از جزم است در آن ودر فرع مبنی
بر آن وایمعنی منافی قطعیت برهان تلافی وتدارکش بدین قول خود مینماید ومنمیداند که
همچنین دعوی در وحدت شهود میتوان کرد باز تلافی وتدارکش لغو وعبث گردید وسودی
نه بخشید اکنون باید شنید که منشا هر دو قول در اصل کشف وشهود است هر فریق از
صوفیه کرام موافق شهود والهام مقصد ومرام خود قرار داده اند وکسانی که قوت بیان
وطاقت اثبات مطالب بدلیل وبرهان میدارند وایمعنی از کتاب علوم ظاهری دست
میدهد بعضی از ایشان یا اتباع شان بنابر افادت دیگران خصوصا مریدان ومعتقدان
اثبات این عمده مطالب از هر جانب بنظم دلایل بطور دیگر مسایل متوجه شده لیکن این
مسلکی است غیر مسلک تصوف وسبیلی است جدا از سبیل تعرف چه طرق وصول مطالب
چهار قرار داده اند یکی شهود دوم وجدان دیگر استدلال بقیاس وبرهان باز اگر در اول
شرط اتباع شریعت است منصب حضرات متصوفین است والا وظیفه اشراقین
وثانی نیز اگر بتبعیت شرع است طریقه متکلمین است والا مسلک مشائین پس اگر حضرات
صوفیه کرام در اثبات مطلب وابرام مرام بدیگر دلایل سوای کشف وشهود متوجه شوند
دایره مناقشه ومباحثه مناظره اتساع پذیر است لهذا مثبتان توحید وجودی چون رسایل
مشتمل بر دلایل سوای آنکه منصب اعلی شان است عقلی باشند یا نقلی تالیف کردند
در مقابل آن مثبتان توحید شهودی نیز رساله ها واوراق صالحه متضمن اجوبه فریق اول ودلایل
مثبته مکشوف ومشهود خود ها مرتب نمودند پس لایق هیچ مقصود کشف وشهود است نه مستدل
بدیگر وجوه چنانچه در کلام اهل عرفان تلمیحی بدان است عارف رومی قدس سره میفرمایند پای
استدلالیان چوبین بود پای چوبین سخت بی تمکین بود مراد از استدلال استدلال در همین مقاصد است
والا در مسایل واحکام شرعی طریقه همین استدلال متعین است چنانچه در حدیث صحیح وارد
است انما العلم بالتعلم صاحب افق مبین در جواب بیت مذکور گفته ~ پای [illegible] الایمان

شنیده‌ام این سخن ثبتناه فی الافق المبین پیش حضرت استاد علیه الاعتماد این بیت کسی خوانده
فرمود که پای آهنین در رفتار بی تمکین تر از پای چوبین است و بی اختیار اقول این پیر
بی پیر را علاوه بر سخافت و خرافت عمر ارذل از مالیخولیا هم و دماغ مختل است این هذیانات
و یاوه سرائی از آثار فساد و مالیخولیای است استاد همین فرمود که توحید وجودی براهین
عقلی و دلائل نقلی ثابت است بجواب آن بایستی که آن براهین عقلی و دلایل نقلی خواستی
و اگر توانستی در آن براهین و دلایل گفتگو میکردی این هذیانات را با کلام استاد مساسی نیست
و سابق بیان کرده ایم که این مسئله مختلف فیها نیست خلاف حضرت علاء الدوله دران نه از
باب خلاف است نه از باب اختلاف و علی التنزل مختلف فیه بودن مسئله منافی قطعیت براهین
و دلیل نیست و الا هیچ یک مسئله از مسایل مختلف فیها و هیچ یک برهان و دلیل از براهین و دلایل
آن مسائل قطعی نباشند ازینجا معلوم شد که این قایل را هیچ یک مسئله از مسایل اعتقادیه
مختلف فیها جزم حاصل نیست و ظن در مسایل اعتقادیه لغو است پس دعوی ایمان
از وی بیجاست آری از کسیکه بچنین خرافت و مالیخولیا مبتلا باشد تصدیق جازم هیچ یک
مسئله بدست نتواند آمد و این هم از اجلی بدیهیات است که عقاید یقینیه یا بدیهیات اند
یا آنچنان نظریات اند که مبادی و مقاطع براهین آنها بدیهیات اند بر تقدیر اول اختلاف
دران نادر الوقوع است و بر تقدیر وقوع اختلاف در آن مخالف و منکر آن مکابر
است خلافش اعتنا را نشاید و بر تقدیر ثانی چون آن نظریات منتهی بدیهیات اند
آن نظریات هم قطعی و براهین آنها هم قطعی اند گو در آن اختلاف واقع باشد و وقوع اختلاف در آن منافی
قطعیت آن نظریات و براهین آن نظریات نمی تواند شد این قایل بی تامل در فقه امر هرچه در خاطرش
خطور مینماید بیهوده میسراید و در فضیحت خودش می افزاید و اگر کسی اینچنین دعوی در
وحدت شهود نماید زبان آنکس نتوان گرفت و دهن او را بند نتوان کرد مگر باید براهان
و دلایل ازو خواسته آمد تا پرده از روی دعوتش بکشاید و از قول او و کسانی که

قوت بیان دارند الی قوله وسبیلی است جدا از سبیل تعرف انمعنی بر می آید که آن
حضرات که بنظم دلایل دراین مسئله پرداخته اند حرکتی بیهوده ساخته اند و بیان طرق
چارگانه وصول بمطالب که ملایان رسمی بمبتدیان می آموزند بدانست این قایل بر غزارت
علم او دلالت دارد اظهار تبحر بران باعث شده است و قول او پس اگر حضرات صوفیه
کرام الی قوله مرتب نموده ناشی از همان سخافت او است که مذکور شد مدار احقاق بر
نظر در مقدمات دلایل و براهین است اگر آن دلایل و براهین منتهی به بدیهیات میشوند مناقشه
و مناظره در آن سوفسطائیت و مکابره است و اگر منتهی بکواذب می شوند آن دلایل و مقدمات
آنها را مذکور کرده وجوه بطلان آن باید نمود و از مرتب نمودن مثبتان توحید شهودی رسایل
و اوراق را بمقابله آن مبطل آن دلایل و براهین نتواند شد این گفتگو او همه بیمعنی است و استناد
او بقول حضرت مولانا رومی قدس سره با دنی سند شیخ نجدی بکفر و الحاد مولانا تصریح
کرده است او را بی آنکه نکث بیعت شیخ نجدی کند مولانا را عارف رومی نامیدن
نشاید و با اینهمه مراد مولانا نه آنست که این کول جهول فهمیده است چه مولانا بعد این
بیت می فرماید ع پای چوبین را اگر تمکین بدی : فخر رازی راز دار دین بدی پس
ظاهر است که فخر رازی بر حقایق تصوف دلایل نادر ده است بلکه معنی کلام مولانا
این است که طریقه متکلمین پسندیده آنحضرات نیست و اکثر آنحضرات با باحت
تعلم علم کلام قایل نموده اند طریقه مرضیه نزد آنحضرات طریقه صوفیه صافیه است این
حضرات گفتگوی متکلمین را از قبیل مشاغبات بیمعنی میدانند و مراد از تعلم در حدیث
شریف تعلم بر طریقه متکلمین نیست و علی التنزل بعد تسلیم آنچه این قایل می گوید که لایق بهیچو
مقصود کشف و شهود است نه استدلال بدیگر وجوه میگوییم که کشف و شهود یک
حضرت علاء الدوله سمنانی قدس سره معارض کشف و شهود جمهور حضرت اولیای
کرام و صوفیه عظام که قایل بوحدت وجود اند نمیتواند شد پس بهر حال حقیقت توحید

وجودی مبرهن وتیقن است وچون مشیوح این قایل هیچ مولوی شاه عبدالعزیز رح و مولوی شاه
ولی الله دهلوی رح بر اعتقاد توحید وجودی اصرار داوند دلیلی که بر توحید وجودی مبنی است بر مسلمات
مشیوخ این قایل تام ومفید الزام این ناکام است شاه ولی الله در تفهیمات الهیه میفرمایند
تفهیم لسر هم درداوند که این تقریر بردم برسان این فقیر السنه شتی دارد در یک لسان ولی الله
ابن عبدالرحیم است و بدیگری انسان است و بدیگر نامی و بدیگر جسم و بدیگر جوهر و بلسان آخر
هست است و باعتبار ان لسان هم حجر م هم شجر م هم فرس هم فیل و هم بعیر و هم غنم تعلیم اسماء آدم را
من بودم وانچه بر نوح طوفان شد وسبب نصرت او شد من بودم انچه برابراهیم گلزار گشت
من بودم توریة موسی من بودم احیاء عیسی میت را من بودم قرآن مصطفی من بودم والحمد لله
رب العالمین انتهی وآوردنش بیت صاحب الافق المبین را بجواب بیت مولانا قدس
سره باقتضای شدت ظرافت است گفتگوی صاحب الافق المبین در مسایل فلسفیه
هم همه پوچ و بیهوده است حال پوچ گوئیها و بیهوده سرائیهای او بکسیکه فهم درست
دارد از حاشیه استاد بر افق مبین انکشاف تواند یافت وانچه استاد این قایل
بعد شنیدن بیت او گفته ازان پوچ تر است چه پای استدلال برای رفتار نیست
برای این است که مدعا بران بنا کرده شود پای چوبین متحمل بار بنا نمی باشد از بار
می شکند بخلاف پای آهنین که متحمل بار گران بنا تواند شد وازین جهت صاحب
الافق المبین گفته سخن شبناه تثبیت برای پای بنای باید نه برای پای رفتن ازینجا
معلوم شد که استاد این قایل هم بغایت سطحی بود که معنی شعر هم درست فهمیدن
نتوانست تا بمطالب علمی چه رسد **قال الاستاد** الا چون آن مسلک
دشوار گذار و فهم آن بر عامه بغایت دشوار است ذکر آن در اینجا مناسب مقام وملایم
مذاق افهام نمود **قال المسبوه** چون قدح وجرح بعد بیان شرح است
[illegible] دشوار است او تمای او متصور نگردید و چون بتقریب ذکر مسئله

وحدة الوجود بطرف علم تصوف وارباب آن اذا اقتنا الله ما اذاقهم ذهن منتقل گشت جواب
دندان شکن این قایل وخطاب پیچ افگن این مقالات لاطایل از کلام اصحاب عرفان
واهل این فضایل بیکران بیاد م آمد وچون خواهی دانست که کلمات اهل عرفان بر زعم و
خلاف زعم این ملحدان ست واضح خواهد شد که انچه این قایل در قول مذکور خود را
از خاصه و دیگر آنرا از عامه قرار داده مسلک دشوار مرابو ر مذکور نکرده تصنعی است از و
در تصوف وتکلفی در تعرف انچه صوفیه کرام در بیان حقیقت محمدی ذکر فرموده اند بیان
واقع ست نه آنکه حق تعالی را بر سوای آن قدرت نیست **اقول** چون ذهن این
قایل که عبارت از حجر صلد است بطرف علم تصوف منتقل شد از جهة کجی که دارد و
زیاده تر سوئی الحاد مایل شد تصوف و حقیقت نجدیان را کردن شکن و نجدیت را
پیچ افگن ست مشار الیه باین ملحدان شیخ نجدی واتباع آن بی ایمان اند که کلمات اهل
عرفان همه بر زعم آن ملحدان ست وآن ملحدان حضرات اولیای کرام را مشرک مبتدع
می انگارند وبکسی از آنحضرات هیچگونه حسن عقیدت ندارند برای استجابت دعای که
این نجدی خواسته یعنی قوله و اذاقنا ما اذاقهم اول ایمان وتوبه از نجدیت شرط است
واین قایل نزد استاد و در عداد عامه هم نیست چه در عامه جهل بسیط ست و در این
جاهل واهل وذاهل واهل جهل مرکب وجهل بسیط امتزاج یافته طرفه معجونی مزاج
کرده ست بلکه از جنس بهائم وانعام هم نیست بلکه در شمار ابلد من الحمار ست وانچه این
قایل از کلام حضرت شیخ شرف الدین احمد ابن یحیی منیری فهمیده است غلط فهمی او ست
کما سیلوح عنقریب وقول او انچه صوفیه کرام در بیان حقیقت محمدی ذکر فرموده
اند بیان واقع ست پیچ نجدیت او را برمی کشد وقول او نه اینکه حق تعالی را بر سوای
آن قدرت نیست مبنی ست بر نفهمیدن او معنی حقیقت محمدیه را قال الصوفیة الکرام قدس
الله اسرارهم لما تجلی الحق ذاته بذاته لذاته وشاهد فیها اسماءه وصفاته مجملةً ومفصلةً

فليس المراد بالصفات السبعة والشئون بل الامور الكلية والجزئية التى هى نفس العالم بل الممكنات
بتمامها وذلك لانه تعالى شيئها ونشارها فشاهدته ذاته يوجب مشاهدة اجمالية لها
فاوجد حقيقة جامعة لجميع المراتب الامكانية العلوية والسفلية هى المسماة بالحقيقة المحمدية
التى هى حقيقة هذا النوع الانسانى فى الحضرة العلمية ولكونها صورة جامعة للحقائق كلها يسمى
بالانسان الكبير فوجدت حقائق العالم اجمالا استضاءها بالمرتبة الالهية الجامعة للاسماء
فاوجدهم فى تلك الحضرة العلمية تفصيلا ايضا فصارت اعيانا ثابتة وهى مناط العالم التفصيلى
له تعالى قبل الوجود العينى وجميع الحقائق التى تضمنها الاعيان الثابتة فى الحضرة الاحدية
عين الذات ثم جعلها فى العين مطابقا للوجود العلمى بايجاد العقل الاول وهو ما اشار اليه
صلى الله عليه وسلم بقوله اول ما خلق الله نورى وهذه التعينات المترتبة بما هى حاضرة عنده
تعالى مراة لمشاهدة عالم الامكان وليست سوى اعتبارات التعينات مع الوجود المطلق
وهى المسماة بالاعيان الثابتة وليست فى الحقيقة غيره تعالى لانها الوجود مع اعتبار
تلك التعينات فى العلم وهى المسماة بالحقيقة المحمدية لجامعيتها لجميع المراتب العلوية
والسفلية پس حقیقت محمدیہ نزد حضرات صوفیہ عبارت از حقیقت جامعہ جمیع
مراتب امکانیہ علویہ وسفلیہ ہست وتعدد آن محال بالذات است چہ اگر دو حقیقت
جامعہ جمیع مراتب امکانیہ علویہ وسفلیہ باشند ہر یکی ازان ہر دو یا جامع حقیقت
دیگری باشد یا نہ اگر یکی ازان ہر دو جامع حقیقت دیگری نباشد جامع جمیع مراتب امکانیہ
علویہ وسفلیہ نباشد پس حقیقت محمدیہ نباشد وہو خلاف المفروض واگر جامع حقیقت
دیگری باشد آن حقیقت دیگری جامع این حقیقت جامعہ نباشد پس جامع جمیع مراتب
امکانیہ نباشد پس حقیقت محمدیہ نباشد پس فرض تعدد حقیقت محمدیہ مستلزم آنست
کہ ہیچیک ازان دو حقیقت یا حقایق حقیقت محمدیہ نباشد این قایل کہ بعد تسلیم اینکہ
آنچہ صوفیہ کرام در بیان حقیقت محمدیہ ذکر فرمودہ اند آن بیان واقع است تجویز تعدد

حقیقت محمدیہ میکند بیچارہ حقیقت محمدیہ نفہمیدہ است و نیز آنحضرات کرام تصریح کردہ اند کہ حقیقت محمدیہ حقیقت نوع انسانی است در حضرت علمیہ آیا نوع انسانی را دو حقیقت میتواند شد تجویز تعدد حقیقت نوع انسانی انسلاخ از انسانیت است و نیز حقیقت محمدیہ عبارت است از تنزل اول و غیب اول و اول احتمال و صلوح تعدد ندارد و تعدد آن ممکن نیست این احمق پلید باقتضای سفاہت در ہر یک فن دخل کردہ خود را فضیحت میکند و از غایت حماقت بر اقتضاح خود متنبہ نمی شود۔

قال اللباس الخناس لقسقاس لنسناس اکنون اصغا باید کرد کہ سر دفتر فادسر حلقہ اولیا جامع علوم باطنی و حاوی فنون ظاہری حضرت شرف الدین احمد ابن یحیی منیری قدس سرہ در مکتوب سی و پنجم منجملہ صد مکتوبات در بیان بعض حقایق و معارف کہ متعلق حج است و در این مکتوبات می فرمایند کہ مقصود و مراد طالبان از حج خانہ خدا و ند خانہ است نہ خانہ اما خانہ درمیان بہانہ انتہی یعنی مقصود از زیارت خانہ زیارت و مشاہدہ صاحب خانہ است و از فضل حق تعالی فایز بدان می شوند چنانچہ در مکتوب مندرج است چون عبارت مکتوب طولی داشت بر خاتمہ آن کہ ابطال عقاید باطل و اثبات عقاید حق از ان حاصل بود اکتفا رفت بعد ازین ہر کرا شوق دامنگیر گردد مکاتیب مذکورہ کہ مشہور و معروف اند مطالعہ کند عبارت آخر این مکتوب این است از خود و از طاقت خود منکر باش ایمان خود را بنظر زنارین عبادت خود را بت پرستی شمر خود را نمرودی و فرعونی تصور کن و از دعوی دور باش کہ بساط عزت ربوبیت بساطی است کہ ہر کہ بحاشیہ آن بساط رسد ہمہ دعویہاش برہند و ہمہ سرمایہ ہاش فرو ریخت و ہمہ حسناتش رنگ زلات گرفت و ہمہ طاعتش با معاصی برابر آمد اگر فصیح جہان است کنگ گردد و اگر عالم عالم است جاہل گردد چون در عظمت عزت بی نیازی

او نظر کنی همه موجودات عالم را یعنی و چون بسلطنت قدرت او نگری همه معدومات را
موجود یابی اگر خواهد در هر لحظه صد هزار همچون محمد صلی الله علیه وسلم بیافریند و هر نفسی از انفاس
ایشان را مقام قاب قوسین دهد در جلال او ذره زیادت نگردد و اگر خواهد در هر نفسی
صد هزار چون فرعون بیافریند تا دعوی انا ربکم الاعلی کند در جلال و کمال او ذره کم نگردد
و اگر خواهد هر کافری را که بر روی زمین است غرق دریای رحمت خود کند از صنعت
قهر او ذره کم نگردد و اگر خواهد که هر ولی و نبی که در عالم هست در یک سلسله قهر کشد
و خالدا مخلدا در عذاب الیم بدارد از صفت رحمت او ذره کم نگردد ای برادر
اینجا که قدرت و عظمت علم زند مکونات و مقدورات و مخلوقات را چه خطر مردی کودک
خود را به دبیرستان فرستاده بود چون شبانگاه بخانه باز آمد او را پرسید که
امروز استادت چه آموخت گفت همین که الف هیچ ندارد والسلام در این کلام
حق و حقیقت نظام غور تمام می باید تا دریافت شود که امتناع ذاتی همچو حضرت
خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم ثابت میگردد یا امکان ذاتی نیز بلکه هزاران ولکهوک
و بیشمار و نیز عبارت منقوله مکتوب صدق اسلوب مطابق کلام حضرت ملک علام
جل شانه است که حضرت سید انام علیه التحیة والسلام از حضرت رب الارباب
عز اسمه بطور حدیث قدسی روایت کرده اند و در صحیح مسلم و دیگر کتب حدیث مذکور
است و خواهد آمد انشاء الله تعالی و در آن حدیث قدسی دفع دیگر الحادات این
ملحدان نیز موجود است و این مکاتبت حقایق اسالیب که زیاده از پانصد سال
بران گذشته و شایع و ذایع در تمام هندوستان و دست گردان سالکان
طریقت و عالمان شریعت از اولیای کرام و علمای عظام است و در این مدت
ممتد هزاران هزار بیعد و شمار از هر دو گروه حق پژوه این خطبه را مطالعه فرموده اند
لیکن احدی بران گرفت نکرده و متنفسی در حرف گیری آن نفسی بر نیاورده و دمی نزده

پس گویا اجماع سکوتی از هر دو طایفه علیه بران واقع گشت و از انجا که عدو مبین ابلیس لعین
در بنی آدم هر دم میجری مجری الدم مطابق خبر صدق اثر است و نظر این مرید طرید در ایذا همیشه
بر هل من مزید بیشتر است تا اینکه غایة لعنة آن خبیث پلید در افراد انسان سلب ایمان
و تخلید نیران است العیاذ بالله تعالی و عبارت منقوله مکتوب معرفت اسلوب در معانی
متحد و موافق اقوال عالم ربانی است که مورد مطاعن متبعان خطوات شیطانی است
پس باید اندیشه آنکه مبادا چنانکه بعالم عامل مجاهد کامل رحمه الله علیه بی ادبی نموده اند درباره
عارف کامل مکمل زبان درازی کنند و بغضب الهی گرفتار شده آبروی اعتقاد خود
برباد داده خاک مذلت و خسران از نعیم جنان بر سر انداخته مستحق عذاب الیم نیران گشته
همسایه شیطان شوند ؎ از خدا جوییم توفیق ادب ؛ بی ادب محروم ماند از لطف رب ؛
بی ادب خود را نه تنها داشت بد ؛ بلکه آتش در همه آفاق زد ؛ بفحوای الدین النصیحة ذکر
برخی از احوال برکت اشتمال صاحب مکتوب محبوب پیر سالک و مجذوب ضرور
افتاد باشد که فضل عمیم و هدایت جسیم حضرت کریم رحیم از همسایگی و همخانگی آن لعین رجیم
محفوظ و مصون داشته در جوار رحمت ابدی که جنة الخلد است جا دهد مناقب آن
عالی مقام و احوال آن سرآمد اولیاء کرام در بسیاری از کتب و زبر این فن واقع
و مندرج است منجمله انها دو کتاب بالفعل موجود است سنوات التقیا و اخبار الاخیار
فی اسرار الابرار تالیف شیخ عبد الحق دهلوی محدث رحمة الله علیه در این کتاب
دوم احوال حضرت شیخ شرف الدین احمد قدس سره بسیار نوشته اند و لیکن
چون نسخه موجوده آن اغلاط بسیار داشت و نسخهای صحیحه آن در دیار دهلی اکثر یافته
میشوند بر نقل عبارت کتاب اول اکتفا رفت شیخ بدر الدین ابن شیخ ابراهیم
سهرندی مؤلف سنوات التقیا که از کتب معتبره تواریخ این کتاب را استخراج
کرده در طبقه اولیاء مائة ثامنه در ذکر احوال حضرت شیخ شرف الدین احمد

ابن یحیی منیری رضی الله عنه از اولیاء مشهورین هندوستان است حنفی مذهب صاحب
دو جلد کتاب مکتوبات است در اصل از منیر بود وقتی که والد بزرگوار وی رحلت فرموده
وی خورد سال بود والده ماجده معظمه اش تربیت نموده و در اندک مدت قرآن را
حفظ کرده در طلب علم در آمد و بجهت تحصیل علم از قصبهٔ منیر بر آمد اکثر کتب متداوله پیش
شیخ شرف الدین لواسه که یکی از اعاظم دانشمندان دهلی بود گذرانید چون تحصیل علوم
پیش وی تمام کرد ذوق محبت حق که در باطن وی بود ویرا بخدمت سلطان المشایخ
کشید و التماس صحبت کرد سلطان المشایخ فرموده که ترا حواله شیخ نجیب الدین
فردوسی کردم به پیش وی آمد و صحبت او را لازم گرفت و در مدت قلیله سلوک را بانجام
رسانید و در بعضی کتب چنین آورده که وی بشوق نظام الدین اولیاء بدهلی آمد
قضارا پیش از انکه او بدهلی برسد شیخ بریاض رضوان خرامیده بود شیخ نجیب الدین
فردوسی را در انجا دید چون بملازمت او رسید فرمود که ای درویش سالها است
که منتظر تو نشسته ام امانتی دارم که بتو سپردنی است مرید او شد و نعمتی که برای او
نهاده بود بگرفت شیخ شرف الدین در حفظ آداب شریعت بغایت کوشش داشت
و از انچه مخالفت سنت و جماعت باشد مصون بود و شیخ نجیب الدین چون او را در
راه طریقت کامل دید تکمیل دیگران و خرقهٔ خلافت باو حواله نمود و رخصت فرمود و
از انجا به بهار رسید و در نواحی بهار رهی بود و آنجا حجره برآورده بحق مشغول گشت
گویند او را در چندین سال در بیابان که ما بین دهلی و آگره است توقف واقع شد
هم در دشت می بود و عبادت میکرد و بعد از سالها بوطن رسید روزی حضرت
ابو المظفر بلخی خلیفه او که مخاطب یک جلد مکتوبات و بیست از وی پرسید مردم
می گویند که شیخ چهل سال چیزی نخورده است فرمود چنین است که چیزی نخورده ام
بلکه طعام نخورده ام اما گاه گاه برگ درخت و گیاه و میوه بیابان ازین جنس

چیزہا خوردہ ام گویند کہ دوازدہ سال اورا حاجت بول و غایط نشدہ دراین مدت
بوئی طعام بدماغ او نرسید و بارہا گفتی از روی کسر نفس ریاضتی کہ من کشیدہ ام
اگر کوہ را بودی آب شدی اما شرف الدین چیزی نشدی بشیخ مظفر مکتوب نوشتہ
الله دره ہر بلا کین قوم را حق دادہ است زیر آن گنج کرم بنہادہ است
برادر عزیز ابو المظفر سلام و دعای کاتب مطالعہ کند باید کہ در کار خود مردانہ باشد
و از شدائد امور و از کثرت ابتلا و امتحانات گوناگون کہ در راہ سالک است نباید
کہ در کار قصور و فتور راہ یابد ای برادر در عصمت الانبیاء آوردہ است کہ کار خداوند
بر یک نمط نیست نتوان دانست کہ اقبال فتوح حق سبحانہ و تعالی از کدام راہ
پدید آید از راہ نعمت یا از راہ محنت یا از راہ عطا یا از راہ بلا موسی پیغمبر را علیہ السلام
بعد از زادن در تنور ش افگندند پس در تابوت کردند پس در دریا انداختند پس در
دست دشمن افگندند بعد از ان بر دست او فوت قبطی دادند و از خوف کشتن در
غربت آوردند و از انجا دوازدہ سال در شبانی انداختند شب تاریک شد
و ابر تیرہ بر آمد و برق جستن گرفت و کرکان در رسیدند و گوسپندان ربودند
و راہ گم کرد دزدان راہ گرفتند و سرما سخت گرفت ہرچند چقمق زد آتش نہ بر آمد
چون از ہمہ وجوہ عاجز گشت فتح از غیب پدید آمد تا گفت انی آنست نارا
چون بطلب آتش در انجا رسید گل دیگر شگفت انی انا ربک فاخلع نعلیک
انک بالوادی المقدس طوی و انا اخترتک فاستمع لما یوحی الی آخرہ الی آخر المکتوب
و غلغلہ و شہرت بزرگی او در زمان سلطان محمد تغلق بود سلطان بیگی از امرایان
فرمان فرستاد کہ در بہار برای شیخ خانقاہ بنا کنند و بموجب حکم سلطان خانقاہ
عظیم بنا فرمود و مصلی کہ سلطان از دہلی فرستادہ در حجرہ خاص گسترانید و اورا
مع اصحاب و مریدان دعوت کردہ مجلس سماع ساخت و عرض کرد کہ این مقام و منزل

درویشان است و بایشان گذرانید گویند که در زمان سلطان فیروز شاه بدهلی تشریف
آورده بود سلطان بادی عقیدت و اخلاص داشت دیه راجگده در وجه معاش
خدام او داد تا مدتی آن دیه در تصرف خدام او بود وقتی بخاطر او رسید که ترک آن دیه
نماید بدین نیت متوجه دهلی شده حاسدان بسلطان رسانیدند که شیخ با وجود دیه
راجگده قناعت نکرده بطمع پیش شما آمده است سلطان ازانجا که اعتقاد داشت زجر
آنجماعت نموده چون شیخ را دید فرمان از آستین بیرون کشید و گفت که دیه ترک میکنم پادشاه را
از حلم آن چاره نماند که باز اعاده نماید حاسدان منفعل گشتند در سنه هفتصد و چهل وفات
یافت او بلبل معارف سرا بوده تاریخ او خرد کشوده اقول این سیه روی سفید ریش و این
مسلمان صورت کافر کیش برای اضلال جهال تلبیسات گوناگون و تدلیسات
بوقلمون می نماید و ازین نیرنگیهای او فضیحت و رسوائی او نزد کسانیکه بهره از فهم و دیانت
دارند می افزاید همه نجدیان لیام اعدای حضرت صوفیه کرام و با معتقدان آنحضرات
الداالخصام اند شیخ نجدی و پیروانش آنحضرات را مبتدع و مشرک می انگارند
و ارشادات آنحضرات را بجوی نمی شمارند این لعین ابلیس برای خدع و تلبیس زبان
ناپاک خود را بمدح و ثنای آنحضرات می آلاید و داستان احوال حضرت شیخ
شرف الدین احمد ابن یحیی منیری قدس سره برای فریب دادن عوام و جهله می
سراید تا خیال سوء اعتقاد طائفه نجدیه نسبت بآنحضرات از اذهان عوام و جهله
برآید و بآن بیچارگان که معانی دقیقه نتوانند فهمید مطابقت کلمات کفریه از
شیخ نجدی با ارشادات حقه آنحضرات بنماید و غالباً او خود هم از جهت نهایت غباوت
و غوایت آن کلمات کفر را مطابق آن ارشادات میداند و بحسب فهم کج سخن
بیهوده بر زبان کج خود میراند باید دانست که لغوث صفات کمالیه آنحضرت
صلی الله علیه وسلم برد و گونه اند یکی آنکه بآنحضرت صلی الله علیه وسلم اختصاص ندارد

همچو ایمان ونبوت و رسالت دویمی آنکه بآن حضرت صلی الله علیه وسلم مختص ست
در دیگری یافته نشد و این قسم دویم دو قسم است یکی آن صفات که صالح اشتراک
بین اثنین فصاعدا هستند یا از انقسام بر متعدد ندارند مگر او سبحانه آن صفات
را بدیگری ارزانی نداشته ثبوت آن صفات مستلزم سلب آن صفات
از آنحضرت صلی الله علیه وسلم وثبوت آن صفات بآنحضرت صلی الله علیه وسلم
مستلزم سلب آن صفات از دیگری نیست لظاهر بودن آن صفات صالح اشتراک
و تعدد ومشارکت دیگران بآنحضرت صلی الله علیه وسلم در همچو صفات ممکن و مقدور است
گو واقع نیست همچو نیل مرتبه قاب قوسین او ادنی که ابا از اشتراک و تعدد ندارد
ممکن ست که او سبحانه دیگران را نایل مرتبه قرب قاب قوسین او ادنی گرداند چون
این قسم صفات صالح اشتراک بین کثیرین ست مشارکان آنحضرت صلی الله علیه و
سلم در این قسم صفات ممکن اند میتوان گفت که اگر او سبحانه خواهد صد هزار چون آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در هر لحظه بیافریند وهر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین
دهد چه نیل مقام قاب قوسین صالح اشتراک درمیان کثیر غیر محصورات وقسم دویم از
قسم ثانی آن صفات اند که هرگز صلوح اشتراک بین اثنین ندارند فضلا عما فوق
اثنین وثبوت آن صفات بهر یکی بی سلب آن صفات از جمیع من عداه ممکن نیست
واتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات بی سلب اتصاف هر واحد
ممن عداه صلی الله علیه وسلم بآنها واتصاف یکی ممن عداه صلی الله علیه وسلم بآن صفات
بی سلب اتصاف آنحضرت صلی الله علیه وسلم بآن صفات امکان عقلی ندارد ومنجمله
این قسم صفات ست صفت خاتم النبیین واول ما خلق الله نوره واول النبیین
خلقا واول من تنشق عنه الارض واول الناس خروجا اذا بعثوا واول من یفیق
من الصعقه واول من یوذن له فی السجود واول شافع واول مشفع واول من یجوز علی

الصراط واول من یقرع باب الجنۃ واول من یفتح لہ الجنۃ واول شفیع فی الجنۃ وقایم مقام
لایقومہ بعد غیرہ یغبطہ فیہ الاولون والآخرون ونایل درجہ لاینبغی العبد من عبادالدولا
ینالہا الا رجل واحد وصاحب الشفاعۃ الکبری وسید الناس یوم القیمۃ وصاحب
لواء الحمد الذی مامن نبی آدم فمن سواہ الا تحت لوایہ واکرم الاولین والآخرین علی اللہ
ورحمۃ للعالمین ومبعوث الی الخلق کافۃ مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این
قسم صفات محال بالذات وممتنع عقلی است پس بودن دو کس خاتم النبیین ممکن
نیست چہ جای آنکہ ہریکی از صد ہزار کس کہ در یک یک لحظہ آفریدہ شوند واحد
اخیر کل جماعت انبیا باشد چہ ہریکی از آنہمہ صد ہزار بلکہ از آنہمہ کسان بیشمار کہ
در ہر یک لحظہ آفریدہ شوند نبی باشد یا ہر یک از انہا نبی نباشد اگر ہریکی از آنان نبی
باشند و بعضی نبی نباشند محال است کہ ہریکی از ان ہمہ ہا خاتم النبیین باشد چہ
کسیکہ نبی نباشد خاتم النبیین نتواند شد واگر ہریکی از آنہمہ ہا نبی باشد ہریکی از
آنہمہ آخرین ہمہ انبیاء و احد اخیر جماعت ہمہ انبیا نتواند شد پس ہریکی از آنہمہ خاتم
النبیین نتواند شد حاصل کہ اشتراک وصف خاتم النبیین در دو کس ممکن نیست
فضلا عما فوق اثنین وہمچنان دیگر اوصاف مذکورہ مشترک بین اثنین نتواند شد
چسان عاقلی بلکہ کسیکہ بہرہ از فہم داشتہ باشد تجویز تواند کرد کہ صد ہزار کس در
ہر لحظہ کہ ہر واحد از انہا موصوف باشد باینکہ انہ اول ما خلق اللہ نورہ وانہ اول
النبیین خلقا وانہ من ینشق عنہ الارض واول الناس خروجا اذا العثبوا واول من
یفیق من الصعقۃ واول من یوذن لہ فی السجود واول شافع واول مشفع واول من
یجوز علی الصراط واول من یقرع باب الجنۃ واول من یفتح لہ الجنۃ واول شفیع فی
الجنۃ مکن الخلق اند اگر یکی از ان صد ہزار کس موصوف باین صفات باشد جمیع من
عداہ داخل عموم مضاف الیہ اول ومفضل علیہ باشند پس موصوف بصفات کو؟

نتوانند بود و بر این تقدیر سلب این صفات از آنحضرت صلی الله علیه وسلم ضروریست
پس مشارکت دیگری با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفات ممکن نیست وقد
سبق مرارا ان الاول لایتعدد و اگر صد هزار کس در هر یک لحظه آفریده شوند اگر
کسی از انان موصوف بقیام مقامیکه لایقومه احد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون
نباشد کسی از آنان مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم نتواند شد و اگر یکی هم از انان قایم
مقام لایقومه احد غیره یغبطه فیه الاولون والآخرون باشد آنحضرت صلی الله علیه و
سلم قایم آن مقام نباشد و از جمله غابطین باشند نه مغبوط اولین و آخرین بر این تقدیر
مشارکت آنحضرت صلی الله علیه وسلم در این صفت ممکن نیست وهمچنان اگر ان صد هزار
کس در هر یک لحظه آفریده شوند نایل درجة لاینبغی الا لعبد من عباد الله ولاینالها
الا رجل واحد نتوانند شد و اگر یکی از آنان نایل آن درجه باشد آنحضرت صلی الله
علیه وسلم نایل آن درجه نتوانند بود و بر این تقدیر هم مشارکت یک کس هم با آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در نیل آن درجه ممکن نتواند بود چه جای مشارکت صد هزار کسان
که در هر یک لحظه آفریده شوند با آنحضرت صلی الله علیه وسلم در نیل آن درجه ممکن نتواند
بود چه جای مشارکت صد هزار کسان که در هر یک لحظه آفریده شوند با آنحضرت صلی
الله علیه وسلم در نیل آن درجه وهمچنان سوای یک کس دیگری صاحب شفاعت کبری نمیتواند
شد شفاعت کبری صلوح اشتراک بین اثنین ندارد و هر یکی از ان صد هزار کس
که در هر یک لحظه آفریده شوند صاحب شفاعت کبری و سید الناس یوم القیمه و
صاحب لوائی که جمیع من عداه یعنی آدم فمن سواه تحت ان لوا باشند واکرم الاولین
والآخرین علی الله و رحمة للعالمین قاطبة ومبعوث الی الخلق کافة نمیتوانند شد و اینهمه
مقدمات بشرح وبسط تمام سابق ازین مکرر مبین و مبرهن شده نظر بر شدت
غباوت این قایل حاجت اعاده آن افتاد پس معنی کلام حضرت شرف الدین احمد

ابن یحیی منیری قدس سرہ این است کہ اگر او سبحانہ خواہد صد ہزاران محمد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در قرب و زلفی و نیل مقام قاب قوسین بیافریند کہ این وصف صالح اشتراک بین کثیرین است در جلال او سبحانہ ذرہ زیادت نگردد و این کلام صادق است چہ آفریدن صد ہزار کسان کہ مانند آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در نیل مقام قاب قوسین باشند موجب زیادت ذرہ در جلال آلہی نمیتواند بود حضرت موصوف قدس سرہ بقولہ و ہر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دہد بوجہ تشبیہ کہ از قول او ہمچو محمد مفہوم می شد تصریح فرمود کہ مشارکت در این صفت بسبب صلوح اشتراک ممکن است و ذکر آن صفات کہ صلوح اشتراک ندارند کہ درمیان تا آورد کہ مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در ان صفات امکان نداشت و از جہت ہمین نکتہ حضرت موصوف قدس سرہ نفرمود کہ اگر خواہد در ہر لحظہ صد ہزار ہمچون محمد صلی اللہ علیہ وسلم بیافریند و ہر نفسی از انفاس ایشان را خاتم النبیین گرداند یا اول النبیین خلقا گرداند الی غیر ذلک من الصفات التی لاتحتمل الاشتراک و اگر مقصود حضرت موصوف بیان امکان مشارک آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع صفات کمال خواہ صالح اشتراک باشند یا نہ می بود افزودن قول او و ہر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دہد ضرورت نداشت بلکہ بایستی گفت کہ صد ہزار ہمچون محمد در جمیع صفات کمال بیافریند و وجہ تخصیص مقام قاب قوسین بذکر وجہی نداشت و وجہ تخصیص آن بذکر ہمین است کہ دیگر صفات کمالیہ مختصہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم صالح اشتراک نبودہ اند این صفت مختصہ صالح اشتراک است و مشارکان آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این صفت ممکن اند ذکر این صفت فرمودہ دیگر صفات مختصہ غیر صالحہ الاشتراک را ذکر نتوانست کرد ازینجا معلوم شد کہ این بلید جاہل کلام حضرت موصوف

نتوانست فهمید انگاشتن او این کلام را موید کلام شیخ نجدی ناشی از جہل نافہمی او ست
و معہذا اگر قول حضرت موصوف اگر خواہد در یک لحظہ صد ہزار ہمچون محمد صلی اللہ علیہ وسلم
بیافریند و ہر نفسی از انفاس ایشان را مقام قاب قوسین دہد در جلال او ذرہ
زیادت نگردد قضیہ شرطیہ صادقہ است و برای صدق قضیہ شرطیہ امکان مقدم
و امکان تالی آن ضرور نیست صدق این شرطیہ مستلزم امکان مقدم و تالی
آن نیست قال اللہ سبحانہ لو اردنا ان نتخذ لہوا لاتخذناہ من لدنا ان کنا
فاعلین وقال سبحانہ لو کان فیہما آلہۃ الا اللہ لفسدتا بالجملہ استدلال بصدق
شرطیہ بر امکان مقدم یا تالی آن سفاہت دیگر است این بود جواب اجمالی
ہذیان این نجدی نجود حالیا نظر تفصیلی در ہذیانات بیہودہ او باید نمود و پردہ
از روی زشت عوار و عواری این اعور باید گشود قول او در این کلام حق و حقیقت
نظام غور تمام می باید تا دریافت شود کہ امتناع ذاتی ہمچو حضرت خاتم النبیین صلی
اللہ علیہ وسلم ثابت میگردد یا امکان ذاتی نہ یکی بلکہ ہزاران دلکوک و بیشمار این
تلبیس عجیب است در قول حضرت شیخ شرف الدین احمد منیری قدس سرہ وصف
خاتم النبیین مذکور نیست مشارک آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم در این وصف کہ
صالح اشتراک نیست ممتنع بالذات است حضرت ممدوح ذکر مشارک آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم بذکر نام مبارک در وصف نیل مقام قوسین فرمودہ اند این قابل
لباس کہ شاگرد شایستہ وسواس خناس است بجای نام مبارک وصف خاتم
النبیین مذکور نمود تا در اوہام جہلہ و عوام اندازد کہ امکان مشارک آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم در وصف خاتم النبیین از کلام حضرت موصوف مستنبط
میشود حال آنکہ در کلام حضرت موصوف ازین وصف اثری نیست حضرت
موصوف بر ذکر مقام قاب قوسین کہ صالح اشتراک است اکتفا فرمودہ اند

و با اینهمه از کلام حضرت موصوف امکان ذاتی مشارکت آنحضرت صلی الله علیه وسلم
در نیل مقام قاب قوسین هم ثابت نمی شود چه صدق شرطیه مستلزم امکان مقدم
و امکان تالی نیست مثلا اگر کسی گوید که اگر امور غیر متناهیه مرتبه مجتمعه موجود بالفعل
شوند ذره در جلال الهی زیادت نگردد این قضیه شرطیه صادق است فرق از صدقها
آن امکان وجود امور غیر متناهیه مرتبه مجتمعه بالفعل که باتفاق متکلمین وحکما ممتنع
ذاتی است و امکان زیادت جلال الهی ثابت نمی شود فهمیدن امکان مساوی
آنحضرت صلی الله علیه وسلم ازین کلام باقتضای غایت حماقت و نافهمی است و قول
او وعبارت منقوله مکتوب صدق اسلوب الی قوله و دران حدیث قدسی در دفع
دیگر الحادات این ملحدان نیز موجود است ناشی است از غایت جهل و نادانی
و شدت تلبیس و بی ایمانی آن حدیث قدسی این است یا عبادی لو ان اولکم وآخرکم
وانسکم وجنکم کانوا علی اتقی قلب رجل ما زاد ذلک فی ملکی شیئا یا عبادی لو ان اولکم
وآخرکم وانسکم وجنکم کانوا علی افجر قلب رجل ما نقص ذلک فی ملکی شیئا و کلمه لو در لسان
عرب برای امتناع ما یلیها موضوع است قال سبحانه لو کان فیهما آلهة الا الله لفسدتا
فهمیدن امکان مقدم شرطیه که در حدیث قدسی حدیث قدسی مبنی است بر جهل از معنی او و جهل
ازینکه صدق شرطیه بتقدیر تیه مستلزم امکان مقدم و امکان تالی آن نیست
و تفصیل نافهمیهای این قایل و شیخ نجدی و کشف جهالات این جاهلان بجائیکه
این قایل این حدیث قدسی را نقل خواهد کرد خواهد آمد انشاء الله تعالی و قول او و این
مکاتیب حقایق اسالیب الی قوله گویا اجماع سکوتی از هر دو طایفه بران واقع
گشته است بر نافهمی قایل مبنی و از غایت نافهمی [illegible] چه از قول حضرت صاحب مکتوب
قدس سره امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم [illegible] و اتصاف کمال متصور هم
نمی شود بلکه از بودن آن قول قضیه شرطیه [illegible] امتناع [illegible] آنحضرت صلی الله علیه وسلم

در ذیل مقام قاب قوسین هم مستنبط نیست چه صدق قضیه شرطیه مستلزم
امکان مقدم و تالی آن نیست کما سبق و صدق شرطیه مذکور محل کلام نیست اولیای
کرام و علمای عظام چرا بران کلام میکردند و از اجماع بر صدق شرطیه مذکوره مکتوب
هم امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در اوصاف کمال ناشی از حماقت و
بلادت است از اجماع بر صدق این شرطیه کار شیخ نجدی و اتباعش بر نمی آید و چون
همه امت از مجتهدین و مقلدین و صوفیه کرام اهل بدع و اهوا اجماع دارند برانکه
آنحضرت صلی الله علیه وسلم موصوف اند بان صفات کمالیه که صالح اشتراک
بین اثنین نتواند شد و اینکه آنحضرت صلی الله علیه وسلم افضل ماسوی الله و
افضل ممکنات اند آن اجماع مستلزم اجماع قطعی است بر امتناع ذاتی مساوی
و مشارک آنحضرت صلی الله علیه وسلم در همه اوصاف کمالیه کما سبق مرارا شیخ نجدی
و این خرق خرق اجماع قطعی نموده در وعید من شذ شذ فی النار در آمدند و از دائره ایمان برآمدند
و قول او از انجا که عدد مبین الی قوله العیاذ بالله درست است و مصداق آن حال شیخ
نجدی وخیم المآل و حال این سرکرده جهال است که شیطانی در رگ و پی ایشان
در آمده ایمان اینها را بغارت برده اینها را در جمله الاخسرین اعمالا الذین ضل سعیهم
فی الحیوة الدنیا وهم یحسبون انهم یحسنون صنعا داخل کرده اینها را مستحق خلود فی النار
گردانید و قول او و عبارت منقوله مکتوب معرفت اسلوب در معانی متحد و موافق باقوال
عالم ربانی است که مورد مطاعن متبعان خطوات شیطانی است مبنی بر جهل و قلت ایمانی
است چه از عبارت منقوله امکان ذاتی مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع
کمالات بلکه امکان ذاتی مشابه آنحضرت صلی الله علیه وسلم در ذیل مقام قاب قوسین
هم مستنبط نیست و شیخ نجدی که سرکرده شیاطین الانس بوده است بامکان
وقوعی کرورها مساویان آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات مصرح است

کما سیاق عبارت مکتوب را تحمد و موافق با اقوال سرا پا ضلال و اضلال و تباہی و خیم
المآل دانستن نهایت جهل و ضلال است و قول او پس باندیشه اینکه الی قوله نحو ای الدین
النصیحة دلیل غایت سفاهت اوست ذکر شیخ نجدی که شیطانی ضال و مضل بود
در اثنای ذکر حضرت شیخ شرف الدین احمد ابن یحیی منیری از قبیل ذکر احد الضدین
مع ذکر الضد الآخر است شیخ نجدی جاهلی بود که معنی الفاظ هم درست نمیدانست اعمال او
که باقتضای جهل و سفه اقتدای ائمه مجتهدین گذاشته بر رای کج خود که از جهت لاعلمی
او از مسایل کلامیه و اصول فقه و مسایل فقهیه و فنون عربیت که ازین جهت ترجمه آیات
قرآنی و احادیث نبوی و اثر گو نه می کرد و انمود محدث و مفسر بودن خود جهله و عوام را بدام
تزویر می آورد روبراستی نداشت عمل میکرد محض لغو ولاطایل بود نه تطوعات را لغو می انگاشت
و صلوات فرایض او از جهت اعمال کثیره که در نماز می کرد همه فاسد بوده اند و معهذا
او ملحدی بی ایمان بود برای مقبولیت اعمال ایمان شرط است او بارتکاب استخفاف
بشان حضرت افضل الممکنات علیه افضل الصلوات و اهانت ایمه مجتهدین و حضرات
صوفیه طوق لعنت در گردن و خار ارتداد در دامن داشت بطمع جاه عباد البلاد را
گمراه و دین خلقی را تباه کرده همچو است که همچو اسماعیل صفوی که بذریعه اشاعت
رفض بر ایران زمین تسلط یافت باشاعت نجدیت در نواحی افغانستان و پنجاب
استیلا یابد **قال الاستاد** چون این قایل را که رای ازین و فهم سلامت قرین یعنی نظر ظاهر
بین و عقل خطا آگین او متوجه دقیقه رسی و باریک بینی بلکه محو زحق جوئی و صواب گزین نیست چند
وساوس در گرفته ... تشخص فهم او تارک و بی فرو رفته اند مداوه و علاج و اصلاح مزاج او ضرور
افتاد **قال الفراش الاطیش من الفراش** چون این کلمات لا یعنی بمطالب علمی
تعلق نمیداشت و بیمعنی است در جوابش بیک بیت اکتفا رفت ~ اهجو عالماً برا تقیاً
وعند الله فی ذلک انتقام **اقول** ذکر این کلمات برای تنبیه بر جهالت و ضلالت عباد

وغوایت شیخ نجدی که عالمی در فریب اغوائش عالمی بیعدیل در دام اغواء وتضلیل او درآمده واز دائرهٔ ایمان برآمده ضرر ربود این فرومایه فرو پایه باقتضای درایت یعنی که شاید آنهم ازان او نباشد خوانده برسر خود بلا آورده واستاد علامه چون این بیت شنید بجوابش قصیده تلثا غرا که مشتمل است بر مسائل ودلائل وحسال وخیم شیخ نجدی واین قائل بدابهه نظم فرمود وبجواب این بیت بیت خاص انشا نمود

ے اتمدح جاہلا اشقیا ٭ تدارکه من الله انتقام ٭ اگرچه آنجا دیخود وآن نجدی بشکود آن مایهٔ فهم وآن قدر استعداد علمی ندارد که بر دقائق حقایق وصنائع وبدائع که در اثبات قصیده ودائع اند وقوف یابد مگر تنشیط خواطر ناظرین که از عربیت ودیگر فنون بهره یافته اند آن قصیده تمام وکمال در این مقام ثبت کرده شد وهی هذه -

بسم الله الرحمن الرحیم

کلامی فی حشا العادی کلام	نوافذ ماله منها التیام
جوارح قطعت منها قلوب	لاعادی لاجوارحهم وهام
جمع جارح خسته کننده ۱۲	
کلامی حاسم للریب قطعا	به الوتین من راب انحسام
قاطع ۱۲	

براهين قضاياها قواض ... فلا هي في اصابتها سهام

تزيد قلوب نجد بين نجد ... وتنكي فوق ما ينكي الحسام

فكم سيف له ثلم ونبو ... وما للحق نبو وانثلام

وقفت لجاحد نزاشد وقم ... كانّ لوقمهم قطع وقام

يلجلج لا يجيء بحق ... بما انا جدّات نجدي طغام

جهول يدّعي علما وتبدو ... عليه من جهالته علام

يضادّ نبي كما ضاد الرشاد ... المبين الغيّ والنور الظلام

فقد يعوي كما تعوي كلاب | وقد يثغو كما تثغو بهام

حمار صان حين اراح ليثا | وكلب هر اذ مر الكرام

ومن امر الزمان ونكره ان | يعارضني عيايا ء عبام

يساجل باقل سحبان نطقا | يساهم في النهى سهما فدام

عجز بیان بوی مثل زنند ۱۲

يجاري ضالع قرما ضليعا | قراما لا يغالبه قزام

باهم رفتن و مناظره کردن در سخن ۱۲

يوازن سافل دونا نذيل | لقدام له مجد فدام

تزيغ ثعالة ليثا هصورا | يجادل اجدلا طير طغام

تراوغ ثعالة لتصيد ليثا — لها ضعف وفي الهلك اقتحام

اذا ما همّ ان يصطاد يا سرا — سهام طارحات له الحمام

يروعني وكيف تهاب شاة — ليوث او عصا قبرا علام

لقد غمر الجهول الغمر غمر — فغامر في محال لا يرام

هوى ذا الوغم في وغم وغم — وهم فؤاد ذا الهم اهتمام

بما عقمت شيخ النجد قيلا — يعاقبني عيا يا عقام

عقاء خنة فكر عقيم — على جهل هو الداء العقام

واورثه اب تمهید فرش — وصوغ الکذب خوال دمام

فکان ابوه نجاد انجیدا — تعناه فروش اوخیام

تردد حافیا حتی تردّی — ولم یحمله ظهرا وسهام

فشغل ابیه فرش اوخیام — وشغل الابن فرش اوخیام

وفسل صائغون لخول — له فی صوغه بهراهتمام

صغار القدر اصغره خول — واعمام وکبره عمام

رضیع ارضعته الام جهلا — فلیس له من الجهل انفطام

اصم اصمه وقر وقر | فذان على صماخيه صمام
وخيم خيمه خيم شتيم | وشيمته الوشيمة والشتام
لئيم ماله فى اللوم لئيم | وليس له اذا ما ليم لام
نئيم ليس داهية ولكنه | فى الدهى داهية زنام
نشى غلا بخمر لا بخمر | واسكره السخيمة لا السخام
نفى الحمق التحلم عنه قدما | ولم يسلبه حمق اى مدام
ولم يعقل مدام عقله بل | حماقته له خلق مدام

اراك اسك ابهم مشترك ... ومربك وابهم مستهام

يحيره سواد البيض لكن ... يسوقه اللئام له اللئام

حوى مع خسة جهلا وهلا ... وشانته الشراسة والعرام

كذاك الدون يحجز يشرى ... ويعنو ذى نقل ويستضام

فيهزء من شرافته شهوم ... ويضحك من خرافته شهام

هذى هذيان مجنون جنون ... وصبيان تكلمهم بغام

طغى فلغى ولحى وهو لحى ... كغير ليس يلجمه لجام

گردیدن تار و بزرگ منشی و خود بینی ۱۲

کتاب لگام معرب فارسی است ۱۲

اتنشد یا کہام علی بیتا   افادکہ مشایخک الکہام

اتمدح جاہلا شرا شقیا   تدارکہ من اللہ انتقام

وانکر جاہدا غیا وجہلا   شفاعة من یلوذ بہ الانام

وحرم ان یؤم یشد رحل   مزار دونہ البیت الحرام

وجوز ان یقول اللہ کذبا   وقول الکذب منقصة فذام

وتجویز انتقاص اللہ کفر   وکان لہ بذا الکفر التزام

وقد جوزت یا مقبوح وصف   الالٰہ بکل منقصة تذام

فيمكن في اعتقادك ان يكون ... الاله بحيث يقعد او يقام

ويقترف الفواحش والخطايا ... ويرتكب المظالم او يضام

وينقص شانه شين وشين ... ويغفله وينسيه المنام

ويقبل كلما قبل البرايا ... كان يشابه سام وسام

ويلحقه التحسر والتجزي ... ونقص الشكل كن جسام

تجوز يا عديم ظرف عام ... على حق له حق الدوام

وذاك وبال اخذ غوا اماما ... فبرت به كما بار الامام

غوى فاختار كفر الجد نيا ‏ ‏ فدان له من الحمقى فئام

وسوق نفاقه نفقت فباعوا ‏ ‏ الهدى خسرا وباعه طغام

وشائعه الى ارض وخام ‏ ‏ وخام سفلة نكصوا وخاموا

وسمى الجهد في الطغوى جهادا ‏ ‏ فصار اليه من جم جسام

بذا الكيد اقتنى مالا كثيرا ‏ ‏ فكان له بذا الكيد اغتنام

ارى عطشى سرابا من بعيد ‏ ‏ فخفوا حوله هيما وحاموا

اضاع العمر في عوم ونوم ‏ ‏ ولم يك منه بالعلم اهتمام

فلم يحصل له صرف ونحو ‏ ‏ ولا علم الاصول ولا الكلام

وكان له مع الجهل اجتهاد ‏ ‏ وانكار لما اجتهد الامام

وقد ابدى لآثار رواة ‏ ‏ معانى غيروا ذكروا الامام

وكان بحيث يجهل وضع لفظ ‏ ‏ فصيح ما لمعناه اكتتام

فلم يحصل بمعنى اول او ‏ ‏ بمعنى الختم قط له اعتلام

على قلب تختم عن ختام ‏ ‏ النبوة فاعتدى وعدا ختام

فجوز ان يكون نظائر فى ‏ ‏ الكمال لمن له الفضل العظام

لمن هو اول الانام خلقا — ومن هو للنبيين الختام

فهل قبل ابتدائهم ابتداء — وهل بعد اختتامهم اختتام

محمد ن الشفيع لكل اثم — يعاقبه العقوبة والاثام

ملاذ مفزع هو مفزع — للورى اذ هال فزاع عظام

حباه الله اوصافا ايات — يكون لها اشتراك وانقسام

برسالته التي عمت وتمت — كمال للرسول به انصرام

به تم المكارم والمعانى — وهل بعد التمام لها تمام

قسیم لا یجوز له قسیم	به تم المحاسن وانقسام
الیس مقامه المحمود اعلی	مقام لا یقاس به مقام
یظن الواجب المجدی ان	السفار لزوره نزر حرام
یظن نداءه للمهج شرکا	وان رجا شفاعته اجترام
بوضع الانبیاء له غرام	اشد جزاه اجر غرام
بفتنته بدا فی الناس بغی	وبین المسلمین فشا اختصام
بلا جمهور جهال غرور	یا وهام بها وهموا وهاموا

فاغدر غدرة فى الناس غدرا ‏ وان اودى به موت زوام

وخلف خلفه فيهم خلافا ‏ تعذر منه بينهم الوئام

حمى حنفية حنفاء دينا ‏ قويما هم بامر الدين قاموا

فرد واردة لنجد ردا ‏ ارد بكل برهان اقاموا

اقام فقوم القيام قوما ‏ على دين قويم فاستقاموا

اتقدر يا جهول الدون قدرا ‏ على التقدير فى حجج تقام

خنمت بشيخك النجدى ختما ‏ لغوت لغا وليس لك اختتام

لئن كنت احتدمت على غيظا — فان عليك للنار احتدام

يمالئك ان تعارضني سفاه — وهل يسطو على البازي يمام

لئن كنت اعتلقت بهند فهم — فلي بالعروة الوثقى اعتصام

وهند بالوهم منفصم سخيف — وما للعروة الوثقى انفصام

تشبث بالحشايش في ورطا — لشيخك في مهالكها انقحام

فهل ينجي حشيشك شيخ نجد — هوى في غورها معه اللئام

فشيعة شيخك النجدي طرا — زنادقة وان صلوا وصاموا

اذا ما المرء لم یومن بصدق — فلا یجدی الصلوة ولا الصیام

تنقص من تنقصه ارتداد — مبوّء من یقارفه اثام

یخاصم فی حبیب الله قفوا — لشیخک جهّل للخصام

اخالف انت بعد الشیخ خلف — فبعدک اتقی خلف فخام

وانک واحد من سیئات — جناها شیخک لا اتقی الکرام

فانت عمی کقائدک العمی عن — سنا شمس اظلتها الغمام

الومک ناصحا یا کلب فاخسأ — فما تلغو نباح لا کلام

فؤادک کالصخور اصم صلد | فلا یجذبک نصح او ملام

ولا یغریک هجوی ان هجوی | فما تر فاخراک مستدام

فانت اخس من هجوی فلما | هجوناک حق منه لک الوأم

الا غض یا غضیض الطرف وانظر | متون مهند فداک النبل اهام

لحاک الهنا ان لم تجاوب | اذا ما هذه سمعت النظام

فدیت محمد اخیر البرایا | علیه صلوة ربی والسلام

قال الاستاد پس باید دانست که این قائل سه وسوسه وسوسه بسبب الاول برای اثبات امکان شخص که برابر آنحضرت صلی الله علیه وسلم در کمالات باشد در بعض رسائل آورده است قال المرتد المتقلب بل الکلب الکلب

اقول امکان شخص مذکور بوجوه کثیره مذکور سابق ثابت گشت و آنچه این ملحد بیدین بنیا بست شیطان لعین در نفی عموم و شمول قدرت رب العالمین یعنی در امتناع ذاتی مساوی که ممکن التساوی بالیقین ست دو وجه که موجب سواد الوجه ست ذکر نموده تشذیب یافته جرح و قدح از بیخ برکنده شد که بعد ازان اگر از الحاد و فساد اعتقاد ثابت نگردد و نار بر عار اختیار نماید بجز خسران دارین و حرمان کونین نصیبش نخواهد بود اقول این مرتد بی ایمان و این بد کیش نامسلمان هیچیک وجه امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم ثابت نکرده بلکه چند احتمال باطل از باطن خبث مواطن خود برآورده باقتضای جهالت و ضلالت ابدای آن احتمالات را استدلال بر امکان مساوی مذکور انکاشته دست از دین و ایمان بر داشته نائب مناب رئیس الشیاطین واز جهت ارتداد مردود باسفل السافلین گشت با وجوه ارتداد و ضلالت و غوایت و جهالت او سابق ازین تفصیلاً بیان کرده ایم حالا باز اجمالا بران تنبیه میکنیم باشد که این مرتد از ارتداد باز آید این قائل اولاً معنی وصف خاتم النبیین را تحریف نموده احتمال بودن دو کس که در یکزمان نبی باشند خاتم النبیین برآورده از ایمان و اسلام برآمد و باوجود اعتراف باینکه لام در النبیین برای استغراق است ندانست که خاتم النبیین همه نبی ست که نبوت او از نبوت سائر انبیا متاخر باشد پس اگر فرض کرده شود که دو کس در یکزمان نبی باشند و بعد آن زمان نبوت منقطع شود هیچیکی ازان هر دو کس خاتم النبیین نمی تواند شد چه نبوت هیچیکی ازان هر دو نبی مفروض بعد نبوت جمیع من عداه من الانبیا نیست بلکه نبوت هر یکی ازان هر دو مفروض از نبوت بعض من عداه متاخر نیست این تجویز که این قائل برآورده این قائل را از ایمان برآورد و این تجویز را وجه اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات انکاشتن از غایت غوایت و غباوت ناشی ست این قایل که بودن دو نبی که در یکزمان باشند و بعد آن هر دو نبوت منقطع شود خاتم النبیین تجویز میکند اگر دیده و دانسته معنی خاتم النبیین برای تلبیس تحریف میکند کافر متعند ست و اگر باقتضای جهل معنی آن نمیداند

کافر جاہل است وجہل در کفر عذر نمی تواند شد و براین تقدیر ہا ظاہر است کہ این قایل بہ بودن
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم خاتم النبیین ایمان ندارد کہ تصدیق بعقد بی دانستن معنی مجہول ممکن
نیست ثانیا این قایل می گوید کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم از عموم النبیین در خاتم النبیین
مستثنی است وظاہر است کہ کسیکہ از عموم النبیین مستثنی وخارج است خاتم النبیین
نتواند شد این قول او نفی صفت خاتم النبیین از آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم میکشد وآن کفر
است این کفر را وجہ اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم دانستن علاوہ بران آنکہ
چہ آن مساوی بر تقدیر وجودش اگر در عموم النبیین داخل باشد بدانست این قایل خاتم النبیین
نتواند شد زیرا کہ بدانست این قایل موصوف بخاتم النبیین از عموم النبیین مستثنی است
پس مساوی آن حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نتواند شد زیرا کہ آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم خاتم النبیین اند واگر در عموم النبیین داخل نباشد خاتم النبیین نتواند شد چہ کسیکہ در
عموم النبیین نیست خاتم النبیین نمی تواند شد پس تجویز امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ
وسلم در وصف خاتم النبیین حسب قول این قایل مستلزم قول بودن کسیکہ از نبیین نیست
خاتم النبیین است واین قول کفر وسوفسطائیت است پس بہر کیف کفر وسوفسطائیت براین
قایل لازم است وجہل در کفر عذر نمی تواند شد باز این قایل معترف شدہ باینکہ شیخ نجدی
تصریح نکردہ کہ مساوی در جمیع کمالات ممکن ومقدور است این خود اعتراف است بعدم
امکان مساوی فی جمیع الکمالات این را وجہ اثبات امکان مساوی فی جمیع الکمالات
انگاشتن چہ مرتبہ حماقت است ازان بعد این قایل ابدای این احتمال نمود کہ وصف خاتم
النبیین در مساوی مفروض یافتہ نشود مگر در وصفی دیگر معادل وموازن وصف خاتم
النبیین موجود باشد اگر او ابدای این احتمال را وجہ اثبات امکان مساوی آنحضرت
صلی اللہ علیہ وسلم می انگارد باید کہ اول این معنی ثابت کند کہ فلان وصف معادل وہمپایہ
وصف خاتم النبیین است بعد ازان ثابت کند کہ آن وصف در آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

نموده است بعد از ان امکان بودن آن وصف در دیگری ثابت کند انگاه این را وجه
اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم توانست شمرد این احتمال را بی اثبات
امور مذکوره وجه اثبات امکان مساوی دانستن جهل مرکب است ناشی است از جهل
بسیط انکه مدعی و مثبت را ابدای احتمال بکار نمی آید ابدای احتمال وظیفهٔ مانع است و ما این
احتمال را بوجوه عدیده فیما سبق باطل کرده ایم ابدای این احتمال را هم مساغی نیست چون منصب
ختم نبوت و رسالت اعلی کمالات خلق است هیچیک کمال از کمالات خلق مساوی یا اعلی
از منصب ختم رسالت و نبوت نیست ابدای این احتمال از راه تنقص شان آن منصب اعلی
است و از راه تنقص شان آن کفر است و انچه این قایل در اثنای ذکر این احتمال از تنظیر
خاتم المرسلین صلی الله علیه وسلم و مساوی مفروض خودش بزید و عمرو و غراب و براذین و تنظیر
وصف خاتم النبیین و وصف مفروض معادل آن بتیر اندازی و بندقه اندازی و منافع غراب
و براذین بر زبان الحاد ترجمان خود آورده کفر بالای کفر است فهو زیادة خبال علی خبال و اقتراف
وبال علی وبال و اینکه ابدای این احتمال سراپا ضلال و اضلال این وخیم المآل گفته است که محتمل
است که مراد مساوی و برابری در شرف و عزت باشد گو وجوه و اسباب آن در متساوین
مختلف باشد مآل این قول او ابدای همان احتمال است و اثبات امکان مساوی آنحضرت
صلی الله علیه وسلم در شرف و عزت بدین سان که وجه و سبب شرف و عزت آنحضرت صلی الله
علیه وسلم منصب ختم نبوت و رسالت باشد و وجه و سبب شرف و عزت مساوی مفروض
او وصف دیگر معادل وصف خاتم النبیین باشد پس اثبات آنکه فلان وصف در سببیت
شرف و عزت معادل وصف خاتم النبیین است و بدون اثبات آنکه آن وصف در
آنحضرت صلی الله علیه وسلم موجود نیست و بدون اثبات امکان وجود آن وصف در دیگری
متمو نیست این قایل نه آن وصف را که سبب مساوات موصوف آن در شرف و عزت با موصوف
خاتم النبیین .. باشد نشان داده و نه اثبات بودنش سبب آنچنان شرف و عزت که وصف

خاتم النبیین سبب آن است نمود و نه امکان وجود آن وصف در دیگری ثابت کرد و نه موجود
نه بودن آن وصف دران حضرت صلی اللہ علیہ وسلم اثبات رسانید صرف ابدای این احتمال
باطل را استدلال اثبات امکان مساوی آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم انگاشت و باقتضای
جهل ندانست که بذمه مستدل اثبات مقدمات لازم است ابدای احتمال برای مستدل کافی
نیست و معهذا ابطلان این احتمال از اجلی بدیهیات است چه او سبحانه بفضل عظیم خود آن
حضرت را صلی اللہ علیہ وسلم بآن شرف و عزت اختصاص بخشیده که وجوه و اسباب آن صلوح
اشتراک بین اثنین ندارد و تجویز آن وجوه و اسباب در دیگری بی نفی آن از آنحضرت صلی
اللہ علیہ وسلم ممکن نیست لکونه صلی اللہ علیہ وسلم اول النبیین خلقا و آخرهم بعثا وملجاء الاولین
والآخرین واکرم الاولین والآخرین علی اللہ وغیر ذلک من الصفات که تفصیل آن بالا مذکور
شده است و این قائل بعد از ابدای این احتمال بیان نمود که معتبر در تفاضل وتساوی
تفاضل وتساوی در کثرت ثواب وقرب رب الارباب است وبنظر وسعت قدرت کامله ممکن
ومقدور الهی است که هر مفضول را که در کمالات دیگر سوای کثرت ثواب مفضول است مساوی
بلکه افضل از افضل گرداند وجمله مومنین درین معنی ممکن التساوی اند ما سابق این قول او را بوجوه
عدیده باطل کرده ایم وبیان کرده ایم که این قول بوجوه عدیده مستلزم کفر او ست حاجت
اعاده آن نیست این است حال وجوه کثیره که این قائل در قول خود امکان شخص مذکور بوجوه
کثیره مذکور سابق ثابت گشت ذکران می نماید آن خرافات را وجوه اثبات امکان مساوی
آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم در جمیع کمالات انگاشتن از اقصی غایات جهل مرکب است این
قائل از ذکر آن خرافات جز اینکه ایمان خود را بر باد داد وتمهید آن باقتضای خبیثت ونجاوت
موروثه خود تمهید جائی در جهنم وبئس المهاد بنیاد نهاد و سودی نبرد نتیجه خسر الدنیا والآخره
ذلک هو الخسران المبین وقول او و آنچه این ملحد بیدین الی آخره دلالت دارد که این جاهل
احمق واهی تا ارذل عمر معنی نفی عموم وشمول قدرت الهی نفهمیده معنی عموم وشمول قدرت الهی

نزد محققین این است که همه ممکنات ذاتیه تحت قدرت الٰهی اند و مقدوریت و امکان باهم
متساوق اند و نزد عامهٔ متکلمین این است که هر ممکن ذاتی که مستند الی الواجب تعالی بالایجاب
نباشد تحت قدرت او سبحانه داخل است و واجب بالذات و ممتنع بالذات تحت قدرت
داخل نیست والا واجب بالذات واجب بالذات و ممتنع بالذات ممتنع بالذات نباشد
و همچنان نزد عامهٔ متکلمین آنچه واجب بالغیر بالایجاب و ممتنع بالغیر بالایجاب است تحت
قدرت الٰهی داخل نیست و این قائل جاهل در اقوال سابقهٔ خود باین اعتراف دارد گو در
اوائل خرافات خود گفته است که در این کلیه که هرچه ممتنع بالذات است تحت قدرت الٰهی
داخل نیست کلام است و بعد از آن بر این حماقت و جهالت خود متنبه شده از آن رجوع
نمود و پس اثبات امتناع ذاتی مصداق که این مفهوم نفی عموم و شمول قدرت الٰهی نیست
والا همه متکلمین بلکه همه مسلمین که مصادیق اکثر مفهومات را ممتنع میدانند نافی عموم و شمول قدرت
الٰهی باشند مثلاً همه متکلمین بامتناع ذاتی وجود و فعلیت امور غیر متناهیه قائل اند و آنرا بدلائل
ثابت میکنند پس بحسب مقتضای قول این قائل لازم است که همه متکلمین نافی عموم و شمول قدرت
الٰهی باشند و هر کس که بامتناع ذاتی مصداق مفهومی از مفهومات قائل باشد نافی عموم و شمول قدرت
الٰهی باشد مصادیق مفهومات نامتناهی الی حد مثل مصداق اسود و لا اسود و ابیض و لا ابیض و کاتب
و لا کاتب بالجمله مصادیق مفهومات متناقضه لامتناهی الی حد ممتنعات ذاتی اند تحت قدرت الٰهی
داخل اند همچنان مصداق مساوی آنحضرت صلی الله علیه وسلم در جمیع کمالات که بوجوه عدیده بودن
آن مصداق مساوی و لا مساوی و بودن وجود آن مستلزم عدم آن مبرهن و مبین شده است
ممتنع ذاتی است و تحت قدرت الٰهی داخل نیست از داخل نبودن آن که ممتنع ذاتی است
نفی عموم و شمول قدرت الٰهی لازم نمی آید اگر چه پلیدی نافهم آنرا ممکن ذاتی داند و باز بعدم دخول آن
تحت قدرت الٰهی قائل باشد البته مر او نفی عموم قدرت الٰهی لازم خواهد آمد الا قول بودن آن
ممکن بی غایت و بلادت و نا فهمی متصور نیست مقام استعجاب این است که مصادیق مفهومات

غیر متناهیه الی حد که مصادیق مفهومات متناقضه اند نیز داین جمله هم ممتنعات ذاتیه از تحت قدرت
الٰهی داخل نیستند داخل بودن مصداق مساوی ولامساوی که او همان جمله است تحت قدرت
الٰهیه چرا جگر این جهله را می شگافد وچرا خار در چشمان ونشتر در رگ جانهای ایشان می شکند
عدم دخول مصادیق آن مفهومات لامتناهیه تحت قدرت الٰهی قادح عموم وشمول قدرت
الٰهی نشد عدم دخول مصداق مساوی ولامساوی تحت قدرت الٰهی چسان قادح عموم
وشمول آن تواند شد پس متحقق شد که اثبات امتناع ذاتی مصداق اجتماع النقیضین یا آنچه
وجود آن مستلزم عدم آن است مستلزم نفی عموم وشمول قدرت الٰهی نیست آری این قائل
در شناعت نفی شمول وعموم قدرت الٰهی ممکنات غیر متناهیه را گرفتار است چه این قائل اعتقاد
دارد که اتصاف او سبحانه وتعالی عما یقول الظالمون بجمیع نقایص وقبائح وفواحش که لا متناهی
الی حد است ممکن است وسلب آن همه معلول ذات او سبحانه بالایجاب است پس این سلوب
غیر متناهیه ممکن اند وتحت قدرت الٰهیه داخل نیستند واین شناعت بر متکلمین قائلین بزیادت
صفات کمالیه بر ذات حقه لازم نیست زیرا که آنان بامکان اتصاف او سبحانه بنقایص
وقبائح وفواحش قائل نیستند آنچه بر آنان لازم است که صفات کمالیه که ممکن اثر استند
الیه سبحانه بالایجاب اند وتحت قدرت داخل نیستند وچون سلوب اتصاف او سبحانه
بهر یک از نقائص وقبائح وفواحش در اعتقاد این قائل ممکن بالذات ومعلول او سبحانه بالایجاب
است لازم است که در اعتقاد او ثبوت آن همه نقایص وقبائح وفواحش غیر متناهیه در مرتبه
نفس ذات حقه واجب بالذات باشد زیرا که مرتبه نفس ذات حقه که متقدم بر این سلوب معلوله
است از مرتبه نفس الامریه است پس هرگاه که سوالب بسیطه یعنی سلب هر یکی از نقائص وقبائح
وفواحش در اعتقاد این قائل در مرتبه نفس ذات حقه صادق نیستند ضرورة تاخر المعلول عن
العلة الموجبة بر این قائل اعتقاد صدق همه موجبات که نقائض آن سوالب اند در مرتبه ذات
حقه لازم است ضرورة استحالة ارتفاع النقیضین فی مرتبة من المراتب النفس الامریة اعتقاد

صدق آن موجبات غیر متناهیه در مرتبه ذات حقه که براین قائل بحسب اعتقاد او لازم است بوجود
غیر متناهیه کفر است چه اعتقاد صدق هر یکی از آن موجبات غیر متناهیه کفر مستقل است و معهذا کفری که
اغلظ انحاء کفر است براین قائل لازم است و آن این است که چون در اعتقاد این قائل
سلوب نقائص و قبایح و فواحش غیر متناهیه از ذات حقه مقدسه ممکنات معلوله ذات حقه اند
و از ذات حقه متاخر اند اعتقاد ثبوت هر یکی از آن نقایص و قبایح و فواحش بذات حقه مقدسه
در مرتبه نفس ذات حقه مقدسه بر او لازم است ضرورة استحاله ارتفاع النقیضین پس
هر یکی از آن نقائص و قبایح و فواحش که اعتقاد ثبوت هر یکی از آنها بذات حقه در مرتبه نفس
ذات حقه براین قایل لازم است ممکن بالذات نتواند شد چه ثبوت ممکن بالذات بذات حقه
واجبه در مرتبه نفس ذات حقه واجبه که متقدم بر جمیع ممکنات ذاتیه است متصور نیست پس
لا محاله هر یکی از آن نقایص و قبایح و فواحش لازم است که در اعتقاد او واجب بالذات باشند
پس همه نقایص و قبایح و فواحش غیر متناهیه که براین قایل حسب اعتقاد وی اعتقاد بودن
آنها واجب بالذات لازم است یا باهم متغایر و مغایر ذات حقه مقدسه باشند پس براین
قایل قول بوجود واجبات ذاتیه غیر متناهیه لازم است و این اشد انحاء اشراک است
یا باهم متغایر و مغایر ذات حقه مقدسه نباشند بلکه عین ذات حقه مقدسه باشند پس
بر او اعتقاد اتحاد ذات حقه واجبه بنقایص و قبایح و فواحش بالذات و اتحاد نقائص و قبایح
و فواحش از مقولات متباینه اند باهم لازم است و این اشد انحاء کفر و سوفسطائیت است
و چون این قائل سابق از این گفته است که چون صفت علم و قدرت ممکن بالذات است وجود
و عدم آن هر دو ممکن خواهد بود و همچنانکه هر دو چون وجود هر دو لذات حضرت الموصوف جل شانه
واجب گشت عدم هر دو از حضرت موصوف تعالی شانه ممتنع خواهد بود و عدم هر دو صفت
مذکوره از ذات مقدس که از شان او علم و قدرت است بعینها جهل و عجز است کما هو الظاهر
فثبت کونهما متعینین لذات حضرت الموصوف تعالی شانه و کون الاتصاف بهما کذلک

فتبین ان الاتصاف بالنقایص ممتنع لذات الواجب تعالی مع کونه فی نفسه ممکنا بالذات
کما فی الصفات الکمالیه وجوب لذات حضرت الموصوف جل شانه وعز اسمه مع کونها ممکنة بالذات
فی نفسها انتهی ازین قول او ثابت است که او اعتقاد دارد بثبوت جهل و عجز در مرتبه ذات
حقه مقدسه سبحانه وتعالی عما یقول الظالمون چه علم وقدرت او از صفات زائده است کما هو
مذهبه مذهب عامة المتکلمین پس علم وقدرت او سبحانه از ذات حقه مقدسه در اعتقاد او متاخر
است پس علم وقدرت از نفس ذات حقه مقدسه مسلوب است و در اعتقاد این قایل سلب
قدرت از ذات حقه که از شان او قدرت است عجز است وسلب علم از ذات حقه که از
شان او علم است جهل است پس بر اعتقاد او ثبوت عجز وجهل در مرتبه ذات حقه باو سبحانه
لازم است پس اعتقاد او بثبوت عجز در مرتبه ذات حقه استلزم انحای نفی قدرت از ذات حقه
مقدسه او سبحانه است واین معنی بر عامه متکلمین لازم نمی آید چه نزد آنها فیما بین اتصاف او سبحانه
بصفات کمالیه وسلب اتصاف او بنقایص وقبایح وفواحش معیت ذاتیه نیست مصداق
سلب اتصاف او سبحانه بنقایص وقبایح وفواحش نفس ذات حقه است ومصداق اتصاف
او سبحانه بصفات کمالیه که قیام صفات کمالیه بذات حقه مقدسه است ازان متاخر است وعجز
عبارت است از عدم قدرت از ماده مستعده آن وجهل عبارت است از سلب علم از ماده
مستعده آن و ذات حقه مقدسه از استعداد و قوت منزه است ونیز چون این قایل بامکان
و زیادت صفات کمالیه بر ذات مقدسه قائل سلب قدرت وعلم وغیرهما من الصفات الکمالیه
از نفس ذات مقدسه حقه فی مرتبه نفس الذات الحقه در اعتقاد او ضروری است واین قائل
فیما سبق گفته است که عدم علم از حضرت موصوف جل شانه مستلزم جهل است چه سلب
بسیط نزد وجود موضوع مستلزم سلب عدولی است کما لا یخفی علی المنطقی انتهی بعبارته
پس چون سلب بسیط قدرت وعلم وغیرهما من الصفات الکمالیه از ذات حقه که موجود
علی الاطلاق است و در هیچ مرتبه معدوم نتواند شد در اعتقاد این قائل صادق است

براو اعتقاد صدق سلب عدولی علم وقدرت و دیگر صفات کمالیه از ذات حقه در مرتبه نفس
ذات حقه که براو لازم است چه او خود اعتراف دارد باینکه سلب بسیط نزد وجود موضوع
مستلزم سلب عدولی است و در اعتقاد او جهل عبارت از سلب عدولی علم است
وعبارت از سلب عدولی قدرت است وہکذا مقابلات سائر الصفات پس براو اعتقاد
ثبوت جہل وعجز باوسبحانه در مرتبه نفس ذات حقه مقدسه لازم است واین اشد انحای
نفی قدرت اوسبحانه است پس مبرہن شد که این جاہل عاجز بنابر اقوال او اعتقاد بعجز وجہل
اوسبحانه لازم است واو نفی قدرت اوسبحانه واثبات عجز وجہل مقابلات ہمه صفات کمالیه بذات او
سبحانه در مرتبه ذات حقه ملحد بیدین ونائب شیطان لعین واز کفره مرتدین بالیقین است وتعبیر
این سافل بدین بیدین که مردود باسفل السافلین است در صورت استنکاف واستنکار
از توبه ازین عار وشنار واختیار نار بر عار مصداق خسر الدنیا والآخره ذلک ہو الخسران
المبین است آن دو وجه که برای امتناع ذاتی مساوی حضرت رسول الثقلین شفیع الدارین
علیه ازکی صلوات الله علی مر الملوین مذکور شده برای تسویه ہر دو صفه وجه این که الوجہین
در نشاتین کافی وبس اند وانچه این سفید ریش بریش در جرح آن گفته اجتراح کفر والحاد
است وانچه این مقدوح مفتوح کرده در قدرت دران بنو وقدرت زنا وعناد است که
بآن قدح آخر کار در درک اسفل نار خواهد افتاد وباین فساد اعتقاد وافساد عقاید عامه
عاد صیر این نجدی نجاد سوی جہنم است وبئس المہاد واین مطالب بتفصیل فیما سبق
مذکور اند الا چون با مسلک او انه کار افتاد برای هدایات مومنان از گزندش حاجت تکرار افتاد

قال الاعجز من الہلباجه عن خلق الدیباجه المتناہی فی السماجه
الغیر المتناہی فی اللجاجه قوله لیکن از انہا عقلی است و دو نقلی است که
ہریک را ذکر کنیم وآن شبہات را از بیخ بر کنیم اما دلیل عقلی این است انتہی وبعد

تمام بحث عقلی گفته‌ها نقلی اقول ذکر لفظ دو نقلی مقابل عقلی مکرر دو جا دلیل عقلی است
براینکه هر دو هر دو دلیل نقلی عقلی نیست و حال آنکه هر دو دلیل که بنقلی موسوم کرده نیز عقلی
است گو مذکور در حضرت قرآن است حق تعالی بدو مقدمه عقلی که عقل بصحت آنها حاکم است
استدلال بر اثبات قدرت خود فرموده یکی آنکه قادر بر اعلی قادر بر ادنی می باشد دویم
آنکه صانعی که مصنوع خود را بقصد و اختیار هر چون که خواهد صنع تواند کرد او بقصد
و اختیار خود ساخت او را قدرت هست بر صنع مثل او و این هر دو مقدمه عقل حکم بصحت
آنها حکم میکند مگر این سکا بر قابل خطاب و جواب نیست و قدر مفصلا بالفرض و اگر در قرآن
مجید این هر دو دلیل نمی بود در نیوقت اگر کسی استدلال بر آنها میکرد صحیح میشد و عقلی
می بود پس آن هر دو دلیل اگرچه از قرآن است عقلی است حق تعالی هر جا که در مقابله منکران
قرآن مجید استدلال بر ذات و صفات خود میفرماید عقلی می باشد زیرا که حق تعالی در این
مواضع از آثار و افعال خود استدلال میفرماید و جمیع عقلا را اجماع و اطباق است براینکه
دلالت اثر بر موثر دلالت عقلی است پس استدلال بدان عقلی باشد نه نقلی کما زعم
در شرح عقائد عضدیه است قال الاعرابی البعرة تدل علی البعیر و اثر الاقدام علی المسیر
فسماء ذات ابراج و ارض ذات فجاج کیف لا یدلان علی اللطیف الخبیر و بمجرد اینکه
دو دلیل عقلی را عالم ربانی از قرآن مجید نقل کرده نقلی مقابل عقلی نخواهد شد مثلا در اثبات
مسائل حساب و هیئت دلائل هندسی از اقلیدس و ارشمیدس و اکثر ماذوسیوس
و بالانا اوس نقل میکنند و همچنان ارباب الهیات و اصحاب طبعیات متاخرین
از متقدمین فلاسفه دلائل منقول می سازند با اینهمه هیچ کس از اهل علم این دلائل را از عقلی
بر آورده در نقلی داخل نمی سازد آری اگر میگفت که این قائل ... ...
بدلائل عقلی در بعض رسائل آورده یکی از وجدان عقلیه دو دوازان از قرآن مجید
نقل کرده و مقابله نقلی با عقلی نمی کرد و صورت اطلاق نقلی بر هر دو اخیر باعتبار لغت

خلاف عرف صحیح میشد مثال نقلی مقابل عقلی این ست کتب علیکم الصیام که این دلیل
نقلی است بر فرضیت صوم و این نقلی را دلیل سمعی هم می گویند مقابل عقلی پس تحقیق
واضح گشت نزد هر عاقل که صدور این قول از قایل بر بی عقلی او دلیلی است باز می گویم بعون
الله تعالی عنقریب دانسته می شود که هر یکی از آنها شجرهٔ آنست خوشنما و در اصل آن ثابت
و فرع آن در سماست پس خیال محال بیخ افگنی آن که بیخ افگنی حیات ابدی خود است
نهایت نازیبا و بس بدنماست اقول شیخ نجدی که این سرگشته بادیه حیرانی و این آواره
تیه ضلالت و بی ایمانی و این مدهوش گمکرده هوش بادهٔ جهالت و نادانی باقتضای فرط
مهربانی با ولقب عالم ربانی لطف فرموده است در بعض رسائل خود بعد ادعای آنکه
وجود مثل پیغمبر صلی الله علیه وسلم داخل است تحت قدرت الله تعالی می گوید که این دعوی
مدلل است بدلیل نقلی و برهان عقلی اما دلیل نقلی پس بیانش اولا آنکه حق عز جل و علا در
یسین میفرماید اولیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلهم بلی وهو الخلاق
العلیم انما امره اذا اراد شیئا ان یقول له کن فیکون پس ضمیر جمع مذکور راجع است بسوی
جمیع بنی آدم زیرا که کریمه مذکوره در مقام بیان معاد واقع است پس هر که در معاد زنده خواهد
شد آن داخل است در کریمه مذکوره و ظاهر است که هر فرد انسانی در معاد زنده شدنی است
پس مثل او بمقتضای کریمه مذکوره داخل تحت قدرت الهیه باشد پس گویا ترکیب دلیل
مذکور بدینوجه شد که نبی صلی الله علیه وسلم در معاد زنده خواهد شد و آن از ضروریات دین
است و هر که در معاد زنده خواهد شد پس وجود مثل او داخل است تحت قدرت الهیه
بمقتضای کریمه مذکوره پس وجود مثل نبی صلی الله علیه وسلم داخل باشد تحت قدرت
الهیه وهو المطلوب وثانیا آنکه وجود مثل مذکور شئی ممکن است بالذات و هر شئی ممکن بالذات داخل
است تحت قدرت الهیه لقوله تعالی وهو علی کل شئی قدیر و کان الله علی کل شئی مقتدرا چنانچه
خود مصنف این دلیل را بیان کرده و آنچه بران اعتراض کرده مدفوع است چنانچه عنقریب

خواهد آمد انشاء الله تعالی و ثالثاً آنکه حق جل وعلا در کلام پاک خود در مقام عدیده از وجود
مخلوقات بر احاطه قدرت خود بر امثال آنها استدلال فرموده چنانچه از احیای ارض
و انزال مطر بر احیای موتی در معاد در آیات کثیره استدلال فرموده منها قوله تعالی
وهو الذی انزل من السماء ماءً فانشرنا به بلدة میتا کذالک تخرجون و از ایجاد آدم علیه
السلام بی پدر بر امکان ایجاد عیسی علیه السلام بی پدر استدلال فرموده ان مثل عیسی
عند الله کمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له کن فیکون و بالجمله استدلال بوجه مذکور در قرآن مجید
شائع و متعارف است پس بر این تقدیر وجود نبی محمد صلی الله علیه وسلم خود دلیل باشد
بر امکان وجود مثل انسان نظر بر قدرت الهیه پس گویا ترکیب دلیل بر این تقدیر باین
وجه خواهد بود هر گاه که وجود نبی صلی الله علیه وسلم داخل تحت قدرت الهیه باشد وجود مثل
ایشان هم داخل باشد تحت قدرت مذکوره لان حکم المثلین واحد فی الدخول تحت القدرة
وعدمه بمنطوق القرآن وهو المطلوب اما برهان عقلی پس بیانش آنکه وجود مثل مذکور ممتنع بالغیر
است و هر ممتنع بالغیر ممکن است بالذات و هر ممکن بالذات داخل تحت قدرت الهیه
است پس وجود مثل مذکور داخل است تحت قدرت الهیه وهو المطلوب اما مقدمه اولی
پس بیانش آنکه مثل مذکور در نفس الامر معدوم است و هر معدوم یا ممتنع بالذات است
یا ممتنع بالغیر پس مثل مذکور یا ممتنع بالذات است یا ممتنع بالغیر لیکن ممتنع بالذات
نیست پس ممتنع بالغیر است اما صغری و کبری قیاس اول پس احتیاج بیان ندارد و اما
قضیه استثنائیه در قیاس ثانی پس بیانش آنکه مثل مذکور عبارت است از فردیکه
مشارک آنجناب باشد در ماهیت و اوصاف کمال پس امتناع بالذات یا بسبب امتناع
مشارکت در ماهیت خواهد بود یا بسبب امتناع اتصاف باوصاف مذکوره بالنظر
الی نفس الذات و پر ظاهر است که ماهیت آنجناب انسان است و اشتراک ماهیت
انسان در الوف الوف افراد ممتنع نیست و اتصاف باوصاف مذکوره نظر

بنفس ماہیتہ ہم ممتنع شد والا اتصاف آنجناب ہم باوصاف مذکورہ ممتنع میشد فان حکم
المثلین فی احدہما یثبت فی الآخر و یسلب بالنظر الی نفس الماہیتہ والا لزم عدم اشتراک الماہیتہ
بینہما فالزم عدم المماثلتہ بینہما اخلف پس وجود مثل مذکور ممتنع بالذات نباشد بلکہ بنظر
موانع خارجیہ مثل اخبار الٰہی بعدم وقوع آن با تعلق ارادہ ازلیہ بعدم آن و امثال
ذلک و ہمین است معنی ممتنع بالغیر پس وجود مثل مذکور ممتنع بالغیر باشد انتہی کلامہ بالفاظہ
و عبارتہ پس معلوم شد کہ شیخ نجدی اطلاق برہان عقلی بر یک وجہ استدلالش و اطلاق
نقلی بر دو وجہ استدلال خود نمودہ است و استاد نقل کلام او نمودہ است اگر اطلاق
نقلی بران دو وجہ دلیل بی عقلی است دلیل بی عقلی شیخ نجدی است والا کلام این قائل
دلیل بی عقلی او است بہر حال یا شیخ نجدی بی عقل بودہ است یا این مرید او بی عقل
است ازین ہر دو یا ہر کہ گشتہ شود و سود اسلام است استاد را کہ از شیخ نجدی ناقل
است تصحیح نقل می باید با عبارت شیخ نجدی بالفاظہا نقل کردیم مارا تصحیح بودن آن
دو وجہ دلیل نقلی ضروری نیست چون این سگ دیوانہ شیخ نجدی مقتدای خود را می
کردہ بر مثل گوشت خردنان سگ در اینجا می سزد اما برای ایضاح و استفلاح
این و فلاح نباح میگوئیم کہ حاصل دلیل اول آوارہ شیخ نجدی چنانکہ او تصریحا
بیان کردہ این است کہ نبی صلی اللہ علیہ وسلم در معاد زندہ خواہد شد و ہر کہ در معاد
زندہ خواہد شد پس وجود مثل او تحت قدرت الٰہیہ داخل است بمقتضای آیہ
کریمہ پس وجود مثل نبی صلی اللہ علیہ وسلم تحت قدرت الٰہیہ داخل است و کبرو
مقدمہ این دلیل ثابت بسمع اند چہ عقل باثبات معاد جسمانی مستقل نیست و مسئلہ معاد
جسمانی از سمعیات است کما ہو مصرح فی کتب الکلام و دلیلی کہ کہ این مقدمہ
آن نقلی و سمعی باشد نقلی و سمعی است قال فی شرح المواقف الدلیل اما عقلی
بجمیع مقدماتہ قریبتہ کانت او بعیدۃ او نقلی بجمیعہا کذلک او مرکب منہا والاول

دو الدليل العقلي المحض الذي لا يتوقف على السمع اصلاً والثاني وهو النقلي المحض لا يتصور اذ صدق
المخبر لا بد منه حتى يفيد الدليل النقلي العلم بالمدلول وانه لا يثبت الا بالعقل وهو ان ينظر
في المعجزة الدالة على صدقه ولو اريد اثباته بالعقل دار او تسلسل والثالث يعني المركب
منهما هو الذي يسميه بالنقلي لتوقفه على النقل في الجملة انتهى ازینجا معلوم شد که این
احمق جاهل دلیل شیخ خود نفهمیده و باوصف نفهمیدن آن دلیل درپی اتمام
آن افتاد ازینجا توان دریافت که بی عقل کیست و این دلیل را عقلی نامیدن
کمال بی عقلی کدام کس است این قایل که ریش در آفتاب سفید کرده است هنوز
معنی دلیل عقلی و دلیل نقلی ندانسته است هر دلیلی که مستند مقدمه از مقدمات آن نقل باشد
دلیل نقلی است و اگر مستند هیچ یک مقدمه از مقدمات آن نقل نباشد آن دلیل عقلی است
می تواند شد که دلیل واحد باعتباری دلیل نقلی باشد و باعتبار دیگر دلیل عقلی باشد مثلاً
اگر کسی دعوی کند که تعلم حکمت مستحسن است و برین دعوی استدلال کند بانکه تعلم حکمت
اکتساب خیر کثیر است و اکتساب خیر کثیر مستحسن است پس اگر مقدمه اولی را مستند کند
بقوله سبحانه ومن یؤتی الحکمة فقد اوتی خیراً کثیراً این دلیل نقلی خواهد بود و اگر آنرا مستند
کند به بیان مصالح و منافع که در تعلم حکمت است این دلیل عقلی خواهد بود و همچنان اگر
کسی دعوی کند که شرک بالله بدترین عبادست و بران استدلال کند بانکه شرک
بدترین عقایدست و معتقد بدترین عقاید بدترین عبادست پس اگر مقدمه اولی را سند کند
بقوله سبحانه ان الشرک لظلم عظیم این دلیل نقلی خواهد بود و اگر آنرا مستند کند به بیان
مفاسد شرک و وجوه بطلان آن عقلا این دلیل عقلی خواهد بود پس چون شیخ نجدی آن
وجوه ثلثه را که اول بیان کرده است مستند بنقل کرده است یعنی در وجه اول مقدمه
قائله که هر شئ ممکن داخل است تحت قدرت الهیه بقوله سبحانه وهو علی کل شئ قدیر و کان الله
علی کل شئ مقتدرا و در وجه ثانی این مقدمه را در هر که در معاد زنده خواهد شد

وجود مثل او داخل است تحت قدرت الٰہیہ بقولہ سبحانہ اولیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلہم بلی وہو الخلاق العلیم و در وجہ ثالث استدلال را بوجود مخلوقات بر احاطہ قدرت بامثال آنہا بقولہ سبحانہ وہو الذی انزل من السماء ماء الاٰخرہ و بقولہ تعالی ان مثل عیسی عند اللہ الآیہ مستند کردہ است لاجرم آن وجوہ ثلثہ را دلیل نقلی نام نہاد و چون ہیچیک مقدمہ را از مقدمات وجہ رابع بنقل مستند نکردہ آنرا برہان عقلی نامیدہ است پس طعن این قائل بر تسمیہ دو وجہ از ان وجوہ ثلثہ بدلیل نقلی ناشی از غایت بی عقل اوست

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حامدًا و مصلیًا

التماس

یہ کتاب جو آپ کے مطالعہ میں اسوقت ہے اسکا شمار اون نوادرات تصانیف مین ہے جسکے لیے چشم ارباب بصیرت مدتہائے دراز سے مشتاق تھین۔ اور جس کے پاس اس کا کوئی نسخہ تھا مایۂ علم سمجھکر اسے گنج مخفی کی طرح نہان رکھتا تھا۔

طبقہ وہابیہ کے جمیع مسائل جنکا تذکرہ مقدمہ کتاب مین کیا گیا ہے اون کی تردید ہر قرن کے متعدد علما نے مختلف دیار و امصار مین متعدد رسالون مین مفصلا فرمائی مگر ان دو مسئلون کی طرف جب رجوع فرماتے تو مختصر تحریر کے بعد اسی رسالہ پر محول کر دیتے فقیر کے دل مین بار بار یہ خیال پیدا ہوتا کہ کاش کوئی نسخہ کاملہ رسالہ امتناع نظیر کا بہم پہونچتا تو اوس کی اشاعت اپنے لیے وسیلہ

آنحضرت بنا تا مگر بھلا اس کا ملنا کچھ آسان تو تھا نہیں باوجود کوشش بلیغ
مدتوں ناکامیاب رہا مگر میں نے ہمت نہ ہاری اور جد و جہد کا سلسلہ
جاری ہی رکھا۔ بالآخر جبکہ شرف حضوری آستانۂ عالیہ حضرت
شیخ الاسلام والمسلمین ضیاء الملۃ والدین حضرت استاذی
واوستاذ الکل فی الکل مولانا العلام حضرت محمد ہدایت اللہ
خان متع اللہ المسلمین بطول بقائہ سے جونپور میں مشرف ہوا
تو بعد چند سال اظہار اس تمنای دلی کا کیا۔

حضرت اوستاذنا العلام مدظلہ بجہت اوس شفقت ومحبت
بزرگانہ کے جو اس ہیچمیرز کے حال پر مبذول فرماتے تھے اصل
مسودہ مصنف علیہ الرحمۃ کے قلم کا مرقومہ عطا فرما کر اجازت طبع
کی دی۔ گو اب میرے پاس اصل مسودہ موجود تھا مگر پھر بھی
بہ نظر غایۃ احتیاط دو اور نسخے بہم پہونچائے ایک مولانا برکات احمد
صاحب ٹونکی سے ملا۔ اور دوسرا مولانا عبد المقتدر صاحب
بدایونی نے مرحمت فرمایا۔

فقیر نے بصرف زر کثیر ومحنت شاقہ طبع کرانا شروع کیا۔
اور صحت طبع میں خاص اہتمام ملحوظ رکھا اچھے اچھے مستعد فضلا
اس کے مصحح رہے۔ زائد حصے کی تصحیح خود فقیر نے دوبارہ بکمال
عرق ریزی کی ہے۔ تین سال کی پیاپے محنت ومشقت کا نتیجہ ہے
جو یہ علمی گنجینہ آج آپ حضرات کی نگاہوں کے سامنے ہے۔
جابجا حل لغات بھی بخیال سہولت کر دیے ہیں خصوصاً قصیدے
کے لغات تو اس طرح حل کیے ہیں کہ شاید تھوڑی استعداد